MMLUNG AUSGEWÄHLTE
DOGMENGESCHICHTLICHER QU
HERAUSGEGEBEN VON GUS
NEUE FOLGE

3

AUSGEWÄH
MÄRTYRERA

HERAUSGEGEBEN V
D. RUDOLF KNO

DRITTE NEUBEARBEITE

VON

D. DR. GUSTAV K
Professor der Theologie zu G

VERLAG VON J. C. B. MOHR
TÜBINGEN 1

AHLTER KIRCHEN- UND
HER QUELLENSCHRIFTEN
VON GUSTAV KRÜGER
FOLGE

3

WÄHLTE
ERAKTEN

EGEBEN VON
KNOPF (†)

RBEITETE AUFLAGE

ON

TAV KRÜGER
heologie zu Gießen

MOHR (PAUL SIEBECK)
GEN 1929

Crescat Scientia
Vita Excolatur

SAMMLUNG AUSGEWÄHLTER KIRCHEN- UND DOGMENGESCHICHTLICHER QUELLENSCHRIFTEN
HERAUSGEGEBEN VON PROFESSOR D. GUSTAV KRÜGER
NEUE FOLGE

AUSGEWÄHLTE MÄRTYRERAKTEN

HERAUSGEGEBEN VON
D. RUDOLF KNOPF (†)

DRITTE, NEUBEARBEITETE AUFLAGE

VON
D. Dr. GUSTAV KRÜGER
Professor der Theologie zu Gießen

1929

VERLAG VON J. C. B. MOHR (PAUL SIEBECK)
TÜBINGEN

Dir.

Druck von H. Laupp jr in Tübingen.

Vorwort.

Der Herausgeber dieser Akten, Professor Dr. Rudolf Knopf, starb am 19. Januar 1920 in Bonn. Seine Arbeit ist schon seit längerer Zeit im Buchhandel vergriffen. Auch v. Gebhardts „Acta selecta" sind nicht mehr erhältlich. So ist eine eine Neuausgabe angebracht. Sie mußte so ausgestaltet werden, daß sie nicht nur inzwischen veröffentlichte bessere Grundlagen für die von Knopf aufgenommenen Texte berücksichtigte, sondern auch das Material, das v. Gebhardt über Knopf hinausbot, und was etwa sonst noch von Akten einigermaßen auf geschichtlichen Wert Anspruch erheben darf, in sich vereinigt. So ist der Umfang wesentlich gewachsen.

Neu aufgenommen wurden die Akten des Karpus in der lateinischen Fassung, wobei ich bedaure, diese Fassung versehentlich dem Griechen vorangestellt und dadurch den Schein erweckt zu haben, als hielte ich sie für wertvoller. Ferner: die Akten des Acacius (nach Weber, doch ohne dessen Interpolationshypothese zu berücksichtigen), das Martyrium des Konon (nach v. Gebhardt), das des Marinus und Jakobus (nach Franchi-v. Gebhardt), das des Montanus und Lucius (nach Franchi-v. Gebhardt), die Akten des Fruktuosus (nach Ruinart; die von Delehaye, Passions, in Aussicht gestellte Ausgabe eines Bollandisten ist noch nicht erschienen), die Akten des Kassianus (nach Ruinart), die griechische Fassung der Akten des Euplus (nach Franchi), das Martyrium des Irenäus (nach v. Gebhardt), die Akten des Julius (nach den Analecta Bollandiana), die des Klaudius (nach Ruinart), die der Krispina (nach Franchi), endlich das Martyrium des Sabas (nach Delehaye), bei dessen Aufnahme ich einem Wink Herrn Delehayes folgte: es mag, als Gegenstück zum Martyrium Polykarps, das ihm Vorbild war, den würdigen Beschluß dieser Sammlung bilden. Neue Textgrundlagen liest man bei Justin (Franchi), Marcellus (Delehaye), Felix (Delehaye).

Das Verzeichnis der Literatur ist beträchtlich erweitert worden. Freilich hätte aus den älteren Beständen manches als überholt gestrichen werden können. Ich habe es dennoch beibehalten, weil mir an möglichster Vollständigkeit, insbesondere auch der nichtdeutschen Literatur gelegen war. Bei der Zusammenstellung durfte ich mich des Rates und der tätigen Beihilfe von Hans Achelis erfreuen. Auch Herrn Delehaye verdanke ich einige Nachweise.

Gießen, im September 1929.

G. Krüger.

Inhaltsverzeichnis.

[ ] schlägt vor, das geklammerte Wort wegzulassen,
⟨ ⟩ es hinzuzufügen.

Allgemeine Literatur.

1. Ausgaben und Uebersetzungen.

S. Colombo, Atti dei martiri. Testi greci e latini tradotti, Turin 1929.
O. von Gebhardt, Acta martyrum selecta. Ausgewählte Märtyrerakten und andere Urkunden aus der Verfolgungszeit der christlichen Kirche, Berlin 1902.
E. Klein, Aus der Schatzkammer heiliger Väter, 2. 5. 6. 9. 10. Heft: Märtyrerakten übersetzt I—V, Berlin, ohne Jahr.
H. Leclercq, Les Martyrs. Recueil des pièces authentiques sur les martyrs depuis les origines du christianisme jusqu'au XX siècle 1, Paris 1902; 2, 1903 (Uebersetzungen).
E. C. E. Owen, Some Authentic Acts of the Early Martyrs. Translated with notes and introductions, Oxford 1927.
E. Preuschen, *Analecta 1: Staat und Christentum* bis auf Konstantin (Sammlung Krüger 8, 1), [2] Tübingen 1909.
G. Rauschen, Echte alte Märtyrerakten. Aus dem Griechischen oder Lateinischen übersetzt. (Bibliothek der Kirchenväter 14), Kempten und München 1913.
Th. Ruinart, Acta martyrum, Neudruck, Regensburg 1859.

2. Kirchengeschichte.

H. Achelis, Das Christentum in den ersten drei Jahrhunderten 2, Leipzig 1912, Exkurse Nr. 76—93 (S. 432—441).
A. de Broglie, L'Église et l'Empire romain au IVme siècle, 3 Bände, Paris 1856 bis 1866.
L. Duchesne, Histoire ancienne de l'Église, [3] 1, Paris 1907; 2, 1908.
E. Gibbon, The History of the Decline and Fall of the Roman Empire, ed. J. B. Bury 1, London 1897.
A. Harnack, Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten, 2 Bände, [4] Leipzig 1924.
G. Krüger, Handbuch der Kirchengeschichte 1, [2] Tübingen 1923.
E. Meyer, Ursprung und Anfänge des Christentums 3, Stuttgart 1923, 500—565.
E. Tr. Merrill, Essays in Early Christian History, London 1924.
K. Müller, Kirchengeschichte [2] 1. Bd., 1. Halbband, Tübingen 1929.
W. M. Ramsay, The Church in the Roman Empire before A. D. 170, [5] London 1898.
E. Renan, Les origines du christianisme, 8 Bände, Paris 1863—1882.
S. Le Nain de Tillemont, Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles 1—5, Brüssel 1732.

3. Literaturgeschichte.

O. Bardenhewer, Geschichte der altkirchlichen Literatur [2] 1, Freiburg i. B. 1913; 2, 1914.
Ders., Patrologie, [3] Freiburg 1910.
A. Harnack, Geschichte der altchristlichen Literatur 2, 1, Leipzig 1897; 2, 2, 1904, 463—482. S. u. Preuschen.

P. Monceaux, Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne 1, Paris 1901, 59—96 2, 1902, 135—197; 3, 1905, 21—40, 93—168, 530—551.
G. Rauschen, Grundriß der Patrologie. [8, 9], hrsg. von J. Wittig, Freiburg i. B. 1926, 177—184.
M. Schanz-G. Krüger, Geschichte der römischen Literatur 3 (Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft, hrsg. von J. von Müller 8, 3), München 1922, 245—260.
W. Smith and H. Wace, Dictionary of Christian Biography, 4 Bände, London 1877—1887. Neue Ausgabe in 1 Band, 1911.

4. Kulturgeschichte.

G. Boissier, La religion romaine d'Auguste aux Antonins, 2 Bände, [5] Paris 1901.
Ders., *La fin du paganisme* 1, Paris [6] 1909.
L. Friedländer, Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von August bis zum Ausgang der Antonine, 4 Bände, Leipzig [8] 1910.
J. Marquardt, Privatleben der Römer, Leipzig 1879—1882 (ebd. 7, 1. 2).

5. Verfolgungen.

a. Allgemeines.

P. Allard, Histoire des persécutions, 5 Bände; I: Histoire des persécutions pendant les deux premiers siècles, Paris [3] 1903; II: Histoire des persécutions pendant la première moitié du IIIme siècle, [3] 1905; III: Les dernières persécutions du IIIme siècle, [3] 1907; IV u. V: La persécution de Dioclétien et le triomphe de l'Église, [3] 1908.
B. Aubé, Histoire des persécutions de l'Église, 3 Bände; I: Histoire des persécutions de l'Église jusqu'à la fin des Antonins, Paris 1875; II: Les chrétiens dans l'empire romain de la fin des Antonins jusqu'au milieu du IIIme siècle, 1881; III: L'Église et l'État dans la seconde moitié du IIIme siècle, 1885.
L. H. Canfield, The Early Persecutions of the Christians (Studies in History, Economy and Public Law, Columbia University 55, 2), New York 1913.
U. Fracassini, L'Impero e il Cristianesimo da Nerva a Costantino, Perugia 1913.
J. Geffcken, Das Christentum in Kampf und Ausgleich mit der griechisch-römischen Welt (Aus Natur und Geisteswelt 54), [3] Leipzig und Berlin 1920.
A. Giobbio, Chiesa e Stato nei primi secoli del Cristianesimo, Milano 1914.
F. Görres, Christenverfolgungen, Realencyklopädie der christlichen Altertümer 1, Freiburg 1882, 215—255.
Ders., Das Christentum und der römische Staat, Jahrbücher für protestantische Theologie 10 (1884), 399—410.
A. Harnack, Christenverfolgungen, Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche 3, Leipzig 1897, 823—828.
Ders., Militia Christi, Tübingen 1905. Dazu A. Pirngruber, Stimmen aus Maria-Lach 71 (1906), 269—284.
G. Krüger, Imperium Romanum, Die Religion in Geschichte und Gegenwart 2, [2] Tübingen 1929, 199—206.
A. Linsenmayer, Die Bekämpfung des Christentums durch den römischen Staat bis zum Tode des Kaisers Julian, München 1905.
A. Manaresi, L'Impero Romano e il Cristianesimo: Da Nerone a Commodo, Rom 1909.
A. J. Mason, The Historic Martyrs of the Primitive Church, London 1905.
K. J. Neumann, Der römische Staat und die allgemeine Kirche bis auf Diocletian 1, Leipzig 1890.
G. Schönaich, Die Kämpfe zwischen Römertum und Christentum in ihrer geschichtlichen Entwicklung von Nero bis auf Konstantin den Großen, Breslau 1927.

G. Uhlhorn, Der Kampf des Christentums mit dem Heidentum, [5]Stuttgart 1889.
J. Visser, De christenvervolgingen in de eerste eeuwen na Christus, Kampen 1910.
J. E. Weis, Christenverfolgungen. Geschichte ihrer Ursachen im Römerreiche (Veröffentlichungen aus dem kirchenhistorischen Seminar München 2), München 1899.
K. Wieseler, Die Christenverfolgungen der Cäsaren, Gütersloh 1878.
H. B. Workman, Persecution in the Early Church, London 1906.

b. Einzelne Verfolgungen.

J. Dartigue-Peyrou, Marc-Aurèle dans ses rapports avec le christianisme, Thèse, Paris 1897.
H. Eberlein, Kaiser Mark Aurel und die Christen, Diss. Breslau, 1914.
L. Faulhaber, Die Libelli in der Christenverfolgung des Kaisers Decius, Zeitschr. f. kath. Theologie 43 (1919), 439—466. 617—656.
Hild. Florin, Untersuchungen zur diocletianischen Christenverfolgung, Diss. Gießen, Langendreer i. W., 1928.
J. A. F. Gregg, The Decian Persecution, London und Edinburg 1897.
O. Hunziker, Zur Regierung und Christenverfolgung des Kaisers Diokletianus und seiner Nachfolger (Untersuchungen zur römischen Kaisergeschichte, hrsg. von M. Büdinger 2), Leipzig 1868, 113—286.
G. Krüger, Die Christenverfolgung unter Diocletian und seinen Nachfolgern, Preuß. Jahrbücher 65 (1889), 77—95.
A. J. Mason, The Persecution of Diocletian, Cambridge 1876.
G. Schönaich, Die Christenverfolgung des Kaisers Decius, Jauer 1907.
Ders., Die Libelli in ihrer Bedeutung für die Christenverfolgung des Kaisers Decius, Glogau und Leiqzig 1910.
Ders., Die neronische Christenverfolgung, Breslau 1911.

6. Kaiserkult.

E. Beurlier, Essai sur le culte rendu aux empereurs romains, Paris 1890.
H. Doulcet, Essai sur les rapport de l'Ésglise chrétienne avec l'État romain pendant les trois premiers siècles, Paris 1883.
E. G. Hardy, Christianity and the Roman Government, London 1894.
G. Herzog-Hauser, Kaiserkult, Real-Encyklopädie der klassischen Altertümer, 4. Suppl. (1924), 806—853.
Th. Keim, Rom und das Christentum, hrsg. v. H. Ziegler, Berlin 1881.
E. Lohmeyer, Christuskult und Kaiserkult (Sammlung gemeinverständlicher Vorträge 90), Tübingen 1919.
A. Piper, Christentum, Heidentum und römischer Staat, München 1907.
A. von Pöhlmann, Die Weltanschauung des Tacitus, München 1913, 95—130.
H. Weinel, Die Stellung des Urchristentums zum Staat, Tübingen 1908.

7. Rechtliche Grundlage.

P. Allard, La situation légale des chrétiens pendant les deux premiers siècles, Revue des questions historiques 59 (1896), 5—43.
Ders., Le christianisme et l'empire romain de Néron à Théodose, Paris 1908.
Ders., Les persécutions et la critique (Science et Religion), Paris 1903 (deutsch u. d. T.: Die Christenverfolgungen und die moderne Kritik, von H. J. Holtzmann, Straßburg 1905).
Ders., La législation persécutrice aux trois premiers siècles, Revue catholique des institutions et du droit 35 (1905), 103—122, 246—253.
C. Callewaert, Les premiers chrétiens furent-ils persécutés par édits généraux ou par mesures de police? Revue d'histoire ecclésiastique 2 (1902), 771—779; 3 (1903), 5—15, 324—348, 601—614.

C. Callewaert, Le delit du christianisme dans les deux premiers siècles, Revue des questions historiques 74 (1903), 28—55; vgl. 76 (1904), 5—28.
Ders., Les persécutions contre les chrétiens dans la politique religieuse de l'État romain, ebda. 82 (1907), 5—19.
Ders., La base juridique des premières persécutions, Revue d'histoire écclesiastique 12 (1911), 5—16.
A. Causse, Essai sur le conflit du christianisme primitif et de la civilisation, Revue d'histoire des religions 78 (1918), 98—142; 79 (1919), 175—223.
L. Cézard, Histoire juridique des persécutions contre les chrétiens de Néron à Septime-Sévère, Thèse, Paris 1911.
M. Conrat (Cohn), Die Christenverfolgungen im römischen Reiche vom Standpunkte des Juristen, Leipzig 1897.
L. Guérin, Étude sur le fondement juridique des persécutions dirigées contre les chrétiens pendant les deux premiers siècles de notre ère, Revue historique de droit français et étranger 19 (1895), 601—646, 713—737.
H. Hellema, Kritische Beschouwingen over de keijzerlijke verordeningen aangaande de christenen van Tiberius tot Decius, Leiden 1893.
C. A. Kneller, 1. Hat der römische Staat das Christentum verfolgt? Stimmen aus Maria Laach 55 (1898), 1—12, 122—131; 2. Theodor Mommsen und die Christenverfolgungen, ebd., 276—291; 3. Die Martyrer und das römische Recht, ebd., 349—367.
E. Le Blant, Sur les bases juridiques des poursuites dirigées contre les martyrs (Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et des Belles-Lettres, N. S. 2), Paris 1866, 358—373.
H. Leclercq, Accusations contre les chrétiens, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie 1, Paris 1907, 265—307; Carthage, ebd. 2, 2, 1909, 2233—2252. Droit persécuteur, ebd. 4, 1921, 1585 bis 1648; Édits et rescrits, ebd. 2119—2211; Église et État, ebd. 2238—2279.
J. Marquardt, Römische Staatsverwaltung, [2] Leipzig 1881—1885 (Handbuch der römischen Altertümer, hrsg. von Marquardt und Mommsen, 4—6).
Th. Mommsen, Römisches Staatsrecht (Handbuch der Römischen Altertümer 1—3), 3 Bde., [3] Leipzig 1887—1888.
Ders., Römisches Strafrecht (Systematisches Handbuch der deutschen Rechtswiss., hrsg. von Binding 1, 4), Leipzig 1899.
Ders., Der Religionsfrevel nach römischem Recht, Historische Zeitschrift 64, N. F. 2 (1890), 389—424 (= Gesammelte Schriften [Juristische Schriften] 3, Berlin 1907, 389—422); vgl. auch The Expositor, Juli 1893, 1—7.
F. Overbeck, Studien zur Geschichte der alten Kirche 1, Schloß-Chemnitz 1875, 91—157.
J. Rambaud, Le droit criminel romain dans les actes des martyrs, [2] Paris 1907.
O. Sild, Das altchristliche Martyrium in Berücksichtigung der rechtlichen Grundlage der Christenverfolgungen, Dorpat-Leipzig 1920.

8. Einzelfragen.

F. Augar, Die Frau im römischen Christenprozeß (Texte u. Untersuchungen N. F. 13, 4), Leipzig 1905.
A. Gallonio, Trattato degli instrumenti di martirio, Roma 1591; lat. ebd. 1594 u. ä.; franz. Traité des instruments de martyre et des divers modes de supplice employés par les païens contre les chrétiens, Paris 1904.
A. Harnack, Der Vorwurf des Atheismus in den drei ersten Jahrhunderten (Texte und Untersuchungen, N. F. 13, 4), Leipzig 1905.
E. Le Blant, Les persécuteurs et les martyrs, Paris 1893.
A. Linsenmayer, Die Behandlung der Frauen im römischen Christenprozeß, Historisch-politische Blätter 141 (1908), I 886—894.

9. Märtyrer und Martyrium.

a. Märtyrertitel.

H. Achelis, Märtyrer, Die Religion in Geschichte und Gegenwart 3, [2]Tübingen 1929, 1835—36.

P. Allard, Dix leçons sur le martyre, [3]Paris 1907 (englisch von Cappadelta, London 1907).

N. Bonwetsch, Märtyrer und Bekenner, Realencyklopädie f. prot. Theol. u. Kirche 12 (1903), 48—52. 24 (1913), 56.

P. Corssen, Begriff und Wesen des Märtyrers in der alten Kirche, Neue Jahrbücher f. d. klassische Altertum 34, 1915, 481—501.

Ders., Der ursprüngliche Sinn des Namens Märtyrer, ebd. 35, 1916, 253—259.

Ders., *Μάρτυς* und *Ψευδόμαρτυς*, ebd. 35, 1916, 424—426.

Ders., Ueber Bildung und Bedeutung der Komposita *ψευδοπροφήτης*, *ψευδόμαντις*, *ψευδόμαρτυς*, Sokrates 6 (1918), 106—114.

H. Delehaye, Sanctus. Essai sur le culte des saints dans l'antiquité, Brüssel 1927, 74—121: Martyr et confesseur.

H. Doergens, Zur Geschichte des Begriffs Märtyrer, Katholik 98 I (1918), 205—208.

F. Dornseiff, Der Märtyrer: Name und Bewertung, Archiv f. Religionswissenschaft 22 (1923,24), 133—153.

J. Ernst, Der Begriff vom Martyrium bei Cyprian, Historisches Jahrbuch 34, 1913, 328—353.

W. Gaß, Das christliche Märtyrertum in den ersten Jahrhunderten und dessen Idee, Zeitschr. f. d. hist. Theol. 29 (1859), 323—393. 30, 1860, 315—381.

W. Hellmanns, Wertschätzung des Martyriums als eines Rechtfertigungsmittels in der alten Kirche bis zu Anfang des 4. Jahrhunderts, Diss. Breslau, 1912.

K. Holl, Die Vorstellung vom Märtyrer und die Märtyrerakte in ihrer geschichtlichen Entwicklung, Neue Jahrbücher f. d. klassische Altertum 33 (1914), 521 bis 556 (= Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte 2, 1928, 68—102.

Ders., Der ursprüngliche Sinn des Namens Märtyrer, ebd. 37 (1916), 253—259 (= Aufsätze 103—109).

Ders., *Ψευδόμαρτυς*, Hermes 52 (1917), 301—307 (= Aufsätze 110—114).

F. Kattenbusch, Der Märtyrertitel, Zeitschrift f. d. neutestamentl. Wissenschaft 4 (1903), 111—127.

G. Krüger, Zur Frage nach der Entstehung des Märtyrertitels, Zeitschrift f. d. neutest. Wiss. 17 (1916), 264—269.

P. de Labriolle, Martyr et confesseur, Bulletin d'ancienne littérature et d'archéologie chrétiennes 1 (1911), 50—54.

E. Le Blant, Mémoire sur la préparation au martyre dans les premier ssiècles de l'Église (Mémoires de l'Institut de France, Académie des Inscriptions et des Belles-Lettres 28, 1), Paris 1874, 53—78.

Ders., Mémoire sur les martyrs chrétiens et les supplices destructeurs du corps (ebd. 28, 2), 1876, 75—95.

R. Reitzenstein, Bemerkungen zur Martyrienliteratur 1. Die Bezeichnung Märtyrer (Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen), 1916, 417—467.

Ders., Der Titel Märtyrer, Hermes 51 (1917), 442—452.

A. Schlatter, Der Märtyrer in den Anfängen der Kirche (Beiträge zur Förderung christlicher Theologie 19, 3), Gütersloh 1915.

H. Strathmann, Der Märtyrer, Theol. Literaturblatt 37 (1916), 337—343, 353—357.

H. Weinel, Die Wirkungen des Geistes und der Geister im nachapostolischen Zeitalter bis auf Irenäus, Freiburg 1899.

G. P. Wetter, Altchristliche Liturgien 1 (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments N. F. 13), Göttingen 1921, 124—142.

b. Heiligenverehrung.

H. Achelis, Heiligenverehrung, Die Religion in Geschichte und Gegenwart 2, ²Tübingen 1928, 1742—1746.
H. Delehaye, Les légendes hagiographiques, Brüssel³ 1927; deutsch von E. A. Stückelberg, Kempten und München 1907.
Ders., Les origines du culte des martyrs, Brüssel 1912. Sanctus (s. zu a).
E. Lucius, Die Anfänge des Heiligenkults in der christlichen Kirche, hrsg. von G. Anrich, Tübingen 1904.

c. Märtyrerakten.

H. Achelis, Märtyrerakten, Die Religion in Geschichte und Gegenwart 3, ²Tübingen 1929, 1836—37.
H. Delehaye, Les passions des martyrs et les genres littéraires, ebd. 1921.
Ders., Les martyrs d'Egypte, Analecta Bollandiana 40 (1922), 118—154, 299—364.
A. Harnack, Das ursprüngliche Motiv der Abfassung von Heilungs- und Märtyrerakten in der Kirche (Sitzungsberichte der preußischen Akademie der Wissenschaften 1910 VII), Berlin 1910, 106—125.
K. Holl, Vorstellung (s. zu a).
J. Geffcken, Die Stenographie in den Akten der Märtyrer, Archiv f. Stenographie 57 (1906), 1—8, 81—89.
Ders., Die christlichen Martyrien, Hermes 45 (1910), 481—505.
H. Jordan, Geschichte der altchristlichen Literatur, Leipzig 1911, 83—90.
G. Krüger, Geschichte der altchristlichen Literatur, Freiburg und Leipzig, 1895, 236—245; Nachträge 1897.
E. Le Blant, Les actes des martyrs. Supplément aux Acta sincera de Dom Ruinart (ebd. 30, 2), 1883, 57—347.
H. Niedermeyer, Ueber antike Protokoll-Literatur, Diss. Göttingen, 1918.
E. Preuschen, Märtyrerakten (Harnacks Literaturgeschichte [s. zu 3] 1), Leipzig 1893, 807—834.

d. Martyrologien.

H. Achelis, Martyrologien, Die Religion in Geschichte und Gegenwart 3, ²Tübingen 1929.
A. Ehrhard, Die griechischen Martyrologien (Schriften der wiss. Gesellschaft zu Straßburg 4), Straßburg 1907.

---

1. Martyrium Polykarps.

Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ ἡ παροικοῦσα Σμύρναν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ παροικούσῃ ἐν Φιλομηλίῳ καὶ πάσαις ταῖς κατὰ πάντα τόπον τῆς ἁγίας καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας παροικίαις· ἔλεος, εἰρήνη καὶ ἀγάπη θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη.

I. *Ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀδελφοί, τὰ κατὰ τοὺς μαρτυρήσαντας καὶ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, ὅστις ὥσπερ ἐπισφραγίσας διὰ τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ κατέπαυσεν τὸν διωγμόν. σχεδὸν γὰρ πάντα τὰ προάγοντα ἐγένετο, ἵνα ἡμῖν ὁ κύριος ἄνωθεν ἐπιδείξῃ τὸ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον μαρτύριον.* 2. *περιέμενεν γάρ, ἵνα παραδοθῇ, ὡς καὶ ὁ κύριος, ἵνα μιμηταὶ καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ γενώμεθα, μὴ μόνον σκοποῦντες τὸ καθ᾽ ἑαυτούς, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ τοὺς πέλας. ἀγάπης γὰρ ἀληθοῦς καὶ βεβαίας ἐστίν, μὴ μόνον ἑαυτὸν θέλειν σώζεσθαι, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀδελφούς.*

II. *Μακάρια μὲν οὖν καὶ γενναῖα τὰ μαρτύρια πάντα τὰ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ γεγονότα. δεῖ γὰρ εὐλαβεστέρους ἡμᾶς ὑπάρχοντας τῷ θεῷ τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν ἀνατιθέναι.* 2. *τὸ γὰρ γενναῖον αὐτῶν καὶ ὑπομονητικὸν καὶ φιλοδέσποτον τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν; οἳ μάστιξιν μὲν καταξανθέντες, ὥστε μέχρι τῶν ἔσω φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν θεωρεῖσθαι, ὑπέμειναν, ὡς καὶ τοὺς περιεστῶτας ἐλεεῖν καὶ ὀδύρεσθαι· τοὺς δὲ καὶ εἰς τοσοῦτον γενναιότητος ἐλθεῖν, ὥστε μήτε γρύξαι μήτε στενάξαι τινὰ αὐτῶν, ἐπιδεικνυμένους ἅπασιν ἡμῖν, ὅτι ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ βασανιζόμενοι τῆς σαρκὸς ἀπεδήμουν οἱ γενναιότατοι μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ, μᾶλλον δέ, ὅτι παρεστὼς ὁ κύριος ὡμίλει αὐτοῖς.* 3. *καὶ προσέχοντες τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι τῶν κοσμικῶν κατεφρόνουν βασάνων, διὰ μιᾶς ὥρας τὴν αἰώνιον ζωὴν ἐξαγοραζόμενοι. καὶ τὸ πῦρ ἦν αὐτοῖς ψυχρὸν τὸ τῶν ἀπανθρώπων βασανιστῶν· πρὸ ὀφθαλμῶν γὰρ εἶχον φυγεῖν τὸ αἰώνιον καὶ μηδέποτε*

4 f. Vgl. Jud. 2. 12 f. Vgl. Phil. 2, 4.

σβεννύμενον, καὶ τοῖς τῆς καρδίας ὀφθαλμοῖς ἐνέβλεπον τὰ τηρούμενα τοῖς ὑπομείνασιν ἀγαθά, ἃ οὔτε οὖς ἤκουσεν οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἐκείνοις δὲ ὑπεδείκνυτο ὑπὸ τοῦ κυρίου, οἵπερ μηκέτι ἄνθρωποι, ἀλλ' ἤδη ἄγγελοι ἦσαν. 4. ὁμοίως δὲ καὶ οἱ εἰς τὰ θηρία κατακριθέντες ὑπέμειναν δεινὰς κολάσεις, κήρυκας μὲν ὑποστρωννύμενοι καὶ ἄλλαις ποικίλων βασάνων ἰδέαις κολαζόμενοι, ἵνα, εἰ δυνηθείη, διὰ τῆς ἐπιμόνου κολάσεως εἰς ἄρνησιν αὐτοὺς τρέψῃ.

III. Πολλὰ γὰρ ἐμηχανᾶτο κατ' αὐτῶν ὁ διάβολος. ἀλλὰ χάρις τῷ θεῷ· κατὰ πάντων γὰρ οὐκ ἴσχυσεν. ὁ γὰρ γενναιότατος Γερμανικὸς ἐπερρώννυεν αὐτῶν τὴν δειλίαν διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπομονῆς· ὃς καὶ ἐπισήμως ἐθηριομάχησεν. βουλομένου γὰρ τοῦ ἀνθυπάτου πείθειν αὐτὸν καὶ λέγοντος, τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ κατοικτεῖραι, ἑαυτῷ ἐπεσπάσατο τὸ θηρίον προσβιασάμενος, τάχιον τοῦ ἀδίκου καὶ ἀνόμου βίου αὐτῶν ἀπαλλαγῆναι βουλόμενος. 2. ἐκ τούτου οὖν πᾶν τὸ πλῆθος, θαυμάσαν τὴν γενναιότητα τοῦ θεοφιλοῦς καὶ θεοσεβοῦς γένους τῶν Χριστιανῶν, ἐπεβόησεν· Αἶρε τοὺς ἀθέους· ζητείσθω Πολύκαρπος.

IV. Εἷς δέ, ὀνόματι Κόϊντος, Φρύξ, προσφάτως ἐληλυθὼς ἀπὸ τῆς Φρυγίας, ἰδὼν τὰ θηρία ἐδειλίασεν. οὗτος δὲ ἦν ὁ παραβιασάμενος ἑαυτόν τε καί τινας προσελθεῖν ἑκόντας. τοῦτον ὁ ἀνθύπατος πολλὰ ἐκλιπαρήσας ἔπεισεν ὀμόσαι καὶ ἐπιθῦσαι. διὰ τοῦτο οὖν, ἀδελφοί, οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς προσιόντας ἑαυτοῖς, ἐπειδὴ οὐχ οὕτως διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον.

V. Ὁ δὲ θαυμασιώτατος Πολύκαρπος τὸ μὲν πρῶτον ἀκούσας οὐκ ἐταράχθη, ἀλλ' ἐβούλετο κατὰ πόλιν μένειν· οἱ δὲ πλείους ἔπειθον αὐτὸν ὑπεξελθεῖν. καὶ ὑπεξῆλθεν εἰς ἀγρίδιον οὐ μακρὰν ἀπέχον ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ διέτριβεν μετ' ὀλίγων, νύκτα καὶ ἡμέραν οὐδὲν ἕτερον ποιῶν ἢ προσευχόμενος περὶ πάντων καὶ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν, ὅπερ ἦν σύνηθες αὐτῷ. 2. καὶ προσευχόμενος ἐν ὀπτασίᾳ γέγονεν πρὸ τριῶν ἡμερῶν τοῦ συλληφθῆναι αὐτόν, καὶ εἶδεν τὸ προσκεφάλαιον αὐτοῦ ὑπὸ πυρὸς κατακαιόμενον· καὶ στραφεὶς εἶπεν πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ· Δεῖ με ζῶντα καῆναι.

VI. Καὶ ἐπιμενόντων τῶν ζητούντων αὐτὸν μετέβη εἰς ἕτερον ἀγρίδιον, καὶ εὐθέως ἐπέστησαν οἱ ζητοῦντες αὐτόν· καὶ μὴ εὑρόντες συνελάβοντο παιδάρια δύο, ὧν τὸ ἕτερον βασανιζόμενον ὡμολόγησεν. 2. ἦν γὰρ καὶ ἀδύνατον λαθεῖν αὐτόν, ἐπεὶ καὶ οἱ προδιδόντες αὐτὸν οἰκεῖοι ὑπῆρχον. καὶ ὁ εἰρήναρχος, ὁ κεκληρωμένος τὸ αὐτὸ ὄνομα, Ἡρώδης ἐπιλεγόμενος, ἔσπευδεν εἰς τὸ στάδιον αὐτὸν εἰσαγαγεῖν, ἵνα ἐκεῖνος μὲν τὸν ἴδιον κλῆρον ἀπαρτίσῃ, Χριστοῦ κοινωνὸς γενόμενος, οἱ δὲ προδόντες αὐτὸν τὴν αὐτοῦ τοῦ Ἰούδα ὑπόσχοιεν τιμωρίαν.

2 Vgl. 1. Kor. 2, 9; vgl. Jes. 64, 4. 65, 6. 21 Mt. 10, 23. 35 Mt. 10, 36.

VII. Ἔχοντες οὖν τὸ παιδάριον, τῇ παρασκευῇ περὶ δείπνου ὥραν ἐξῆλθον διωγμῖται καὶ ἱππεῖς μετὰ τῶν συνήθων αὐτοῖς ὅπλων ὡς ἐπὶ λῃστὴν τρέχοντες. καὶ ὀψὲ τῆς ὥρας συνεπελθόντες ἐκεῖνον μὲν εὗρον ἔν τινι δωματίῳ κατακείμενον ἐν ὑπερῴῳ· κἀκεῖθεν δὲ ἠδύνατο εἰς ἕτερον χωρίον ἀπελθεῖν, ἀλλ' οὐκ ἠβουλήθη εἰπών· Τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ γενέσθω. 2. ἀκούσας οὖν αὐτοὺς παρόντας, καταβὰς διελέχθη αὐτοῖς, θαυμαζόντων τῶν ὁρώντων τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ καὶ τὸ εὐσταθές, καὶ εἰ τοσαύτη σπουδὴ ἦν τοῦ συλληφθῆναι τοιοῦτον πρεσβύτην ἄνδρα. εὐθέως οὖν αὐτοῖς ἐκέλευσεν παρατεθῆναι φαγεῖν καὶ πιεῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, ὅσον ἂν βούλωνται, ἐξητήσατο δὲ αὐτούς, ἵνα δῶσιν αὐτῷ ὥραν πρὸς τὸ προσεύξασθαι ἀδεῶς. 3. τῶν δὲ ἐπιτρεψάντων, σταθεὶς προσηύξατο πλήρης ὢν τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ οὕτως, ὡς ἐπὶ δύο ὥρας μὴ δύνασθαι σιωπῆσαι καὶ ἐκπλήττεσθαι τοὺς ἀκούοντας, πολλούς τε μετανοεῖν ἐπὶ τῷ ἐληλυθέναι ἐπὶ τοιοῦτον θεοπρεπῆ πρεσβύτην.

VIII. Ἐπεὶ δέ ποτε κατέπαυσεν τὴν προσευχήν, μνημονεύσας ἁπάντων τῶν καὶ πώποτε συμβεβληκότων αὐτῷ, μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἐνδόξων τε καὶ ἀδόξων καὶ πάσης τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας, τῆς ὥρας ἐλθούσης τοῦ ἐξιέναι, ὄνῳ καθίσαντες αὐτὸν ἤγαγον εἰς τὴν πόλιν, ὄντος σαββάτου μεγάλου. 2. καὶ ὑπήντα αὐτῷ ὁ εἰρήναρχος Ἡρώδης καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Νικήτης, οἳ καὶ μεταθέντες αὐτὸν ἐπὶ τὴν καροῦχαν ἔπειθον παρακαθεζόμενοι καὶ λέγοντες· Τί γὰρ κακόν ἐστιν εἰπεῖν· Κύριος καῖσαρ, καὶ ἐπιθῦσαι καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα καὶ διασῴζεσθαι; ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα οὐκ ἀπεκρίνατο αὐτοῖς, ἐπιμενόντων δὲ αὐτῶν ἔφη· Οὐ μέλλω ποιεῖν, ὃ συμβουλεύετέ μοι. 3. οἱ δὲ ἀποτυχόντες τοῦ πεῖσαι αὐτὸν δεινὰ ῥήματα ἔλεγον καὶ μετὰ σπουδῆς καθῄρουν αὐτόν, ὡς κατιόντα ἀπὸ τῆς καρούχας ἀποσῦραι τὸ ἀντικνήμιον. καὶ μὴ ἐπιστραφείς, ὡς οὐδὲν πεπονθὼς προθύμως ἐπορεύετο, ἀγόμενος εἰς τὸ στάδιον, θορύβου τηλικούτου ὄντος ἐν τῷ σταδίῳ, ὡς μηδὲ ἀκουσθῆναί τινα δύνασθαι.

IX. Τῷ δὲ Πολυκάρπῳ εἰσιόντι εἰς τὸ στάδιον φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ ἐγένετο· Ἴσχυε, Πολύκαρπε, καὶ ἀνδρίζου. καὶ τὸν μὲν εἰπόντα οὐδεὶς εἶδεν, τὴν δὲ φωνὴν τῶν ἡμετέρων οἱ παρόντες ἤκουσαν. καὶ λοιπὸν προσαχθέντος αὐτοῦ, θόρυβος ἦν μέγας ἀκουσάντων, ὅτι Πολύκαρπος συνείληπται. 2. προσαχθέντα οὖν αὐτὸν ἀνηρώτα ὁ ἀνθύπατος, εἰ αὐτὸς εἴη Πολύκαρπος. τοῦ δὲ ὁμολογοῦντος, ἔπειθεν ἀρνεῖσθαι λέγων· Αἰδέσθητί σου τὴν ἡλικίαν, καὶ ἕτερα τούτοις ἀκόλουθα, ὧν ἔθος αὐτοῖς λέγειν· Ὄμοσον τὴν καίσαρος τύχην, μετανόησον, εἶπον·

---

2 Mt. 26, 55. 5 AG. 21, 14; vgl. Mt. 6, 10. 7 ὁρώντων statt παρόντων Schwartz auf Grund von Eus. ὡς καὶ θαῦμα δοκεῖν ὁρᾶν. 16 τῶν καὶ m. 31 Jos. 1, 6. 7. 9 (Deut. 31, 6. 7. 23). Vgl. Joh. 12, 28.

Αἶρε τοὺς ἀθέους. ὁ δὲ Πολύκαρπος ἐμβριθεῖ τῷ προσώπῳ εἰς πάντα τὸν ὄχλον τὸν ἐν τῷ σταδίῳ ἀνόμων ἐθνῶν ἐμβλέψας καὶ ἐπισείσας αὐτοῖς τὴν χεῖρα, στενάξας τε καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν· Αἶρε τοὺς ἀθέους. 3. ἐγκειμένου δὲ τοῦ ἀνθυπάτου καὶ λέγοντος· Ὄμοσον, καὶ ἀπολύω σε, λοιδόρησον τὸν Χριστόν, ἔφη ὁ Πολύκαρπος· Ὀγδοήκοντα καὶ ἓξ ἔτη δουλεύω αὐτῷ, καὶ οὐδέν με ἠδίκησεν· καὶ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν βασιλέα μου τὸν σώσαντά με;

X. Ἐπιμένοντος δὲ πάλιν αὐτοῦ καὶ λέγοντος· Ὄμοσον τὴν καίσαρος τύχην, ἀπεκρίνατο· Εἰ κενοδοξεῖς, ἵνα ὀμόσω τὴν καίσαρος τύχην, ὡς σὺ λέγεις, προσποιεῖ δὲ ἀγνοεῖν με, τίς εἰμι, μετὰ παρρησίας ἄκουε· Χριστιανός εἰμι. εἰ δὲ θέλεις τὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ μαθεῖν λόγον, δὸς ἡμέραν καὶ ἄκουσον. 2. ἔφη ὁ ἀνθύπατος· Πεῖσον τὸν δῆμον. ὁ δὲ Πολύκαρπος εἶπεν· Σὲ μὲν καὶ λόγου ἠξίωκα· δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς ἀπονέμειν· ἐκείνους δὲ οὐχ ἡγοῦμαι ἀξίους τοῦ ἀπολογεῖσθαι αὐτοῖς.

XI. Ὁ δὲ ἀνθύπατος εἶπεν· Θηρία ἔχω, τούτοις σε παραβαλῶ, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς. ὁ δὲ εἶπεν· Κάλει, ἀμετάθετος γὰρ ἡμῖν ἡ ἀπὸ τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ χείρω μετάνοια· καλὸν δὲ μετατιθεσθαι ἀπὸ τῶν χαλεπῶν ἐπὶ τὰ δίκαια. 2. ὁ δὲ πάλιν πρὸς αὐτόν· Πυρί σε ποιήσω δαπανηθῆναι, εἰ τῶν θηρίων καταφρονεῖς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς. ὁ δὲ Πολύκαρπος εἶπεν· Πῦρ ἀπειλεῖς τὸ πρὸς ὥραν καιόμενον καὶ μετ' ὀλίγον σβεννύμενον· ἀγνοεῖς γὰρ τὸ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ αἰωνίου κολάσεως τοῖς ἀσεβέσι τηρούμενον πῦρ. ἀλλὰ τί βραδύνεις; φέρε, ὃ βούλει.

XII. Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα πλείονα λέγων θάρσους καὶ χαρᾶς ἐνεπίμπλατο, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ χάριτος ἐπληροῦτο, ὥστε οὐ μόνον μὴ συμπεσεῖν ταραχθέντα ὑπὸ τῶν λεγομένων πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ τοὐναντίον τὸν ἀνθύπατον ἐκστῆναι, πέμψαι τε τὸν ἑαυτοῦ κήρυκα ἐν μέσῳ τοῦ σταδίου κηρύξαι τρίς· Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν Χριστιανὸν εἶναι. 2. τούτου λεχθέντος ὑπὸ τοῦ κήρυκος, ἅπαν τὸ πλῆθος ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων τῶν τὴν Σμύρναν κατοικούντων ἀκατασχέτῳ θυμῷ καὶ μεγάλῃ φωνῇ ἐπεβόα· Οὗτός ἐστιν ὁ τῆς Ἀσίας διδάσκαλος, ὁ πατὴρ τῶν Χριστιανῶν, ὁ τῶν ἡμετέρων θεῶν καθαιρέτης, ὁ πολλοὺς διδάσκων μὴ θύειν μηδὲ προσκυνεῖν. ταῦτα λέγοντες ἐπεβόων καὶ ἠρώτων τὸν Ἀσιάρχην Φίλιππον, ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ λέοντα. ὁ δὲ ἔφη, μὴ εἶναι ἐξὸν αὐτῷ, ἐπειδὴ πεπληρώκει τὰ κυνηγέσια. 3. τότε ἔδοξεν αὐτοῖς ὁμοθυμαδὸν ἐπιβοῆσαι, ὥστε τὸν Πολύκαρπον ζῶντα κατακαῦσαι. ἔδει γὰρ τὸ τῆς φανερωθείσης αὐτῷ ἐπὶ τοῦ προσκεφαλαίου ὀπτασίας πληρωθῆναι, ὅτε ἰδὼν αὐτὸ καιόμενον προσευχό-

13 f. Vgl. Röm. 13, 1. 7. 1. Petr. 2, 13 ff.

μενος εἶπεν ἐπιστραφεὶς τοῖς σὺν αὐτῷ πιστοῖς προφητικῶς· Δεῖ με ζῶντα καῆναι.

XIII. Ταῦτα οὖν μετὰ τοσούτου τάχους ἐγένετο, θᾶττον ἢ ἐλέγετο; τῶν ὄχλων παραχρῆμα συναγόντων ἔκ τε τῶν ἐργαστηρίων καὶ βαλανείων ξύλα καὶ φρύγανα, μάλιστα Ἰουδαίων προθύμως, ὡς ἔθος αὐτοῖς, εἰς ταῦτα ὑπουργούντων. 2. ὅτε δὲ ἡ πυρὰ ἡτοιμάσθη, ἀποθέμενος ἑαυτῷ πάντα τὰ ἱμάτια καὶ λύσας τὴν ζώνην ἐπειρᾶτο καὶ ὑπολύειν ἑαυτόν, μὴ πρότερον τοῦτο ποιῶν διὰ τὸ ἀεὶ ἕκαστον τῶν πιστῶν σπουδάζειν, ὅστις τάχιον τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ ἅψηται· ἐν παντὶ γὰρ ἀγαθῆς ἕνεκεν πολιτείας καὶ πρὸ τῆς μαρτυρίας ἐκεκόσμητο. 3. εὐθέως οὖν αὐτῷ περιετίθετο τὰ πρὸς τὴν πυρὰν ἡρμοσμένα ὄργανα. μελλόντων δὲ αὐτῶν καὶ προσηλοῦν, εἶπεν· Ἄφετέ με οὕτως· ὁ γὰρ δοὺς ὑπομεῖναι τὸ πῦρ δώσει καὶ χωρὶς τῆς ὑμετέρας ἐκ τῶν ἥλων ἀσφαλείας ἄσκυλτον ἐπιμεῖναι τῇ πυρᾷ.

XIV. Οἱ δὲ οὐ καθήλωσαν μέν, προσέδησαν δὲ αὐτόν. ὁ δὲ ὀπίσω τὰς χεῖρας ποιήσας καὶ προσδεθείς, ὥσπερ κριὸς ἐπίσημος ἐκ μεγάλου ποιμνίου εἰς προσφοράν, ὁλοκαύτωμα δεκτὸν τῷ θεῷ ἡτοιμασμένον, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν· Κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εὐλογητοῦ παιδός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ πατήρ, δι᾽ οὗ τὴν περὶ σοῦ ἐπίγνωσιν εἰλήφαμεν, ὁ θεὸς ἀγγέλων καὶ δυνάμεων καὶ πάσης τῆς κτίσεως παντός τε τοῦ γένους τῶν δικαίων, οἳ ζῶσιν ἐνώπιόν σου· 2. εὐλογῶ σε, ὅτι ἠξίωσάς με τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ταύτης, τοῦ λαβεῖν μέρος ἐν ἀριθμῷ τῶν μαρτύρων ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦ Χριστοῦ σου εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐν ἀφθαρσίᾳ πνεύματος ἁγίου· ἐν οἷς προσδεχθείην ἐνώπιόν σου σήμερον ἐν θυσίᾳ πίονι καὶ προσδεκτῇ, καθὼς προητοίμασας καὶ προεφανέρωσας καὶ ἐπλήρωσας, ὁ ἀψευδὴς καὶ ἀληθινὸς θεός. 3. διὰ τοῦτο καὶ περὶ πάντων σὲ αἰνῶ, σὲ εὐλογῶ, σὲ δοξάζω διὰ τοῦ αἰωνίου καὶ ἐπουρανίου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀγαπητοῦ σου παιδός, δι᾽ οὗ σοὶ σὺν αὐτῷ καὶ πνεύματι ἁγίῳ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας. ἀμήν.

XV. Ἀναπέμψαντος δὲ αὐτοῦ τὸ ἀμὴν καὶ πληρώσαντος τὴν εὐχήν, οἱ τοῦ πυρὸς ἄνθρωποι ἐξῆψαν τὸ πῦρ. μεγάλης δὲ ἐκλαμψάσης φλογός, θαῦμα εἴδομεν, οἷς ἰδεῖν ἐδόθη· οἳ καὶ ἐτηρήθημεν εἰς τὸ ἀναγγεῖλαι τοῖς λοιποῖς τὰ γενόμενα. 2. τὸ γὰρ πῦρ καμάρας εἶδος ποιῆσαν, ὥσπερ ὀθόνη πλοίου ὑπὸ πνεύματος πληρουμένη, κύκλῳ περιετείχισεν τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος· καὶ ἦν μέσον οὐχ ὡς σὰρξ καιομένη, ἀλλ᾽ ὡς ἄρτος ὀπτώμενος ἢ ὡς χρυσὸς καὶ ἄργυρος ἐν καμίνῳ πυρούμενος· καὶ

---

10 πολιᾶς st. μαρτυρίας Eus. 18 Vgl. Apok. 4, 8; 11, 17; 15, 3; 16, 7; 21, 22. 20 Vgl. Ps. 58, 6. 24 Vgl. Joh. 5, 29. 30 ἐν πνεύματι ἁγίῳ Eus. 37 Vgl. Apok. 1, 15.

γὰρ εὐωδίας τοσαύτης ἀντελαβόμεθα, ὡς λιβανωτοῦ πνέοντος ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τιμίων ἀρωμάτων.

XVI. Πέρας γοῦν ἰδόντες οἱ ἄνομοι μὴ δυνάμενον αὐτοῦ τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ πυρὸς δαπανηθῆναι, ἐκέλευσαν προσελθόντα αὐτῷ κομφέκτορα παραβῦσαι ξιφίδιον. καὶ τοῦτο ποιήσαντος, ἐξῆλθεν [περιστερὰ καὶ] πλῆθος αἵματος, ὥστε κατασβέσαι τὸ πῦρ καὶ θαυμάσαι πάντα τὸν ὄχλον, εἰ τοσαύτη τις διαφορὰ μεταξὺ τῶν τε ἀπίστων καὶ τῶν ἐκλεκτῶν· 2. ὧν εἷς καὶ οὗτος γεγόνει ὁ θαυμασιώτατος Πολύκαρπος, ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς χρόνοις διδάσκαλος ἀποστολικὸς καὶ προφητικὸς γενόμενος ἐπίσκοπός τε τῆς ἐν Σμύρνῃ καθολικῆς ἐκκλησίας. πᾶν γὰρ ῥῆμα, ὃ ἀφῆκεν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἐτελειώθη καὶ τελειωθήσεται.

XVII. Ὁ δὲ ἀντίζηλος καὶ βάσκανος καὶ πονηρός, ὁ ἀντικείμενος τῷ γένει τῶν δικαίων, ἰδὼν τό τε μέγεθος αὐτοῦ τῆς μαρτυρίας καὶ τὴν ἀπ᾽ ἀρχῆς ἀνεπίληπτον πολιτείαν, ἐστεφανωμένον τε τὸν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον καὶ βραβεῖον ἀναντίρρητον ἀπενηνεγμένον, ἐπετήδευσεν, ὡς μηδὲ τὸ σωμάτιον αὐτοῦ ὑφ᾽ ἡμῶν ληφθῆναι, καίπερ πολλῶν ἐπιθυμούντων τοῦτο ποιῆσαι καὶ κοινωνῆσαι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ σαρκίῳ. 2. ὑπέβαλεν γοῦν Νικήτην τὸν τοῦ Ἡρώδου πατέρα, ἀδελφὸν δὲ Ἄλκης, ἐντυχεῖν τῷ ἄρχοντι, ὥστε μὴ δοῦναι αὐτοῦ τὸ σῶμα· μή, φησιν, ἀφέντες τὸν ἐσταυρωμένον τοῦτον ἄρξωνται σέβεσθαι· καὶ ταῦτα ὑποβαλλόντων καὶ ἐνισχυόντων τῶν Ἰουδαίων, οἳ καὶ ἐτήρησαν, μελλόντων ἡμῶν ἐκ τοῦ πυρὸς αὐτὸν λαμβάνειν, ἀγνοοῦντες, ὅτι οὔτε τὸν Χριστόν ποτε καταλιπεῖν δυνησόμεθα, τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ παντὸς κόσμου τῶν σωζομένων σωτηρίας παθόντα ἄμωμον ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν, οὔτε ἕτερόν τινα σέβεσθαι. 3. τοῦτον μὲν γὰρ υἱὸν ὄντα τοῦ θεοῦ προσκυνοῦμεν, τοὺς δὲ μάρτυρας ὡς μαθητάς καὶ μιμητὰς τοῦ κυρίου ἀγαπῶμεν ἀξίως ἕνεκα εὐνοίας ἀνυπερβλήτου τῆς εἰς τὸν ἴδιον βασιλέα καὶ διδάσκαλον· ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς κοινωνούς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι.

XVIII. Ἰδὼν οὖν ὁ κεντυρίων τὴν τῶν Ἰουδαίων γενομένην φιλονεικίαν, θεὶς αὐτὸν ἐν μέσῳ, ὡς ἔθος αὐτοῖς, ἔκαυσεν. 2. οὕτως τε ἡμεῖς ὕστερον ἀνελόμενοι τὰ τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίον ὀστᾶ αὐτοῦ ἀπεθέμεθα, ὅπου καὶ ἀπόλουθον ἦν. 3. ἔνθα ὡς δυνατὸν ἡμῖν συναγομένοις ἐν ἀγαλλιάσει καὶ χαρᾷ παρέξει ὁ κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον, εἴς τε τὴν τῶν προηθληκότων μνήμην καὶ τῶν μελλόντων ἄσκησίν τε καὶ ἑτοιμασίαν.

XIX. Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, ὃς σὺν τοῖς ἀπὸ Φιλαδελφίας δωδέκατος ἐν Σμύρνῃ μαρτυρήσας, μόνος ὑπὸ πάντων μᾶλλον μνημονεύεται, ὥστε καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ἐν παντὶ τόπῳ λαλεῖ-

σθαι· οὐ μόνον διδάσκαλος γενόμενος ἐπίσημος, ἀλλὰ καὶ μάρτυς ἔξοχος, οὗ τὸ μαρτύριον πάντες ἐπιθυμοῦσιν μιμεῖσθαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιον Χριστοῦ γενόμενον. 2. διὰ τῆς ὑπομονῆς καταγωνισάμενος τὸν ἄδικον ἄρχοντα καὶ οὕτως τὸν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον ἀπολαβών, σὺν τοῖς ἀποστόλοις καὶ πᾶσιν δικαίοις ἀγαλλιώμενος δοξάζει τὸν θεὸν καὶ πατέρα παντοκράτορα καὶ εὐλογεῖ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν σωτῆρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ κυβερνήτην τῶν σωμάτων ἡμῶν καὶ ποιμένα τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας.

XX. Ὑμεῖς μὲν οὖν ἠξιώσατε διὰ πλειόνων δηλωθῆναι ὑμῖν τὰ γενόμενα, ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸ παρὸν ἐπὶ κεφαλαίῳ μεμηνύκαμεν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Μαρκίωνος. μαθόντες οὖν ταῦτα καὶ τοῖς ἐπέκεινα ἀδελφοῖς τὴν ἐπιστολὴν διαπέμψασθε, ἵνα καὶ ἐκεῖνοι δοξάζωσιν τὸν κύριον τὸν ἐκλογὰς ποιοῦντα ἀπὸ τῶν ἰδίων δούλων.

2. Τῷ δὲ δυναμένῳ πάντας ἡμᾶς εἰσαγαγεῖν ἐν τῇ αὐτοῦ χάριτι καὶ δωρεᾷ εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ βασιλείαν, διὰ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ, τοῦ μονογενοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ, δόξα, τιμή, κράτος, μεγαλωσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας. προσαγορεύετε πάντας τοὺς ἁγίους. ὑμᾶς οἱ σὺν ἡμῖν προσαγορεύουσιν καὶ Εὐάρεστος, ὁ γράψας, πανοικεί.

XXI. Μαρτυρεῖ δὲ ὁ μακάριος Πολύκαρπος μηνὸς Ξανθικοῦ δευτέρᾳ ἱσταμένου, πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν Μαρτίων, σαββάτῳ μεγάλῳ, ὥρᾳ ὀγδόῃ. συνελήφθη δὲ ὑπὸ Ἡρώδου ἐπὶ ἀρχιερέως Φιλίππου Τραλλιανοῦ, ἀνθυπατεύοντος Στατίου Κοδράτου, βασιλεύοντος δὲ εἰς τοὺς αἰῶνας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα, τιμή, μεγαλωσύνη, θρόνος αἰώνιος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. ἀμήν.

XXII. Ἐρρῶσθαι ὑμᾶς εὐχόμεθα, ἀδελφοί, στοιχοῦντας τῷ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον λόγῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ δόξα τῷ θεῷ καὶ πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι ἐπὶ σωτηρίᾳ τῇ τῶν ἁγίων ἐκλεκτῶν, καθὼς ἐμαρτύρησεν ὁ μακάριος Πολύκαρπος, οὗ γένοιτο ἐν τῇ βασιλείᾳ Ἰησοῦ Χριστοῦ πρὸς τὰ ἴχνη εὑρεθῆναι ἡμᾶς.

2. Ταῦτα μετεγράψατο μὲν Γάϊος ἐκ τῶν Εἰρηναίου, μαθητοῦ τοῦ Πολυκάρπου, ὃς καὶ συνεπολιτεύσατο τῷ Εἰρηναίῳ. ἐγὼ δὲ Σωκράτης ἐν Κορίνθῳ ἐκ τῶν Γαΐου ἀντιγράφων ἔγραψα. ἡ χάρις μετὰ πάντων.

3. Ἐγὼ δὲ πάλιν Πιόνιος ἐκ τοῦ προγεγραμμένου ἔγραψα ἀναζητήσας αὐτά, κατὰ ἀποκάλυψιν φανερώσαντός μοι τοῦ μακαρίου Πολυκάρπου, καθὼς δηλώσω ἐν τῷ καθεξῆς, συναγαγὼν αὐτὰ ἤδη σχεδὸν ἐκ τοῦ χρόνου κεκμηκότα, ἵνα κἀμὲ συναγάγῃ ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ εἰς τὴν οὐράνιον βασιλείαν αὐτοῦ, ᾧ ἡ δόξα σὺν τῷ πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

---

7 Vgl. 1. Petr. 1, 9.

Text nach K. Bihlmeyer, Die apostolischen Väter (Krügers Sammlung 2, 1), Tübingen 1924, 120—132. Vgl. weiter: Patrum apostolicorum opera. Fasc. II. Ignatii et Polycarpi epistulae martyria fragmenta rec. et ill. Th. Zahn, Lips. 1876, 132 bis 167. — The Apostolic Fathers. Part II. S. Ignatius. S. Polycarp ed. J. B. Lightfoot. Vol. III Sect. 2, London² 1889, 363—403. — Patres apostolici ed. F. X. Funk. Vol. I, Tubingae 1901, 314—345. — Ignatii Antiocheni et Polycarpi Smyrnaei epistulae et martyria ed. A. Hilgenfeld, Berol. 1902, 56—70, 113—121, 331—345. — v. Gebhardt, Acta, 1—12. — Vgl. weiter E. Schwartz, De Pionio et Polycarpo, Progr., Göttingen 1905. — E. Nestle, Eine kleine Interpunktionsverschiedenheit im Martyrium des P., Zeitschr. f. d. neust. Wiss. 4 (1903), 345 f. — H. Müller, Aus der Ueberlieferungsgeschichte des Polykarp-Martyrium, Paderborn 1908.

Untersuchungen: R. A. Lipsius, Der Märtyrertod P.s, Zeitschr. f. wiss. Theol. 17 (1874), 188—214. — Th. Keim, Aus dem Urchristentum 1, Zürich 1878, 90—170. — S. Reinach, Saint Polycarpe et les Juifs de Smyrne, Revue des études juives 11 (1885), 235—238. — E. Egli, Altchristliche Studien, Zürich 1887, 61—74. — Lightfoot, Apostolic Fathers etc. 1, 433—715. — J. A. Robinson, Liturgical Echoes in Polycarps Prayer, The Expositor Ser. 5, Vol. 9 (1899), 63—72; Journal of Theological Studies 21 (1920), 97—105, 24 (1923), 141—144. — H. Müller, Das Martyrium Polycarpi, Röm. Quartalschr. 22 (1908), 1—16. — J. B. de St. Laurent, S. Polycarpe et son tombeau sur le Pagus. Notice historique sur la ville de Smyrne, Konstantinopel 1911. — B. Sepp, Das Martyrium Polycarpi, Regensburg 1911. — H. Baden, Das P.-Martyrium, Pastor bonus 24 (1911), 705—713; 25 (1912), 71—81, 136—151; Der Nachahmungsgedanke im Polykarpmartyrium, Theologie und Glaube 3 (1911), 115 bis 122; Das Datum des Todes des hl. P., Katholik 94 (1914) I, 135—142. — Hs. Lietzmann, Ein liturgisches Bruchstück des 2. Jahrhunderts, Zeitschr. f. wiss. Theol. 54 (1912), 54—61 (Gebet). — W. Reuning, Zur Erklärung des Polykarpmartyriums, Diss. Gießen, Darmstadt 1917 (dazu H. Delehaye, Analecta Bollandiana 38 (1920), 200—202). — J. W. Tyrer, The Prayer of Polycarp and its concluding doxology, The Journal of Theological Studies 23 (1922), 390 f. (vgl. H. Connolly, ebd. 24, 1923, 144—146). — Delehaye, Passions, 11—21, 37—59. — Zur Frage nach dem Todesjahr vgl. noch Lightfoot a. a. O. 646—715. — Harnack, Literatur 2, 1, 1897, 334—356. — C. H. Turner, The Day and Year of St. Polycarps Martyrdom, Studia biblica et ecclesiastica 2, Oxf. 1890, 105—155. — P. Corssen, Das Todesjahr P.s, Zeitschr. f. d. neutest. Wiss. 3 (1902), 61—82. — W. M. Ramsay, The Date of Polycarps Martyrdom, Expository Times 15 (1904), 221 f. — Ders., New Evidence on the Date of Pol.s Martyrdom, ebd. 17 (1906), 188 f. — M. Power, The Date of Pol.s Mart., ebd. 15 (1904), 330 f. — E. Schwartz, Christliche und jüdische Ostertafeln (Abhandl. d. Ges. d. Wiss. Göttingen 8, 6), Berlin 1905, 125—138. — B. Sepp, Das Datum des Todes des hl. P., Kath. 94 (1914), I, 135—142. — Boll. 26/I. Jan. II 691—707.

2. Akten des Karpus, Papylus und der Agathonike.

ID. APRILIS. SANCTORUM MARTYRUM CARPI EPISCOPI ET PAMFILI DIACONI ET AGATHONICAE.

1. *Carpus episcopus a Gurdo et Pamfilus diaconus a Thyatira et Agathonice timorata dei comprehensi tempore Decii imperatoris et oblati sunt Optimo proconsuli.*

2 (9). Proconsul dixit *ad eos*: Sacrificate diis *secundum praeceptum imperatoris.* (10) Carpus respondit: Dii, qui non fecerunt caelum et terram,

7 Jerem. 10, 11.

pereant. proconsul dixit: Sacrifica*te*, ita enim iussit imperator. (11) Carpus dixit: Vivi mortuis non sacrificant. (12. 13) proconsul dixit: Dii videntur tibi mortui esse? (14. 15) Carpus dixit: Disce, *quomodo sunt mortui: speciem habent hominum, sunt autem immobiles*; tolle honorem tuum ab eis, *et ipsi, cum sint immobiles, a canibus et corvis stercorabuntur*. (21) proconsul dixit: Sacrifica*re te oportet*. (22) Carpus respondit: Inpossibile *est, quod dicis*, non enim aliquando simulacris *surdis et sine sensu* sacrificavi. *proconsul dixit: Miserere tibimet ipsi. Carpus respondit: Misereor mihimet ipsi, si elegero meliora*. (23) *cum autem haec dicta essent*, iussit eum suspendi. *cumque torqueretur* dicebat: Christianus sum *et propter religionem et nomen domini mei Jesu Christi vester particeps esse non possum. proconsul iussit eum suspendi et ungulari*. cum autem ungularetur super modum, laboravit et vocem dare non valuit.

3 (24). *Quem iussit* proconsul *removeri et* Pamfilum *diaconum appendi*. et dixit ad eum: Principalis es? (25) *Pamfilus respondit: Non sum. proconsul dixit: Quid es? edicito mihi. Pamfilus* respondit: Civis. *proconsul dixit: Dives es? Pamfilus respondit: Et valde*. (28) proconsul dixit: Filios habes? (29) Pamfilus respondit: Et multos. (30) *haec autem cum diceret*, de turba quidam exclamavit dicens: Secundum fidem Christianorum dicit quia habet filios. (32) *et ita confessus est Pamfilus* in omni provincia et *in omnes* civitates se filios habere *spirituales*. (33) proconsul dixit: Immol*a diis:* aut quid dicis? (34) Pamfilus respondit: A iuventute *mea* deo servio et simulacris *vanissimis* numquam immolavi: *immolo me autem ipsum deo vivo et vero, qui habet potestatem universae carnis. iam vero* me amplius audire non pote*ris*. (35) cum autem suspensus esset, *iussit ut* ungula*retur. et cum* tria paria muta*ta essent* et vocem non dedi*sset doloris*, sed sicut fortis athleta spectabat furorem inimici *multo silentio, proconsul dixit: Quid dicis? consule tibi. iam enim doleo, quod multum vexaris. Pamfilus respondit: Haec vexationes nullae sunt. ego autem nullum sentio dolorem, quia est, qui me confortat. patitur in me, quem tu videre non poteris. iam vero paulo ante dixi tibi daemoniis me sacrificare non posse*.

4 (36). Videns autem proconsul amborum perseverantiam *et tollerantiam, data sententia* iussit eos *vivos* incendi. *cum autem sententiati fuissent, descendens Pamfilus a gradibus et aspiciens in caelum dixit: Gratias tibi ago, domine Jesu, quoniam, cum essem vas contumeliae, fecisti me secundum tuam voluntatem ut essem vas honoris*, et descendentes festinaverunt ad amphitheatrum *venire*, ut celerius *adimplerent certamen suum. et imminente pluvia cum multa velocitate appropiaverunt. turba vero astante ministri diaboli*

13 uoluit Hschr. 14 reuoueri Hschr. 28 consulere Hschr.
35 Vgl. Röm. 9, 21.

expoliantes (37) primo Pamfilum ligno crucifixerunt. (38) *cum autem fuisset* erectus, *facies eius visa est laeta et* subrisit. qui autem astabant, dixerunt ad eum: Quid risisti? (39) at ille respondit: Vidi gloriam *dei mei* et gavisus sum, *quod* a vobis liberatus sum: *amplius* non ero particeps malorum vestrorum. (40) *subponentibus ignem igitur ministris Pamfilus* dicebat *ad eos: Viri*, et nos *homines* sumus de *mulieribus* nati et ipsam carnem *et animam* habemus, *quam et vos.* sed respicientes in verum iudicium *dei hanc ⟨mortem⟩ malumus* sustinere *et praecepta iudicum corruptibilium contempnere, quam incurrere in verum et perpetuum iudicium, ubi nulla est misericordia. hic enim ignis ad modicum uret, ille vero inextinguibilis et perpetuus est, per quem ⟨deus⟩ iudicaturus est mundum, nec umquam sopitur, sed comburet mare, montes, silvas; omnia deus consumet per ipsum, iudicans omnem animam.* (41) haec cum dixisset, *multum supponentibus ministris* ignem, *aspiciens in caelum* dixit: Domine Jesu Christe, *suscipe spiritum meum.* et *sic* reddidit animam.

5. *Post haec vero similiter et Carpum suspenderunt in ligno. et subposito igne exclamavit voce magna et dixit: Domine Jesu Christe, tu cognoscis, quia propter nomen tuum haec patimur. et haec dicens reddidit spiritum.*

6. *Post hunc vero iussit proconsul adduci Agathonicem, dixitque ad eam: Quid dicis? sacrifica. aut sequeris doctorum tuorum sententiam? at illa respondit: Ego Christiana sum et numquam sacrificavi daemoniis nisi soli deo. libenter autem, si mereor, sanctorum doctorumque meorum desidero sequi vestigia.* (43) turba vero clama*nte* et dice*nte ad eam:* Miserere *tui et* filiis tuis, *proconsul dixit: Respice in te et miserere tui et filiis tuis, secundum quod clamat turba.* (44) Agathonice respondit: *Filii mei* deum habe*n*t, qui e*os custodit. ego autem praeceptis tuis non optempero nec sacrifico daemoniis. proconsul dixit: Sacrifica, ne te simili morte impendam. Agathonice respondit: Fac, quod vis*: ego autem ad *hoc* veni *et in hoc sum parata, ut pro nomine Christi patiar. tunc proconsul dedit adversus eam sententiam: Agathonice⟨m⟩ similem mortem Carpi et Pamfili subire praecipio. cumque fuisset perducta ad locum*, expoliavit vestimenta sua *et tradidit ministris.* (45) videns autem *turba pulchritudinem eius, dolentes* lamentaverunt *eam. suscipientes autem eam ministri suspenderunt in ligno.* (46) *et subposito* igne exclamavit trina voce *famula dei* dicens: Domine *Jesu Christe*, tu me adiuva, *quoniam propter te ista sustineo.* (47) et *cum haec dixisset,* tradidit spiritum.

7. *Martyrizaverunt autem testes dei Carpus episcopus, Pamfilus et Agathonice apud provincia⟨m⟩ Asiam, die iduum Aprilium, sub Decio*

5 ministri Hschr. 7 in respicientes Hschr. 8 mortem *Franchi.*
11 deus *Franchi.* 14 ignes Hschr.

imperatore, agente Optimo proconsule, regnante domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

Μαρτύριον τῶν ἁγίων Κάρπου Παπύλου καὶ Ἀγαθονίκης.

Ἐνδημοῦντος τοῦ ἀνθυπάτου ἐν Περγάμῳ προσήχθησαν αὐτῷ οἱ μακάριοι Κάρπος καὶ Παπύλος, μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ. 2. ὁ δὲ ἀνθύπατος προκαθίσας ἔφη· Τίς καλῇ; 3. ὁ δὲ μακάριος ἔφη· Τὸ πρῶτον καὶ ἐξαίρετον ὄνομα Χριστιανός, εἰ δὲ τὸ ἐν τῷ κόσμῳ ζητεῖς, Κάρπος. 4. ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Ἔγνωσταί σοι πάντως τὰ προστάγματα τῶν Αὐγούστων περὶ τοῦ δεῖν ὑμᾶς σέβειν τοὺς θεοὺς τοὺς τὰ πάντα διοικοῦντας· ὅθεν συμβουλεύω ὑμῖν προσελθεῖν καὶ θῦσαι. 5. Κάρπος εἶπεν· Ἐγὼ Χριστιανός εἰμι, Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ σέβομαι, τὸν ἐλθόντα ἐν ὑστέροις καιροῖς ἐπὶ σωτηρίᾳ ἡμῶν καὶ ῥυσάμενον ἡμᾶς τῆς πλάνης τοῦ διαβόλου, τοιούτοις δὲ εἰδώλοις οὐ θύω. 6. ποίει ὃ θέλεις. ἐμὲ γὰρ ἀδύνατον θῦσαι κιβδήλοις φάσμασιν δαιμόνων· οἱ γὰρ τούτοις θύοντες ὅμοιοι αὐτοῖς εἰσιν. 7. ὥσπερ γὰρ οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ — κατὰ τὴν θείαν ὑπόμνησιν τοῦ κυρίου, οἱ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνοῦντες τῷ θεῷ — ἀφομοιοῦνται τῇ δόξῃ τοῦ θεοῦ καὶ εἰσὶν μετ' αὐτοῦ ἀθάνατοι, μεταλαβόντες τῆς αἰωνίου ζωῆς διὰ τοῦ λόγου, οὕτως καὶ οἱ τούτοις λατρεύοντες ἀφομοιοῦνται τῇ ματαιότητι τῶν δαιμόνων καὶ σὺν αὐτοῖς ἀπόλλυνται ἐν γεέννῃ. 8. δίκη γὰρ δικαία ἐστὶν μετὰ τοῦ πλανήσαντος τὸν ἄνθρωπον, τὸ ἐξαίρετον κτίσμα τοῦ θεοῦ, λέγω δὴ τοῦ διαβόλου, τοῦ παραζηλώσαντος οἰκείᾳ πονηρίᾳ ⟨τοὺς δαίμονας⟩ ἐπὶ τοῦτο. ὅθεν γίνωσκε, ἀνθύπατε, μὴ θύειν με τούτοις.

9. Ὁ δὲ ἀνθύπατος θυμωθεὶς ἔφη· Θύσατε τοῖς θεοῖς καὶ μὴ μωραίνετε. 10. Κάρπος ὑπομειδιάσας εἶπεν· Θεοί, οἳ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. 11. ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Θῦσαί σε δεῖ· οὕτως γὰρ ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ. 12. Κάρπος εἶπεν· Οἱ ζῶντες τοῖς νεκροῖς οὐ θύουσιν. 13. ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Οἱ θεοὶ δοκοῦσίν σοι νεκροὶ εἶναι; 14. Κάρπος εἶπεν· Θέλεις ἀκοῦσαι; οὗτοι οὐδὲ ἄνθρωποι ὄντες ποτὲ ἔζησαν, ἵνα καὶ ἀποθάνωσιν. 15. θέλεις δὲ μαθεῖν ὅτι ἀληθές ἐστιν τοῦτο; ἆρον τὴν τιμήν σου ἀπ' αὐτῶν, ἣν δοκεῖς προσφέρειν αὐτοῖς, καὶ γνώσῃ ὅτι οὐθέν εἰσιν· ὕλη γῆς ὑπάρχοντα καὶ τῷ χρόνῳ φθειρόμενα. 16. ὁ γὰρ θεὸς ἡμῶν ἄχρονος ὢν καὶ τοὺς αἰῶνας ποιήσας, αὐτὸς ἄφθαρτος καὶ αἰώνιος διαμένει, ὁ αὐτὸς ἀεὶ ὢν μήτε αὔξησιν μήτε μείωσιν ἐπιδεχόμενος, οὗτοι δὲ καὶ γίνονται ὑπὸ ἀνθρώπων καὶ φθείρονται, ὡς ἔφην, ὑπὸ τοῦ χρόνου. 17. τὸ δὲ

---

15 ff. Joh. 4, 23. 26 f. Jerem. 10, 11. 31 οὔτε ἀνθρώπων Hschr.

χρησμεύειν καὶ ἀπατᾶν αὐτοὺς μὴ θαυμάσῃς. ὁ γὰρ διάβολος ἀπ' ἀρχῆς πεσὼν ἐκ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ τάξεως οἰκείᾳ μοχθηρίᾳ τὴν πρὸς τὸν ἄνθρωπον τοῦ θεοῦ στοργὴν ⟨καταργεῖ⟩ καὶ καταπιεζόμενος ὑπὸ τῶν ἁγίων τούτοις ἀνταγωνίζεται καὶ προκατασκευάζει πολέμους καὶ προλαμβάνων ἀπαγγέλλει τοῖς ἰδίοις. 18. ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν καθ' ἡμέραν ἡμῖν συμβαινόντων, ἀρχαιότερος ὢν τῶν χρόνων, ἀποπειράσας τὰ συμβησόμενα προλέγει, ἅπερ αὐτὸς μέλλει κακοποιεῖν. 19. ἔχει γὰρ ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ θεοῦ τὴν ἀδικίαν ⟨καὶ⟩ τὸ εἰδέναι, καὶ κατά συγχώρησιν θεοῦ πειράζει τὸν ἄνθρωπον, ζητῶν πλανῆσαι τῆς εὐσεβείας. 20. πείσθητι οὖν μοι, ὑπατικέ, ὅτι ἐν ματαιότητί ἐστε οὐ μικρᾷ.

21. Ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Πολλὰ ἐάσας σε φλυαρῆσαι εἰς βλασφημίαν ἤγαγόν [σε] τῶν θεῶν καὶ τῶν Σεβαστῶν. ἵνα οὖν μὴ ἐπὶ πλεῖόν σοι προχωρήσῃ, θύεις; ἢ τί λέγεις; 22. Κάρπος εἶπεν· Ἀδύνατον ὅτι θύω, οὐ γὰρ πώποτε ἔθυσα εἰδώλοις. 23. εὐθὺς οὖν ἐκέλευσεν κρεμασθέντα ξέεσθαι. ὁ δὲ ἔκραζεν· Χριστιανός εἰμι. ἐπὶ πολὺ δὲ ξεόμενος ἔκαμνεν καὶ οὐκέτι ἴσχυσεν λαλῆσαι.

24. Καὶ ἐάσας τὸν Κάρπον ὁ ἀνθύπατος ἐπὶ τὸν Παπύλον ἐτρέπετο, λέγων αὐτῷ· Βουλευτὴς εἶ; 25. ὁ δὲ λέγει· Πολίτης εἰμί. 26. ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Τίνων πολίτης; 27. Παπύλος εἶπεν· Θυατείρων. 28. ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Τέκνα ἔχεις; 29. Παπύλος εἶπεν· Καὶ πολλὰ διὰ τὸν θεόν. 30. εἷς δέ τις τῶν ἐκ τοῦ δήμου ἐβόησεν λέγων· Κατὰ τὴν πίστιν αὐτοῦ τῶν Χριστιανῶν λέγει τέκνα ἔχειν. 31. ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Διὰ τί ψεύδῃ λέγων τὰ τέκνα ἔχειν; 32. Παπύλος εἶπεν· Θέλεις μαθεῖν ὅτι οὐ ψεύδομαι, ἀλλ' ἀληθῆ λέγω; ἐν πάσῃ ἐπαρχίᾳ καὶ πόλει εἰσίν μου τέκνα κατὰ θεόν. 33. ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Θύεις; ἢ τί λέγεις; 34. Παπύλος εἶπεν· Ἀπὸ νεότητος θεῷ δουλεύω, καὶ οὐδέποτε εἰδώλοις ἔθυσα, ἀλλ' εἰμὶ Χριστιανός, καὶ πλέον τούτου παρ' ἐμοῦ ἀκοῦσαι οὐκ ἔχεις· οὐδὲ γὰρ μεῖζον τούτου ἢ κάλλιόν ἐστίν τι εἰπεῖν με. 35. ἀνακρεμασθεὶς δὲ καὶ οὗτος καὶ ξεόμενος ζυγὰς τρεῖς ἤλλαξεν καὶ φωνὴν οὐκ ἔδωκεν, ἀλλ' ὡς γενναῖος ἀθλητὴς ἀπεδέχετο τὸν θυμὸν τοῦ ἀντικειμένου.

36. Ἰδὼν δὲ ὁ ἀνθύπατος τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτῶν ὑπομονὴν κελεύει αὐτοὺς ζῶντας καῆναι· καὶ κατερχόμενοι ἔσπευδον οἱ ἀμφότεροι ἐπὶ τὸ ἀμφιθέατρον, ὅπως ταχέως ἀπαλλαγῶσιν τοῦ κόσμου. 37. καὶ πρῶτος ὁ Παπύλος προσηλωθεὶς εἰς τὸ ξύλον ἀνωρθώθη, καὶ προσενεχθέντος τοῦ πυρὸς ἐν ἡσυχίᾳ προσευξάμενος παρέδωκεν τὴν ψυχήν. 38. καὶ μετὰ τοῦτον προσηλωθεὶς ὁ Κάρπος προσεμειδίασεν· οἱ δὲ παρεστῶτες ἐκπλησσόμενοι ἔλεγον αὐτῷ· Τί ἐστιν, ὅτι ἐγέλασας;

6 τῶν χρόνων Radermacher; τοῦ χρόνου Aubé, Harnack, v. Gebhardt; τῷ χρόνῳ Hschr.

39. ὁ δὲ μακάριος εἶπεν· Εἶδον τὴν δόξαν κυρίου καὶ ἐχάρην, ἅμα δὲ καὶ ὑμῶν ἀπηλλάγην καὶ οὐκ εἰμὶ μέτοχος τῶν ὑμετέρων κακῶν. 40. ὡς δὲ ὁ στρατιώτης τὰ ξύλα ἐπιτιθεὶς ὑφῆπτεν, ὁ ἅγιος Κάρπος κρεμώμενος εἶπεν· Καὶ ἡμεῖς τῆς αὐτῆς μητρὸς ἐγεννήθημεν Εὔας καὶ τὴν αὐτὴν σάρκα ἔχομεν, ἀλλ' ἀφορῶντες εἰς τὸ δικαστήριον τὸ ἀληθινὸν πάντα ὑπομένωμεν. 41. ταῦτα εἰπὼν καὶ προσφερομένου τοῦ πυρὸς προσηύξατο λέγων· Εὐλογητὸς εἶ, κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, υἱὲ τοῦ θεοῦ, ὅτι κατηξίωσας καὶ ἐμὲ τὸν ἁμαρτωλὸν ταύτης σου τῆς μερίδος. καὶ τοῦτο εἰπὼν ἀπέδωκεν τὴν ψυχήν.

42. Ἀγαθονίκη δέ τις ἑστῶσα καὶ ἰδοῦσα τὴν δόξαν τοῦ κυρίου, ἣν ἔφη ὁ Κάρπος ἑωρακέναι καὶ γνοῦσα τὴν κλῆσιν εἶναι οὐράνιον εὐθέως ἐπῆρεν τὴν φωνήν· Τὸ ἄριστον τοῦτο ἐμοὶ ἡτοίμασται, δεῖ οὖν με μεταλαβοῦσαν φαγεῖν τοῦ ἐνδόξου ἀρίστου. 43. ὁ δὲ δῆμος ἐβόα λέγων· Ἐλέησόν σου τὸν υἱόν. 44. εἶπεν δὲ ἡ μακαρια Ἀγαθονίκη· Θεὸν ἔχει τὸν δυνάμενον αὐτὸν ἐλεῆσαι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ πάντων προνοητής· ἐγὼ δὲ ἐφ' ὃ πάρειμι —, καὶ ἀποδυσαμένη τὰ ἱμάτια αὐτῆς, ἀγαλλιωμένη ἐφήπλωσεν ἑαυτὴν ἐπὶ τὸ ξύλον. 45. οἱ δὲ ἰδόντες ἐθρήνησαν λέγοντες· Δεινὴ κρίσις καὶ ἄδικα προστάγματα. 46. ἀνορθωθεῖσα δὲ καὶ τοῦ πυρὸς ἁψαμένη ἕως τρὶς ἐβόησεν εἰποῦσα· Κύριε, κύριε, κύριε, βοήθει μοι, πρὸς σὲ γὰρ κατέφυγα. 47. καὶ οὕτως ἀπέδωκεν τὸ πνεῦμα καὶ ἐτελειώθη σὺν τοῖς ἁγίοις, ὧν τὰ λείψανα λαθραίως οἱ Χριστιανοὶ ἀνειλάμενοι διεφύλαξαν εἰς δόξαν Χριστοῦ καὶ ἔπαινον τῶν μαρτύρων αὐτοῦ, ὅτι αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Text: Zum Lateiner: P. Franchi de Cavalieri, Note agiografiche 6 (Studi e Testi 33), Rom 1920. Danach H. Lietzmann, Die älteste Gestalt der Passio SS. Carpi Papylae et Agathonices (Festgabe für K. Müller, 46—57), Tübingen 1922. Danach der obige Abdruck. Die in Klammern gesetzten Ziffern weisen auf die Paragraphen des griechischen Textes. Zum Griechen: A. Harnack, Die Acten des Karpus, des Papylus und der Agathonike (Texte und Untersuchungen 3, 3. 4, 440 bis 454), Leipzig 1888. — B. Aubé, Un texte inédit d'actes de martyrs du IIIe siècle, Revue archéologique N. S. 22, Bd. 42 (1881), 348; Text nochmals abgedruckt in Persécutions III, chap. 10, 1. — v. Gebhardt, Acta, 13—17. — G. Rauschen, Florilegium Patristicum 3, Bonn 1915, 89—96.

Kommentar und Untersuchung bei Harnack a. a. O. (vgl. auch Literatur 2, 1, 362 f.) und Lietzmann a. a. O. — Conrat, Christenverfolgungen, 70 und 72. — J. de Guibert, La date du martyre des SS. Carpos, Papylos et Agathonicé, Revue des questions historiques 83 (1908), 5—23. — L. de Regibus, La cronologia degli Atti di Carpo, Papilo e Agatonice, Didaskaleion 3 (1914), 305—320. — Delehaye, Passions, 136—141. — Boll. 13/IV. April II, 120—125; 968—973.

---

6 ὑπομένομεν Aubé. 12 Vgl. Mt. 22, 4 (Luk. 14, 15). 16 πάρειμι; die früheren Herausgeber. 19 Vgl. Ps. 143, 9.

3. Martyrium des Ptolemäus und Lucius.

Γυνή τις συνεβίου ἀνδρὶ ἀκολασταίνοντι, ἀκολασταίνουσα καὶ αὐτὴ πρότερον. 2. ἐπεὶ δὲ τὰ τοῦ Χριστοῦ διδάγματα ἔγνω, αὐτὴ ἐσωφρονίσθη καὶ τὸν ἄνδρα ὁμοίως σωφρονεῖν πείθειν ἐπειρᾶτο, τὰ διδάγματα ἀναφέρουσα, τήν τε μέλλουσαν τοῖς οὐ σωφρόνως καὶ μετὰ λόγου ὀρθοῦ βιοῦσιν ἔσεσθαι ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κόλασιν ἀπαγγέλλουσα. 3. ὁ δὲ ταῖς αὐταῖς ἀσελγείαις ἐπιμένων ἀλλοτρίαν διὰ τῶν πράξεων ἐποιεῖτο τὴν γαμετήν. 4. ἀσεβὲς γὰρ ἡγουμένη τὸ λοιπὸν ἡ γυνὴ συγκατακλίνεσθαι ἀνδρὶ παρὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον καὶ παρὰ τὸ δίκαιον πόρους ἡδονῆς ἐκ παντὸς πειρωμένῳ ποιεῖσθαι, τῆς συζυγίας χωρισθῆναι ἐβουλήθη. 5. καὶ ἐπεὶ ἐξεδυσωπεῖτο ὑπὸ τῶν αὐτῆς, ἔτι προσμένειν συμβουλευόντων, ὡς εἰς ἐλπίδα μεταβολῆς ἥξοντός ποτε τοῦ ἀνδρός, βιαζομένη ἑαυτὴν ἐπέμενεν. 6. ἐπειδὴ δὲ ὁ ταύτης ἀνὴρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πορευθεὶς χαλεπώτερα πράττειν ἀπηγγέλθη, ὅπως μὴ κοινωνὸς τῶν ἀδικημάτων καὶ ἀσεβημάτων γένηται μένουσα ἐν τῇ συζυγίᾳ καὶ ὁμοδίαιτος καὶ ὁμόκοιτος γινομένη, τὸ λεγόμενον παρ' ὑμῖν ῥεπούδιον δοῦσα ἐχωρίσθη. 7. ὁ δὲ καλὸς κἀγαθὸς ταύτης ἀνήρ, δέον αὐτὸν χαίρειν, ὅτι ἃ πάλαι μετὰ τῶν ὑπηρετῶν καὶ τῶν μισθοφόρων εὐχερῶς ἔπραττε, μέθαις χαίρουσα καὶ κακίᾳ πάσῃ, τούτων μὲν τῶν πράξεων πέπαυτο, καὶ αὐτὸν τὰ αὐτὰ παύσασθαι πράττοντα ἐβούλετο, μὴ βουλομένου ἀπαλλαγείσης κατηγορίαν πεποίηται, λέγων αὐτὴν Χριστιανὴν εἶναι. 8. καὶ ἡ μὲν βιβλίδιόν σοι τῷ αὐτοκράτορι ἀναδέδωκε, πρότερον συγχωρηθῆναι αὐτῇ διοικήσασθαι τὰ ἑαυτῆς ἀξιοῦσα, ἔπειτα ἀπολογήσασθαι περὶ τοῦ κατηγορήματος μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων αὐτῆς διοίκησιν· καὶ συνεχώρησας τοῦτο. 9. ὁ δὲ ταύτης ποτὲ ἀνήρ, πρὸς ἐκείνην μὲν μὴ δυνάμενος τὰ νῦν ἔτι λέγειν, πρὸς Πτολεμαῖόν τινα, ὃν Οὔρβικος ἐκολάσατο, διδάσκαλον ἐκείνης τῶν Χριστιανῶν μαθημάτων γενόμενον, ἐτράπετο διὰ τοῦδε τοῦ τρόπου. 10. ἑκατόνταρχον εἰς δεσμὰ ἐμβαλόντα τὸν Πτολεμαῖον, φίλον αὐτῷ ὑπάρχοντα, ἔπεισε λαβέσθαι τοῦ Πτολεμαίου καὶ ἀνερωτῆσαι αὐτὸ τοῦτο μόνον, εἰ Χριστιανός ἐστι. 11. καὶ τὸν Πτολεμαῖον φιλαλήθη ἀλλ' οὐκ ὑπατηλὸν οὐδὲ ψευδολόγον τὴν γνώμην ὄντα, ὁμολογήσαντα ἑαυτὸν εἶναι Χριστιανόν, ἐν δεσμοῖς γενέσθαι ὁ ἑκατόνταρχος πεποίηκε, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἐκολάσατο. 12. τελευταῖον δὲ ὅτε ἐπὶ Οὔρβικον ἤχθη ὁ ἄνθρωπος, ὁμοίως αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐξητάσθη, εἰ εἴη Χριστιανός. 13. καὶ πάλιν τὰ καλὰ ἑαυτῷ συνεπιστάμενος διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ διδαχήν, τὸ διδασκάλιον τῆς θείας ἀρετῆς ὡμολόγησεν. 14. ὁ γὰρ ἀρνούμενος ὁτιοῦν ἢ κατεγνωκὼς τοῦ πράγματος ἔξαρνος γίνεται ἢ ἑαυτὸν ἀνάξιον ἐπιστάμενος καὶ ἀλλότριον τοῦ πράγματος τὴν ὁμολογίαν φεύγει· ὧν οὐδὲν πρόσεστι τῷ ἀληθινῷ Χριστιανῷ.

15. *καὶ τοῦ Οὐρβίκου κελεύσαντος αὐτὸν ἀπαχθῆναι, Λούκιός τις, καὶ αὐτὸς ὢν Χριστιανός, ὁρῶν τὴν ἀλόγως οὕτω γενομένην κρίσιν, πρὸς τὸν Οὔρβικον ἔφη:* 16. *Τίς ἡ αἰτία τοῦ μήτε μοιχὸν μήτε πόρνον μήτε ἀνδροφόνον μήτε λωποδύτην μήτε ἅρπαγα μήτε ἁπλῶς ἀδίκημά τι πράξαντα ἐλεγχόμενον, ὀνόματος δὲ Χριστιανοῦ προσωνυμίαν ὁμολογοῦντα τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ἐκολάσω; οὐ πρέποντα Εὐσεβεῖ αὐτοκράτορι οὐδὲ φιλοσόφῳ Καίσαρος παιδὶ οὐδὲ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ κρίνεις, ὦ Οὔρβικε.* 17. *καὶ ὃς οὐδὲν ἄλλο ἀποκρινάμενος καὶ πρὸς τὸν Λούκιον ἔφη· Δοκεῖς μοι καὶ σὺ εἶναι τοιοῦτος.* 18 *καὶ τοῦ Λουκίου φήσαντος· Μάλιστα, πάλιν καὶ αὐτὸν ἀπαχθῆναι ἐκέλευσεν.* 19. *ὁ δὲ καὶ χάριν εἰδέναι ὡμολόγει, πονηρῶν δεσποτῶν τῶν τοιούτων ἀπηλλάχθαι γινώσκων καὶ πρὸς τὸν πατέρα καὶ βασιλέα τῶν οὐρανῶν πορεύεσθαι.* 20. *καὶ ἄλλος δὲ τρίτος ἐπελθὼν κολασθῆναι προσετιμήθη.*

Text bei Justin, Apol. 2, 2 (Corpus apologetarum, hrsg. von C. Otto 1, 1, Jena[3] 1876, 196—202.

4. Akten Justins und seiner Genossen.

Μαρτύριον τῶν ἁγίων μαρτύρων Ἰουστίνου, Χαρίτωνος, Χαριτοῦς, Εὐελπίστου, Ἱέρακος, Παίονος καὶ Λιβεριανοῦ.

I. *Ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀνόμων ὑπερμάχων τῆς εἰδωλολατρείας προστάγματα ἀσεβῆ κατὰ τῶν εὐσεβούντων Χριστιανῶν κατὰ πόλιν καὶ χώραν ἐξετίθετο, ὥστε αὐτοὺς ἀναγκάζεσθαι σπένδειν τοῖς ματαίοις εἰδώλοις.* 2. *συλληφθέντες οὖν οἱ μνημονευθέντες ἅγιοι εἰσήχθησαν πρὸς τὸν τῆς Ῥώμης ἔπαρχον ὀνόματι Ῥούστικον.*

II. *Ὧν εἰσαχθέντων πρὸ τοῦ βήματος Ῥούστικος ὁ ἔπαρχος Ἰουστινῳ εἶπεν· Πρῶτον πείσθητι τοῖς θεοῖς καὶ ὑπάκουσον τοῖς βασιλεῦσιν.* 2. *Ἰουστῖνος εἶπεν· Ἄμεμπτον καὶ ἀκατάγνωστον τὸ πείθεσθαι τοῖς προσταχθεῖσιν ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.* 3. *Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπεν· Ποίους λόγους μεταχειρίζῃ; Ἰουστῖνος εἶπεν. Πάντας μὲν λόγους ἐπειράθην μαθεῖν, συνεθέμην δὲ τοῖς ἀληθέσιν λόγοις τοῖς τῶν Χριστιανῶν κἂν μὴ ἀρέσκωσιν τοῖς ψευδοδοξοῦσιν.* 4. *Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπεν· Ἐκεῖνοι οὖν σοι ἀρέσκουσιν οἱ λόγοι, πανάθλιε; Ἰουστῖνος εἶπεν· Ναί, ἐπειδὴ μετὰ δόγματος ὀρθοῦ ἕπομαι αὐτοῖς. Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπεν· Ποῖόν ἐστι δόγμα;* 5. *Ἰουστῖνος εἶπεν· Ὅπερ εὐσεβοῦμεν εἰς τὸν τῶν Χριστιανῶν θεόν, ὃν ἡγούμεθα ἕνα τοῦτον ἐξ ἀρχῆς ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τῆς πάσης κτίσεως, ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου, καὶ κύριον Ἰησοῦν Χριστόν παῖδα θεοῦ, ὃς καὶ προκεκήρυκται ὑπὸ τῶν προφητῶν μέλλων παραγίνεσθαι τῷ γένει*

---

15 *μαρτύρων* fehlt C. 16 *Παίωνος* CO. 17 *ὑπερμαχῶν* C. 20 *ἅγιοι ἄνδρες* CO. 29 *συ* statt *οὖν σοι* CO. 31 *αὐτούς* CO *ἐστιν* CO.

τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας κήρυξ καὶ διδάσκαλος καλῶν μαθημάτων. 6. *κἀγὼ ἄνθρωπος ὢν μικρὰ νομίζω λέγειν πρὸς τὴν αὐτοῦ ἄπειρον θεότητα, προφητικήν τινα δύναμιν ὁμολογῶν, ὅτι προκεκήρυκται περὶ τούτου ὃν ἔφην νῦν θεοῦ υἱὸν ὄντα. ἴσι γὰρ ὅτι ἄνωθεν προεῖπον οἱ προφῆται περὶ τῆς τούτου παρουσίας γενομένης ἐν ἀνθρώποις.*

III. *Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπεν· Ποῦ συνέρχεσθε; Ἰουστῖνος εἶπεν· Ἔνθα ἑκάστῳ προαίρεσις καὶ δύναμίς ἐστιν. πάντως γὰρ νομίζεις ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέργεσθαι ἡμᾶς πάντας; οὐχ οὕτως δέ, διότι ὁ θεὸς τῶν Χριστιανῶν τόπῳ οὐ περιγράφεται, ἀλλὰ ἀόρατος ὢν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληροῖ καὶ πανταχοῦ ὑπὸ τῶν πιστῶν προσκυνεῖται καὶ δοξάζεται.* 2. *Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπεν· Εἰπέ, ποῦ συνέρχεσθε ἢ εἰς ποῖον τόπον ἀθροίζεις τοὺς μαθητάς σου;* 3. *Ἰουστῖνος εἶπεν· Ἐγὼ ἐπάνω μένω *τινὸς Μαρτίνου* τοῦ *Τιμωτίνου* βαλανείου παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὃν ἐπεδήμησα τὸ δεύτερον τῇ Ῥωμαίων πόλει, οὐ γινώσκω δὲ ἄλλην τινὰ συνέλευσιν εἰ μὴ τὴν ἐκεῖ. καὶ εἴ τις ἐβούλετο ἀφικνεῖσθαι παρ' ἐμοί, ἐκοινώνουν αὐτῷ τῶν τῆς ἀληθείας λόγων.* 4. *Ῥούστικος εἶπεν· Οὐκοῦν λοιπὸν Χριστιανὸς εἶ; Ἰουστῖνος εἶπεν· Ναί, Χριστιανός εἰμι.*

IV. *Ῥούστικος ἔπαρχος Χαρίτωνι εἶπεν· Ἔτι εἰπέ, Χαρίτων, καὶ σὺ Χριστιανὸς εἶ; Χαρίτων εἶπεν· Χριστιανός εἰμι θεοῦ κελεύσει.* 2. *Ῥούστικος ἔπαρχος πρὸς τὴν Χαριτὼ εἶπεν· Σὺ δὲ τί λέγεις, Χαριτοῖ; Χαριτὼ εἶπεν· Χριστιανός εἰμι τῇ τοῦ θεοῦ δωρεᾷ.* 3. *Ῥούστικος ἔπαρχος Εὐελπίστῳ εἶπεν· Σὺ δὲ τίς εἶ, Εὐέλπιστε; Εὐέλπιστος, δοῦλος Καίσαρος, ἀπεκρίνατο· Κἀγὼ Χριστιανός εἰμι, ἐλευθερωθεὶς ὑπὸ Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτῆς ἐλπίδος μετέχων χάριτι Χριστοῦ.* 4. *Ῥούστικος ἔπαρχος Ἱέρακι εἶπεν· Καὶ σὺ Χριστιανὸς εἶ; Ἱέραξ εἶπεν· Ναί, Χριστιανός εἰμι, τὸν γὰρ αὐτὸν θεὸν σέβω τε καὶ προσκυνῶ.* 5. *Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπεν· Ἰουστῖνος ὑμᾶς ἐποίησεν Χριστιανούς; Ἱέραξ εἶπεν· Ἔκπαλαι ἤμην Χριστιανὸς καὶ ἔσομαι.* 6. *Παίων δ' ἑστὼς εἶπεν· Κἀγὼ Χριστιανός εἰμι. Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπεν· Τίς ὁ διδάξας σε; Παίων εἶπεν· Ἀπὸ τῶν γονέων παρειλήφαμεν τὴν καλὴν ταύτην ὁμολογίαν.* 7. *Εὐέλπιστος εἶπεν· Ἰουστίνου μὲν ἡδέως ἤκουον τῶν λόγων, παρὰ τῶν γονέων δὲ κἀγὼ παρείληφα Χριστιανὸς εἶναι. Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπεν· Ποῦ εἰσιν οἱ γονεῖς σου; Εὐέλπιστος εἶπεν· Ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ.* 8. *Ῥούστικος Ἱέρακι λέγει· Οἱ σοὶ γονεῖς ποῦ*

---

13 *καὶ παρὰ* CO. 14 *τοῦτον* st. *ὃν* CO *ἐπεδήμησα δὲ τῇ Ῥωμαίων πόλει τοῦτο δεύτερον καὶ οὐ γινώσκω ἄλλην* CO.
15 *ἐκείνου* CO. 17 *λοιπὸν* fehlt C. 18 *τῷ Χαρίτωνι* CO.
20 *δὲ* fehlt CO. 20 *Χαριτῶ* O. 22 *ἔπαρχος* fehlt CO.
22 *εἶπεν τῷ Εὐελπίστῳ* CO. 22 *Εὐέλπιστε* fehlt CO.
23 *ἀποκριθεὶς λέγει* C. 24 *μετέχω* CO. 25 *τῷ Ἱέρακι* CO.
28 *Ἔκπαλαι* fehlt CO. 28 *Παίων δὲ ἑστὼς* CO. 34 *τῷ Ἱέρακι* CO.

εἰσιν; ὁ δὲ ἀπεκρίνατο λέγων· Ὁ ἀληθινὸς ἡμῶν πατήρ ἐστιν ὁ Χριστὸς καὶ μήτηρ ἡ εἰς αὐτὸν πίστις· οἱ δὲ ἐπίγειοί μου γονεῖς ἐτελεύτησαν, καὶ ἐγὼ ἀπὸ Ἰκονίου τῆς Φρυγίας ἀποσπασθεὶς ἐνθάδε ἐλήλυθα. 9. Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπεν Λιβεριανῷ· Τί καὶ σὺ λέγεις; Χριστιανὸς εἶ; οὐδὲ σὺ εὐσεβεῖς; Λιβεριανὸς εἶπεν· Κἀγὼ Χριστιανός εἰμι· εὐσεβῶ γὰρ καὶ προσκυνῶ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν.

V. Ὁ ἔπαρχος Ἰουστίνῳ λέγει· Ἄκουε, ὁ λεγόμενος λόγιος καὶ νομίζων ἀληθινοὺς εἰδέναι λόγους. ἐὰν μαστιγωθεὶς ἀποκεφαλισθῇς, πέπεισαι ὅτι μέλλεις ἀναβαίνειν εἰς τὸν οὐρανόν; 2. Ἰουστῖνος εἶπεν· Ἐλπίζω ἕξειν αὐτοῦ τὰ δώματα, ἐὰν ὑπομείνω ταῦτα. οἶδα δὲ ὅτι καὶ πᾶσιν τοῖς ὀρθῶς βιώσασιν παραμένει τὸ θεῖον χάρισμα μέχρι τῆς ἐκπυρήσεως τοῦ παντὸς κόσμου. 3. Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπεν· Τοῦτο οὖν ὑπονοεῖς, ὅτι ἀναβήσῃ εἰς τοὺς οὐρανούς, ἀμοιβάς τινας χρηστὰς ἀποληψόμενος; Ἰουστῖνος εἶπεν· Οὐχ ὑπονοῶ, ἀλλ ἀκριβῶς ἐπίσταμαι καὶ πεπληροφόρημαι. 4. Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπεν· Τὸ λοιπὸν ἔλθωμεν εἰς τὸ προκείμενον, τὸ ἀναγκαῖον καὶ κατεπεῖγον πρᾶγμα. συνελθόντες οὖν ὁμοθυμαδὸν θύσατε τοῖς θεοῖς. Ἰουστῖνος εἶπεν· Οὐδεὶς εὖ φρονῶν ἀπὸ εὐσεβείας εἰς ἀσέβειαν μεταπίπτει. 5. Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπεν· Εἰ μὴ πείθεσθε, τιμωρηθήσεσθε ἀνηλεῶς. 6. Ἰουστῖνος εἶπεν· Δι' εὐχῆς ἔχομεν διὰ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τιμωρηθέντες σωθῆναι, ὅτι τοῦτο ἡμῖν σωτηρία καὶ παρρησία γενήσεται ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ καὶ παγκοσμίου βήματος τοῦ δεσπότου ἡμῶν καὶ σωτῆρος. 7. ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ λοιποὶ μάρτυρες εἶπον· Ποίει, ὃ θέλεις· ἡμεῖς γὰρ Χριστιανοί ἐσμεν καὶ εἰδώλοις οὐ θύομεν. 8. Ῥούστικος ἔπαρχος ἀπεφήνατο λέγων· Οἱ μὴ βουληθέντες θῦσαι τοῖς θεοῖς καὶ εἶξαι τῷ τοῦ αὐτοκράτορος προστάγματι, φραγελλωθέντες ἀπαχθήτωσαν, κεφαλικὴν ἀποτιννύντες δίκην κατὰ τὴν τῶν νόμων ἀκολουθίαν.

VI. Οἱ ἅγιοι μάρτυρες δοξάζοντες τὸν θεόν, ἐξελθόντες ἐπὶ τὸν συνήθη τόπον ἀπετμήθησαν τὰς κεφαλὰς καὶ ἐτελείωσαν τὸ μαρτύριον ἐν τῇ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὁμολογίᾳ. 2. τινὲς δὲ τῶν πιστῶν λαθραίως αὐτῶν τὰ σώματα λαβόντες κατέθεντο ἐν τόπῳ ἐπιτηδείῳ, συνεργασάσης αὐτοῖς τῆς χάριτος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Text nach P. Franchi de' Cavalieri, Note agiografiche (Studi e Testi 8), Rom 1902, 33—36 (vgl. 9, 1902, 73—75). Vgl. Corpus Apologetarum, hrsg. von C.

---

7 λέγει πρὸς Ἰουστῖνον CO. 10 δόγματα C δόματα O. 10 οἶδα ὅτι καὶ C ὅτι γὰρ O. 11 οὕτω statt ὀρθῶς CO. 12 ἐκπληρώσεως CO. 13 χριστὰς C fehlt O. 16 τὸ ἀναγκαῖον fehlt O. 24 καὶ fehlt C. 26 μαστιγωθέντες CO. 29 αὐτῶν τὴν μαρτυρίαν CO. 31 τὰ σώματα αὐτῶν C. 32 δόξα καὶ τὸ κράτος τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ C.

Otto (=O) 3, 2 (Jena³ 1879), 266—279. — v. Gebhardt, Acta, 18—21. — F. C. Burkitt, The oldest Manuscript of St. Justin's Martyrdom (= C), The Journal of Theological Studies 11 (1910), 61—66. — G. Rauschen, Florilegium Patristicum 3, Bonn 1915, 97—103.

Literatur: C. Semisch, Justin der Märtyrer 1, Breslau 1840, 47—55. — C. Otto, Justinus der Apologet, in Ersch und Gruber, Allg. Encyklopädie der Wissenschaften und Künste 2. Sektion, Teil 30, 1853, 39—76. — Harnack, Literatur 2, 1, 282 ff. — Delehaye, Passions, 119—121. — Zum Todesjahr: Th. Zahn, Theol. Lit.-Zeit. 1 (1876), 443—446. — Boll. 13/IV. April II 104—119.

5. Die Lugdunensischen Märtyrer.

Brief der Gemeinden zu Lugdunum und Vienna an die Gemeinden in Asien und Phrygien.

I, 1. *Γαλλία μὲν οὖν ἡ χώρα ἦν, καθ' ἣν τὸ τῶν δηλουμένων συνεκροτεῖτο στάδιον, ἧς μητροπόλεις ἐπίσημοι καὶ παρὰ τὰς ἄλλας τῶν αὐτόθι διαφέρουσαι βεβόηνται Λούγδουνος καὶ Βίεννα, δι' ὧν ἀμφοτέρων τὴν ἅπασαν χώραν πολλῷ τῷ ῥεύματι περιρρέων ὁ Ῥοδανὸς ποταμὸς διέξεισιν.* 2. *τὴν οὖν περὶ τῶν μαρτύρων γραφὴν αἱ τῇδε διαφανέσταται ἐκκλησίαι ταῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν διαπέμπονται, τὰ παρ' αὐταῖς πραχθέντα τοῦτον ἀνιστοροῦσαι τὸν τρόπον, παραθήσομαι δὲ τὰς αὐτῶν φωνάς.* 3. *Οἱ ἐν Βιέννῃ καὶ Λουγδούνῳ τῆς Γαλλίας παροικοῦντες δοῦλοι Χριστοῦ τοῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν τὴν αὐτὴν τῆς ἀπολυτρώσεως ἡμῖν πίστιν καὶ ἐλπίδα ἔχουσιν ἀδελφοῖς· εἰρήνη καὶ χάρις καὶ δόξα ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν.* 4. *εἶτα τούτοις ἑξῆς ἕτερα προοιμιασάμενοι, τὴν τοῦ λόγου καταρχὴν ποιοῦνται ἐν τούτοις· τὸ μὲν οὖν μέγεθος τῆς ἐνθάδε θλίψεως καὶ τὴν τοσαύτην τῶν ἐθνῶν εἰς τοὺς ἁγίους ὀργὴν καὶ ὅσα ὑπέμειναν οἱ μακάριοι μάρτυρες, ἐπ' ἀκριβὲς οὔθ' ἡμεῖς εἰπεῖν ἱκανοὶ οὔτε μὴν γραφῇ περιληφθῆναι δυνατόν.* 5. *παντὶ γὰρ σθένει ἐνέσκηψεν ὁ ἀντικείμενος, προοιμιαζόμενος ἤδη τὴν ἀδεῶς μέλλουσαν ἔσεσθαι παρουσίαν αὐτοῦ, καὶ διὰ πάντων διῆλθεν, ἐθίζων τοὺς ἑαυτοῦ καὶ προγυμνάζων κατὰ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ, ὥστε μὴ μόνον οἰκιῶν καὶ βαλανείων καὶ ἀγορᾶς εἴργεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ καθόλου φαίνεσθαι ἡμῶν τινα αὐτοῖς ἀπειρῆσθαι ἐν ὁποίῳ δήποτε τόπῳ.* 6. *ἀντεστρατήγει δὲ ἡ χάρις τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς μὲν ἀσθενεῖς ἐρρύετο, ἀντιπαρέτασσε δὲ στύλους ἑδραίους δυναμένους διὰ τῆς ὑπομονῆς πᾶσαν τὴν ὁρμὴν τοῦ πονηροῦ εἰς ἑαυτοὺς ἑλκύσαι, οἳ καὶ ὁμόσε ἐχώρουν, πᾶν εἶδος ὀνειδισμοῦ καὶ κολάσεως ἀνεχόμενοι· οἳ καὶ τὰ πολλὰ ὀλίγα ἡγούμενοι ἔσπευδον πρὸς Χριστόν, ὄντως ἐπιδεικνύμενοι ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.*

23 1. Tim. 3, 15. 25 f. Hebr. 10, 33. 27 Röm. 8, 18.

7. Καὶ πρῶτον μὲν τὰ ἀπὸ τοῦ ὄχλου πανδημεὶ σωρηδὸν ἐπιφερόμενα γενναίως ὑπέμενον, ἐπιβοήσεις καὶ πληγὰς καὶ συρμοὺς καὶ διαρπαγὰς καὶ λίθων βολὰς καὶ συγκλείσεις καὶ πάνθ᾽ ὅσα ἠγριωμένῳ πλήθει ὡς πρὸς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους φιλεῖ γίνεσθαι. 8. καὶ δὴ ἀναχθέντες εἰς τὴν ἀγορὰν ὑπό τε τοῦ χιλιάρχου καὶ τῶν προεστηκότων τῆς πόλεως ἐξουσιῶν ἐπὶ παντὸς τοῦ πλήθους ἀνακριθέντες καὶ ὁμολογήσαντες, συνεκλείσθησαν εἰς τὴν εἱρκτὴν ἕως τῆς τοῦ ἡγεμόνος παρουσίας. 9. μετέπειτα δὲ ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα ἀχθέντων αὐτῶν, κἀκείνου πάσῃ τῇ πρὸς ἡμᾶς ὠμότητι χρωμένου, Οὐέττιος ᾿Επάγαθος, εἷς ἐκ τῶν ἀδελφῶν, πλήρωμα ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον κεχωρηκώς, οὗ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἠκρίβωτο ἡ πολιτεια, ὡς καίπερ ὄντα νέον συνεξισοῦσθαι τῇ τοῦ πρεσβυτέρου Ζαχαρίου μαρτυρίᾳ· πεπόρευτο γοῦν ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ κυρίου ἄμεμπτος καὶ πάσῃ τῇ πρὸς τὸν πλησίον λειτουργίᾳ ἄοκνος, ζῆλον θεοῦ πολὺν ἔχων καὶ ζέων τῷ πνεύματι· τοιοῦτος δή τις ὤν, τὴν οὕτως καθ᾽ ἡμῶν ἀλόγως γινομένην κρίσιν οὐκ ἐβάστασεν, ἀλλ᾽ ὑπερηγανάκτησεν καὶ ἠξίου καὶ αὐτὸς ἀκουσθῆναι ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ὅτι μηδὲν ἄθεον μηδὲ ἀσεβές ἐστιν ἐν ἡμῖν. 10. τῶν δὲ περὶ τὸ βῆμα καταβοησάντων αὐτοῦ, (καὶ γὰρ ἦν ἐπίσημος), καὶ τοῦ ἡγεμόνος μὴ ἀνασχομένου τῆς οὕτως ὑπ᾽ αὐτοῦ δικαίας προταθείσης ἀξιώσεως, ἀλλὰ μόνον τοῦτο πυθομένου, εἰ καὶ αὐτὸς εἴη Χριστιανός, τοῦ δὲ λαμπροτάτῃ φωνῇ ὁμολογήσαντος, ἀνελήφθη καὶ αὐτὸς εἰς τὸν κλῆρον τῶν μαρτύρων, παράκλητος Χριστιανῶν χρηματίσας, ἔχων δὲ τὸν παράκλητον ἐν ἑαυτῷ, τὸ πνεῦμα τοῦ Ζαχαρίου, ὃ διὰ τοῦ πληρώματος τῆς ἀγάπης ἐνεδείξατο, εὐδοκήσας ὑπὲρ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀπολογίας καὶ τὴν ἑαυτοῦ θεῖναι ψυχήν. ἦν γὰρ καὶ ἔστιν γνήσιος Χριστοῦ μαθητής, ἀκολουθῶν τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ.

11. ᾿Εντεῦθεν δὴ διεκρίνοντο οἱ λοιποί, καὶ φανεροὶ καὶ ἕτοιμοι ἐγίνοντο πρωτομάρτυρες, οἳ καὶ μετὰ πάσης προθυμίας ἀνεπλήρουν τὴν ὁμολογίαν τῆς μαρτυρίας, ἐφαίνοντο δὲ καὶ οἱ ἀνέτοιμοι καὶ ἀγύμναστοι καὶ ἔτι ἀσθενεῖς, ἀγῶνος μεγάλου τόνον ἐνεγκεῖν μὴ δυνάμενοι· ὧν καὶ ἐξέτρωσαν ὡς δέκα τὸν ἀριθμόν· οἳ καὶ μεγάλην λύπην καὶ πένθος ἀμέτρητον ἐνεποίησαν ἡμῖν καὶ τὴν προθυμίαν τῶν λοιπῶν τῶν μὴ συνειλημμένων ἐνέκοψαν· οἳ καίπερ πάντα τὰ δεινὰ πάσχοντες, ὅμως συμπαρῆσαν τοῖς μάρτυσιν καὶ οὐκ ἀπελείποντο αὐτῶν. 12. τότε δὲ οἱ πάντες μεγάλως ἐπτοήθημεν διὰ τὸ ἄδηλον τῆς ὁμολογίας, οὐ τὰς ἐπιφερομένας κολάσεις φοβούμενοι, ἀλλὰ τὸ τέλος ἀφορῶντες, καὶ τὸ

13 Luk. 1, 6. 15 Röm. 12, 11. AG. 18, 25.
24 Luk. 1, 67. 26 Joh. 15, 13. 1. Joh. 3, 16.
27 Apok. 14, 4.

ἀποπεσεῖν τινα δεδιότες. 13. συνελαμβάνοντο μέντοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν οἱ ἄξιοι τὸν ἐκείνων ἀναπληροῦντες ἀριθμόν, ὥστε συλλεγῆναι ἐκ τῶν δύο ἐκκλησιῶν πάντας τοὺς σπουδαίους καὶ δι' ὧν μάλιστα συνεστήκει τὰ ἐνθάδε. 14. συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἐθνικοί τινες οἰκέται τῶν ἡμετέρων, ἐπεὶ δημοσίᾳ ἐκέλευσεν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας ἡμᾶς· οἳ καὶ κατ' ἐνέδραν τοῦ σατανᾶ, φοβηθέντες τὰς βασάνους, ἃς τοὺς ἁγίους ἔβλεπον πάσχοντας, τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦτο παρορμώντων αὐτούς, κατεψεύσαντο ἡμῶν Θυέστεια δεῖπνα καὶ Οἰδιποδείους μίξεις καὶ ὅσα μήτε λαλεῖν μήτε νοεῖν θέμις ἡμῖν, ἀλλὰ μηδὲ πιστεύειν εἴ τι τοιοῦτο πώποτε παρὰ ἀνθρώποις ἐγένετο. 15. τούτων δὲ φημισθέντων πάντες ἀπεθηριώθησαν εἰς ἡμᾶς, ὥστε καὶ εἴ τινες τὸ πρότερον δι' οἰκειότητα ἐμετρίαζον, τότε μεγάλως ἐχαλέπαινον καὶ διεπρίοντο ἐφ' ἡμῖν. ἐπληροῦτο δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν εἰρημένον ὅτι ἐλεύσεται καιρὸς ἐν ᾧ πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξει λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ. 16. ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπεράνω πάσης ἐξηγήσεως ὑπέμενον κολάσεις οἱ ἅγιοι μάρτυρες, φιλοτιμουμένου τοῦ σατανᾶ καὶ δι' ἐκείνων ῥηθῆναί τι τῶν βλασφήμων. 17. ὑπερβεβλημένως δὲ ἐνέσκηψεν ἡ ὀργὴ πᾶσα καὶ ὄχλου καὶ ἡγεμόνος καὶ στρατιωτῶν εἰς Σάγκτον τὸν διάκονον ἀπὸ Βιέννης, καὶ εἰς Μάτουρον, νεοφώτιστον μέν, ἀλλὰ γενναῖον ἀγωνιστήν, καὶ εἰς Ἄτταλον Περγαμηνὸν τῷ γένει, στῦλον καὶ ἑδραίωμα τῶν ἐνταῦθα ἀεὶ γεγονότα, καὶ εἰς Βλανδῖναν, δι' ἧς ἐπέδειξεν ὁ Χριστὸς ὅτι τὰ παρὰ ἀνθρώποις εὐτελῆ καὶ ἀειδῆ καὶ εὐκαταφρόνητα φαινόμενα μεγάλης καταξιοῦται παρὰ θεῷ δόξης, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην, τὴν ἐν δυνάμει δεικνυμένην καὶ μὴ ἐν εἴδει καυχωμένην. 18. ἡμῶν γὰρ πάντων δεδιότων, καὶ τῆς σαρκίνης δεσποίνης αὐτῆς, ἥτις ἦν καὶ αὐτὴ τῶν μαρτύρων μία ἀγωνίστρια, ἀγωνιώσης μὴ οὐδὲ τὴν ὁμολογίαν δυνήσεται παρρησιάσασθαι διὰ τὸ ἀσθενὲς τοῦ σώματος, ἡ Βλανδῖνα τοσαύτης ἐπληρώθη δυνάμεως ὥστε ἐκλυθῆναι καὶ παρεθῆναι τοὺς κατὰ διαδοχὰς παντὶ τρόπῳ βασανίζοντας αὐτὴν ἀπὸ ἑωθινῆς ἕως ἑσπέρας, καὶ αὐτοὺς ὁμολογοῦντας ὅτι νενίκηνται, μηδὲν ἔχοντες μηκέτι ὃ ποιήσωσιν αὐτῇ, καὶ θαυμάζειν ἐπὶ τῷ παραμένειν ἔμπνουν αὐτήν, παντός τοῦ σώματος περιερρωγότος καὶ ἠνεῳγμένου, καὶ μαρτυρεῖν ὅτι ἓν εἶδος στρεβλώσεως ἱκανὸν ἦν πρὸς τὸ ἐξαγαγεῖν τὴν ψυχήν, οὐχ ὅτι γε τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα. 19. ἀλλ' ἡ μακαρία ὡς γενναῖος ἀθλητὴς ἀνενέαζεν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ, καὶ ἦν αὐτῆς ἀνάληψις καὶ ἀνάπαυσις καὶ ἀναλγησία τῶν συμβαινόντων τὸ λέγειν ὅτι „Χριστιανή εἰμι καὶ παρ' ἡμῖν οὐδὲν φαῦλον γίνεται". 20. ὁ δὲ Σάγκτος καὶ αὐτὸς ὑπερβεβλημένως καὶ ὑπὲρ πάντα ἄνθρωπον πάσας τὰς ἐξ ἀνθρώπων αἰκίας γενναίως ὑπομένων, τῶν ἀνόμων ἐλπιζόντων διὰ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὸ μέγεθος τῶν

12 AG. 7, 54. 13 f. Joh. 16, 2. 20 1. Tim. 3, 15.

βασάνων ἀκούσεσθαί τι παρ' αὐτοῦ τῶν μὴ δεόντων, τοσαύτῃ ὑποστάσει ἀντιπαρετάξατο αὐτοῖς, ὥστε μήτε τὸ ἴδιον κατειπεῖν ὄνομα μήτε ἔθνους μήτε πόλεως ὅθεν ἦν, μήτε εἰ δοῦλος ἢ ἐλεύθερος εἴη· ἀλλὰ πρὸς πάντα τὰ ἐπερωτώμενα ἀπεκρίνατο τῇ Ῥωμαϊκῇ φωνῇ· „Χριστιανός εἰμι“. τοῦτο καὶ ἀντὶ ὀνόματος καὶ ἀντὶ πόλεως καὶ ἀντὶ γένους καὶ ἀντὶ παντὸς ἐπαλλήλως ὡμολόγει, ἄλλην δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν αὐτοῦ τὰ ἔθνη. 21. ὅθεν δὴ καὶ φιλονεικία μεγάλη τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ τῶν βασανιστῶν ἐγένετο πρὸς αὐτόν, ὥστε ὁπότε μηκέτι μηδὲν εἶχον ὃ ποιήσωσιν αὐτῷ, τὸ τελευταῖον χαλκᾶς λεπίδας διαπύρους προσεκόλλων τοῖς τρυφερωτάτοις μέλεσι τοῦ σώματος αὐτοῦ. 22. καὶ ταῦτα μὲν ἐκαίετο, αὐτὸς δὲ παρέμενεν ἀνεπίκαμπτος καὶ ἀνένδοτος, στερρὸς πρὸς τὴν ὁμολογίαν, ὑπὸ τῆς οὐρανίου πηγῆς τοῦ ὕδατος τῆς ζωῆς τοῦ ἐξιόντος ἐκ τῆς νηδύος τοῦ Χριστοῦ δροσιζόμενος καὶ ἐνδυναμούμενος. 23. τὸ δὲ σωμάτιον μάρτυς ἦν τῶν συμβεβηκότων, ὅλον τραῦμα καὶ μώλωψ καὶ συνεσπασμένον καὶ ἀποβεβληκὸς τὴν ἀνθρώπειον ἔξωθεν μορφήν, ἐν ᾧ πάσχων Χριστὸς μεγάλας ἐπετέλει δόξας, καταργῶν τὸν ἀντικείμενον, καὶ εἰς τὴν τῶν λοιπῶν ὑποτύπωσιν ὑποδεικνύων ὅτι μηδὲν φοβερὸν ὅπου πατρὸς ἀγάπη, μηδὲ ἀλγεινὸν ὅπου Χριστοῦ δόξα. 24. τῶν γὰρ ἀνόμων μεθ' ἡμέρας πάλιν στρεβλούντων τὸν μάρτυρα καὶ νομιζόντων ὅτι οἰδούντων καὶ φλεγμαινόντων τῶν σωμάτων, εἰ τὰ αὐτὰ προσενέγκοιεν κολαστήρια, περιέσοιντο αὐτοῦ, ὁπότε οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἁφὴν ἠνείχετο, ἢ ὅτι ἐναποθανὼν ταῖς βασάνοις φόβον ἐμποιήσειεν τοῖς λοιποῖς, οὐ μόνον οὐδὲν περὶ αὐτὸν τοιοῦτο συνέβη, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσαν δόξαν ἀνθρώπων ἀνέκυψεν καὶ ἀνωρθώθη τὸ σωμάτιον ἐν ταῖς μετέπειτα βασάνοις, καὶ τὴν ἰδέαν ἀπέλαβεν τὴν προτέραν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν μελῶν, ὥστε μὴ κόλασιν, ἀλλ' ἴασιν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ τὴν δευτέραν στρέβλωσιν αὐτῷ γενέσθαι. 25. καὶ Βιβλιάδα δέ τινα, μίαν τῶν ἠρνημένων, ἤδη δοκῶν ὁ διάβολος καταπεπωκέναι, θελήσας δὲ καὶ διὰ βλασφημίας κατακρῖναι, ἦγεν ἐπὶ κόλασιν, ἀναγκάζων εἰπεῖν τὰ ἄθεα περὶ ἡμῶν, ὡς εὔθραυστον ἤδη καὶ ἄνανδρον. 26. ἡ δὲ ἐν τῇ στρεβλώσει ἀνένηψεν καὶ ὡς ἂν εἰπεῖν ἐκ βαθέος ὕπνου ἀνεγρηγόρησεν, ὑπομνησθεῖσα διὰ τῆς προσκαίρου τιμωρίας τὴν αἰώνιον ἐν γεέννῃ κόλασιν, καὶ ἐξ ἐναντίας ἀντεῖπεν τοῖς βλασφήμοις, φήσασα· „πῶς ἂν παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μηδὲ ἀλόγων ζῴων αἷμα φαγεῖν ἐξόν;“ καὶ ἀπὸ τοῦδε Χριστιανὴν ἑαυτὴν ὡμολόγει καὶ τῷ κλήρῳ τῶν μαρτύρων προσετέθη.

27. Καταργηθέντων δὲ τῶν τυραννικῶν κολαστηρίων ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς τῶν μακαρίων ὑπομονῆς, ἑτέρας μηχανὰς ὁ διάβολος

12 f. Joh. 7, 38; 19, 34. 15 ff. Jes. 53, 2. 5. 17 f. 1. Tim. 1, 16
34 f. AG. 15, 29.

ἐπενόει, τὰς κατὰ τὴν εἱρκτὴν ἐν τῷ σκότει καὶ τῷ χαλεπωτάτῳ χωρίῳ συγκλείσεις καὶ τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν, ἐπὶ πέμπτον διατεινομένων τρύπημα, καὶ τὰς λοιπὰς αἰκίας, ὅσας εἰώθασιν ὀργιζόμενοι ὑπουργοὶ καὶ ταῦτα διαβόλου πλήρεις διατιθέναι τοὺς ἐγκλειομένους· ὥστε ἀποπνιγῆναι τοὺς πλείστους ἐν τῇ εἱρκτῇ, ὅσους γε ὁ κύριος οὕτως ἐξελθεῖν ἠθέλησεν, ἐπιδεικνύων τὴν αὐτοῦ δόξαν. 28. οἱ μὲν γὰρ βασανισθέντες πικρῶς, ὥστε δοκεῖν μηδὲ τῆς πάσης θεραπείας τυχόντας ἔτι ζῆσαι δύνασθαι, παρέμενον ἐν τῇ εἱρκτῇ, ἔρημοι μὲν τῆς παρὰ ἀνθρώπων ἐπιμελείας, ἀναρρωννύμενοι δὲ ὑπὸ κυρίου καὶ ἐνδυναμούμενοι καὶ σώματι καὶ ψυχῇ καὶ τοὺς λοιποὺς παρορμῶντες καὶ παραμυθούμενοι· οἱ δὲ νεαροὶ καὶ ἄρτι συνειλημμένοι, ὧν μὴ προκατῄκιστο τὰ σώματα, τὸ βάρος οὐκ ἔφερον τῆς συγκλείσεως, ἀλλ' ἔνδον ἐναπέθνησκον. 29. ὁ δὲ μακάριος Ποθεινός, ὁ τὴν διακονίαν τῆς ἐπισκοπῆς ἐν Λουγδούνῳ πεπιστευμένος, ὑπὲρ τὰ ἐνενήκοντα ἔτη τῆς ἡλικίας γεγονὼς καὶ πάνυ ἀσθενὴς τῷ σώματι, μόλις μὲν ἐμπνέων διὰ τὴν προκειμένην σωματικὴν ἀσθένειαν, ὑπὸ δὲ προθυμίας πνεύματος ἀναρρωννύμενος διὰ τὴν ἐγκειμένην τῆς μαρτυρίας ἐπιθυμίαν, καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὸ βῆμα ἐσύρετο, τοῦ μὲν σώματος καὶ ὑπὸ τοῦ γήρως καὶ ὑπὸ τῆς νόσου λελυμένου, τηρουμένης δὲ τῆς ψυχῆς ἐν αὐτῷ, ἵνα δι' αὐτῆς Χριστὸς θριαμβεύσῃ. 30. ὃς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τὸ βῆμα κομισθείς, παραπεμπόντων αὐτὸν τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν καὶ παντὸς τοῦ πλήθους, ἐπιβοήσεις παντοίας ποιουμένων ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ Χριστοῦ, ἀπεδίδου τὴν καλὴν μαρτυρίαν. 31. ἀνεταζόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τίς εἴη Χριστιανῶν ὁ θεός, ἔφη· 'Ἐὰν ᾖς ἄξιος, γνώσῃ'. ἐντεῦθεν δὴ ἀφειδῶς ἐσύρετο καὶ ποικίλας ἔπασχε πληγάς, τῶν μὲν σύνεγγυς χερσὶν καὶ ποσὶν ἐνυβριζόντων παντοίως, μηδὲ τὴν ἡλικίαν αἰδουμένων αὐτοῦ, τῶν δὲ μακράν, ὃ μετὰ χεῖρας ἕκαστος εἶχεν, εἰς αὐτὸν ἀκοντιζόντων, πάντων δὲ ἡγουμένων μεγάλως πλημμελεῖν καὶ ἀσεβεῖν, εἴ τις ἀπολειφθείη τῆς εἰς αὐτὸν ἀσελγείας· καὶ γὰρ τοὺς θεοὺς ἑαυτῶν ᾤοντο οὕτως ἐκδικήσειν. καὶ μόγις ἐμπνέων ἐρρίφη ἐν τῇ εἱρκτῇ, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀπέψυξεν. 32. ἐνταῦθα δὴ μεγάλη τις οἰκονομία τοῦ θεοῦ ἐγίνετο καὶ ἔλεος ἀμέτρητον ἀνεφαίνετο Ἰησοῦ, σπανίως μὲν ἐν τῇ ἀδελφότητι γεγονός, μὴ ἀπολειπόμενον δὲ τῆς τέχνης τοῦ Χριστοῦ. 33. οἱ γὰρ κατὰ τὴν πρώτην σύλληψιν ἔξαρνοι γενόμενοι συνεκλείοντο καὶ αὐτοὶ καὶ μετεῖχον τῶν δεινῶν· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ὄφελός τι αὐτοῖς ἡ ἐξάρνησις ἐγίνετο, ἀλλ' οἱ μὲν ὁμολογοῦντες ὃ καὶ ἦσαν, συνεκλείοντο ὡς Χριστιανοί, μηδεμιᾶς ἄλλης αὐτοῖς αἰτίας ἐπιφερομένης, οὗτοι δὲ λοιπὸν ὡς ἀνδροφόνοι καὶ μιαροὶ κατείχοντο, διπλότερον παρὰ τοὺς λοιποὺς

20 f. 2. Kor. 2, 14. 23 1. Tim. 6, 13.

κολοζόμενοι. 34. ἐκείνους μὲν γὰρ ἐπεκούφιζεν ἡ χαρὰ τῆς μαρτυρίας καὶ ἡ ἐλπὶς τῶν ἐπηγγελμένων καὶ ἡ πρὸς τὸν Χριστὸν ἀγάπη καὶ τὸ πνεῦμα τὸ πατρικόν, τούτους δὲ τὸ συνειδὸς μεγάλως ἐτιμωρεῖτο, ὥστε καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν κατὰ τὰς παρόδους διαδήλους τὰς ὄψεις αὐτῶν εἶναι. 35. οἱ μὲν γὰρ ἱλαροὶ προήεσαν, δόξης καὶ χάριτος πολλῆς ταῖς ὄψεσιν αὐτῶν συγκεκραμένης, ὥστε καὶ τὰ δεσμὰ κόσμον εὐπρεπῆ περικεῖσθαι αὐτοῖς, ὡς νύμφη κεκοσμημένη ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς πεποικιλμένοις, τὴν εὐωδίαν ὀδωδότες ἅμα τὴν Χριστοῦ, ὥστε ἐνίους δόξαι καὶ μύρῳ κοσμικῷ κεχρῖσθαι αὐτούς· οἱ δὲ κατηφεῖς καὶ ταπεινοὶ καὶ δυσειδεῖς καὶ πάσης ἀσχημοσύνης ἀνάπλεοι, προσέτι δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ὀνειδιζόμενοι ὡς ἀγεννεῖς καὶ ἄνανδροι, ἀνδροφόνων μὲν ἐγκλήματα ἔχοντες, ἀπολωλεκότες δὲ τὴν πάντιμον καὶ ἔνδοξον καὶ ζωοποιὸν προσηγορίαν. ταῦτα δὲ οἱ λοιποὶ θεωροῦντες ἐστηρίχθησαν, καὶ οἱ συλλαμβανόμενοι ἀδιστάκτως ὡμολόγουν, μηδὲ ἔννοιαν ἔχοντες διαβολικοῦ λογισμοῦ.

36. [τούτοις μεταξύ τινα ἐπειπόντες αὖθις ἐπιφέρουσι·] Μετὰ ταῦτα δὴ λοιπὸν εἰς πᾶν εἶδος διῃρεῖτο τὰ μαρτύρια τῆς ἐξόδου αὐτῶν. ἐκ διαφόρων γὰρ χρωμάτων καὶ παντοίων ἀνθῶν ἕνα πλέξαντες στέφανον προσήνεγκαν τῷ πατρί· ἐχρῆν δ' οὖν τοὺς γενναίους ἀθλητὰς ποικίλον ὑπομείναντας ἀγῶνα καὶ μεγάλως νικήσαντας ἀπολαβεῖν τὸν μέγαν τὴν ἀφθαρσίας στέφανον. 37. ὁ μὲν οὖν Μάτουρος καὶ ὁ Σάγκτος καὶ ἡ Βλανδῖνα καὶ Ἄτταλος ἤγοντο ἐπὶ τὰ θηρία εἰς τὸ δημόσιον καὶ εἰς κοινὸν τῶν ἐθνῶν τῆς ἀπανθρωπίας θέαμα, ἐπίτηδες τῆς τῶν θηριομαχίων ἡμέρας διὰ τοὺς ἡμετέρους διδομένης. 38. καὶ ὁ μὲν Μάτουρος καὶ ὁ Σάγκτος αὖθις διῄεσαν τῷ ἀμφιθεάτρῳ διὰ πάσης κολάσεως, ὡς μηδὲν ὅλως προπεπονθότες, μᾶλλον δ' ὡς διὰ πλειόνων ἤδη κλήρων ἐκβεβιακότες τὸν ἀντίπαλον καὶ περὶ τοῦ στεφάνου αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα ἔχοντες, ὑπέφερον πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκεῖσε εἰθισμένας καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν θηρίων ἑλκηθμούς, καὶ πάνθ' ὅσα μαινόμενος ὁ δῆμος, ἄλλοι ἀλλαχόθεν, ἐπεβόων καὶ ἐπεκελεύοντο, καὶ ἐπὶ πᾶσιν τὴν σιδηρᾶν καθέδραν, ἐφ' ἧς τηγανιζόμενα τὰ σώματα κνίσης αὐτοὺς ἐνεφόρει. 39. οἱ δ' οὐδ' οὕτως ἔληγον, ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον ἐξεμαίνοντο, βουλόμενοι νικῆσαι τὴν ἐκείνων ὑπομονήν, καὶ οὐδ' ὡς παρὰ Σάγκτου ἕτερόν τι εἰσήκουσαν παρ' ἣν ἀπ' ἀρχῆς εἴθιστο λέγειν τῆς ὁμολογίας φωνήν. 40. οὗτοι μὲν οὖν, δι' ἀγῶνος μεγάλου ἐπὶ πολὺ παραμενούσης αὐτῶν τῆς ψυχῆς, τοὔσχατον ἐτύθησαν, διὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀντὶ πάσης τῆς ἐν τοῖς μονομαχίοις ποικιλίας αὐτοὶ θέαμα γενόμενοι τῷ κόσμῳ. 41. ἡ δὲ Βλανδῖνα ἐπὶ ξύλου κρεμασθεῖσα προύκειτο βορὰ τῶν εἰσβαλλομένων θηρίων, ἣ καὶ διὰ τοῦ βλέπεσθαι

7 Ps. 45, 14. 8 2. Kor. 2, 15.

σταυροῦ σχήματι κρεμαμένη, διὰ τῆς εὐτόνου προσευχῆς πολλὴν προθυμίαν τοῖς ἀγωνιζομένοις ἐνεποίει, βλεπόντων αὐτῶν ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ τοῖς ἔξωθεν ὀφθαλμοῖς διὰ τῆς ἀδελφῆς τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἐσταυρωμένον, ἵνα πείσῃ τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν, ὅτι πᾶς ὁ ὑπὲρ τῆς Χριστοῦ δόξης παθὼν τὴν κοινωνίαν ἀεὶ ἔχει μετὰ τοῦ ζῶντος θεοῦ. 42. καὶ μηδενὸς ἁψαμένου τότε τῶν θηρίων αὐτῆς, καθαιρεθεῖσα ἀπὸ τοῦ ξύλου ἀνελήφθη πάλιν εἰς τὴν εἱρκτήν, εἰς ἄλλον ἀγῶνα τηρουμένη, ἵνα διὰ πλειόνων γυμνασμάτων νικήσασα τῷ μὲν σκολιῷ ὄφει ἀπαραίτητον ποιήσῃ τὴν καταδίκην, προτρέψηται δὲ τοὺς ἀδελφούς, ἡ μικρὰ καὶ ἀσθενὴς καὶ εὐκαταφρόνητος μέγαν καὶ ἀκαταγώνιστον ἀθλητὴν Χριστὸν ἐνδεδυμένη, διὰ πολλῶν κλήρων ἐκβιάσασα τὸν ἀντικείμενον καὶ δι' ἀγῶνος τὸν τῆς ἀφθαρσίας στεψαμένη στέφανον. 43. ὁ δὲ Ἄτταλος καὶ αὐτὸς μεγάλως ἐξαιτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄχλου (καὶ γὰρ ἦν ὀνομαστός) ἕτοιμος εἰσῆλθεν ἀγωνιστὴς διὰ τὸ εὐσυνείδητον, ἐπειδὴ γνησίως ἐν τῇ Χριστιανῇ συντάξει γεγυμνασμένος ἦν καὶ ἀεὶ μάρτυς ἐγεγόνει παρ' ἡμῖν ἀληθείας. 44. καὶ περιαχθεὶς κύκλῳ τοῦ ἀμφιθεάτρου, πίνακος αὐτὸν προάγοντος ἐν ᾧ ἐγέγραπτο Ῥωμαϊστί· „οὗτός ἐστιν Ἄτταλος ὁ Χριστιανός", καὶ τοῦ δήμου σφόδρα σφριγῶντος ἐπ' αὐτῷ, μαθὼν ὁ ἡγεμὼν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστιν, ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀναληφθῆναι μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἐν τῇ εἱρκτῇ ὄντων, περὶ ὧν ἐπέστειλεν τῷ Καίσαρι καὶ περιέμενεν τὴν ἀπόφασιν τὴν ἀπ' ἐκείνου.

45. Ὁ δὲ διὰ μέσου καιρὸς οὐκ ἀργὸς αὐτοῖς οὐδὲ ἄκαρπος ἐγίνετο, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπομονῆς αὐτῶν τὸ ἀμέτρητον ἔλεος ἀνεφαίνετο Χριστοῦ. διὰ γὰρ τῶν ζώντων ἐζωποιοῦντο τὰ νεκρά, καὶ μάρτυρες τοῖς μὴ μάρτυσιν ἐχαρίζοντο, καὶ ἐνεγίνετο πολλὴ χαρὰ τῇ παρθένῳ μητρί, οὓς ὡς νεκροὺς ἐξέτρωσε, τούτους ζῶντας ἀπολαμβανούσῃ. 46. δι' ἐκείνων γὰρ οἱ πλείους τῶν ἠρνημένων ἀνεμετροῦντο καὶ ἀνεκυΐσκοντο καὶ ἀνεζωπυροῦντο καὶ ἐμάνθανον ὁμολογεῖν καὶ ζῶντες ἤδη καὶ τετονωμένοι προσῄεσαν τῷ βήματι, ἐγγλυκαίνοντος τοῦ τὸν μὲν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ μὴ βουλομένου, ἐπὶ δὲ τὴν μετάνοιαν χρηστευομένου θεοῦ, ἵνα καὶ πάλιν ἐπερωτηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. 47. ἐπιστείλαντος γὰρ τοῦ Καίσαρος τοὺς μὲν ἀποτυμπανισθῆναι, εἰ δὲ τινες ἀρνοῖτο, τούτους ἀπολυθῆναι, τῆς ἐνθάδε πανηγύρεως (ἔστι δὲ αὕτη πολυάνθρωπος ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν συνερχομένων εἰς αὐτήν) ἀρχομένης συνεστάναι, ἀνῆγεν ἐπὶ τὸ βῆμα θεατρίζων τοὺς μακαρίους καὶ ἐμπομπεύων τοῖς ὄχλοις. διὸ καὶ πάλιν ἀνήταζεν, καὶ ὅσοι μὲν ἐδόκουν πολιτείαν Ῥωμαίων ἐσχηκέναι, τούτων ἀπέτεμνε τὰς κεφαλάς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔπεμπεν εἰς θηρία. 48. ἐδοξάζετο δὲ μεγάλως ὁ Χριστὸς ἐπὶ

8 Jes. 27, 1. 10 f. Röm. 13, 14. Gal. 3, 27. 22 f. 2. Petr. 1, 8. 29 ff. Ezech. 12, 23; 33, 11.

τοῖς πρότερον ἀρνησαμένοις, τότε παρὰ τὴν τῶν ἐθνῶν ὑπόνοιαν ὁμολογοῦσιν. καὶ γὰρ ἰδίᾳ οὗτοι ἀνητάζοντο ὡς δῆθεν ἀπολυθησόμενοι, καὶ ὁμολογοῦντες προσετίθεντο τῷ τῶν μαρτύρων κλήρῳ. ἔμειναν δὲ ἔξω οἱ μηδὲ ἴχνος πώποτε πίστεως μηδὲ αἴσθησιν ἐνδύματος νυμφικοῦ μηδὲ ἔννοιαν φόβου θεοῦ σχόντες, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀναστροφῆς αὐτῶν βλασφημοῦντες τὴν ὁδόν, τουτέστιν οἱ υἱοὶ τῆς ἀπωλείας. 49. οἱ δὲ λοιποὶ πάντες τῇ ἐκκλησίᾳ προσετέθησαν, ὧν καὶ ἀνεταζομένων Ἀλέξανδρός τις, Φρὺξ μὲν τὸ γένος, ἰατρὸς δὲ τὴν ἐπιστήμην, πολλοῖς ἔτεσιν ἐν ταῖς Γαλλίαις διατρίψας καὶ γνωστὸς σχεδὸν πᾶσιν διὰ τὴν πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπην καὶ παρρησίαν τοῦ λόγου (ἦν γὰρ καὶ οὐκ ἄμοιρος ἀποστολικοῦ χαρίσματος), παρεστὼς τῷ βήματι καὶ νεύματι προτρέπων αὐτοὺς πρὸς τὴν ὁμολογίαν, φανερὸς ἦν τοῖς περιεστηκόσιν τὸ βῆμα ὥσπερ ὠδίνων. 50. ἀγανακτήσαντες δὲ οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῷ τοὺς πρότερον ἠρνημένους αὖθις ὁμολογεῖν, κατεβόησαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς ἐκείνου τοῦτο ποιοῦντος. καὶ ἐπιστήσαντος τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἀνετάσαντος αὐτὸν τίς εἴη, τοῦ δὲ φήσαντος ὅτι „Χριστιανός“, ἐν ὀργῇ γενόμενος κατέκρινεν αὐτὸν πρὸς θηρία, καὶ τῇ ἐπιούσῃ εἰσῆλθεν μετὰ καὶ τοῦ Ἀττάλου. καὶ γὰρ καὶ τὸν Ἄτταλον τῷ ὄχλῳ χαριζόμενος ὁ ἡγεμὼν ἐξέδωκε πάλιν πρὸς θηρία. 51. οἳ καὶ διὰ πάντων διελθόντες τῶν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ πρὸς κόλασιν ἐξηυρημένων ὀργάνων καὶ μέγιστον ὑπομείναντες ἀγῶνα, τοὔσχατον ἐτύθησαν καὶ αὐτοί, τοῦ μὲν Ἀλεξάνδρου μήτε στενάξοντος μήτε γρύξαντός τι ὅλως, ἀλλὰ κατὰ καρδίαν ὁμιλοῦντος τῷ θεῷ. 52. ὁ δὲ Ἄτταλος, ὁπότε ἐπὶ τῆς σιδηρᾶς ἐπετέθη καθέδρας καὶ περιεκαίετο, ἡνίκα ἡ ἀπὸ τοῦ σώματος κνῖσα ἀνεφέρετο, ἔφη πρὸς τὸ πλῆθος τῇ Ῥωμαϊκῇ φωνῇ· „ἰδοὺ τοῦτό ἐστιν ἀνθρώπους ἐσθίειν, ὃ ποιεῖτε ὑμεῖς· ἡμεῖς δὲ οὔτε ἀνθρώπους ἐσθίομεν οὔθ᾽ ἕτερόν τι πονηρὸν πράττομεν“. ἐπερωτώμενος δὲ τί ὄνομα ἔχει ὁ θεός, ἀπεκρίθη· „ὁ θεὸς ὄνομα οὐκ ἔχει ὡς ἄνθρωπος“. 53. ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τῇ ἐσχάτῃ λοιπὸν ἡμέρᾳ τῶν μονομαχίων ἡ Βλανδῖνα πάλιν εἰσεκομίζετο μετὰ καὶ Ποντικοῦ, παιδαρίου ὡς πεντεκαίδεκα ἐτῶν, οἳ καὶ καθ᾽ ἡμέραν εἰσήγοντο πρὸς τὸ βλέπειν τὴν τῶν λοιπῶν κόλασιν καὶ ἠναγκάζοντο ὀμνύναι κατὰ τῶν εἰδώλων αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ ἐμμένειν εὐσταθῶς καὶ ἐξουθενεῖν αὐτοὺς ἠγριώθη πρὸς αὐτοὺς τὸ πλῆθος, ὡς μήτε τὴν ἡλικίαν τοῦ παιδὸς οἰκτεῖραι μήτε τὸ γύναιον αἰδεσθῆναι. 54. πρὸς πάντα δὲ τὰ δεινὰ παρέβαλλον αὐτούς, καὶ διὰ πάσης ἐν κύκλῳ διῆγον κολάσεως, ἐπαλλήλως ἀναγκάζοντες ὀμόσαι, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι τοῦτο πρᾶξαι· ὁ μὲν γὰρ Ποντικὸς ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς παρωρμημένος, ὡς καὶ τὰ ἔθνη βλέπειν ὅτι ἐκείνη ἦν προτρεπομένη καὶ στηρίζουσα

4 Mt. 22, 11—13. 6 Röm. 2, 24. Vgl. 2. Petr. 2, 2.
6 Joh. 17, 12. 2. Thess. 2, 3.

αὐτόν, πᾶσαν κόλασιν γενναίως ὑπομείνας ἀπέδωκεν τὸ πνεῦμα. 55. ἡ δὲ μακαρία Βλανδῖνα πάντων ἐσχάτη, καθάπερ μήτηρ εὐγενὴς παρορμήσασα τὰ τέκνα καὶ νικηφόρους προπέμψασα πρὸς τὸν βασιλέα, ἀναμετρουμένη καὶ αὐτὴ πάντα τὰ τῶν παίδων ἀγωνίσματα ἔσπευδεν πρὸς αὐτούς, χαίρουσα καὶ ἀγαλλιωμένη ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ, ὡς εἰς νυμφικὸν δεῖπνον κεκλημένη, ἀλλὰ μὴ πρὸς θηρία βεβλημένη. 56. καὶ μετὰ τὰς μάστιγας, μετὰ τὰ θηρία, μετὰ τὸ τήγανον, τοὔσχατον εἰς γυργαθὸν βληθεῖσα ταύρῳ παρεβλήθη, καὶ ἱκανῶς ἀναβληθεῖσα πρὸς τοῦ ζῴου μηδὲ αἴσθησιν ἔτι τῶν συμβαινόντων ἔχουσα διὰ τὴν ἐλπίδα καὶ ἐποχὴν τῶν πεπιστευμένων καὶ ὁμιλίαν πρὸς Χριστόν, ἐτύθη καὶ αὐτή, καὶ αὐτῶν ὁμολογούντων τῶν ἐθνῶν ὅτι μηδεπώποτε παρ' αὐτοῖς γυνὴ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ἔπαθεν.

57. Ἀλλ' οὐδ' οὕτως κόρον ἐλάμβανεν αὐτῶν ἡ μανία καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους ὠμότης. ὑπὸ γὰρ ἀγρίου θηρὸς ἄγρια καὶ βάρβαρα φῦλα ταραχθέντα δυσπαύστως εἶχεν, καὶ ἄλλην ἰδίαν ἀρχὴν ἐπὶ τοῖς σώμασιν ἐλάμβανεν ἡ ὕβρις αὐτῶν. 58. τὸ γὰρ νενικῆσθαι αὐτοὺς οὐκ ἐδυσώπει διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἀνθρώπινον ἐπιλογισμόν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐξέκαιεν αὐτῶν τὴν ὀργὴν καθάπερ θηρίου, καὶ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ δήμου τὸ ὅμοιον εἰς ἡμᾶς ἄδικον ἐπιδεικνυμένων μῖσος, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ· „ὁ ἄνομος ἀνομησάτω ἔτι, καὶ ὁ δίκαιος δικαιωθήτω ἔτι". 59. καὶ γὰρ τοὺς ἐναποπνιγέντας ἐν τῇ εἱρκτῇ παρέβαλλον κυσίν, ἐπιμελῶς παραφυλάσσοντες νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν, μὴ κηδευθῇ τις ὑφ' ἡμῶν, καὶ τότε δὴ προθέντες τά τε τῶν θηρίων τά τε τοῦ πυρὸς λείψανα, πῇ μὲν ἐσπαραγμένα, πῇ δὲ ἠνθρακευμένα, καὶ τῶν λοιπῶν τὰς κεφαλὰς σὺν τοῖς ἀποτμήμασιν αὐτῶν ὡσαύτως ἀτάφους παρεφύλαττον μετὰ στρατιωτικῆς ἐπιμελείας ἡμέραις συχναῖς. 60. καὶ οἱ μὲν ἐνεβριμοῦντο καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτοῖς, ζητοῦντές τινα περισσοτέραν ἐκδίκησιν παρ' αὐτῶν λαβεῖν, οἱ δὲ ἐνεγέλων καὶ ἐπετώθαζον, μεγαλύνοντες ἅμα τὰ εἴδωλα αὐτῶν καὶ ἐκείνοις προσάπτοντες τὴν τούτων τιμωρίαν, οἱ δὲ ἐπιεικέστεροι καὶ κατὰ ποσὸν συμπαθεῖν δοκοῦντες ὠνείδιζον πολὺ λέγοντες· „ποῦ ὁ θεὸς αὐτῶν καὶ τί αὐτοὺς ὤνησεν ἡ θρησκεία, ἣν καὶ πρὸ τῆς ἑαυτῶν εἵλοντο ψυχῆς;" 61. καὶ τὰ μὲν ἀπ' ἐκείνων τοιαύτην εἶχε τὴν ποικιλίαν, τὰ δὲ καθ' ἡμᾶς ἐν μεγάλῳ καθειστήκει πένθει διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὰ σώματα κρύψαι τῇ γῇ. οὔτε γὰρ νὺξ συνεβάλλετο ἡμῖν πρὸς τοῦτο οὔτε ἀργύρια ἔπειθεν οὔτε λιτανεία ἐδυσώπει, παντὶ δὲ τρόπῳ παρετήρουν, ὡς μέγα τι κερδανοῦντες, εἰ μὴ τύχοιεν ταφῆς.

62. [τούτοις ἑξῆς μεθ' ἕτερά φασιν·] Τὰ οὖν σώματα τῶν μαρτύρων παντοίως παραδειγματισθέντα καὶ αἰθριασθέντα ἐπὶ ἡμέρας ἕξ,

2 ff. 2. Makk. 7, 21—23. 27—29. 41. 14 f. Odyssee 7, 206.
19 Dan. 12, 10; Apok. 22, 11. 26 f. AG. 7, 54.

μετέπειτα καέντα καὶ αἰθαλωθέντα ὑπὸ τῶν ἀνόμων κατεσαρώθη εἰς τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν πλησίον παραρρέοντα, ὅπως μηδὲ λείψανον αὐτῶν φαίνηται ἐπὶ τῆς γῆς ἔτι. 63. καὶ ταῦτ᾿ ἔπραττον ὡς δυνάμενοι νικῆσαι τὸν θεὸν καὶ ἀφελέσθαι αὐτῶν τὴν παλιγγενεσίαν, ἵνα, ὡς ἔλεγον ἐκεῖνοι, „μηδὲ ἐλπίδα σχῶσιν ἀναστάσεως, ἐφ᾿ ᾗ πεποιθότες ξένην τινὰ καὶ καινὴν εἰσάγουσιν ἡμῖν θρησκείαν καὶ καταφρονοῦσι τῶν δεινῶν, ἕτοιμοι καὶ μετὰ χαρᾶς ἥκοντες ἐπὶ τὸν θάνατον· νῦν ἴδωμεν εἰ ἀναστήσονται, καὶ εἰ δύναται βοηθῆσαι αὐτοῖς ὁ θεὸς αὐτῶν καὶ ἐξελέσθαι ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν“.

II. Τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ τὸν δεδηλωμένον αὐτοκράτορα ταῖς Χριστοῦ συμβέβηκεν ἐκκλησίαις, ἀφ᾿ ὧν καὶ τὰ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις ἐνηργημένα εἰκότι λογισμῷ στοχάζεσθαι πάρεστιν. ἄξιον τούτοις ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυνάψαι γραφῆς λέξεις ἑτέρας, δι᾿ ὧν καὶ τὸ ἐπιεικὲς καὶ φιλάνθρωπον τῶν δεδηλωμένων μαρτύρων ἀναγέραπται τούτοις αὐτοῖς τοῖς ῥήμασιν· 2. Οἳ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ζηλωταὶ καὶ μιμηταὶ Χριστοῦ ἐγένοντο, ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ὥστε ἐν τοιαύτῃ δόξῃ ὑπάρχοντες καὶ οὐχ ἅπαξ οὐδὲ δὶς ἀλλὰ πολλάκις μαρτυρήσαντες καὶ ἐκ θηρίων αὖθις ἀναληφθέντες καὶ τὰ καυτήρια καὶ τοὺς μώλωπας καὶ τὰ τραύματα ἔχοντες περικείμενα, οὔτ᾿ αὐτοὶ μάρτυρας ἑαυτοὺς ἀνεκήρυττον οὔτε μὴν ἡμῖν ἐπέτρεπον τούτῳ τῷ ὀνόματι προσαγορεύειν αὐτούς, ἀλλ᾿ εἴ ποτέ τις ἡμῶν δι᾿ ἐπιστολῆς ἢ διὰ λόγου μάρτυρας αὐτοὺς προσεῖπεν, ἐπέπλησσον πικρῶς. 3. ἡδέως γὰρ παρεχώρουν τὴν τῆς μαρτυρίας προσηγορίαν τῷ Χριστῷ, τῷ πιστῷ καὶ ἀληθινῷ μάρτυρι καὶ πρωτοτόκῳ τῶν νεκρῶν καὶ ἀρχηγῷ τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ, καὶ ἐπεμιμνήσκοντο τῶν ἐξεληλυθότων ἤδη μαρτύρων καὶ ἔλεγον· „ἐκεῖνοι ἤδη μάρτυρες, οὓς ἐν τῇ ὁμολογίᾳ Χριστὸς ἠξίωσεν ἀναληφθῆναι, ἐπισφραγισάμενος αὐτῶν διὰ τῆς ἐξόδου τὴν μαρτυρίαν, ἡμεῖς δὲ ὁμόλογοι μέτριοι καὶ ταπεινοί.“ καὶ μετὰ δακρύων παρεκάλουν τοὺς ἀδελφούς, δεόμενοι ἵνα ἐκτενεῖς εὐχαὶ γίνωνται πρὸς το τελειωθῆναι αὐτούς. 4. καὶ τὴν μὲν δύναμιν τῆς μαρτυρίας ἔργῳ ἐπεδείκνυντο, πολλὴν παρρησίαν ἄγοντες πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὴν εὐγένειαν διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ ἀφοβίας καὶ ἀτρομίας φανερὰν ἐποίουν, τὴν δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς τῶν μαρτύρων προσηγορίαν παρῃτοῦντο, ἐμπεπλησμένοι φόβου θεοῦ.

5. καὶ αὖθις μετὰ βραχέα φασίν· Ἐταπείνουν ἑαυτοὺς ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα, ὑφ᾿ ἧς ἱκανῶς νῦν εἰσιν ὑψωμένοι. τότε δὲ πᾶσι μὲν ἀπελογοῦντο, κατηγόρουν δὲ οὐδενός· ἔλυον μὲν ἅπαντας, ἐδέσμευον δὲ οὐδένα· καὶ ὑπὲρ τῶν τὰ δεινὰ διατιθέντων ηὔχοντο, καθάπερ Στέφανος

---

16 f. Phil. 2, 6. 24 ff. Apok. 3, 14; 1, 5. AG. 3, 15.
35 f. 1. Petr. 5, 6.

ὁ τέλειος μάρτυς· „κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην“. εἰ δ' ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων ἐδέετο, πόσῳ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν;

6. καὶ αὖθίς φασι μεθ' ἕτερα· Οὗτος γὰρ καὶ μέγιστος αὐτοῖς πρὸς αὐτὸν ὁ πόλεμος ἐγένετο διὰ τὸ γνήσιον τῆς ἀγάπης, ἵνα ἀποπνιχθεὶς ὁ θὴρ οὓς πρότερον ᾤετο καταπεπωκέναι, ζῶντας ἐξεμέσῃ. οὐ γὰρ ἔλαβον καύχημα κατὰ τῶν πεπτωκότων, ἀλλ' ἐν οἷς ἐπλεόναζον αὐτοί, τοῦτο τοῖς ἐνδεεστέροις ἐπήρκουν μητρικὰ σπλάγχνα ἔχοντες, καὶ πολλὰ περὶ αὐτῶν ἐκχέοντες δάκρυα πρὸς τὸν πατέρα. 7. ζωὴν ᾐτήσαντο, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἣν καὶ συνεμερίσαντο τοῖς πλησίον, κατὰ πάντα νικηφόροι πρὸς θεὸν ἀπελθόντες. εἰρήνην ἀγαπήσαντες ἀεὶ καὶ εἰρήνην ἀεὶ παρρεγγυήσαντες, μετ' εἰρήνης ἐχώρησαν πρὸς θεόν, μὴ καταλιπόντες πόνον τῇ μητρὶ μηδὲ στάσιν καὶ πόλεμον τοῖς ἀδελφοῖς ἀλλὰ χαρὰν καὶ εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην.

8. ταῦτα καὶ περὶ τῆς τῶν μακαρίων ἐκείνων πρὸς τοὺς παραπεπτωκότας τῶν ἀδελφῶν στοργῆς ὠφελίμως προκείσθω, τῆς ἀπανθρώπου καὶ ἀνηλεοῦς ἕνεκα διαθέσεως τῶν μετὰ ταῦτα ἀφειδῶς τοῖς Χριστοῦ μέλεσι προσενηνεγμένων.

Text nach Euseb, Kirchengeschichte V 1, 1—2, 8. Vgl. noch V 3 und 4. — v. Gebhardt, Acta, 28—43.

Kommentar bei Routh, Reliquiae sacrae 1, Oxford ²1846, 325—371. — O. Hirschfeld, Zur Gesch. des Christentums in Lugdunum vor Constantin, Sitzungsber. der Kön. Pr. Akad. der Wiss. 1925, 381—409 (= Kleine Schriften, Berlin 1913, 154—185). — E. A. Abbot, The Date of the Epistle of the Gallican Churches in the 2d Century, Expositor Ser. 5, Vol. 3 (1896), 111—126. — Harnack, Literatur 2, 1, 315 f., vgl. auch 323 f. — A. Baumann, Les martyrs de Lyon, Paris 1906. — J. W. Thompson, The Alleged Persecution of the Christians at Lyons in 177, Amer. Journ. Theol. 16 (1912), 359—384; 17 (1913), 249—258. — E. Vacandard, L'indistinction des églises de Lyon et de Vienne au temps de la persécution de Marc. Aurèle, Bulletin d'ancienne littérature et d'archéologie chrétiennes 2 (1912), 128—131. — A. Harnack, Theol. Lit. Zeit. 38 (1913), 74—77. — P. Allard, Rev. des quest. hist. 98 (1913), 53—67; 94 (1914), 83—89. — U. Kahrstedt, Die Martyrerakten von Lugdunum, Rhein. Mus. 68 (1913), 395—412. — H. Quentin, La liste des martyrs de Lyon, Analecta Bollandiana 39 (1921), 113—138. — Delehaye, Passions, 121—125. — Boll. 2/VI. Juni I 160—168.

6. Akten der Scilitanischen Märtyrer.

PASSIO SANCTORVM SCILITANORVM.

Praesente bis et Claudiano consulibus, XVI Kalendas Augustas, Kartagine in secretario inpositis Sperato, Nartzalo et Cittino, Donata, Secunda, Vestia, Saturninus proconsul dixit: Potestis indulgentiam domni nostri imperatoris promereri, si ad bonam mentem redeatis. 2. Speratus dixit: Numquam malefecimus, iniquitati nullam operam praebuimus; numquam maledíximus, sed male accepti gratias egimus; propter quod imperatorem nostrum obseruamus. 3. Saturninus proconsul dixit: Et nos religiosi sumus, et simplex est religio

1 AG. 7, 60.

nostra, et iuramus per genium domni nostri imperatoris, et pro salute eius supplicamus, quod et uos quoque facere debetis. 4. Speratus dixit: Si tranquillas praebueris aures tuas, dico mysterium simplicitatis. 5. Saturninus dixit: Initianti tibi mala de sacris nostris aures non praebebo; sed potius iura per genium domni nostri imperatoris. 6. Speratus dixit: Ego imperium huius seculi non cognosco; sed magis illi Deo seruio, quem nemo hominum uidit nec uidere his oculis potest. furtum non feci; sed siquid emero, teloneum reddo: quia cognosco domnum meum, regem regum et imperatorem omnium gentium. 7. Saturninus proconsul dixit ceteris: Desinite huius esse persuasionis. Speratus dixit: Mala est persuasio homicidium facere, falsum testimonium dicere. 8. Saturninus proconsul dixit: Nolite huius dementiae esse participes. Cittinus dixit: Nos non habemus alium quem timeamus, nisi domnum Deum nostrum qui est in caelis. 9. Donata dixit: Honorem Caesari quasi Caesari; timorem autem Deo. Vestia dixit: Christiana sum. Secunda dixit: Quod sum, ipsud uolo esse. 10. Saturninus proconsul Sperato dixit: Perseueras Christianus? Speratus dixit: Christianus sum; et cum eo omnes consenserunt. 11. Saturninus proconsul dixit: Numquid ad deliberandum spatium uultis? Speratus dixit: In re tam iusta nulla est deliberatio. 12. Saturninus proconsul dixit: Quae sunt res in capsa uestra? Speratus dixit: Libri et epistulae Pauli uiri iusti. 13. Saturninus proconsul dixit: Moram xxx dierum habete et recordemini. Speratus iterum dixit: Christianus sum; et cum eo omnes consenserunt.

14. Saturninus proconsul decretum ex tabella recitauit: Speratum, Nartzalum, Cittinum, Donatam, Vestiam, Secundam et ceteros ritu Christiano se uiuere confessos, quoniam oblata sibi facultate ad Romanorum morem redeundi obstinanter perseuerauerunt, gladio animaduerti placet. 15. Speratus dixit: Deo gratias agimus. Nartzalus dixit: Hodie martyres in caelis sumus: Deo gratias. 16. Saturninus proconsul per praeconem dici iussit: Speratum, Nartzalum, Cittinum, Veturium, Felicem, Aquilinum, Laetantium, Ianuariam, Generosam, Vestiam, Donatam, Secundam duci iussi. 17. Vniuersi dixerunt: Deo gratias. Et ita omnes simul martyrio coronati sunt, et regnant cum Patre et Filio et Spiritu Sancto per omnia secula seculorum. amen.

Text nach H. Usener, Index scholarum von Bonn, Sommersemester 1881, 3—6, und J. A. Robinson, The Passion of S. Perpetua with an Appendix on the Scilitan Martyrdom (Texts and Studies 1, 2), Cambridge 1891, 112—116. Vgl. B. Aubé, Étude sur un nouveau texte des actes des martyrs Scillitains, Paris 1881, weiter Analecta Bollandiana 8 (1889), 5 ff.; 16 (1897), 64 f. — v. Gebhardt, Acta, 22—27. — G. Rauschen, Florilegium Patristicum 3, Bonn 1915, 104—106.

Untersuchungen: Neumann, Staat und Kirche, 1, 72—74, 284—286. — Th. Zahn, Geschichte des neutestamentlichen Kanons, Leipzig 1892, 992—997. — Harnack, Literatur 2, 1, 316 f. — Monceaux, Histoire 1, 61—70. — A. Aclais, Figureset récits de Carthage chrétienne. Études sur le christianisme africain aux IIe et IIIe siècles, Paris 1908. — L. Saltet, Bulletin de littérature ecclésiastique 1914, 108—123. — Delehaye, Passions, 60—63.

7. Akten des Apollonius.

Μαρτύριον τοῦ ἁγίου καὶ πανευφήμου ἀποστόλου Ἀπολλώ, τοῦ καὶ Σακκέα.

Ἐπὶ Κομόδου βασιλέως γεναμένου διωγμοῦ κατὰ τῶν Χριστιανῶν, Περέννιός τις ἦν ἀνθύπατος τῆς Ἀσίας. Ἀπολλὼς δὲ ὁ ἀπόστολος, ἀνὴρ ὢν εὐλαβής, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, φοβούμενος τὸν κύριον, συλληφθεὶς προσήχθη.

1. Οὗ προσαχθέντος, Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Ἀπολλώ, Χριστιανὸς εἶ; 2. Ἀπολλὼς εἶπεν· Ναί, Χριστιανός εἰμι· καὶ διὰ τοῦτο τὸν θεὸν τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς σέβομαι καὶ φοβοῦμαι. 3. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Μετανόησον, πεισθείς μοι, Ἀπολλώ, καὶ ὄμοσον τὴν τύχην τοῦ κυρίου ἡμῶν Κομόδου τοῦ αὐτοκράτορος.

4. Ἀπολλὼς δέ, ὁ καὶ Σακκέας, εἶπεν· Ἄκουσόν μου νουνεχῶς, Περέννιε, περὶ σεμνῆς καὶ νομίμου ἀπολογίας μέλλοντος ποιεῖσθαί σοι τὸν λόγον. ὁ μετανοῶν ἀπὸ δικαίων καὶ ἀγαθῶν καὶ θαυμασίων ἐντολῶν τοῦ θεοῦ ἀθέμιτος καὶ ἀνόσιος καὶ ἀληθῶς ἄθεός ἐστιν· ὁ δὲ μετανοῶν ἀπὸ πάσης ἀδικίας καὶ ἀνομίας καὶ εἰδωλολατρείας καὶ διαλογισμῶν πονηρῶν, καὶ φεύγων τὰς ἀρχὰς τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ ὅλως μὴ ἐπιστρέφων ἐπ' αὐτά, ὁ τοιοῦτος δικαιός ἐστιν. 5. καὶ πίστευσον ἡμῖν, Περέννιε, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀπολογίας, ὅτι τὰς σεμνοπρεπεῖς καὶ λαμπρὰς ἐντολὰς μεμαθήκαμεν ἀπὸ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ, τοῦ γινώσκοντος πάντας τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων. 6. προσέτι δὲ καὶ μηδὲ ὅλως ὀμνύναι, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἀληθεύειν ὑπ' αὐτοῦ προστετάγμεθα· ὅρκος γαρ μέγας ἐστὶν ἡ ἐν τῷ ναὶ ἀλήθεια, καὶ διὰ τοῦτο Χριστιανῷ ὀμνύναι αἰσχρόν· ἐκ γὰρ ψεύδους ἀπιστία, καὶ δι' ἀπιστίαν πάλιν ὅρκος. βούλει δὲ ὀμνύναι με ὅτι καὶ βασιλέα τιμῶμεν καὶ ὑπὲρ τοῦ κράτους αὐτοῦ εὐχόμεθα; ἡδέως ἂν ὀμόσαιμι ἀληθεύων τὸν ὄντως θεὸν τὸν ὄντα [τὸν] πρὸ αἰώνων, ὃν χεῖρες οὐκ ἐποίησαν ἀνθρώπων, τοὐναντίον δὲ αὐτὸς ἄνθρωπον ἀνθρώπων ἔταξεν βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς.

7. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Ὃ λέγω σοι, ποίησον καὶ μετανόησον, Ἀπολλώ, καὶ θῦσον τοῖς θεοῖς καὶ τῇ εἰκόνι τοῦ αὐτοκράτορος

Ueberschrift *Σακκέα*: *Ζακχαίου*; vgl. R. Seeberg, Theol. Lit.-Bl. 21 (1900), 225. Der Armenier hat ... „des hl. Apollonius, des Märtyrers" oder „des Asketen"; das betreffende Wort kann beides bedeuten. Die griechische Rezension macht aus dem römischen Märtyrer Apollonius den aus der Apostelgeschichte und aus 1. Kor. bekannten Alexandriner Apollos, die armenische Uebersetzung hat die richtige Namensform erhalten. Die Verwechselung der Namen war um so leichter, als Apollos höchstwahrscheinlich Zusammenziehung von Apollonius ist: AG 18, 24 liest D *Ἀπολλώνιος*.

6 AG. 18, 24. 10 Ex. 20, 11. AG. 4, 24 u. ö. 24 Vgl. Mt. 5, 34 und 37.

Κομόδου. 8. Ὁ δὲ Ἀπολλὼς μειδιάσας εἶπεν· Περὶ μετανοίας καὶ ὅρκου, Περέννιε, δέδωκά σοι τὴν ἀπολογίαν, περὶ δὲ θυσίας ἄκουσον· θυσίαν ἀναίμακτον καὶ καθαρὰν ἀναπέμπω κἀγὼ καὶ πάντες Χριστιανοὶ τῷ παντοκράτορι θεῷ τῷ κυριεύοντι οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάσης πνοῆς, τὴν δι' εὐχῶν μάλιστα ⟨ὑπὲρ νοητικῶν⟩ καὶ λογικῶν εἰκόνων τῶν τεταγμένων ὑπὸ τῆς προνοίας τοῦ θεοῦ βασιλεύειν ἐπὶ τῆς γῆς. 9. διὸ καθ' ἡμέραν κατὰ πρόσταγμα δικαίας ἐντολῆς εὐχόμεθα τῷ κατοικοῦντι ἐν οὐρανοῖς θεῷ ὑπὲρ τοῦ βασιλεύοντος ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ Κομόδου, εἰδότες ἀκριβῶς ὅτι οὐχ ὑπὸ ἄλλου τινός ἀλλὰ ὑπὸ μόνης τῆς τοῦ ἀνικήτου θεοῦ βουλῆς, τοῦ τὰ πάντα ἐνπεριέχοντος, ὡς προεῖπον, βασιλεύει ἐπὶ τῆς γῆς. 10. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Δίδωμί σοι ἡμέραν, Ἀπολλώ, ἵνα συμβουλεύσῃς ἑαυτῷ περὶ τῆς ζωῆς σου.

11. Καὶ μεθ' ἡμέρας τρεῖς ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀχθῆναι· ἦν δὲ πολὺ πλῆθος συγκλητικῶν καὶ βουλευτικῶν καὶ σοφῶν μεγάλων. καὶ κελεύσας αὐτὸν κληθῆναι εἶπεν· Ἀναγνωσθήτω τὰ ἄκτα Ἀπολλώ. καὶ ἀναγνωσθέντων αὐτῶν Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Τί συνεβούλευσας σεαυτῷ, Ἀπολλώ; 12. Ὁ δὲ Ἀπολλὼς εἶπεν· Μένειν με θεοσεβῆ, καθὼς ἐν τοῖς ἄκτοις λογισάμενος ἡμᾶς ὥρισας. 13. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Διὰ τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου συμβουλεύω σοι μετανοῆσαι καὶ σέβειν καὶ προσκυνεῖν τοὺς θεούς, οὓς πάντες ἄνθρωποι σέβομεν καὶ προσκυνοῦμεν, καὶ ζῆν σε μεθ' ἡμῶν.

14. Ἀπολλὼς εἶπεν· Ἐγὼ μὲν τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου γινώσκω, Περέννιε· ἐγενόμην δὲ θεοσεβής, ἵνα μὴ σέβωμαι εἴδωλα χειροποίητα. διὸ οὐ μὴ προσκυνήσω χρυσὸν ἢ ἄργυρον ἢ χαλκὸν ἢ σίδηρον ἢ ξυλίνους καὶ λιθίνους θεοὺς ψευδωνύμους, οἵτινες οὔτε βλέπουσιν οὔτε ἀκούουσιν, ὅτι ἔργα τεκτόνων καὶ χρυσοχόων καὶ τορνευτῶν εἰσιν, γλυφαὶ χειρῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐ κινηθήσονται ἀφ' ἑαυτῶν. 15. θεῷ δὲ τῷ ἐν οὐρανοῖς λατρεύω καὶ αὐτῷ μόνῳ προσκυνῶ, τῷ πᾶσιν ἀνθρώποις ψυχὴν ζῶσαν ἐνφυσήσαντι καὶ πᾶσι τὸ ζῆν καθ' ἡμέραν ἐπαντλοῦντι. 16. οὐ μὴ οὖν ταπεινώσω ἐμαυτόν, Περέννιε, οὐδὲ ὑπὸ τὰ κυλλότερα ῥίψω· αἰσχροπρεπὲς γάρ ἐστιν προσκυνεῖν ἢ τὸ ἰσότιμον ἀνθρώπων, ἢ τὸ γοῦν ἔλαττον δαιμόνων.

Ἁμαρτάνουσι γὰρ ταπεινότατοι ἄνθρωποι, ὅταν προσκυνοῦσι ταῦτα ἃ τῇ ἕξει συνέχεται, λίθου ψυχρὸν ἔκπρισμα καὶ ξύλον ξηρὸν καὶ μέταλλον ἀργὸν καὶ ὀστέα νενεκρωμένα· τίς ὁ λῆρος τῆς ἀπάτης ταύτης; 17. ὁμοίως λεκάνην Αἰγύπτιοι τὴν παρὰ πολλοῖς καλουμένην ποδονίπταν μετὰ ἑτέρων πολλῶν μυσερῶν προσκυνοῦσιν· τίς ὁ λῆρος τῆς ἀπαιδευσίας ταύτης; 18. Ἀθηναῖοι δὲ ἔτι καὶ νῦν βοὸς κρανίον χαλκοῦν

7 f. 1. Tim. 2, 1 f. 24 ff. Ps. 113. 134. Jes. 44, 9 ff. Hab. 2, 19. 28 Vgl. AG. 17, 25.

σέβουσιν, Τύχην Ἀθηναίων αὐτὸ καταφωνοῦντες· ὥστε τοῖς ἰδίοις ⟨θεοῖς⟩ εὔχεσθαι οὐχ οἷόν τε. ἃ μάλιστα τοῖς πεποιθόσιν αὐτοῖς ζημίαν τῇ ψυχῇ φέρειν δοκεῖ. 19. τί γὰρ διαφέρει ταῦτα πηλοῦ πεφρυγμένου καὶ ὀστράκου θρυπτομένου; δαιμόνων δὲ ἀγάλμασιν εὔχονται ἃ οὐκ ἀκούουσιν ὥσπερ ἀκούομεν, οὐκ ἀπαιτοῦσιν, οὐκ ἀποδιδοῦσιν. ὄντως γὰρ αὐτῶν τὸ σχῆμα ἔψευσται· ὦτα γὰρ ἔχουσιν καὶ οὐκ ἀκούουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσιν καὶ οὐχ ὁρῶσιν, χεῖρας ἔχουσιν καὶ οὐκ ἐκτείνουσιν, πόδας ἔχουσιν καὶ οὐ βαδίζουσιν· τὸ γὰρ σχῆμα τὴν οὐσίαν οὐχ ὑπαλλάττει. καταγελῶν δέ μοι δοκεῖ καὶ Σωκράτης Ἀθηναίων τὴν πλάτανον ὀμνύναι, ξύλον τὸ ἄγριον. 20. ἄνω πάλιν δεύτερον εἰς οὐρανοὺς ἁμαρτάνουσιν ἄνθρωποι, ὅταν προσκυνοῦσιν αὐτοὶ ταῦτα ἃ τῇ φύσει συνέχεται. τὸ κρόμμυον καὶ τὸ σκόροδον τῶν Πηλουσίων θεός, ἅτινα πάντα εἰς κοιλίαν χωρεῖ καὶ εἰς ὀχετὸν ἐκβάλλεται. 21. ἄνω τρίτον εἰς οὐρανὸν ἁμαρτάνουσιν ἄνθρωποι, ὅταν προσκυνοῦσιν αὐτοὶ ταῦτα ἃ τῇ αἰσθήσει συνέχεται, ἰχθὺν καὶ περιστεράν, Αἰγύπτιοι κύνα καὶ κυνοκέφαλον, κροκόδειλον καὶ βοῦν, ἀσπίδα καὶ λύκον, τῶν ἰδίων ἀπεικόνισμα τρόπων. 22. ἄνω τέταρτον εἰς οὐρανοὺς ἁμαρτάνουσιν ἄνθρωποι, ὅταν προσκυνοῦσιν αὐτοὶ ταῦτα ἃ τῷ λόγῳ συνέχεται, ἀνθρώπους, δαίμονας ὄντας τῇ ἐνεργείᾳ· θεοὺς λέγουσιν τοὺς ὄντας τὸ πρὶν ἀνθρώπους, ὡς ἐξελέγχουσιν οἱ παρ᾽ αὐτοῖς μῦθοι· Διόνυσον γάρ φασιν διασπώμενον καὶ Ἡρακλέα ἐπὶ πυρὸς ἀγόμενον ζῶντα, τὸν δὲ Δία[ν] θαπτόμενον ἐν Κρήτῃ· οἷσπερ ἀκολούθως συνεζήτηται τὰ ὀνόματα. διὰ τοὺς μύθους οὖν καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα γινώσκεται· διὸ τὸ δυσσεβὲς αὐτῶν μάλιστα παραιτοῦμαι.

23. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Ἀπολλώ, τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου ἐστὶν Χριστιανοὺς μὴ εἶναι. 24. Ἀπολλὼς δέ, ὁ καὶ Σακκέας, εἶπεν· Ἀλλ᾽ οὐ δύναται νικηθῆναι τὸ δόγμα τοῦ θεοῦ ὑπὸ δόγματος ἀνθρωπίνου· ὅσῳ γὰρ τοὺς εἰς αὐτὸν πεποιθότας ἀδίκως ἀποκτείνουσιν ἀκρίτως τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας, τοσούτῳ μᾶλλον πλῆθος ὑπὸ τοῦ θεοῦ μηκύνεται. 25. γινώσκειν δέ σε θέλω, Περέννιε, ὅτι καὶ ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἐπὶ συγκλητικοὺς καὶ ἐπὶ τοὺς ἔχοντας ἐξουσίαν πολλὴν καὶ ἐπὶ πλουσίους καὶ πτωχοὺς καὶ ἐλευθέρους καὶ δούλους καὶ μεγάλους καὶ μικροὺς καὶ σοφοὺς καὶ ἰδιώτας ἕνα θάνατον ὥρισεν ὁ θεὸς ἐπὶπάν των καὶ δίκην μετὰ θάνατον ἔσεσθαι ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους. 26. διαφορὰ δέ ἐστιν θανάτου·

---

6 ff. Vgl. Ps. 114, 13 ff.; 134, 16 f.
9 Vgl. Lucian, Vitarum auctio 16. Icaromenip. 9.
10 Vor *ἄνω πάλιν* schlägt Hilgenfeld vor: (*ἄνθρωποι πρῶτον μὲν εἰς ἑαυτοὺς ἁμαρτάνουσιν εἰδωλολατροῦντες*).
13 Mk. 7, 19; Mt. 15, 7. 13 *θεούς* v. Gebhardt.
21 *ἀγόμενον*: *ἀπτόμενον* Radermacher. 23 *οὖν* Radermacher, *ὧν* die Hschr. — *διὸ* Patin, *διὰ* die Hschr. 33 f. AG. 17, 31.

διὰ τοῦτο οἱ τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου μαθηταὶ καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκουσι ταῖς ἡδοναῖς, κολάζοντες τὰς ἐπιθυμίας δι' ἐγκρατείας, βουλόμενοι κατὰ τὰς θείας ζῆν ἐντολάς· καὶ πίστευσον ἡμῖν ἀληθῶς, Περέννιε, ὅτι μὴ ψευδόμεθα· ἔστιν γὰρ οὐδ' ἓν μόριον ἡδονῆς ἀκολάστου παρ' ἡμῖν, πᾶσαν δὲ μᾶλλον αἰσχρὰν θέαν ἐξορίζομεν ἐξ ὀφθαλμῶν ⟨ἡμῶν καὶ ἐξ ὤτων ἡμῶν ὡσαύτως πάντα λόγον⟩ κολάκων, ὅπως ἄτρωτος ἡμῶν ⟨ἡ καρ⟩δία μείνῃ. 27. τοιαύτῃ δὲ προαιρέσει τοῦ βίου χρώμενοι, ἀνθύπατε, οὐ χαλεπὸν ἡγούμεθα τὸ θνήσκειν διὰ τὸν ὄντως θεόν· αὐτὸ γάρ ὃ ἐσμὲν διὰ θεὸν ἐσμέν. διὰ τοῦτο καὶ πάντα καρτεροῦμεν, ἵνα μὴ κακῶς ἀποθάνωμεν. 28. εἴτε γὰρ ζῶμεν, εἴτε ἀποθνήσκομεν, τοῦ κυρίου ἐσμέν· δύναται δὲ πολλάκις καὶ δυσεντερία καὶ πυρετὸς ἀποκτεῖναι· νομίσω οὖν ὡς ὑφ' ἑνὸς τούτων ἀναιρεῖσθαι.

29. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Τοῦτο κεκρικώς, Ἀπολλώ, ἡδέως ἀποθνήσκεις; 30. Ἀπολλὼς εἶπεν· Ἡδέως μὲν ζῶ, Περέννιε, οὐ μέντοι δεδοικὼς τὸν θάνατον διὰ τὴν πρὸς τὸ ζῆν φιλίαν· οὐδὲν γὰρ ζωῆς τιμιώτερον, ζωῆς δὲ τῆς αἰωνίου, ζωῆς ἥτις ἐστὶν ἀθανασία τῆς ἐν τῷδε τῷ βίῳ καλῶς βεβιωκυίης ψυχῆς. 31. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Οὐκ οἶδα τί λέγεις οὐδὲ ἐπίσταμαι περὶ ὧν νομικῶς ἀπαγγέλλεις μοι. 32. Ἀπολλὼς εἶπεν· Τί οὖν σοι καὶ συμπαθῶ ἐγὼ οὕτως ἀνοήτῳ ὄντι περὶ τὰ καλὰ τῆς χάριτος· βλεπούσης γὰρ καρδίας ἐστίν, Περέννιε, ὁ λόγος τοῦ κυρίου, ὡς βλεπόντων ὀφθαλμῶν τὸ φῶς, ἐπεὶ οὐδὲν ὠφελεῖ ἄνθρωπος ἀνοήτοις προσφθεγγόμενος, ὡς οὐδὲ τὸ φῶς ἀνατέλλον τυφλοῖς.

33. Κυνικὸς δέ τις φιλόσοφος εἶπεν· Ἀπολλώ, σεαυτῷ λοιδοροῦ, πολὺ γὰρ πεπλάνησαι κἂν δοκεῖς σκοτεινόλογος εἶναι. 34. Ἀπολλὼς εἶπεν· Ἐγὼ μεμάθηκα εὔχεσθαι, οὐ λοιδορεῖν· ὁμολογεῖ δὲ ἡ ὑπόκρισις ἡ ἐν σοὶ τὴν ἀβλεψίαν τῆς καρδίας σου, εἰ καὶ προελεύσει εἰς πλῆθος ἀργολογίας· τοῖς γὰρ ἀνοήτοις ἡ ἀλήθεια ὄντως λοιδορία νομιστέα.

35. Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Ἴσμεν καὶ ἡμεῖς ὅτι ὁ λόγος τοῦ θεοῦ γεννήτωρ καὶ ψυχῆς καὶ σώματός ἐστιν τῶν δικαίων, ὁ λογώσας καὶ διδάξας ὡς φίλον ἐστὶν τῷ θεῷ.

36. Ἀπολλὼς εἶπεν· Οὗτος ὁ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἄνθρωπος γενάμενος ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, κατὰ πάντα δίκαιος καὶ πεπληρωμένος θείᾳ σοφίᾳ, φιλανθρώπως ἐδίδαξεν ἡμᾶς τίς ὁ τῶν ὅλων θεὸς καὶ τί τέλος ἀρετῆς ἐπὶ σεμνὴν πολιτείαν ἁρμόζον πρὸς τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχάς· ὃς διὰ τοῦ παθεῖν ἔπαυσεν τὰς ἀρχὰς τῶν ἁμαρτιῶν. 37. ἐδίδαξεν γὰρ θυμὸν παύειν, ἐπιθυμίαν μετρεῖν, ἡδονὰς κολάζειν, λύπας ἐκκόπτειν, κοινωνικοὺς γίνεσθαι, φιλίαν αὔξειν, κενοδοξίαν καθαίρειν, πρὸς ἄμυναν ἀδικούντων μὴ τρέπεσθαι, διὰ τὸν τῆς δίκης

1 f. 1. Kor. 15, 31; 2. Kor. 4, 10 ff. 10 Röm. 14, 8.

θεσμὸν θανάτου καταφρονεῖν, οὐ διὰ τὸ ἀδικεῖν ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνέχεσθαι ἀδικουμένους, ἔτι δὲ νόμῳ τῷ ὑπ' αὐτοῦ δοθέντι πείθεσθαι, βασιλέα τιμᾶν, θεὸν σέβειν μόνον ἀθάνατον, ψυχὴν ἀθάνατον πιστεύειν, δίκην μετὰ θάνατον πεπεῖσθαι, γέρας πόνων ἀρετῆς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐλπίζειν παρὰ θεοῦ δοθησομένην τοῖς εὐσεβῶς βιώσασιν. 38. *ταῦτα διδάξας ἡμᾶς ἐναργῶς καὶ πείσας μετὰ πολλῆς ἀποδείξεως δόξαν μὲν αὐτὸς ἀρετῆς μεγάλην ἀπηνέγκατο, ἐφθονήθη δὲ πρὸς τῶν ἀπαιδεύτων, καθ' ἃ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ δίκαιοί τε καὶ φιλόσοφοι· οἱ γὰρ δίκαιοι τοῖς ἀδίκοις ἄχρηστοι.* 39. *καθ' ἃ καὶ λόγος τις ἄφρονας ἀδίκως εἰπεῖν· Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστιν.* 40. *καὶ τῶν παρ' Ἕλλησιν δέ τις, ὡς ἀκούομεν· Ὁ δὲ δίκαιος, φησίν, μαστιγωθήσεται, στρεβλωθήσεται, δεθήσεται, ἐκκαυθήσεται τὼ ὀφθαλμώ, τελευτῶν πάντα τὰ κακὰ παθὼν ἀνασκολοπισθήσεται.* 41. *ὥσπερ οὖν Σωκράτους οἱ Ἀθηναῖοι συκοφάνται ἀδίκως κατεψηφίσαντο, πείσαντες καὶ τὸν δῆμον, οὕτως καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς διδασκάλου τε καὶ σωτῆρος ἔνιοι τῶν πανούργων κατεψηφίσαντο δήσαντες αὐτόν,* 42. *ὥσπερ καὶ τοὺς ⟨πρὸ αὐτοῦ⟩ προφήτας, οἵτινες πολλὰ προεῖπον ἔνδοξα περὶ τοῦ ἀνδρός, ὅτι τοιοῦτός τις ἀφίξεται πάντα δίκαιος καὶ ἐνάρετος, ὃς εἰς πάντας εὖ ποιήσας ἀνθρώπους ἐπ' ἀρετῇ πείσει σέβειν τὸν πάντων θεόν, ὃν ἡμεῖς φθάσαντες τιμῶμεν, ὅτι ἐμάθομεν σεμνὰς ἐντολάς, ἃς οὐκ ᾔδειμεν, καὶ οὐ πεπλανήμεθα. εἰ δὲ καὶ πλάνη τις εἴη τοιαύτη ὡς καθ' ὑμᾶς ἡ λέγουσα ψυχὴν μὲν ἀθάνατον, δίκην δὲ μετὰ θάνατον καὶ γέρας ἀρετῆς ἐν τῇ ἀναστάσει καὶ θεὸν δικαστήν, ἡδέως ἂν τὴν τοιαύτην ἀπάτην ἀποφεροίμεθα, δι' ἧς μάλιστα τὸ καλῶς βιοῦν μεμαθήκαμεν, τὴν μέλλουσαν ἐλπίδα ἀπεκδεχόμενοι, καίτοι τὰ ἐναντία πάσχοντες.*

43. *Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Ἐνόμιζόν σε, Ἀπολλώ, τὸ λοιπὸν μεταβεβλῆσθαι τῆς τοιαύτης προαιρέσεως καὶ σέβειν μεθ' ἡμῶν τοὺς θεούς.* 44. *Ἀπολλὼς εἶπεν· Ἐγὼ ἤλπιζον, ἀνθύπατε, τοὺς εὐσεβεῖς διαλογισμούς σοι παρεῖναι καὶ πεφωτίσθαι σοῦ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς διὰ τῆς ἀπολογίας μου, ὥστε τὴν καρδίαν σου καρποφοροῦσαν θεὸν τὸν ποιητὴν πάντων σέβειν τούτῳ τε καθ' ἡμέραν δι' ἐλεημοσυνῶν καὶ φιλανθρώπου τρόπου τὰς εὐχὰς ἀναπέμπειν μόνῳ, θυσίαν ἀναίμακτον καὶ καθαρὰν τῷ θεῷ.* 45. *Περέννιος ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Θέλω σε ἀπολῦσαι, Ἀπολλώ, κωλύομαι δὲ ὑπὸ τοῦ δόγματος Κομόδου τοῦ αὐτοκράτορος· πλὴν φιλανθρώπως χρήσομαί σοι ἐν τῷ θανάτῳ.*

Καὶ ἔδωκεν σίγνον κατ' αὐτοῦ κατεαγῆναι τοῦ μάρτυρος τὰ σκέλη.

46. *Ἀπολλὼς δέ, ὁ καὶ Σακκέας, εἶπεν· Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου,*

---

2 1. Petr. 2, 17. 6 *ἐναργῶς* Bonnet, *ἐνεργῶς* die Hschr.
10 Jes. 3, 10. 11 Plato, Rep. II p. 361 E.
36 Eine bessere Ueberlieferung hat die armenische Uebersetzung erhalten: Er befahl, ihn mit dem Schwerte zu enthaupten.

Περέννιε ἀνθύπατε, σὺν πᾶσι τοῖς ὁμολογήσασι θεὸν παντοκράτορα καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ περὶ τῆσδε τῆς ἐμοὶ σωτηριώδους ἀποφάσεώς σου.

47. *Τοιοῦτον τέλος ἔνδοξον μαρτυρίου νηφούσῃ ψυχῇ καὶ προθύμῳ καρδίᾳ ἐνήρξατο ὁ ἁγιώτατος ἀθλοφόρος οὗτος, ὁ καὶ Σακκέας. ἡ δὲ κυρία τῶν ἡμερῶν, καθ' ἣν παλαίσας τῷ πονηρῷ τὸ βραβεῖον τῆς νίκης ἐκομίσατο, σήμερον ἐνέστηκεν. δεῦρο τοίνυν τοῖς ἐκείνου καλοῖς ἀνδραγαθήμασιν, ἀδελφοί, τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν εἰς πίστιν ἐπιρρώσαντες ἐραστὰς ἑαυτοὺς τῆς τοιαύτης χάριτος καταστήσωμεν δι' ἐλέους καὶ χάριτος Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ σὺν ἁγίῳ πνεύματι ⟨ἡ⟩ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.*

Ἐμαρτύρησεν ὁ τρισμακαριώτατος Ἀπολλώς, ὁ καὶ Σακκέας, πρὸ ἕνδεκα καλανδῶν Μαΐου κατὰ Ῥωμαίους, κατὰ δὲ Ἀσιανοὺς μηνὸς ὀγδόου ⟨κα'⟩, κατὰ δὲ ἡμᾶς βασιλεύοντος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

Text bei Th. Klette, Der Prozeß und die Acta S. Apollonii (Texte u. Unters. 15, 2), Leipzig 1897; v. Gebhardt, Acta, 44—60; Max, Prinz zu Sachsen, Der hl. Märtyrer A. von Rom. Eine hist.-krit. Studie, Mainz 1903; G. Rauschen, Florilegium Patristicum 3, Bonn 1915, 69—88. Vgl. auch noch A. Hilgenfeld, Zeitschr. f. wiss. Theologie 41 (1898), 187—210; L. Duchesne, Analecta Bollandiana 18 (1899), 50; A. Patin, Archiv f. Geschichte der Philosophie 12 (1899), 147 ff.

Kommentar und Untersuchungen bei Klette a. a. O., auch bei Max, Prinz zu Sachsen. — Fz. Görres, Das Christentum und der röm. Staat, Jahrbücher für prot. Theol. 10 (1884), 399—410. — F. C. Conybeare, The Apology and Acts of A. and other Monuments of Early Christianity, London, 1894, 29—48. — A. Harnack, Der Prozeß des Christen A., Sitzungsber. d. kön. preuß. Akademie 1893, 721—746; vgl. auch Literatur 2, 1, 317. — R. Seeberg, Das Martyrium des A., Neue kirchl. Zeitschr. 4 (1893), 836—872. — A. Hilgenfeld, A. von Rom, Zeitschr. f. wiss. Theol. 37 (1894), 58—71. — Th. Mommsen, Der Prozeß des Christen A., Sitzungsberichte d. kön. preuß. Akad. 1894, 497—503. — Hardy, Christianity, 200 f. — O. Heine, Die Apologie des A., Deutsch-evangelische Blätter 27 (1902), 97—108. — J. Geffcken, Die Acta Apollonii, Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, 1904, 262—284 (Bestreitung der Echtheit; dagegen A. Harnack, Deutsche Lit. Ztg. 25 (1904), 2464—2469). — C. Callewaert, Questions de droit concernant le procès du mart. A., Revue des quest. hist. 77 (1905), 349—375. — C. Erbes, Das Todesjahr d. röm. Märt. A., Zeitschr. f. neutest. Wiss. 13 (1912), 269 f. — Delehaye, Passions, 125—136.

8. Martyrium der Perpetua und Felicitas.

PASSIO SS. FELICITATIS ET PERPETVAE.

I. Si uetera fidei exempla, et Dei gratiam testificantia et aedificationem hominis operantia, propterea in litteris sunt digesta, ut lectione eorum quasi repraesentatione rerum et Deus honoretur et homo confortetur; cur non et noua documenta aeque utrique causae conuenientia et digerantur? uel quia pro-

inde et haec uetera futura quandoque sunt et necessaria posteris, si in praesenti suo tempore minori deputantur auctoritati, propter praesumptam uenerationem antiquitatis. 2. sed uiderint qui unam uirtutem Spiritus unius Sancti pro aetatibus iudicent temporum: cum maiora reputanda sunt nouitiora quaeque ut nouissimiora, secundum exuperationem gratiae in ultima saeculi spatia decretam. 3. In nouissimis enim diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii filiaeque eorum: et super seruos et ancillas meas de meo Spiritu effundam: et iuuenes uisiones uidebunt, et senes somnia somniabunt. 4. itaque et nos qui sicut prophetias ita et uisiones nouas pariter repromissas et agnoscimus et honoramus, ceterasque uirtutes Spiritus Sancti ad instrumentum Ecclesiae deputamus (cui et missus est idem omnia donatiua administrans in omnibus prout unicuique distribuit Dominus) necessario et digerimus et ad gloriam Dei lectione celebramus; ut ne qua aut imbecillitas aut desperatio fidei apud ueteres tantum aestimet gratiam diuinitatis conuersatam, siue in martyrum siue in reuelationum dignatione: cum semper Deus operetur quae repromisit, non credentibus in testimonium, credentibus in beneficium. 5. et nos itaque quod audiuimus ⟨et vidimus⟩ et contrectauimus annuntiamus et uobis, fratres et filioli: ut et uos qui interfuistis rememoremini gloriae Domini, et qui nunc cognoscitis per auditum communionem habeatis cum sanctis martyribus, et per illos cum Domino Iesu Christo, cui est claritas et honor in saecula saeculorum. amen.

II. Apprehensi sunt adolescentes catechumini, Reuocatus et Felicitas conserua eius, Saturninus et Secundulus. inter hos et Vibia Perpetua, honeste nata, liberaliter instituta, matronaliter nupta, habens patrem et matrem et fratres duos, alterum aeque catechuminum, et filium infantem ad ubera: erat autem ipsa circiter annorum uiginti duo. haec ordinem totum martyrii sui iam hinc ipsa narrauit, sicut conscriptum manu sua et suo sensu reliquit.

III. Cum adhuc, inquit, cum prosecutoribus essem, et me pater uerbis euertere cupiret et deicere pro sua affectione perseueraret: Pater, inquam, uides, uerbi gratia, uas hoc iacens, urceolum siue aliud? et dixit: Video. 2. et ego dixi ei: Numquid alio nomine uocari potest, quam quod est? et ait: Non. Sic et ego aliud me dicere non possum, nisi quod sum, Christiana. tunc pater motus hoc uerbo mittit se in me, ut oculos mihi erueret: sed uexauit tantum, et profectus est uictus cum argumentis diaboli. 3. tunc paucis diebus quod caruissem patrem, Domino gratias egi, et refrigeraui absentia illius. in ipso spatio paucorum dierum baptizati sumus: et mihi Spiritus dictauit non aliud petendum ab aqua, nisi sufferentiam carnis. post paucos dies recipimur in carcerem: et expaui, quia numquam experta eram tales tenebras. 4. o diem asperum!

6 AG. 2, 17 f. (Joel 2, 28). 12 Rm. 12, 3. 1. Kor. 7, 17.
17 f. 1. Joh. 1, 1 u. 3.

aestus ualidus turbarum beneficio, concussurae militum. nouissime macerabar sollicitudine infantis ibi. tunc Tertius et Pomponius, benedicti diaconi qui nobis ministrabant, constituerunt praemio ut paucis horis emissi in meliorem locum carceris refrigeraremus. 5. tunc exeuntes de carcere uniuersi sibi uacabant: ego infantem lactabam iam inedia defectum. sollicita pro eo adloquebar matrem et confortabam fratrem, commendabam filium. tabescebam ideo quod illos tabescere uideram mei beneficio. 6. tales sollicitudines multis diebus passa sum: et usurpaui ut mecum infans in carcere maneret; et statim conualui⟨t⟩ et releuata sum a labore et sollicitudine infantis: et factus est mihi carcer subito praetorium, ut ibi mallem essem quam alicubi.

IV. Tunc dixit mihi frater meus: Domina soror, iam in magna dignatione es, tanta ut postules uisionem et ostendatur tibi an passio sit an commeatus. et ego quae me sciebam fabulari cum Domino, cuius beneficia tanta experta eram, fidenter repromisi ei, dicens: Crastina die tibi renuntiabo. 2. et postulaui, et ostensum est mihi hoc. uideo scalam aeream mirae magnitudinis pertingentem usque ad caelum, et angustam, per quam nonnisi singuli ascendere possent: et in lateribus scalae omne genus ferramentorum infixum. 3. erant ibi gladii, lanceae, hami, macherae: ut si quis neglegenter aut non sursum adtendens ascenderet, laniaretur et carnes eius inhaererent ferramentis. et erat sub ipsa scala draco cubans mirae magnitudinis, qui ascendentibus insidias praestabat, et exterrebat ne ascenderent. ascendit autem Saturus prior, qui postea se propter nos ultro tradiderat, quia ipse nos aedificauerat, et tunc cum adducti sumus praesens non fuerat. 4. et peruenit in caput scalae, et conuertit se et dixit mihi: Perpetua, sustineo te: sed uide ne te mordeat draco ille. et dixi ego: Non me nocebit in nomine Iesu Christi. et desub ipsa scala, quasi timens me, lente eiecit caput: et quasi primum gradum calcarem, calcaui illi caput. 5. et ascendi, et uidi spatium immensum horti, et in medio sedentem hominem canum, in habitu pastoris, grandem oues mulgentem: et circumstantes candidati milia multa. et leuauit caput et aspexit me, et dixit mihi: Bene uenisti, tegnon. et clamauit me, et de caseo quod mulgebat dedit mihi quasi buccellam; et ego accepi iunctis manibus, et manducaui: et uniuersi circumstantes dixerunt Amen. 6. et ad sonum uocis experrecta sum, commanducans adhuc dulcis nescio quid. et retuli statim fratri meo, et intelleximus passionem esse futuram: et coepimus nullam iam spem in saeculo habere.

V. Post paucos dies rumor cucurrit ut audiremur. superuenit autem et de ciuitate pater meus, consumptus taedio: et ascendit ad me, ut me deiceret, dicens: Miserere, filia, canis meis: miserere patri, si dignus sum a te pater uocari; si his te manibus ad hunc florem aetatis prouexi; si te praeposui omnibus fratribus tuis: ne me dederis in dedecus hominum. aspice fratres tuos: aspice matrem tuam et materteram: aspice filium tuum, qui post te uiuere non po-

terit. depone animos, ne uniuersos nos extermines: nemo enim nostrum libere loquetur, si tu aliquid fueris passa. 2. haec dicebat quasi pater pro sua pietate, basians mihi manus et se ad pedes meos iactans: et lacrymis me non filiam nominabat, sed dominam. 3. et ego dolebam causam patris mei, quod solus de passione mea gauisurus non esset de toto genere meo; et confortaui eum dicens: Hoc fiet in illa catasta quod Deus uoluerit: scito enim nos non in nostra esse potestate constitutos, sed in Dei. et recessit a me contristatus.

VI. Alio die cum pranderemus, subito rapti sumus ut audiremur: et peruenimus ad forum. rumor statim per uicinas fori partes cucurrit, et factus est populus immensus. ascendimus in catastam. interrogati ceteri confessi sunt. uentum est et ad me. et apparuit pater ilico cum filio meo, et extraxit me de gradu, supplicans: Miserere infanti. 2. et Hilarianus procurator, qui tunc loco proconsulis Minuci Timiniani defuncti ius gladii acceperat: Parce, inquit, canis patris tui: parce infantiae pueri. fac sacrum pro salute Imperatorum. et ego respondi: Non facio. 3. Hilarianus, Christiana es? inquitet. ego respondi: Christiana sum. et cum staret pater ad me deiciendam, iussus est ab Hilariano deici, et . . . . uirga percussit. et doluit mihi casus patris mei, quasi ego fuissem percussa: sic dolui pro senecta eius misera. 4. tunc nos uniuersos pronuntiat, et damnat ad bestias: et hilares descendimus ad carcerem. tunc quia consueuerat a me infans mammas accipere, et mecum in carcere manere, statim mitto ad patrem Pomponium diaconum, postulans infantem. sed pater dare noluit. et quomodo Deus uoluit, nequ ille amplius mammas desiderat, neque mihi feruorem fecerunt: ne sollicitudine infantis et dolore mammarum macerarer.

VII. Post dies paucos, dum uniuersi oramus, subito media oratione profecta est mihi uox, et nominaui Dinocraten: et obstipui quod numquam mihi in mentem uenisset nisi tunc; et dolui commemorata casus eius. et cognoui me statim dignam esse, et pro eo petere debere. et coepi de ipso orationem facere multum, et ingemiscere ad Dominum. 2. continuo ipsa nocte ostensum est mihi hoc. uideo Dinocraten exeuntem de loco tenebroso, ubi et complures erant, aestuantem valde et sitientem, sordido uultu et colore pallido; et uulnus in facie eius, quod cum moreretur habuit. hic Dinocrates fuerat frater meus carnalis, annorum septem, qui per infirmitatem facie cancerata male obiit, ita ut mors eius odio fuerit omnibus hominibus. 3. pro hoc ergo orationem feceram: et inter me et illum grande erat diastema, ita ut uterque ad inuicem accedere non possemus. erat deinde in ipso loco ubi Dinocrates erat piscina plena aqua, altiorem marginem habens quam erat statura pueri: et extendebat se Dino-

---

17 percussit A; percussus est BCD; *τῶν δορυφόρων τις ἐτύπτησεν αὐτόν* Gr. Vor virga scheint etwas ausgefallen zu sein, das dem griechischen *τῶν δορυφόρων τις* entsprach.

crates quasi bibiturus. 4. ego dolebam quod et piscina illa aquam habebat, et tamen propter altitudinem marginis bibiturus non esset. et experrecta sum, et cognoui fratrem meum laborare. sed fidebam me profuturam labori eius: et orabam pro eo omnibus diebus quousque transiuimus in carcerem castrensem: munere enim castrensi eramus pugnaturi: natale tunc Getae Caesaris. et feci pro illo orationem die et nocte gemens et lacrymans ut mihi donaretur.

VIII. Die quo in neruo mansimus, ostensum est mihi hoc. uideo locum illum quem retro uideram, et Dinocraten mundo corpore, bene uestitum, refrigerantem; et ubi erat uulnus, uideo cicatricem: et piscinam illam quam retro uideram, summisso margine usque ad umbilicum pueri; 2. et aquam de ea † trahebat † sine cessatione: et super margine fiala aurea plena aqua; et accessit Dinocrates, et de ea bibere coepit: quae fiala non deficiebat. et satiatus accessit de aqua ludere more infantium gaudens. et experrecta sum. tunc intellexi translatum eum esse de poena.

IX. Deinde post dies paucos Pudens, miles optio praepositus carceris, nos magnificare coepit intellegens magnam uirtutem esse in nobis; qui multos ad nos admittebat, ut et nos et illi inuicem refrigeraremus. 2. ut autem proximauit dies muneris, intrat ad me pater meus consumptus taedio, et coepit barbam suam euellere et in terram mittere, et prosternere se in faciem, et inproperare annis suis, et dicere tanta uerba quae mouerent uniuversam creaturam. ego dolebam pro infelici senecta eius.

X. Pridie quam pugnaremus, uideo in horomate hoc: uenisse Pomponium diaconum ad ostium carceris, et pulsare uehementer. et exiui ad eum, et aperui ei: qui erat uestitus discinctam candidam, habens multiplices calliculas. et dixit mihi: Perpetua, te exspectamus: ueni. et tenuit mihi manum, et coepimus ire per aspera loca et flexuosa. 2. uix tandem peruenimus anhelantes ad amphitheatrum, et induxit me in media arena. et dixit mihi: Noli pauere; hic sum tecum, et conlaboro tecum. et abiit. et adspicio populum ingentem adtonitum. et quia sciebam me ad bestias datam esse, mirabar quod non mitterentur mihi bestiae. 3. et exiuit quidam contra me Aegyptius foedus specie cum adiutoribus suis pugnaturus mecum. ueniunt et ad me adolescentes decori adiutores et fautores mei. et expoliata sum, et facta sum masculus. et coeperunt me fautores mei oleo defrigare, quomodo solent in agonem: et illum contra Aegyptium uideo in afa uolutantem. 4. et exiuit uir quidam mirae magnitudinis, ut etiam excederet fastigium amphitheatri, discinctatus purpuram inter duos clauos per medium pectus, habens calliculas multiformes ex auro et argento factas: et ferens uirgam quasi lanista, et ramum uiridem in quo erant mala aurea.

10 aquam ... trahebat ist wohl falsch. Der Gr. hat ἔρρεεν ... ὕδωρ; aqua de ea cadebat schlägt v. Gebhardt vor, aqua inde extrabat Radermacher.
12 abscessit Radermacher.

5. et petiit silentium, et dixit: Hic Aegyptius, si hanc uicerit, occidet illam gladio; et, si hunc uicerit, accipiet ramum istum. et recessit. et accessimus ad inuicem, et coepimus mittere pugnos. ille mihi pedes adprehendere uolebat: ego autem illi calcibus faciem caedebam. 6. et sublata sum in aere, et coepi eum sic caedere quasi terram non calcans. at ubi uidi moram fieri, iunxi manus, ut digitos in digitos mitterem. et adprehendi illi caput, et cecidit in faciem; et calcaui illi caput. et coepit populus clamare, et fautores mei psallere. et accessi ad lanistam, et accepi ramum. 7. et osculatus est me, et dixit mihi: Filia, pax tecum. et coepi ire cum gloria ad portam Sanauiuariam. et experrecta sum: et intellexi me non ad bestias, sed contra diabolum esse pugnaturam: sed sciebam mihi esse uictoriam. hoc usque in pridie muneris egi: ipsius autem muneris actum, si quis uoluerit, scribat.

XI. Sed et Saturus benedictus hanc uisionem suam edidit, quam ipse conscripsit. Passi, inquit, eramus, et exiuimus de carne, et coepimus ferri a quattuor angelis in orientem, quorum manus nos non tangebat. ibamus autem non supini sursum uersi, sed quasi mollem cliuum ascendentes. 2. et liberato primo mundo uidimus lucem immensam: et dixi Perpetuae: erat enim haec in latere meo: Hoc est quod nobis Dominus promittebat: percepimus promissionem. et dum gestamur ab ipsis quattuor angelis, factum est nobis spatium grande, quod tale fuit quasi uiridarium, arbores habens rosae et omne genus flores. altitudo arborum erat in modum cypressi, quarum folia cadebant sine cessatione. 3. ibi autem in uiridario alii quattuor angeli fuerunt clariores ceteris: qui ubi uiderunt nos honorem nobis dederunt, et dixerunt ceteris angelis: Ecce sunt, ecce sunt: cum admiratione. 4. et expauescentes quattuor illi angeli, qui gestabant nos, deposuerunt nos: et pedibus nostris transiuimus stadium uia lata: ubi inuenimus Iocundum et Saturninum et Artaxium, qui eadem persecutione uiui arserunt; et Quintum, qui et ipse martyr in carcere exierat; et quaerebamus de illis ubi essent ceteri. angeli dixerunt nobis: Venite prius intro, ite et salutate Dominum.

XII. Et uenimus prope locum, cuius loci parietes tales erant, quasi de luce aedificati; et ante ostium loci illius angeli quattuor stabant, qui introeuntes uestierunt stolas candidas. et introiuimus, et audiuimus uocem unitam dicentem, Agios, agios, agios: sine cessatione. 2. et uidimus in eodem loco sedentem quasi hominem canum, niueos habentem capillos, et uultu iuuenili; cuius pedes non uidimus. et in dextra et in sinistra seniores quattuor; et post illos ceteri seniores conplures stabant. 3. et introeuntes cum admiratione stetimus ante thronum: et quattuor angeli subleuauerunt nos: et osculati sumus illum, et de manu sua traiecit nobis in faciem. et ceteri seniores dixerunt nobis: Stemus. 4. et stetimus, et pacem fecimus. et dixerunt nobis seniores: Ite et ludite. et

21 canebant Robinson. 33 Jes. 6, 3. 34 Dan. 7, 9.

dixi Perpetuae: Habes quod uis. et dixit mihi: Deo gratias, ut quomodo in carne hilaris fui, hilarior sum et hic modo.

XIII. Et exiuimus, et uidimus ante fores Optatum episcopum ad dexteram, et Aspasium presbyterum doctorem ad sinistram, separatos et tristes. et miserunt se ad pedes nobis, et dixerunt: Componite inter nos, quia existis, et sic nos reliquistis. et diximus illis: Non tu es papa noster, et tu presbyter? ut uos ad pedes nobis mittatis? et moti sumus et conplexi illos sumus. 2. et coepit Perpetua graece cum illis loqui: et segregauimus eos in uiridarium sub arbore rosae. et dum loquimur cum eis, dixerunt illis angeli: Sinite illos refrigerent; et si quas habetis inter uos dissensiones, dimittite uobis inuicem. et conturbauerunt eos. 3. et dixerunt Optato: Corrige plebem tuam; quia sic ad te conueniunt quasi de circo redeuntes, et de factionibus certantes. et sic nobis uisum est quasi uellent claudere portas. et coepimus illic multos fratres cognoscere, sed et martyras. uniuersi odore inenarrabili alebamur, qui nos satiabat. tunc gaudens experrectus sum.

XIV. Hae uisiones insigniores ipsorum martyrum beatissimorum Satur et Perpetuae, quas ipsi conscripserunt. Secundulum uero Deus maturiore exitu de saeculo adhuc in carcere euocauit, non sine gratia, ut bestias lucraretur. gladium tamen etsi non anima certe caro eius agnouit.

XV. Circa Felicitatem uero, et illi gratia Domini eiusmodi contigit. cum octo iam mensium uentrem haberet (nam praegnans fuerat adprehensa), instante spectaculi die, in magno erat luctu, ne propter uentrem differretur; quia non licet praegnantes poenae repraesentari: et ne inter alios postea sceleratos sanctum et innocentem sanguinem funderet. 2. sed et commartyres grauiter contristabantur, ne tam bonam sociam quasi comitem solam in uia eiusdem spei relinquerent. coniuncto itaque unito gemitu ad Dominum orationem fuderunt ante tertium diem muneris. statim post orationem dolores inuaserunt. 3. et cum pro naturali difficultate octaui mensis in partu laborans doleret, ait illi quidam ex ministris cataractariorum: Quae sic modo doles, quid facies obiecta bestiis, quas contempsisti cum sacrificare noluisti? et illa respondit: Modo ego patior quod patior; illic autem alius erit in me qui patietur pro me, quia et ego pro illo passura sum. ita enixa est puellam, quam sibi quaedam soror in filiam educauit.

XVI. Quoniam ergo permisit et permittendo uoluit Spiritus Sanctus ordinem ipsius muneris conscribi, etsi indigni ad supplementum tantae gloriae describendae, tamen quasi mandatum sanctissimae Perpetuae, immo fideicommissum eius exequimur, unum adicientes documentum de ipsius constantia et animi sublimitate. 2. cum a tribuno castigatius eo tractantur, quia ex admonitionibus hominum uanissimorum uerebatur, ne subtraherentur de carcere

19 Luk. 2, 35 (vulg.). 26 coniuncti Radermacher.

incantationibus aliquibus magicis, in faciem ei respondit: Quid utique non permittis nobis refrigerare noxiis nobilissimis, Caesaris scilicet, et natali eiusdem pugnaturis? aut non tua gloria est, si pinguiores illo producamur? horruit et erubuit tribunus; et ita iussit illos humanius haberi, ut fratribus eius et ceteris facultas fieret introeundi, et refrigerandi cum eis; iam et ipso optione carceris credente.

XVII. Pridie quoque cum illam cenam ultimam, quam liberam uocant, quantum in ipsis erat non cenam liberam sed agapen cenarent, eadem constantia ad populum uerba ista iactabant, comminantes iudicium Dei, contestantes passionis suae felicitatem, inridentes concurrentium curiositatem; dicente Saturo: Crastinus satis uobis non est, quod libenter uidetis quod odistis? hodie amici, cras inimici. notate tamen uobis facies nostras diligenter, ut recognoscatis nos in die illo. ita omnes inde adtoniti discedebant: ex quibus multi crediderunt.

XVIII. Inluxit dies uictoriae illorum, et processerunt de carcere in amphitheatrum, quasi in caelum, hilares uultu decori; si forte gaudio pauentes non timore. sequebatur Perpetua lucido incessu, ut matrona Christi, ut Dei delicata: uigore oculorum deiciens omnium conspectum. 2. item Felicitas, saluam se peperisse gaudens ut ad bestias pugnaret, a sanguine ad sanguinem, ab obstetrice ad retiarium, lotura post partum baptismo secundo. et cum ducti essent in portam, et cogerentur habitum induere, uiri quidem sacerdotum Saturni, feminae uero sacratarum Cereri, generosa illa in finem usque constantia repugnauit. 3. dicebat enim: Ideo ad hoc sponte peruenimus, ne libertas nostra obduceretur; ideo animam nostram addiximus, ne tale aliquid faceremus: hoc uobiscum pacti sumus. agnouit iniustitia iustitiam: concessit tribunus, quomodo erant, simpliciter inducerentur. Perpetua psallebat, caput iam Aegyptii calcans. 4. Reuocatus et Saturninus et Saturus populo spectanti comminabantur. dehinc ut sub conspectu Hilariani peruenerint, gestu et nutu coeperunt Hilariano dicere: Tu nos, inquiunt, te autem Deus. ad hoc populus exasperatus, flagellis eos uexari pro ordine uenatorum postulauit. et utique gratulati sunt, quod aliquid et de dominicis passionibus essent consecuti.

XIX. Sed qui dixerat: petite et accipietis, petentibus dederat eum exitum quem quisque desiderauerat. nam, si quando inter se de martyrii sui uoto sermocinabantur, Saturninus quidem omnibus bestiis uelle se obici profitebatur: ut scilicet gloriosiorem gestaret coronam. 2. itaque in commissione spectaculi ipse et Reuocatus leopardum experti etiam super pulpitum ab urso erant uexati. 3. Saturus autem nihil magis quam ursum abominabatur: sed uno morsu leopardi confici se iam praesumebat. itaque cum apro subministraretur, uenator potius qui illum apro subligauerat, subfossus ab eadem bestia, post dies muneris

32 Joh. 16, 24; (Mt. 7, 7. 21, 22).

obiit. Saturus solummodo tractus est. et cum ad ursum substrictus esset in ponte, ursus de cauea prodire noluit. itaque secundo Saturus inlaesus reuocatur.

XX. Puellis autem ferocissimam uaccam, ideoque praeter consuetudinem comparatam, diabolus praeparauit: sexui earum etiam de bestia aemulatus. itaque dispoliatae et reticulis indutae producebantur. horruit populus, alteram respiciens puellam delicatam, alteram a partu recentem stillantibus mammis. ita reuocatae et discinctis indutae. 2. prior Perpetua iactata est, et concidit in lumbos. et ubi sedit tunicam a latere discissam ad uelamentum femoris reduxit, pudoris potius memor quam doloris. dehinc acu requisita ... et dispersos capillos infibulauit. non enim decebat martyram sparsis capillis pati, ne in sua gloria plangere uideretur. ita surrexit, et elisam Felicitatem cum uidisset accessit, et manum ei tradidit et suscitauit illam. 3. et ambae pariter steterunt, et populi duritia deuicta reuocatae sunt in portam Sanauiuariam. illic Perpetua a quodam tunc catechumino, Rustico nomine, qui ei adhaerebat, suscepta, et quasi a somno expergita (adeo in Spiritu et in extasi fuerat) circumspicere coepit, et instupentibus omnibus ait: Quando, inquit, producimur ad uaccam illam nescio quam. 4. et cum audisset quod iam euenerat, non prius credidit, nisi quasdam notas uexationis in corpore et habitu suo recognouisset. exinde accersitum fratrem suum et illum catechuminum adlocuta est, dicens: In fide state, et inuicem omnes diligite; et passionibus nostris ne scandalizemini.

XXI. Item Saturus in alia porta Pudentem militem exortabatur, dicens: Ad summam, inquit, certe, sicut praesumpsi et praedixi, nullam usque adhuc bestiam sensi. et nunc de toto corde credas. ecce prodeo illo, et ab uno morsu leopardi consumor. 2. et statim in fine spectaculi, leopardo eiecto, de uno morsu tanto perfusus est sanguine, ut populus reuertenti illi secundi baptismatis testimonium reclamauerit: Saluum lotum, saluum lotum. plane utique saluus erat, qui hoc modo lauerat. tunc Pudenti militi inquit: Vale, inquit, memor fidei meae; et haec te non conturbent, sed confirment. 3. simulque ansulam de digito eius petiit, et uulneri suto mersam reddidit ei hereditatem, pignus relinquens illi et memoriam sanguinis. exinde iam exanimis prosternitur cum ceteris ad iugulationem solito loco. et cum populus illos in medio postularet, ut gladio penetranti in eorum corpore oculos suos comites homicidii adiungerent, ultro surrexerunt, et se quo uolebat populus transtulerunt: ante iam osculati inuicem, ut martyrium per solemnia pacis consummarent. 4. ceteri quidem inmobiles et cum silentio ferrum receperunt: multo magis Saturus, qui et prior ascenderat, prior reddidit spiritum; nam et Perpetuam sustinebat. Perpetua autem, ut ali-

---

9 Lücke: der Grieche hat: *καὶ ἐπιζητήσασα βελόνην τὰ ἐσπαραγμένα συνέσφιγξεν καὶ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς περιέδησεν.*
20 1. Kor. 16, 13.

quid doloris gustaret, inter ossa conpuncta exululauit; et errantem dexteram triunculi gladiatoris ipsa in iugulum suum transtulit. fortasse tanta femina aliter non potuisset occidi, quae ab inmundo spiritu timebatur, nisi ipsa uoluisset.

5. o fortissimi ac beatissimi martyres! o uere uocati et electi in gloriam Domini nostri Iesu Christi; quam qui magnificat et honorificat et adorat, utique et haec non minora ueteribus exempla in aedificationem Ecclesiae legere debet, ut nouae quoque uirtutes unum et eundem semper Spiritum Sanctum usque adhuc operari testificentur, ⟨et⟩ omnipotentem Deum Patrem et Filium eius Iesum Christum Dominum nostrum, cui est claritas et inmensa potestas in saecula saeculorum. amen.

Text: J. A. Robinson, The Passion of S. Perpetua (Texts and Studies 1, 2), Cambridge 1891; P. Franchi de' Cavalieri, La Passio SS. Perpetuae et Felicitatis, Römische Quartalschrift, 5. Supplementheft, 1896, 104—148; v. Gebhardt, Acta, 61—95.

Kommentar: Robinson a. a. O. Er und Franchi geben auch Untersuchungen literarkritischen Inhalts. Literatur zur Frage nach der Ursprache bei Franchi in der Einleitung. — Neumann, Staat und Kirche, 171—176. — Monceaux, Histoire 1, 70—96. — A. de Waal, Der leidende Dinokrates in der Vision d. hl. Perpetua, Röm. Quartalschr. 17 (1903), 839—847. — A. d'Alès, L'auteur de la Passio Perpetuae, Revue d'histoire ecclésiastique 8 (1907), 1—18. — Alcais s. o. hinter 6. — P. de Labriolle, Tertullien, auteur du prologue et de la conclusion de la passion de Perpétue et de Félicité, Bull. anc. litt. arch. chrét. 3 (1913), 126—132. — Ders., La crise montaniste, Paris 1913, 338—353. — A. H. Salonius, Passio S. Perpetuae, Helsingfors 1928. — Delehaye, Passions, 63—72. — Boll. 7/III. März I 630—638.

9. Martyrium der Potamiäna und des Basilides.

Ἕβδομος ἐν τούτοις ἀριθμείσθω Βασιλείδης, τὴν περιβόητον Ποταμίαιναν ἀπαγαγών, περὶ ἧς πολὺς ὁ λόγος εἰς ἔτι νῦν παρὰ τοῖς ἐπιχωρίοις ᾄδεται, μυρία μὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ σώματος ἁγνείας τε καὶ παρθενίας, ἐν ᾗ διέπρεψεν, πρὸς ἐραστὰς ἀγωνισαμένης (καὶ γὰρ οὖν αὐτῇ ἀκμαῖον πρὸς τῇ ψυχῇ καὶ τὸ τοῦ σώματος ὡραῖον ἐπήνθει), μυρία ἀνατλάσης δὲ καὶ τέλος μετὰ δεινὰς καὶ φρικτὰς εἰπεῖν βασάνους ἅμα μητρὶ Μαρκέλλῃ διὰ πυρὸς τελειωθείσης. 2. φασί γέ τοι τὸν δικαστὴν (Ἀκύλας ἦν τούτῳ ὄνομα), χαλεπὰς ἐπιθέντα αὐτῇ κατὰ παντὸς τοῦ σώματος αἰκίας, τέλος ἐφ᾽ ὕβρει τοῦ σώματος μονομάχοις αὐτὴν ἀπειλῆσαι παραδοῦναι· τὴν δὲ βραχύ τι εἰς ἑαυτὴν ἐπισκεψαμένην ἐρωτηθεῖσαν ὅ κρίνειεν, τοιαύτην δοῦναι ἀπόκρισιν, δι᾽ ἧς ἐδόκει νενομισμένον τι αὐτοῖς ἀσεβὲς ἀποφθέγξασθαι. 3. ἅμα δὲ λόγῳ τὸν τῆς ἀποφάσεως ὅρον καταδεξαμένην ὁ Βασιλείδης, εἷς τις ὢν τῶν ἐν στρατείαις ἀναφερομένων, ἀπάγει παραλαβὼν τὴν ἐπὶ θανάτῳ. ὡς δὲ τὸ πλῆθος ἐνοχλεῖν αὐτῇ καὶ ἀκολάστοις ἐνυβρίζειν ῥήμασιν ἐπειρᾶτο, ὁ μὲν ἀνεῖργεν ἀποσοβῶν τοὺς ἐνυβρίζοντας, πλεῖστον ἔλεον καὶ φιλανθρωπίαν εἰς αὐτὴν ἐνδεικνύμενος,

ἡ δὲ τῆς περὶ αὐτὴν συμπαθείας ἀποδεξαμένη τὸν ἄνδρα θαρρεῖν παρακελεύεται· ἐξαιτήσεσθαι γὰρ αὐτὸν ἀπελθοῦσαν παρὰ τοῦ ἑαυτῆς κυρίου, καὶ οὐκ εἰς μακρὸν τῶν εἰς αὐτὴν πεπραγμένων τὴν ἀμοιβὴν ἀποτίσειν αὐτῷ. 4. *ταῦτα δὲ εἰποῦσαν γενναίως τὴν ἔξοδον ὑποστῆναι, πίττης ἐμπύρου κατὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος ἀπ' ἄκρων ποδῶν καὶ μέχρι κορυφῆς ἠρέμα καὶ κατὰ βραχὺ περιχυθείσης αὐτῇ.* 5. *καὶ ὁ μὲν τῆς ἀοιδίμου κόρης τοιοῦτος κατηγώνιστο ἆθλος. οὐ μακρὸν δὲ χρόνον διαλιπὼν ὁ Βασιλείδης, ὅρκον διά τινα αἰτίαν πρὸς τῶν συστρατιωτῶν αἰτηθείς, μὴ ἐξεῖναι αὐτῷ τὸ παράπαν ὀμνύναι διεβεβαιοῦτο· Χριστιανὸν γὰρ ὑπάρχειν καὶ τοῦτο ἐμφανῶς ὁμολογεῖν. παίζειν μὲν οὖν ἐνομίζετο τέως τὰ πρῶτα, ὡς δὲ ἐπιμόνως ἀπισχυρίζετο, ἄγεται ἐπὶ τὸν δικαστήν· ἐφ' οὗ τὴν ἔνστασιν ὁμολογήσας δεσμοῖς παραδίδοται.* 6. *τῶν δὲ κατὰ θεὸν ἀδελφῶν ὡς αὐτὸν ἀφικνουμένων, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀθρόας καὶ παραδόξου ταύτης ὁρμῆς πυνθανομένων, λέγεται εἰπεῖν ὡς ἄρα Ποταμίαινα τρισὶν ὕστερον ἡμέραις τοῦ μαρτυρίου νύκτωρ ἐπιστᾶσα, στέφανον αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ περιθεῖσα εἴη, φαίη τε παρακεκληκέναι χάριν αὐτοῦ τὸν κύριον καὶ τῆς ἀξιώσεως τετυχηκέναι οὐκ εἰς μακρόν τε αὐτὸν παραλήψεσθαι. ἐπὶ τούτοις τῶν ἀδελφῶν τῆς ἐν κυρίῳ σφραγῖδος μεταδόντων αὐτῷ, τῇ μετέπειτα ἡμέρᾳ τῷ τοῦ κυρίου διαπρέψας μαρτυρίῳ τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται.* 7. *καὶ ἄλλοι δὲ πλείους τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἀθρόως τῷ Χριστοῦ λόγῳ προσελθεῖν κατὰ τοὺς δεδηλωμένους ἱστοροῦνται, ὡς δὴ καθ' ὕπνους τῆς Ποταμιαίνης ἐπιφανείσης καὶ προσκεκλημένης αὐτούς. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὧδε ἐχέτω.*

Text nach Eusebius, Kirchengeschichte VI 5. — Ruinart, 169 f. — Boll. 7/VI Juni II 6 f. 28/VI Juni V 355 ff.

10. Martyrium des Pionius.

Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Πιονίου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ.

I. *Ταῖς μνείαις τῶν ἁγίων κοινωνεῖν ὁ ἀπόστολος παραινεῖ, γινώσκων ὅτι τὸ μνήμην ποιεῖσθαι τῶν ὑγιῶς μετὰ καρδίας ἁπάσης ἐν πίστει διαγενομένων ἐπιστηρίζει τοὺς μιμεῖσθαι τὰ κρείττω θέλοντας.* 2. *Πιονίου δὲ τοῦ μάρτυρος καὶ μᾶλλον μεμνῆσθαι προσήκει διότι καὶ ὅτε ἐπεδήμει τῷ κόσμῳ πολλοὺς ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπέστρεψεν ἀποστολικὸς ἀνὴρ τῶν καθ' ἡμᾶς γενόμενος, καὶ τέλος ὅτε ἐκλήθη πρὸς κύριον καὶ ἐμαρτύρησε τὸ σύγγραμμα τοῦτο κατέλιπεν εἰς νουθεσίαν ἡμετέραν, ἐπὶ τὸ καὶ νῦν ἔχειν ἡμᾶς μνημόσυνα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ.*

II. *Μηνὸς ἕκτου δευτέρᾳ ἐνισταμένου σαββάτου μεγάλου, ἐν τῇ γενεθλίῳ ἡμέρᾳ τοῦ μακαρίου μάρτυρος Πολυκάρπου, ὄντος τοῦ διωγμοῦ τοῦ κατὰ Δέκιον, συνελήφθησαν Πιόνιος πρεσβύτερος καὶ*

26 Vgl. Rm. 12, 13. 30 f. Jak. 5, 20.

Σαβῖνα ὁμολογήτρια καὶ Ἀσκληπιάδης καὶ Μακεδόνια καὶ Λίμνος πρεσβύτερος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. 2. ὁ οὖν Πιόνιος πρὸ μιᾶς ἡμέρας τῶν Πολυκάρπου γενεθλίων εἶδεν ὅτι δεῖ ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ αὐτοὺς συλληφθῆναι. 3. ὢν οὖν μετὰ τῆς Σαβίνης καὶ τοῦ Ἀσκληπιάδου ἐν νηστείᾳ, ὡς εἶδεν ὅτι αὔριον δεῖ αὐτοὺς συλληφθῆναι, λαβὼν κλωστὰς ἁλύσεις τρεῖς περιέθηκε περὶ τὸν τράχηλον ἑαυτοῦ τε καὶ Σαβίνης καὶ Ἀσκληπιάδου, καὶ ἐξεδέχοντο ἐν τῷ οἴκῳ. 4. τοῦτο δὲ ἐποίησεν ὑπὲρ τοῦ ἀπαγομένων αὐτῶν μηδὲ ὑπονοῆσαί τινας ὅτι ὡς οἱ λοιποὶ ὑπάγουσι μιαροφαγῆσαι, ἀλλ' ἵνα εἰδῶσι πάντες ὅτι κεκρίκασιν εἰς φυλακὴν εὐθέως ἀπαχθῆναι.

III. *Προσευξαμένων δὲ αὐτῶν καὶ λαβόντων ἄρτον ἅγιον καὶ ὕδωρ τῷ σαββάτῳ ἐπέστη αὐτοῖς Πολέμων ὁ νεωκόρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τεταγμένοι ἀναζητεῖν καὶ ἕλκειν τοὺς Χριστιανοὺς ἐπιθύειν καὶ μιαροφαγεῖν. 2. καί φησιν ὁ νεωκόρος· Οἴδατε πάντως τὸ διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος ὡς κελεύει ὑμᾶς ἐπιθύειν τοῖς θεοῖς. 3. καὶ ὁ Πιόνιος ἔφη· Οἴδαμεν τὰ προστάγματα τοῦ θεοῦ ἐν οἷς κελεύει ἡμᾶς αὐτῷ μόνῳ προσκυνεῖν. 4. Πολέμων εἶπεν· Ἔλθετε οὖν εἰς τὴν ἀγορὰν κἀκεῖ πεισθήσεσθε. καὶ ἡ Σαβῖνα καὶ ὁ Ἀσκληπιάδης ἔφησαν· Ἡμεῖς θεῷ ζῶντι πειθόμεθα. 5. ἦγεν οὖν αὐτοὺς οὐ μετὰ βίας. καὶ προελθόντων αὐτῶν εἶδον πάντες ὅτι δεσμὰ ἐφόρουν, καὶ ὡς ἐπὶ παραδόξῳ συνέδραμεν ἐν τάχει ὄχλος ὥστε ὠθεῖν ἀλλήλους. 6. καὶ ἐλθόντων εἰς τὴν ἀγοράν, ἐν τῇ στοᾷ τῇ ἀνατολικῇ, ἐν τῇ διπύλιδι, ἐγεμίσθη πᾶσα ἡ ἀγορὰ καὶ αἱ ὑπερῷαι στοαὶ Ἑλλήνων τε καὶ Ἰουδαίων καὶ γυναικῶν· ἐσχόλαζον γὰρ διὰ τὸ εἶναι μέγα σάββατον. 7. ἀνῄεσαν δὲ καὶ ἐπὶ τὰ βάθρα καὶ ἐπὶ τὰ κιβώτια σκοποῦντες.*

IV. *Ἔστησαν οὖν αὐτοὺς ἐν μέσῳ, καὶ ὁ Πολέμων εἶπεν· Καλὸν ὑμᾶς ἐστιν, ὦ Πιόνιε, πειθαρχῆσαι καθὰ καὶ πάντες καὶ ἐπιθῦσαι, ἵνα μὴ κολασθῆτε. 2. ἐκτείνας οὖν τὴν χεῖρα ὁ Πιόνιος φαιδρῷ τῷ προσώπῳ ἀπελογήσατο εἰπών· Ἄνδρες οἱ ἐπὶ τῷ κάλλει Σμύρνης καυχώμενοι, οἱ ἐπὶ τῷ Μέλητος, ὥς φατε, Ὁμήρῳ σεμνυνόμενοι, καὶ οἵτινες ἐν ὑμῖν Ἰουδαίων συμπάρεισιν, ἀκούσατέ μου ὀλίγα προσδιαλεγομένου ὑμῖν. 3. ἀκούω γὰρ ὅτι ἐπὶ τοῖς αὐτομολοῦσιν ὡς ἐπιγελῶντες καὶ ἐπιχαίροντες παίγνιον ἡγεῖσθε τὸ ἐκείνων ἀστόχημα, ὅτι ἑκόντες ἐπιθύουσιν. 4. ἔδει δὲ ὑμᾶς μέν, ὦ Ἕλληνες, πείθεσθαι τῷ διδασκάλῳ ὑμῶν Ὁμήρῳ, ὃς συμβουλεύει μὴ ὅσιον εἶναι ἐπὶ τοῖς ἀποθνήσκουσι καυχᾶσθαι. 5. ὑμῖν δέ, ὦ Ἰουδαῖοι, Μωϋσῆς κελεύει· Ἐὰν ἴδῃς τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ σου πεπτωκὸς ὑπὸ τὸν γόμον, οὐ παρελεύσῃ ἀλλὰ ἀνιστῶν ἀναστήσεις αὐτό. 6. ὁμοίως καὶ Σολομῶντι ἔδει ὑμᾶς πείθεσ-*

8 *αὐτὸν* die Hschr. 16 f. Ex. 20, 3 ff.; Deut. 6, 13 f. 18 f. AG. 5, 26. 28 f. AG. 26, 1. 35 Vgl. Odyssee 22, 412. 36 Ex. 23, 5. 38 Prov. 24, 17.

ϑαι· Ἐὰν πέσῃ ὁ ἐχϑρός σου, φησί, μὴ ἐπιχαρῇς, ἐν δὲ τῷ ὑποσκελίσματι αὐτοῦ μὴ ἐπαίρου. 7. ἐγὼ γὰρ τῷ ἐμῷ διδασκάλῳ πειϑόμενος ἀποϑνήσκειν αἱροῦμαι μᾶλλον ἢ παραβαίνειν τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ ἀγωνίζομαι μὴ ἀλλάξαι ἃ πρῶτον ἔμαϑον, ἔπειτα καὶ ἐδίδαξα. 8. τίνων οὖν καταγελῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι ἀσυμπαϑῶς; εἰ γὰρ καὶ ἐχϑροὶ αὐτῶν ἐσμεν, ὥς φασιν, ἀλλὰ ἄνϑρωποι, ἔτι ἀδικηϑέντες. 9. λέγουσιν ὅτι καιροὺς παρρησίας ἔχομεν. εἶτα· τίνας ἠδικήσαμεν; τίνας ἐφονεύσαμεν; τίνας ἐδιώξαμεν; τίνας εἰδωλολατρεῖν ἠναγκάσαμεν; 10. ἢ οἴονται ὅμοια εἶναι τὰ ἑαυτῶν ἁμαρτήματα τοῖς νῦν ὑπό τινων διὰ φόβον ἀνϑρώπινον πρασσομένοις; ἀλλὰ τοσούτῳ διαφέρει ὅσῳ τὰ ἑκούσια ἁμαρτήματα τῶν ἀκουσίων. 11. τίς γὰρ ἠνάγκασεν Ἰουδαίους τελεσϑῆναι τῷ Βεελφεγώρ; ἢ φαγεῖν ϑυσίας νεκρῶν; ἢ πορνεῦσαι εἰς τὰς ϑυγατέρας τῶν ἀλλοφύλων; ἢ κατακαίειν τοῖς εἰδώλοις τοὺς υἱοὺς καὶ τὰς ϑυγατέρας; ἢ γογγύζειν κατὰ τοῦ ϑεοῦ; ἢ καταλαλεῖν Μωϋσέως; ἢ ἀχαριστεῖν εὐεργετουμένους; ἢ στρέφεσϑαι τῇ καρδίᾳ εἰς Αἴγυπτον; ἢ ἀναβάντος Μωϋσέως λαβεῖν τὸν νόμον εἰπεῖν τῷ Ἀαρών· Ποίησον ἡμῖν ϑεούς, καὶ μοσχοποιῆσαι; καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα ἐποίησαν. 12. ὑμᾶς γὰρ δύνανται πλανᾶν. ἐπεὶ ἀναγινωσκέτωσαν ὑμῖν τὴν βίβλον τῶν Κριτῶν, τὰς Βασιλείας, τὴν Ἔξοδον καὶ πάντα ἐν οἷς ἐλέγχονται. 13. ἀλλὰ ζητοῦσι διὰ τί τινες μήτε βιασϑέντες ἑαυτοῖς ἦλϑον ἐπὶ τὸ ϑῦσαι, καὶ δι' ἐκείνους πάντων Χριστιανῶν καταγινώσκετε; 14. νομίσατε τὰ παρόντα ἅλωνι ὅμοια εἶναι· ποῖος σωρὸς μείζων, ἀχύρου ἢ τοῦ σίτου; ὅταν γὰρ ἔλϑῃ ὁ γεωργὸς ἐν τῷ πτύῳ διακαϑᾶραι τὴν ἅλωνα, τὸ ἄχυρον κοῦφον ὂν εὐκόλως ὑπὸ τοῦ ἀερίου πνεύματος μεταφέρετα, ὁ δὲ σῖτος ἐν ταὐτῷ μένει. 15. ἴδετε πάλιν τὴν εἰς ϑάλασσαν βαλλομένην σαγήνην· μὴ πάντα ἃ συνάγει εὔχρηστά ἐστιν; οὕτω καὶ τὰ παρόντα. 16. πῶς οὖν ϑέλετε ταῦτα πάσχειν ἡμᾶς, ὡς δικαίους ἢ ὡς ἀδίκους; εἰ μὲν ὡς ἀδίκους, πῶς οὐχὶ καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς τοῖς ἔργοις ἄδικοι ἐλεγχόμενοι τὰ αὐτὰ πείσεσϑε; εἰ δὲ ὡς δικαίους, τῶν δικαίων πασχόντων ποίαν ὑμεῖς ἐλπίδα ἔχετε; εἰ γὰρ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; 17. κρίσις γὰρ τῷ κόσμῳ ἐπίκειται, περὶ ἧς πεπληροφορήμεϑα διὰ πολλῶν. 18. ἐγὼ μὲν καὶ ἀποδημήσας καὶ ἅπασαν τὴν Ἰουδαίαν περιελϑὼν γῆν περάσας τε τὸν Ἰορδάνην ἐϑεασάμην γῆν ἕως τοῦ νῦν μαρτυροῦσαν τὴν ἐκ τοῦ ϑεοῦ γενομένην αὐτῇ ὀργήν, δι' ἃς ἐποίουν οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν ἁμαρτίας, ξενοκτονοῦντες, ξενηλατοῦντες, βιαζό-

---

10 Hebr. 10, 26. 11 Ps. 105, 28. Num. 25, 3. 12 Num. 25 (Ps. 105, 28). 12 Ps. 105, 37 f. Ez. 16, 27 f. Jer. 7, 31. Ez. 23, 39. 13 Ex. 15, 24; 16, 2 f. Num. 14, 27; 21, 5; 16, 3. 15 Ex. 32, 1 ff. (Ps. 105, 19). 22 ff. Mt. 3, 12. 25 f. Mt. 13, 47 f. 30 Prov. 11, 31 (1. Petr. 4, 18). 31 Joh. 12, 31. 33 ff. Gen. 19.

μενοι. 19. εἶδον καπνὸν ἐξ αὐτῆς ἕως τοῦ νῦν ἀναβαίνοντα καὶ γῆν πυρὶ τετεφρωμένην, ἄμοιρον παντὸς καρποῦ καὶ πάσης ὑγρᾶς οὐσίας. 20. εἶδον καὶ Θάλασσαν Νεκράν, ὕδωρ ὑπηλλαγμένον καὶ ἔξω τοῦ κατὰ φύσιν φόβῳ θείῳ ἀτονῆσαν καὶ τρέφειν ζῷον μὴ δυνάμενον, καὶ τὸν ἐναλλόμενον εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ὕδατος ἐκβαλλόμενον εἰς ἄνω, καὶ κατέχειν ἀνθρώπου σῶμα παρ' ἑαυτῇ μὴ δυναμένην· ὑποδέξασθαι γὰρ ἄνθρωπον οὐ θέλει, ἵνα μὴ δι' ἄνθρωπον πάλιν ἐπιτιμηθῇ. 21. καὶ ταῦτα μακρὰν ὑμῶν ὄντα λέγω. ὑμεῖς ὁρᾶτε καὶ διηγεῖσθε Λυδίας γῆν Δεκαπόλεως κεκαυμένην πυρὶ καὶ προκειμένην εἰς δεῦρο ὑπόδειγμα ἀσεβῶν, Αἴτνης καὶ Σικελίας καὶ προσέτι Λυκίας καὶ τῶν νήσων ῥοιγδούμενον πῦρ. 22. εἰ καὶ ταῦτα πόρρω ἀπέχει ἀφ' ὑμῶν, κατανοήσατε τοῦ θερμοῦ ὕδατος τὴν χρῆσιν, λέγω δὴ τοῦ ἀναβλύζοντος ἐκ γῆς, καὶ νοήσατε πόθεν ἀνάπτεται ἢ πόθεν πυροῦται, εἰ μὴ ἐκβαῖνον ἐν ὑπογαίῳ πυρί. 23. λέγετε δὲ καὶ ἐκπυρώσεις μερικὰς καὶ ἐξυδατώσεις, ὡς ὑμεῖς ἐπὶ Δευκαλίωνος ἢ ὡς ἡμεῖς ἐπὶ Νῶε. μερικὰ γίνεται, ἵνα ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ καθόλου γνωσθῇ. 24. διὸ δὴ μαρτυρόμεθα ὑμῖν περὶ τῆς μελλούσης διὰ πυρὸς γίνεσθαι κρίσεως ὑπὸ θεοῦ διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. καὶ διὰ τοῦτο τοῖς λεγομένοις θεοῖς ὑμῶν οὐ λατρεύομεν καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ οὐ προσκυνοῦμεν.

V. Τούτων δὲ καὶ ἄλλων πολλῶν λεχθέντων, ὡς ἐπὶ πολὺ μὴ σιωπῆσαι τὸν Πιόνιον, ὅ τε νεωκόρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπέστησε τὰς ἀκοάς, ὥστε τοσαύτην ἡσυχίαν γενέσθαι ὡς μηδὲ γρῦξαί τινα. 2. εἰπόντος δὲ πάλιν τοῦ Πιονίου ὅτι· Τοῖς θεοῖς ὑμῶν οὐ λατρεύομεν καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ οὐ προσκυνοῦμεν, ἤγαγον αὐτοὺς εἰς τὸ ὕπαιθρον εἰς τὸ μέσον καὶ περιέστησαν αὐτοῖς τινες τῶν ἀγοραίων ἅμα τῷ Πολέμωνι ἐκλιπαροῦντες καὶ λέγοντες· 3. Πείσθητι ἡμῖν, Πιόνιε, ὅτι σε φιλοῦμεν, καὶ διὰ πολλὰ ἄξιος εἶ ζῆν, ἤθους τε ἕνεκα καὶ ἐπιεικείας. καλόν ἐστι τὸ ζῆν καὶ τὸ φῶς τοῦτο βλέπειν, καὶ ἄλλα τινὰ πλείονα. 4. ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· Κἀγὼ λέγω ὅτι καλόν ἐστι τὸ ζῆν, ἀλλ' ἐκεῖνο κρεῖσσον ὃ ἡμεῖς ἐπιποθοῦμεν· καὶ τὸ φῶς, ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ἀληθινόν. 5. καὶ ταῦτα μὲν οὖν ἅπαντα καλά· καὶ οὐχ ὡς θανατιῶντες ἢ μισοῦντες τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ φεύγομεν, ἀλλ' ἑτέρων μεγάλων ὑπερβολῇ τούτων καταφρονοῦμεν ἐνεδρευόντων ἡμᾶς.

VI. Ἀλέξανδρος δέ τις ἀγόραιος πονηρὸς ἀνὴρ εἶπεν· Ἄκουσον ἡμῶν, Πιόνιε. Πιόνιος εἶπεν· Ἐπιλαβοῦ σὺ παρ' ἐμοῦ ἀκούειν· ἃ γὰρ σὺ οἶδας οἶδα, ἃ δὲ ἐγὼ ἐπίσταμαι σὺ ἀγνοεῖς. 2. ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἠθέλησεν αὐτοῦ καταγελᾶν, ἐπεὶ καί φησιν εἰρωνείᾳ· Ταῦτα δὲ διὰ

---

10 Schwartz schlägt vor τῶν νήσων τῶν Λιπαραίων und für ῥοιγδούμενον: ἀναριπτούμενον. 15 Gen. 6 ff.
19 u. 24 Dan. 3, 18. 25 AG. 17, 5. 30 Joh. 1, 9.

τί; 3. Πιόνιος εἶπεν· Ταῦτα ἵνα μὴ διερχόμενοι τὴν πόλιν ὑμῶν ὑπονοηθῶμεν ὡς μιαροφαγήσοντες προσεληλύθαμεν, καὶ ἵνα μάθητε ὅτι οὐδὲ ἐπερωτᾶσθαι ἀξιοῦμεν· ἀλλὰ κρίναντες οὐκ εἰς τὸ Νεμεσεῖον ἀλλ' εἰς τὴν φυλακὴν ἀπερχόμεθα, καὶ ἵνα μὴ ὡς τοὺς λοιποὺς βίᾳ ἡμᾶς συναρπάσαντες ἀπαγάγητε, ἀλλὰ διὰ τὸ φορεῖν δεσμὰ ἐάσητε· τάχα γὰρ μετὰ δεσμῶν οὐκ εἰσαγάγετε ἡμᾶς εἰς τὰ εἰδωλεῖα ὑμῶν. 4. καὶ οὕτως ὁ Ἀλέξανδρος ἐφιμώθη. καὶ πάλιν ἐκείνων πολλὰ παρακαλούντων αὐτὸν κἀκείνου λέγοντος· Οὕτω κεκρίκαμεν, καὶ πολλὰ ἐλέγχοντος αὐτοὺς καὶ περὶ τῶν μελλόντων ἀπαγγέλλοντος αὐτοῖς ὁ Ἀλέξανδρος εἶπεν· 5. Τίς γὰρ χρεία ἐστί, φησίν, τῶν λόγων ὑμῶν τούτων ὁπότε οὐκ ἔξεστιν ὑμᾶς ζῆν;

VII. Τοῦ δὲ δήμου βουλομένου ἐκκλησίαν ἐν τῷ θεάτρῳ ποιεῖν, ἵνα ἐκεῖ ἀκούσωσι πλείονα, κηδόμενοί τινες τοῦ στρατηγοῦ προσελθόντες τῷ νεωκόρῳ Πολέμωνι εἶπον· Μὴ συγχώρει λαλεῖν αὐτῷ, ἵνα μὴ ἐν τῷ θεάτρῳ εἰσέλθωσι καὶ θόρυβος καὶ ἐπιζήτησις περὶ τοῦ ἄρτου γένηται. 2. ταῦτα ἀκούσας ὁ Πολέμων λέγει· Πιόνιε, εἰ μὴ θέλεις θῦσαι, κἂν ἐλθὲ εἰς τὸ Νεμεσεῖον. ὁ δὲ ἔφη· Ἀλλ' οὐ συμφέρει σου τοῖς εἰδώλοις ἵνα ἐκεῖ ἔλθωμεν. 3. Πολέμων εἶπεν· Πείσθητι ἡμῖν, Πιόνιε. Πιόνιος εἶπεν· Εἴθε ἠδυνάμην ἐγὼ ὑμᾶς πεῖσαι Χριστιανοὺς γενέσθαι. 4. οἱ δὲ μέγα ἀναγελάσαντες εἶπον· Οὐδὲν ἔχεις τοιοῦτο ποιῆσαι ἵνα ζῶντες καῶμεν. Πιόνιος εἶπεν· Χεῖρόν ἐστι πολὺ ἀποθανόντας καυθῆναι. 5. μειδιώσης δὲ τῆς Σαβίνης ὁ νεωκόρος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ εἶπον· Γελᾷς; ἡ δὲ εἶπεν· Ἐὰν ὁ θεὸς θέλῃ, ναί· Χριστιανοὶ γάρ ἐσμεν· ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν πιστεύουσιν ἀδιστάκτως γελάσουσιν ἐν χαρᾷ ἀιδίῳ. 6. λέγουσιν αὐτῇ· Σὺ μὲν ὃ οὐ θέλεις μέλλεις πάσχειν· αἱ γὰρ μὴ ἐπιθύουσαι εἰς πορνεῖον ἵστανται. ἡ δὲ εἶπεν· Τῷ ἁγίῳ θεῷ μελήσει περὶ τούτου.

VIII. Πάλιν δὲ Πιονίῳ εἶπεν Πολέμων· Πείσθητι ἡμῖν, Πιόνιε. Πιόνιος εἶπεν· Κεκέλευσαι ἢ πείθειν ἢ κολάζειν· οὐ πείθεις, κόλαζε. 2. τότε ἐπερωτᾷ ὁ νεωκόρος Πολέμων λέγων· Ἐπίθυσον, Πιόνιε. Πιόνιος εἶπεν, ὅτι Χριστιανός εἰμι. 3. Πολέμων εἶπεν· Ποῖον θεὸν σέβῃ; Πιόνιος εἶπεν· Τὸν θεὸν τὸν παντοκράτορα τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς καὶ πάντας ἡμᾶς, ὃς παρέχει ἡμῖν πάντα πλουσίως, ὃν ἐγνώκαμεν διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ Χριστοῦ. 4. Πολέμων εἶπεν· Ἐπίθυσον οὖν κἂν τῷ αὐτοκράτορι. Πιόνιος εἶπεν· Ἐγὼ ἀνθρώπῳ οὐκ ἐπιθύω, Χριστιανὸς γάρ εἰμι.

6 εἰσηγάγετε: verbessern v. Gebhardt und Schwartz, vgl. Radermacher, Ntliche Grammatik, Tübingen 1911, S. 78, Anm. 1. 15 ἄρτου Schwartz mit der Ueberlieferung. ἀνθρώπου v. Gebhardt. 19 f. AG. 26, 28. 23 Jak. 4, 15. 24 Luk. 6, 21. 32 Am. 4, 13. Apok. 1, 8 u. a. 32 AG. 4, 24; 14, 15. Ex. 20, 11 u. a. 33 f. Mt. 11, 27. Luk. 10, 22. Joh. 14, 7.

IX. Εἶτα ἐπηρώτησεν ἐγγράφως λέγων αὐτῷ· Τίς λέγῃ; γράφοντος τοῦ νοταρίου πάντα. ἀπεκρίθη· Πιόνιος. 2. Πολέμων εἶπεν· Χριστιανὸς εἶ; Πιόνιος εἶπεν· Ναί. Πολέμων ὁ νεωκόρος εἶπεν· Ποίας ἐκκλησίας; ἀπεκρίνατο· Τῆς καθολικῆς, οὔτε γάρ ἐστιν ἄλλη παρὰ τῷ Χριστῷ. 3. εἶτα ἦλθεν ἐπὶ τὴν Σαβῖναν. προειρήκει δὲ αὐτῇ ὁ Πιόνιος, ὅτι Εἰπὸν σεαυτὴν Θεοδότην, πρὸς τὸ μὴ ἐμπεσεῖν αὐτὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος πάλιν εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἀνόμου Πολίττης τῆς γενομένης αὐτῆς δεσποίνης. 4. αὕτη γὰρ ἐπὶ καιρῶν Γορδιανοῦ βουλομένη μεταγαγεῖν τῆς πίστεως τὴν Σαβῖναν πεδήσασα ἐξώρισεν αὐτὴν εν ὄρεσιν, ὅπου εἶχε τὰ ἐπιτήδεια λάθρα παρὰ τῶν ἀδελφῶν· μετὰ δὲ ταῦτα σπουδὴ ἐγένετο ὥστε αὐτὴν ἐλευθερωθῆναι καὶ Πολίττης καὶ τῶν δεσμῶν, καὶ ἦν τὰ πλεῖστα διατρίβουσα μετὰ τοῦ Πιονίου καὶ συνελήφθη ἐν τῷ διωγμῷ τούτῳ. 5. εἶπεν οὖν καὶ ταύτῃ ὁ Πολέμων· Τίς λέγῃ; ἡ δὲ εἶπεν· Θεοδότη. ὁ δὲ ἔφη· Χριστιανὴ εἶ; ἡ δὲ λέγει· Ναί, Χριστιανή εἰμι. 6. Πολέμων εἶπεν· Ποίας ἐκκλησίας; Σαβῖνα εἶπεν· Τῆς καθολικῆς. Πολέμων εἶπεν· Τίνα σέβῃ; Σαβῖνα εἶπεν· Τὸν θεὸν τὸν παντοκράτορα ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντας ἡμᾶς, ὃν ἐγνώκαμεν διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. 7. εἶτα ἐπηρώτησε τὸν Ἀσκληπιάδην· Τίς λέγῃ; ὁ δὲ εἶπεν· Ἀσκληπιάδης· Πολέμων εἶπεν· Χριστιανὸς εἶ; Ἀσκληπιάδης εἶπεν· Ναί. 8. <Πολέμων εἶπεν· Ποίας ἐκκλησίας; Ἀσκληπιάδης εἶπεν· Τῆς καθολικῆς.> Πολέμων εἶπεν· Τίνα σέβῃ; Ἀσκληπιάδης εἶπεν· Τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. 9. Πολέμων εἶπεν· Οὗτος οὖν ἄλλος ἐστίν; Ἀσκληπιάδης εἶπεν· Οὐχί, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ὃν καὶ οὗτοι εἰρήκασι.

X. Τούτων δὲ λεχθέντων ἀπήγαγον αὐτοὺς εἰς τὴν φυλακήν. ἐπηκολούθει δὲ ὄχλος πολύς, ὥστε γέμειν τὴν ἀγοράν. 2. καὶ ἔλεγόν τινες περὶ Πιονίου· Πῶς ἀεὶ χλωρὸς ὢν νῦν πυρρὸν ἔχει τὸ πρόσωπον; 3. κρατούσης δὲ αὐτὸν τῆς Σαβίνης ἀπὸ τῶν ἱματίων διὰ τὸ ὦσμα τοῦ πλήθους, ἔλεγόν τινες χλευάζοντες· Εἶα, ὡς φοβουμένη μὴ ἀποτίτθιος γένηται· 4. εἷς δέ τις ἐξεβόησεν· Εἰ μὴ ἐπιθύουσι κολασθήτωσαν. ὁ Πολέμων ἔφη· Ἀλλ' αἱ ῥάβδοι ἡμᾶς οὐ προάγουσιν ἵνα ἐξουσίαν ἔχωμεν. 5. ἄλλος δέ τις ἔλεγεν· Ἴδετε, ἀνθρωπάριον ὑπάγει ἐπιθῦσαι. ἔλεγε δὲ τὸν σὺν ἡμῖν Ἀσκληπιάδην. 6. Πιόνιος εἶπεν· Σὺ ψεύδῃ· οὐ γὰρ ποιεῖ αὐτό. ἄλλοι δὲ ἔλεγον· Ὃς δὲ καὶ ὃς δὲ ἐπέθυσαν. Πιόνιος εἶπεν· Ἕκαστος ἰδίαν ἔχει προαίρεσιν, τί οὖν πρὸς ἐμέ; ἐγὼ Πιόνιος λέγομαι. 7. ἄλλοι δὲ ἔλεγον· Ὢ τοσαύτη παιδεία, καὶ οὕτως ἐστίν. Πιόνιος εἶπεν· Ταύτην μᾶλλον οἴδατε δι' ὧν ἐπειράθητε λιμῶν καὶ θανάτων καὶ τῶν ἄλλων πληγῶν. 8. εἶπεν δέ τις αὐτῷ· Καὶ σὺ σὺν ἡμῖν ἐπείνασας. Πιόνιος εἶπεν· Ἐγὼ μετὰ ἐλπίδος τῆς εἰς τὸν θεόν.

31 ἴδε, τὸ Radermacher. 35 οὕτως + ἀνόητος Schwartz.

XI. Ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ μόλις ἐκ τοῦ ὄχλου ἐσφιγμένους ὥστε συμπνίγεσθαι ἐνέβαλον αὐτοὺς εἰς τὴν φυλακὴν παραδόντες τοῖς δεσμοφύλαξιν. 2. εἰσελθόντες δὲ εὗρον κατακεκλεισμένον πρεσβύτερον τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ὀνόματι Λίμνον καὶ γυναῖκα Μακεδονίαν ἀπὸ κώμης Καρίνης καὶ ἕνα ἐκ τῆς αἱρέσεως τῶν Φρυγῶν ὀνόματι Εὐτυχιανόν. 3. ὄντων οὖν αὐτῶν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔγνωσαν οἱ ἐπὶ τῆς φυλακῆς ὅτι τὰ φερόμενα ὑπὸ τῶν πιστῶν οὐ λαμβάνουσιν οἱ περὶ τὸν Πιόνιον. ἔλεγε γὰρ ὁ Πιόνιος, ὅτι Ὅτε πλειόνων ἐχρῄζομεν οὐδένα ἐβαρήσαμεν, καὶ νῦν πῶς ληψόμεθα; 4. ὠργίσθησαν οὖν οἱ δεσμοφύλακες ἐπιφιλανθρωπευόμενοι ἐκ τῶν ἐρχομένων αὐτοῖς, καὶ ὀργισθέντες ἔβαλον αὐτοὺς εἰς τὸ ἐσώτερον, πρὸς τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς τὴν σύμπασαν φιλανθρωπίαν. 5. δοξάσαντες οὖν τὸν θεόν ἡσύχασαν παρέχοντες αὐτοῖς τὰ συνήθη, ὡς μεταγνῶναι τὸν ἐπάνω τῆς φυλακῆς καὶ πάλιν μεταγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὰ ἔμπροσθεν. 6. οἱ δὲ ἔμειναν εἰπόντες· Δόξα τῷ κυρίῳ, συνέβη γὰρ ἡμῖν τοῦτο εἰς ἀγαθόν. 7. ἄδειαν γὰρ ἔσχον τοῦ φιλολογεῖν καὶ προσεύχεσθαι ἡμέρας καὶ νυκτός.

XII. Ὅμως δ᾽ οὖν καὶ ἐν τῇ φυλακῇ πολλοὶ τῶν ἐθνῶν ἤρχοντο πείθειν θέλοντες, καὶ ἀκούοντες αὐτῶν τὰς ἀποκρίσεις ἐθαύμαζον. 2. εἰσῄεσαν δὲ καὶ ὅσοι κατὰ ἀνάγκην ἦσαν σεσυρμένοι τῶν Χριστιανῶν ἀδελφῶν πολὺν κλαυθμὸν ποιοῦντες, ὡς μέγα πένθος καθ᾽ ἑκάστην ὥραν ἔχειν αὐτούς, μάλιστα ἐπὶ τοῖς εὐλαβέσι καὶ ἐν καλῇ πολιτείᾳ γενομένοις, ὡς καὶ κλαίοντα τὸν Πιόνιον λέγειν· 3. Καινῇ κολάσει κολάζομαι, κατὰ μέλος τέμνομαι ὁρῶν τοὺς μαργαρίτας τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν χοίρων καταπατουμένους καὶ τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ ὑπὸ τῆς οὐρᾶς τοῦ δράκοντος εἰς τὴν γῆν σεσυρμένους, τὴν ἄμπελον ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιὰ τοῦ θεοῦ ὑπὸ τοῦ ὑὸς τοῦ μονιοῦ λυμαινομένην· καὶ ταύτην νῦν τρυγῶσι πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν. 4. τεκνία μου οὓς πάλιν ὠδίνω ἕως οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, οἱ τρυφεροί μου ἐπορεύθησαν ὁδοὺς τραχείας. 5. νῦν ἡ Σωσάννα ἐνεδρεύθη ὑπὸ τῶν ἀνόμων πρεσβυτέρων, νῦν ἀνακαλύπτουσι τὴν τρυφερὰν καὶ καλήν, ὅπως ἐμπλησθῶσι τοῦ κάλλους αὐτῆς καὶ ψευδῆ καταμαρτυρήσωσιν αὐτῆς. 6. νῦν ὁ Ἀμὰν κωθωνίζεται, Ἐσθὴρ δὲ καὶ πᾶσα πόλις ταράσσεται. 7. νῦν οὐ λιμὸς ἄρτου οὐδὲ δίψα ὕδατος, ἀλλ᾽ ἢ τοῦ ἀκοῦσαι λόγον κυρίου. 8. ἦ πάντως ἐνύσταξαν πᾶσαι αἱ παρθένοι καὶ ἐκάθευδον; 9. ἐπληρώθη τὸ ῥῆμα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ· Ἆρα ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν εὑρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; 10. ἀκούω δὲ ὅτι καὶ εἷς ἕκαστος τὸν πλησίον παραδίδωσιν, ἵνα πληρωθῇ τὸ Παραδώσει ἀδελφὸς ἀδελφὸν

2 αὐτοὺς + ἐξαγαγόντες αὐτοὺς Schwartz. 9 1. Thess. 2, 9. 2. Kor. 12, 16.
23 f. Mt. 7, 6. 24 f. Apok. 12, 4. 25 f. Ps. 79, 9 u. 13 f. 27 f. Gal. 4, 19.
28 Bar. 4, 26. 29 f. Sus. 28 ff. 32 f. Esth. 3, 15. 32 f. Am. 8, 11.
34 f. Mt. 25, 5. 35 Luk. 18, 8. 37 Mk. 13, 12.

εἰς θάνατον. 11. ἄρα ἐξῃτήσατο ὁ σατανᾶς ἡμᾶς τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον· πύρινον δὲ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ τοῦ θεοῦ λόγου τοῦ διακαθᾶραι τὴν ἅλωνα. 12. τάχα ἐμωράνθη τὸ ἅλας καὶ ἐβλήθη ἔξω καὶ καταπατεῖται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. 13. ἀλλὰ μή τις ὑπολάβῃ, τεκνία, ὅτι ἠδυνάτησεν ὁ κύριος, ἀλλ' ἡμεῖς. 14. Μὴ ἀδυνατεῖ γάρ, φησιν, ἡ χείρ μου τοῦ ἐξελέσθαι; ἢ ἐβάρυνε τὸ οὖς μου ⟨τοῦ⟩ μὴ εἰσακοῦσαι; ἀλλὰ τὰ ἁμαρτήματα ὑμῶν διϊστῶσιν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ τοῦ θεοῦ καὶ ὑμῶν. 15. ἠδικήσαμεν γάρ, ἔνιοι δὲ καὶ καταφρονήσαντες· ἠνομήσαμεν ἀλλήλους δάκνοντες καὶ ἀλλήλους καταιτιώμενοι· ὑπὸ ἀλλήλων ἀνηλώθημεν. 16. ἔδει δὲ ἡμῶν τὴν δικαιοσύνην περισσεύειν μᾶλλον πλέον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων.

XIII. Ἀκούω δὲ ὅτι καί τινας ὑμῶν Ἰουδαῖοι καλοῦσιν εἰς συναγωγάς· διὸ προσέχετε μή ποτε ὑμῶν καὶ μεῖζον καὶ ἑκούσιον ἁμάρτημα ἅψηται, μηδέ τις τὴν ἀναφαίρετον ἁμαρτίαν τὴν εἰς τὴν βλασφημίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἁμαρτήσῃ. 2. μὴ γίνεσθε ἅμα αὐτοῖς ἄρχοντες Σοδόμων καὶ λαὸς Γομόρρας, ὧν αἱ χεῖρες αἵματος πλήρεις. ἡμεῖς δὲ οὔτε προφήτας ἀπεκτείναμεν οὐδὲ τὸν Χριστὸν παρεδώκαμεν καὶ ἐσταυρώσαμεν. 3. καὶ τί πολλὰ λέγω ὑμῖν; μνημονεύετε ὧν ἠκούσατε ⟨καὶ νῦν περαίνετε ἃ ἐμάθετε⟩. ἐπεὶ κἀκεῖνο ἠκούσατε ὅτι φασὶν οἱ Ἰουδαῖοι· Ὁ Χριστὸς ἄνθρωπος ἦν καὶ ἀνεπαύσατο ὡς βιοθανής. 4. εἰπάτωσαν οὖν ἡμῖν, ποίου βιοθανοῦς πᾶς ὁ κόσμος μαθητῶν ἐπληρώθη; 5. ποίου βιοθανοῦς ἀνθρώπου οἱ μαθηταὶ καὶ ἄλλοι μετ' αὐτοὺς τοσοῦτοι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ διδασκάλου αὐτῶν ἀπέθανον; ϛ. ποίου βιοθανοῦς ἀνθρώπου τῷ ὀνόματι τοσούτοις ἔτεσι δαιμόνια ἐξεβλήθη καὶ ἐκβάλλεται καὶ ἐκβληθήσεται; καὶ ὅσα ἄλλα μεγαλεῖα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καθολικῇ γίνεται. 7. ἀγνοοῦσι δὲ ὅτι βιοθανής ἐστιν ὁ ἰδίᾳ προαιρέσει ἐξάγων ἑαυτὸν τοῦ βίου. 8. λέγουσι δὲ καὶ νεκυομαντείαν πεποιηκέναι καὶ ἀνηγειοχέναι τὸν Χριστὸν μετὰ τοῦ σταυροῦ. 9. καὶ ποία γραφὴ τῶν παρ' αὐτοῖς καὶ παρ' ἡμῖν ταῦτα περὶ Χριστοῦ λέγει; τίς δὲ τῶν δικαίων ποτὲ εἶπεν; οὐχ οἱ λέγοντες ἄνομοί εἰσι; πῶς δὲ ἀνόμοις λέγουσι πιστεύσῃ τις, καὶ οὐχὶ τοῖς δικαίοις μᾶλλον;

XIV. Ἐγὼ μὲν οὖν τοῦτο τὸ ψεῦσμα, ὃ λέγουσιν ὡς νῦν γεγονός, ἐκ παιδὸς ἡλικίας ἤκουον λεγόντων Ἰουδαίων. 2. ἔστι δὲ γεγραμμένον ὅτι ὁ Σαοὺλ ἐπηρώτησεν ἐν τῷ ἐγγαστριμύθῳ καὶ εἶπεν τῇ γυναικὶ τῇ οὕτω μαντευομένῃ· Ἀνάγαγέ μοι τὸν Σαμουὴλ τὸν προφήτην. 3. καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ ἄνδρα ὄρθιον ἀναβαίνοντα ἐν διπλοΐδι. καὶ ἔγνω Σαοὺλ ὅτι οὗτος Σαμουήλ, καὶ ἐπηρώτησε περὶ ὧν ἐβούλετο. 4. τί οὖν;

---

1 Luk. 22, 31. 2 Mt. 3, 12. 3 Mt 5, 13. 5 Jes. 59, 1 f. 8 Gal. 5, 15. 10 Mt. 5, 20. 14 Mk. 3, 29. 15 Jes. 1, 10. 16 f. Jes. 1, 15. Mt. 23, 37. AG. 7, 52. 35 1. Sam. 28, 11. 36 1. Sam. 28, 14.

ἠδύνατο ἡ ἐγγαστρίμυθος ἀναγαγεῖν τὸν Σαμουὴλ ἢ οὔ; 5. *εἰ μὲν οὖν λέγουσιν ὅτι Ναί, ὡμολογήκασι τὴν ἀδικίαν πλέον ἰσχύειν τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἐπικατάρατοί εἰσιν.* 6. *ἐὰν δὲ εἴπωσιν ὅτι Οὐκ ἀνήγαγεν, ἄρα οὖν οὐδὲ τὸν Χριστὸν τὸν κύριον.* 7. *ἡ δὲ ὑπόδειξις τοῦδε τοῦ λόγου ἐστὶ τοιαύτη· πῶς ἠδύνατο ἡ ἄδικος ἐγγαστρίμυθος, ἡ δαίμων, ἀναγαγεῖν τὴν τοῦ ἁγίου προφήτου ψυχὴν τὴν ἀναπαυομένην ἐν κόλποις Ἀβραάμ; τὸ γὰρ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος κελεύεται.* 8. *οὐκοῦν ὡς ἐκεῖνοι ὑπολαμβάνουσιν ἀνηνέχθη ὁ Σαμουήλ; μὴ γένοιτο. ἀλλ' ἔστι τοιοῦτό τι·* 9. *παντὶ τῷ ἀποστάτῃ γενομένῳ θεοῦ οἱ τῆς ἀποστασίας παρέπονται ἄγγελοι, καὶ παντὶ φαρμακῷ καὶ μάγῳ καὶ γόητι καὶ μάντει διαβολικοὶ ὑπουργοῦσι λειτουργοί.* 10. *καὶ οὐ θαυμαστόν· φησὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος· Αὐτὸς ὁ σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός, οὐ μέγα οὖν εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης. ἐπεί πως καὶ ὁ ἀντίχριστος ὡς ὁ Χριστὸς φανήσεται.* 11. *οὐχ ὅτι οὖν ἀνήγαγε τὸν Σαμουήλ, ἀλλὰ τῇ ἐγγαστριμύθῳ καὶ τῷ ἀποστάτῃ Σαοὺλ δαίμονες ταρταραῖοι ἐξομοιωθέντες τῷ Σαμουὴλ ἐνεφάνισαν ἑαυτούς.* 12. *διδάξει δὲ αὐτὴ ἡ γραφή· λέγει γὰρ δῆθεν ὁ ὀφθεὶς Σαμουὴλ τῷ Σαούλ· Καὶ σὺ σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ.* 13. *πῶς δύναται ὁ εἰδωλολάτρης Σαοὺλ εὑρεθῆναι μετὰ Σαμουήλ; ἢ δῆλον ὅτι μετὰ τῶν ἀνόμων καὶ τῶν ἀπατησάντων αὐτὸν καὶ κυριευσάντων αὐτοῦ δαιμόνων. ἄρα οὖν οὐκ ἦν Σαμουήλ.* 14. *εἰ δὲ ἀδύνατόν ἐστι τὴν τοῦ ἁγίου προφήτου ἀναγαγεῖν ψυχήν, πῶς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Ἰησοῦν Χριστόν, ὃν ἀναλαμβανόμενον εἶδον οἱ μαθηταὶ καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ ἀρνήσασθαι αὐτὸν ἀπέθανον, οἷόν τέ ἐστιν ἐκ γῆς ἀνερχόμενον ὀφθῆναι;* 15. *εἰ δὲ ταῦτα μὴ δύνασθε ἀντιτιθέναι αὐτοῖς, λέγετε πρὸς αὐτούς· Ὅπως ἂν ᾖ, ἡμεῖς ὑμῶν τῶν χωρὶς ἀνάγκης ἐκπορνευσάντων καὶ εἰδωλολατρησάντων κρείττονές ἐσμεν.* 16. *καὶ μὴ συγκατάθεσθε αὐτοῖς ἐν ἀπογνώσει γενόμενοι, ἀδελφοί, ἀλλὰ τῇ μετανοίᾳ προσμείνατε τῷ Χριστῷ· ἐλεήμων γάρ ἐστι δέξασθαι πάλιν ὑμᾶς ὡς τέκνα.*

XV. *Ταῦτα δὲ αὐτοῦ λαλήσαντος καὶ ἐπισπουδάσαντος αὐτοὺς ἐξελθεῖν ἐκ τῆς φυλακῆς ἐπέστησαν αὐτοῖς ὁ νεωκόρος Πολέμων καὶ ὁ ἵππαρχος Θεόφιλος μετὰ διωγμιτῶν καὶ ὄχλου πολλοῦ λέγοντες·* 2. *Ἴδε Εὐκτήμων ὁ προεστὼς ὑμῶν ἐπέθυσεν, πείσθητε καὶ ὑμεῖς· ἐρωτῶσιν ὑμᾶς Λέπιδος καὶ Εὐκτήμων ἐν τῷ Νεμεσείῳ.* 3. *Πιόνιος εἶπεν· Τοὺς βληθέντας εἰς τὴν φυλακὴν ἀκόλουθόν ἐστι περιμένειν τὸν ἀνθύπατον· τί ἑαυτοῖς τὰ ἐκείνου μέρη ἐπιτρέπετε;* 4. *ἀπῆλθον οὖν πολλὰ εἰπόντες, καὶ πάλιν ἦλθον μετὰ διωγμιτῶν καὶ ὄχλου, καί φησι*

---

7 Luk. 16, 22 f. 12 2. Kor. 11, 14 f.
18 1. Sam. 28, 19 Urtext. Vgl. Luk. 23, 43. 23 AG. 1, 9. 26 Jud. 7.
34 *Εὐκτήμων* + *ὢν* Schwartz.

Θεόφιλος ὁ ἵππαρχος δόλῳ· Πέπομφεν ὁ ἀνθύπατος ἵνα εἰς Ἔφεσον ἀπαχθῆτε. 5. *Πιόνιος εἶπεν· Ἐλθέτω ὁ πεμφθεὶς καὶ παραλαβέτω ἡμᾶς. ὁ ἵππαρχος εἶπεν· Ἀλλὰ πρίγκιψ ἐστὶν ἀξιόλογος· εἰ δὲ οὐ θέλεις, ἄρχων εἰμί.* 6. *καὶ ἐπιλαβόμενος αὐτοῦ ἔσφιγξε τὸ μαφόριον περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ ἐπέδωκε διωγμίτῃ, ὡς μικροῦ δεῖν αὐτὸν πνῖξαι.* 7. *ἦλθον οὖν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ οἱ λοιποὶ καὶ ἡ Σαβῖνα, καὶ κραζόντων αὐτῶν μεγάλῃ φωνῇ· Χριστιανοί ἐσμεν, καὶ χαμαὶ ῥιπτόντων ἑαυτοὺς πρὸς τὸ μὴ ἀπενεχθῆναι εἰς τὸ εἰδωλεῖον, ἓξ διωγμῖται τὸν Πιόνιον ἐβάσταζον κατὰ κεφαλῆς, ὡς μὴ δυναμένους κατέχειν αὐτὸν τοῖς γόνασι λακτίζειν εἰς τὰς πλευρὰς καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ὀκλάσαι.*

XVI. *Βοῶντα οὖν ἤγαγον αὐτὸν βαστάζοντες καὶ ἔθηκαν χαμαὶ παρὰ τὸν βωμόν, ᾧ ἔτι παρειστήκει Εὐκτήμων εἰδωλολατρικῶς.* 2. *καὶ ὁ Λέπιδος εἶπεν· Διὰ τί ὑμεῖς οὐ θύετε, Πιόνιε; οἱ περὶ Πιόνιον εἶπαν· Ὅτι Χριστιανοί ἐσμεν.* 3. *Λέπιδος εἶπεν· Ποῖον θεὸν σέβεσθε; Πιόνιος εἶπεν· Τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς.* 4. *Λέπιδος εἶπεν· Ὁ οὖν ἐσταυρωμένος ἐστίν; Πιόνιος εἶπεν· Ὃν ἀπέστειλεν ὁ θεὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου.* 5. *οἱ δὲ ἄρχοντες μέγα βοήσαντες ἀνεγέλασαν καὶ ὁ Λέπιδος αὐτῷ κατηράσατο.* 6. *ὁ δὲ Πιόνιος ἐβόα· Θεοσέβειαν αἰδέσθητε, δικαιοσύνην τιμήσατε, τὸ ὁμοιοπαθὲς ἐπίγνωτε, τοῖς νόμοις ὑμῶν κατακολουθήσατε. ἡμᾶς κολάζετε ὡς μὴ πειθομένους, καὶ ὑμεῖς ἀπειθεῖτε· κολάζειν ἐκελεύσθητε, οὐ βιάζεσθαι.*

XVII. *Καὶ πρὸς αὐτὸν Ῥουφῖνός τις παρεστὼς τῶν ἐν τῇ ῥητορικῇ διαφέρειν δοκούντων εἶπεν· Παῦσαι, Πιόνιε, μὴ κενοδόξει.* 2. *ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Αὗταί σου αἱ ῥητορεῖαι; ταῦτά σου τὰ βιβλία; ταῦτα Σωκράτης ὑπὸ Ἀθηναίων οὐκ ἔπαθεν. νῦν πάντες Ἄνυτοι καὶ Μέλητοι.* 3. *ἆρα Σωκράτης καὶ Ἀριστείδης καὶ Ἀνάξαρχος καὶ οἱ λοιποὶ ἐκενοδόξουν καθ᾽ ὑμᾶς, ὅτι καὶ φιλοσοφίαν καὶ δικαιοσύνην καὶ καρτερίαν ἤσκησαν;* 4. *ὁ δὲ Ῥουφῖνος ἀκούσας οὕτως ἐσιώπησεν.*

XVIII. *Εἷς δέ τις τῶν ἐν ὑπεροχῇ καὶ δόξῃ κοσμικῇ καὶ ὁ Λέπιδος σὺν αὐτῷ εἶπον· Μὴ κρᾶζε, Πιόνιε.* 2. *ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Καὶ μὴ βιάζου· πῦρ ἄναψον καὶ ἑαυτοῖς ἀναβαίνομεν.* 3. *Τερέντιος δέ τις ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἀνέκραξεν· Οἴδατε ὅτι οὗτος καὶ τοὺς ἄλλους ἀνασοβεῖ ἵνα μὴ θύσωσιν;* 4. *λοιπὸν οὖν στεφάνους ἐπετίθεσαν αὐτοῖς· οἱ δὲ διασπῶντες αὐτοὺς ἀπέρριπτον.* 5. *ὁ δὲ δημόσιος εἱστήκει τὸ εἰδωλόθυτον κρατῶν· οὐ μέντοι ἐτόλμησεν ἐγγύς τινος προσελθεῖν, ἀλλ᾽ αὐτὸς ἐνώπιον πάντων κατέφαγεν αὐτὸ ὁ δημόσιος.* 6. *κραζόντων δὲ αὐτῶν· Χριστιανοί ἐσμεν, μὴ εὑρίσκοντες τὸ τί ποιήσωσιν αὐτοῖς ἀνέπεμψαν*

15 f. Ex. 20, 11. AG. 4, 24 u. a. 18 Joh. 3, 17.

αὐτοὺς πάλιν εἰς τὴν φυλακήν, καὶ ὁ ὄχλος ἐνέπαιζε καὶ ἐρράπιζεν αὐτούς. 7. *καὶ τῇ Σαβίνῃ τις λέγει· Σὺ εἰς τὴν πατρίδα σου οὐκ ἠδύνω ἀποθανεῖν; ἡ δὲ εἶπεν· Τίς ἐστιν ἡ πατρίς μου; ἐγὼ Πιονίου ἀδελφή εἰμι.* 8. *τῷ δὲ Ἀσκληπιάδῃ Τερέντιος ὁ τότε ἐπιτελῶν τὰ κυνήγια εἶπεν· Σὲ αἰτήσομαι κατάδικον εἰς τὰς μονομάχους φιλοτιμίας τοῦ υἱοῦ μου.* 9. *ὁ δὲ Ἀσκληπιάδης πρὸς αὐτόν· Οὐ φοβεῖς με ἐν τούτῳ.* 10. *καὶ οὕτως εἰσήχθησαν εἰς τὴν φυλακήν. καὶ εἰσιόντι τῷ Πιονίῳ εἰς τὴν φυλακὴν εἷς τῶν διωγμιτῶν ἔκρουσε κατὰ τῆς κεφαλῆς μεγάλως ὥστε τραυματίσαι αὐτόν· ὁ δὲ ἡσύχασεν.* 11. *αἱ χεῖρες δὲ τοῦ πατάξαντος αὐτὸν καὶ τὰ πλευρὰ ἐφλέγμαναν ὥστε μόλις αὐτὸν ἀναπνεῖν.* 12. *εἰσελθόντες δὲ ἐδόξασαν τὸν θεὸν ὅτι ἔμειναν ἐν ὀνόματι Χριστοῦ ἀβλαβεῖς καὶ οὐκ ἐκράτησεν αὐτῶν ὁ ἐχθρὸς οὐδὲ Εὐκτήμων ὁ ὑποκριτής, καὶ διετέλουν ἐν ψαλμοῖς καὶ εὐχαῖς ἐπιστηρίζοντες ἑαυτούς.* 13. *ἐλέγετο δὲ μετὰ ταῦτα ὅτι ἠξιώκει ὁ Εὐκτήμων ἀναγκασθῆναι ἡμᾶς, καὶ ὅτι αὐτὸς ἀπήνεγκε τὸ ἴδιον εἰς τὸ Νεμεσεῖον, ὃ καὶ μετὰ* <τὸ> *φαγεῖν ἐξ αὐτοῦ ὀπτηθὲν ἠθέλησεν ὅλον εἰς τὸν οἶκον ἀποφέρειν.* 14. *ὡς ἐγκαταγέλαστον αὐτὸν διὰ τὴν ἐπιορκίαν γενέσθαι, ὅτι ὤμοσε τὴν τοῦ αὐτοκράτορος τύχην καὶ τὰς Νεμέσεις στεφανωθεὶς μὴ εἶναι Χριστιανὸς μηδὲ ὡς οἱ λοιποὶ παραλιπεῖν τι τῶν πρὸς τὴν ἐξάρνησιν.*

XIX. *Μετὰ δὲ ταῦτα ἦλθεν ὁ ἀνθύπατος εἰς τὴν Σμύρναν, καὶ προσαχθεὶς ὁ Πιόνιος ἐμαρτύρησε, γενομένων ὑπομνημάτων τῶν ὑποτεταγμένων, πρὸ τεσσάρων εἰδῶν Μαρτίων.* 2. *καθεσθέντος πρὸ βήματος Κυντιλλιανὸς ἀνθύπατος ἐπηρώτησε· Τίς λέγῃ; ἀπεκρίθη· Πιόνιος.* 3. *ὁ δὲ ἀνθύπατος εἶπεν· Ἐπιθύεις; ἀπεκρίνατο· Οὔ.* 4. *ὁ ἀνθύπατος ἐπηρώτησεν· Ποίαν θρησκείαν ἢ αἵρεσιν ἔχεις; ἀπεκρίνατο· Τῶν καθολικῶν.* 5. *ἐπηρώτησε· Ποίων καθολικῶν; ἀπεκρίνατο· Τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας εἰμὶ πρεσβύτερος.* 6. *ὁ ἀνθύπατος· Σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν; ἀπεκρίνατο· Ναί, ἐδίδασκον.* 7. *ἐπηρώτησε· Τῆς μωρίας διδάσκαλος ἦς; ἀπεκρίθη· Τῆς θεοσεβείας.* 8. *ἐπηρώτησε· Ποίας θεοσεβείας; ἀπεκρίθη· Τῆς εἰς τὸν θεὸν πατέρα τὸν ποιήσαντα τὰ πάντα.* 9. *ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Θῦσον. ἀπεκρίνατο· Οὔ, τῷ γὰρ θεῷ εὔχεσθαί μέ δεῖ.* 10. *ὁ δὲ λέγει· Πάντες τοὺς θεοὺς σέβομεν καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τοὺς ὄντας ἐν τῷ οὐρανῷ θεούς. τί τῷ ἀέρι προσέχεις; θῦσον αὐτῷ.* 11. *ἀπεκρίθη· Οὐ τῷ ἀέρι προσέχω ἀλλὰ τῷ ποιήσαντι τὸν ἀέρα καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς.* 12. *ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Εἰπόν, τίς ἐποίησεν; ἀπεκρίνατο· Οὐκ ἔξεστιν εἰπεῖν.* 13. *ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Πάντως ὁ θεός, τουτέστιν ὁ Ζεύς, ὅς ἐστιν ἐν τῷ οὐρανῷ, βασιλεὺς γάρ ἐστι πάντων τῶν θεῶν.*

XX. *Σιωπῶντι δὲ τῷ Πιονίῳ καὶ κρεμασθέντι ἐλέχθη· Θύεις; ἀπεκρίνατο· Οὔ.* 2. *πάλιν βασανισθέντι αὐτῷ ὄνυξιν ἐλέχθη· Μετα-*

33 *τί*: *ἦ* Schwartz.

νόησον· διὰ τί ἀπονενόησαι; ἀπεκρίνατο· Οὐκ ἀπονενόημαι ἀλλὰ ζῶντα θεὸν φοβοῦμαι. 3. ὁ ἀνθύπατος· Ἄλλοι πολλοὶ ἔθυσαν καὶ ζῶσι καὶ σωφρονοῦσιν. ἀπεκρίνατο· Οὐ θύω. 4. ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Ἐπερωτηθεὶς λόγισαί τι παρὰ σεαυτῷ καὶ μετανόησον. ἀπεκρίνατο· Οὔ. 5. ἐλέχθη αὐτῷ· Τί σπεύδεις ἐπὶ τὸν θάνατον; ἀπεκρίνατο· Οὐκ ἐπὶ τὸν θάνατον ἀλλ' ἐπὶ τὴν ζωήν. 6. Κυντιλλιανὸς ὁ ἀνθύπατος εἶπεν· Οὐ μέγα πρᾶγμα ποιεῖς σπεύδων ἐπὶ τὸν θάνατον· καὶ γὰρ οἱ ἀπογραφόμενοι ἐλαχίστου ἀργυρίου πρὸς τὰ θηρία θανάτου καταφρονοῦσι, καὶ σὺ εἷς ἐκείνων εἶ. ἐπεὶ οὖν σπεύδεις ἐπὶ τὸν θάνατον ζῶν καήσῃ. 7. καὶ ἀπὸ πινακίδος ἀνεγνώσθη Ῥωμαϊστί· Πιόνιον ἑαυτὸν ὁμολογήσαντα εἶναι Χριστιανὸν ζῶντα καῆναι προσετάξαμεν.

XXI. Ἀπελθόντος δὲ αὐτοῦ μετὰ σπουδῆς εἰς τὸ στάδιον διὰ τὸ πρόθυμον τῆς πίστεως καὶ ἐπιστάντος τοῦ κομενταρησίου ἑκὼν ἀπεδύσατο. 2. εἶτα κατανοήσας τὸ ἁγνὸν καὶ εὔσχημον τοῦ σώματος ἑαυτοῦ πολλῆς ἐπλήσθη χαρᾶς, ἀναβλέψας δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εὐχαριστήσας τῷ τοιοῦτον αὐτὸν διατηρήσαντι θεῷ ἥπλωσεν ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου καὶ παρέδωκε τῷ στρατιώτῃ πεῖραι τοὺς ἥλους. 3. καθηλωθέντι δὲ αὐτῷ πάλιν ὁ δημόσιος εἶπεν· Κατανόησον καὶ ἀρθήσονταί σου οἱ ἧλοι. 4. ὁ δὲ ἀπεκρίθη· Ἠισθόμην γὰρ ὅτι ἔνεισι, καὶ συννοήσας ὀλίγον εἶπεν· Διὰ τοῦτο σπεύδω ἵνα θᾶττον ἐγερθῶ, δηλῶν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. 5. ἀνώρθωσαν οὖν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ξύλου, καὶ λοιπὸν μετὰ ταῦτα καὶ πρεσβύτερόν τινα Μητρόδωρον τῆς αἱρέσεως τῶν Μαρκιωνιστῶν. 6. ἔτυχεν δὲ τὸν μὲν Πιόνιον ἐκ δεξιῶν, τὸν δὲ Μητρόδωρον ἐξ ἀριστερῶν, πλὴν ἀμφότεροι ἔβλεπον πρὸς ἀνατολάς. 7. προσενεγκάντων δὲ αὐτῶν τὴν ὕλην καὶ τὰ ξύλα κύκλῳ περισωρευσάντων ὁ μὲν Πιόνιος συνέκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς, ὥστε τὸν ὄχλον ὑπολαβεῖν ὅτι ἀπέπνευσεν. 8. ὁ δὲ κατὰ τὸ ἀπόρρητον εὐχόμενος ἐλθὼν ἐπὶ τὸ τέλος τῆς εὐχῆς ἀνέβλεψεν. 9. ἤδη δὲ τῆς φλογὸς αἰρομένης γεγηθότι προσώπῳ τελευταῖον εἰπὼν τὸ ἀμὴν καὶ λέξας· Κύριε, δέξαι μου τὴν ψυχήν, ὡς ἐρευγόμενος ἡσύχως καὶ ἀπόνως ἀπέπνευσε καὶ παρακαταθήκην ἔδωκε τὸ πνεῦμα τῷ πατρὶ τῷ πᾶν αἷμα καὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀδίκως κατακριθεῖσαν ἐπαγγειλαμένῳ φυλάξαι.

XXII. Τοιοῦτον βίον διανύσας ὁ μακάριος Πιόνιος ἀμώμητον ἀνέγκλητον ἀδιάφθορον, ἀεὶ τὴν γνώμην ἔχων τεταμένην εἰς θεὸν παντοκράτορα καὶ εἰς τὸν μεσίτην θεοῦ καὶ ἀνθρώπων Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν κύριον ἡμῶν, τοιούτου κατηξιώθη τέλους, καὶ τὸν μέγαν ἀγῶνα νικήσας διῆλθε διὰ τῆς στενῆς θύρας εἰς τὸ πλατὺ καὶ μέγα φῶς. 2. ἐσημάνθη δὲ αὐτοῦ ὁ στέφανος καὶ διὰ τοῦ σώματος. μετὰ γὰρ τὸ

---

24 ἀριστερῶν + ἑστάναι Schwartz. 29 AG. 7, 59. 35 f. 1. Tim. 2, 5. 36 f. Mt. 7, 13.

κατασβεσθῆναι τὸ πῦρ τοιοῦτον αὐτὸν εἴδομεν οἱ παραγενόμενοι ὁποῖόν τε τὸ σῶμα ἀκμάζοντος ἀθλητοῦ κεκοσμημένου. 3. *καὶ γὰρ τὰ ὦτα αὐτοῦ ⟨οὐ⟩ μυλλὰ ἐγένοντο καὶ αἱ τρίχες ἐν χρῷ τῆς κεφαλῆς προσεκάθηντο, τὸ δὲ γένειον αὐτοῦ ὡς ἰούλοις ἐπανθοῦν ἐκεκόσμητο.* 4. *ἐπέλαμπε δὲ καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πάλιν χάρις θαυμαστή, ὥστε τοὺς Χριστιανοὺς στηριχθῆναι μᾶλλον τῇ πίστει, τοὺς δε ἀπίστους πτοηθέντας καὶ τὸ συνειδὸς ἔχοντας πεφοβημένον κατελθεῖν.*

XXIII. *Ταῦτα ἐπράχθη ἐπὶ ἀνθυπάτου τῆς Ἀσίας Ἰουλίου Πρόκλου Κυντιλλιανοῦ, ὑπατευόντων αὐτοκράτορος Γ. Μεσίου Κύντου Τραιανοῦ Δεκίου Σεβαστοῦ τὸ δεύτερον καὶ Οὐεττίου Γρατοῦ, πρὸ τεσσάρων εἰδῶν Μαρτίων κατὰ Ῥωμαίους, κατὰ δὲ Ἀσιανοὺς μηνὸς ἕκτου ἐννεακαιδεκάτῃ, ἡμέρᾳ σαββάτῳ, ὥρᾳ δεκάτῃ, κατὰ δὲ ἡμᾶς βασιλεύοντος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.*

Text nach O. v. Gebhardt, Das Martyrium des heil. Pionius, Archiv für slawische Philologie 18, 1 und 2 (1896), 156—171, und Acta, 96—114. — Schwartz, De Pionio et Polycarpo (s. o. zu Nr. 1). — Th. Zahn, Patrum apostolicorum opera II, Lips. 1876, 164 f. — J. B. Lightfoot, The Apostolic Fathers II 2, 1, London 1889, 715—722, vgl. auch 638—645. — Vgl. Gregg, Decian Persecution, 242 bis 261, vgl. auch 264 ff. — Delehaye, Passions, 28—37. — Boll. 1/II. Febr. I 37—46.

11. Akten des Acacius.

I. Quotienscumque seruorum dei gloriosa facta memoramus, illi referimus gratiam qui et patientem tuetur in poena et uictorem coronat in gloria. 2. Marcianus itaque consularis a Decio imperatore provectus, Christianae legis inimicus, Acacium ad se iussit adduci, quem scutum quoddam ac refugium illius regionis audierat. Eo introducto ad se ait: Debes amare principes nostros, homo Romanis legibus uiuens. 3. respondit Acacius: Et cui magis cordi est uel a quo sic diligitur imperator quemadmodum a nobis? Assidua enim nobis pro eo ac iugis oratio est, ut prolixum aeuum in hac luce conficiat, iusta populos potestate moderetur et pacatum maxime imperii sui tempus accipiat, deinde pro salute militum, pro statu orbis et mundi. 4. Marcianus ait: Haec et ipse collaudo; sed ut obsequium tuum plenius imperator agnoscat, sacrificium illi solue nobiscum. 5. Acacius dixit: Ego deum meum qui est uerus et magnus pro salute regis obtestor, sacrificium uero nec ille exigere nec nos debemus soluere. quis enim homini sacra persoluat? 6. Marcianus respondit: Cui deo precem fundis ut ipsi et nos sacra solvamus? Acacius dixit: Opto te scire quod prosit et deum qui est uerus agnoscere. 7. Marcianus ait: Nomen eius mihi enuntia.

4 *ἐπανθοῦσιν* v. Gebhardt. 18 profectus P. 20 religionis P. 22 ab hominibus Christianis O. 27 dominum PB. 29 ait P; dixit: Responde B.

Acacius dixit: Deus Abraham et deus Isaac et deus Jacob. 8. Marcianus ait: Deorum sunt ista nomina? Acacius dixit: Non ista; sed qui locutus est istis, ille est deus uerus, illum timere debemus. 9. Marcianus ait: Quis est iste? respondit Acacius: Altissimus Adonai, sedens super cherubin et seraphin. 10. Marcianus ait: Quid est ⟨cherubin et⟩ seraphin? respondit Acacius: Altissimi dei minister et excelsae sedis antistes.

II. Marcianus ait: Quae te philosophiae disputatio uana decepit? sperne inuisibilia potius et deos quos aspicis recognosce. respondit Acacius: Qui sunt illi, quibus sacrificare me praecipis? 2. Marcianus ait: Apollini seruatori nostro, famis et pestilentiae depulsori, per quem omnis mundus seruatur et regitur. 3. respondit Acacius: Illi futuri, ut putatis, interpreti? qui infelix cum puellulae amore flagraret, currebat attonitus ignarus perditurum se optatissimam praedam: apertum est itaque quod nec diuinus fuit qui ista nesciuit, nec deus, quem puella decepit. 4. nec hoc solum doloris excepit: crudeliori illum damno mox fortuna multauit. nam ut erat turpis in pueros, forma Hyacinthi cuiusdam captus, ut bene nostis, incaluit et miser atque ignarus futuri disco quem optabat uiuere occidit. 5. ipse qui cum Neptuno aliquando seruiuit, ipse qui pecora aliena seruauit, huic sacrificare me praecipis? an Aesculapio fulminato, an adulterae Veneri et portentis ceteris vel huius vitae vel huius exitii? 6. adorabo ergo eos, quos non dignor imitari, quos contemno, quos accuso, quos horreo? Quorum facta nunc si quis admittat, seueritatis res uestrae non poterit leges effugere, et modo in aliis colitis quod in aliis uindicatis? 7. Marcianus ait: Christianorum consuetudo haec est multa in deos nostros maledicta confingere. propterea te uenire mecum ad Iouem Iunonemque praecipio, ut simul celebrantes dulce conuiuium numinibus, quae sunt digna, reddamus. 8. respondit Acacius: Quomodo hic sacrifico illi, cuius sepulcrum esse constat in Creta? numquid resurrexit a mortuis?

III. Marcianus ait: Aut sacrifica aut morere. respondit Acacius: Hoc et Dalmatae faciunt latrocinandi arte callentes. ubi angustias uiarum et secreta itineris loca obsederint ad nocendum, uenantur singulos transeuntes et ut quisque illuc uiator pedem tulerit, hac pactione constringitur, ut aut pecuniam relinquat aut uitam; nemo itaque ibi quid sit rationis interrogat, sed quid possit ille qui cogit. 2. similis est tua sententia, qui aut iniusta impleri praecipis aut minaris exitium. nihil formido, nihil timeo. ius publicum punit scortatorem, adulterum, furem, corruptorem sexus uirilis, maleficum et homicidam. horum si reus sum, ante uocem tuam me ipse condemno: sin uero

5 ⟨ ⟩ Weber. 9 dii PB. 11 vestro PBT. 17 videre ABT. 17 ipsi PB. 19 portentis ceteris sacrificium impendam? vel ob huius vitae exitum adorabo ego G. 21 num severitatem vestrae ... legis PB. 22 quae P. 30 necandum G.

quod deum qui est uerus colo, ducor ad poenam, non legis, sed iudicis uoluntate condemnor. 3. propheta clamat interminans: Non est qui exquirat deum; omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. ideo purgare te non potes. scriptum est enim: Omnis in quo iudicat, sic et iudicabitur. et iterum: Ut iudicas, sic et iudicaberis, et ut facis, sic et erit tibi. 4. Marcianus ait: Ego non sum iussus iudicare, sed cogere. unde si contempseris, certus esto de poena. 5. respondit Acacius: Et mihi praeceptum est, ne quando deum meum negem. si tu seruis homini fragili atque carnali cito ab hoc mundo recessuro, quem mox uermibus scis edendum, quanto magis ego potentissimo deo oboedire debeo, cuius uirtute firmata sunt omnia, quae constant in saecula, et cuius illud est dictum: Qui me negauerit coram hominibus, et ego denegabo illum coram patre meo qui est in caelis, quando uenero in gloria et uirtute praedicta iudicare uiuos et mortuos.

IV. Marcianus ait: Quod discere semper optabam, repente confessus es errorem uestrae persuasionis et legis. habet ergo, ut dicis, filium deus? respondit Acacius: Habet. 2. Marcianus ait: Quis est filius dei? respondit Acacius: Uerbum ueritatis et gratiae. 3. Marcianus dixit: Hoc habet nomen? respondit Acacius: Non de nomine interrogaueras, sed de ipsa filii potestate. 4. [Marcianus ait: Nomen explana. respondit Acacius: Iesus Christus uocatur.] 5. Marcianus ait: Ex qua dei uxore conceptus est? respondit Acacius: Non hominis more deus filium ex muliebri coitu genuit (nam absit ut tu maiestati diuinae contactum puellae mortalis affirmes), sed Adam primum dextera sua faciente formauit — luto primi illius hominis membra composuit et ubi integram iam compleuerat effigiem, animam spiritumque concessit — sec⟨undus autem⟩, filius dei, uerbum ueritatis, ex dei corde processit. ideo scriptum est: Eructauit cor meum uerbum bonum. 6. Marcianus ait: Corporalis igitur deus est? Acacius dixit: Ipse solus agnoscit, nos uero non cognoscimus inuisibilem formam, sed uirtutem potentiamque ueneramur. 7. Marcianus ait: Si in corpore non est, etiam cordis ignarus est ⟨et sensus⟩. nam sensus non potest esse sine membris. respondit Acacius: Non in his membris sapientia nascitur, sed a deo datur. quid ergo pertinet corpus ad sensum? 8. Marcianus ait: Cataphrygas aspice homines religionis antiquae ⟨et⟩ ad mea sacra conuersos reliquisse quod fuerant et nobiscum diis uota persoluere: et tu similiter parere festina. omnes catholicae legis collige Christianos et cum his religionem nostri imperatoris imitare. ueniat tecum totus populus qui ex tuo pendet arbitrio.

---

2 Vgl. Ps. 13, 1 ff. 52, 2 ff. 4 Mt. 7, 1. 4 Vgl. Rom. 2, 1. 10 cuius virtus constat in saecula PB. 11 Mt. 10, 33. 12 Vgl. Mt. 24, 30. 1. Petr. 4, 5. 20 hominum AT. 24 sec⟨undus autem⟩ W., sic et Hss. 25 Ps. 44, 2. 29 ⟨ ⟩ W. 32 ⟨ ⟩ W. 35 adtende P.

9. respondit Acacius: Illi omnes non meo nutu, sed dei praecepto reguntur. audiunt me itaque, si iusta persuadeam; sin uero peruersa et nocitura, contemnunt.

V. Marcianus ait: Omnium trade mihi nomina. respondit Acacius: Nomina eorum caelesti libro indita et diuinis sunt paginis annotata. quomodo ergo oculi mortales aspiciunt quod immortalis uirtus dei et inuisibilis annotauit? 2. Marcianus ait: Ubi sunt magi, socii artis tuae uel doctores huius artificiosae fallaciae? respondit Acacius: Nos a deo meruimus omnia et meremur, sectam uero magicae artis horremus. 3. Marcianus ait: Ideo magi estis, quia nouum nescio quod genus religionis inducitis. respondit Acacius: Illos despuimus, quos uos prius facitis sic timetis. deficient enim uobis dii, si aut artifex saxo aut saxum non abundaverit artifici. timemus enim illum, non quem fabricamus, sed a quo fabricati sumus: qui nos creauit ut dominus, amauit ut pater et ab aeterna morte quasi bonus patronus eripuit. 4. Marcianus ait: Da nomina, ne poenae ipse succumbas. respondit Acacius: Ante tribunal ipse assisto et nomen inquiris? an speras quod multos ualeas uincere quem ego solus exstinguo? si proprium nomen meum exploras, Acacius dicor; ut si cordi tibi nomina sunt, uocor Agathangelus, et Piso Traianorum episcopus et Menander presbyter. fac iam quod placet. 5. Marcianus ait: Recipieris in carcerem ut imperator gesta cognoscat et ex eius nutu, quid de te agi debeat, decernatur. 6. lectis itaque omnibus gestis Decius imperator, altercationem tam celebrem responsionibus admirans uersus in risum est et Marciano mox praefecturam Pamphyliae dedit, Acacium uero uehementer admirans aestimationi propriae et legi suae reddidit. 7. Acta sunt haec Marciano consulare sub imperatore Decio quarto kalendas Aprilis.

Text nach J. Weber (W), De actis S. Acacii, Diss. Straßburg, Leipzig-Borna 1913, 46—52 (A = Augiensis, B = Bruxellensis, P = Parisinus, T = Treyirensis). v. Gebhardt (G), Acta, 115—120. — Vgl. Harnack, Literatur 2, 2, 468 f. (Zweifel an Echtheit). Zu Weber vgl. H. Delehaye, Analecta Bollandiana 33 (1914), 346 f. W.s Interpolationshypothese mußte unberücksichtigt bleiben.

12. Akten des Maximus.

I. Decius imperator uolens opprimere uel superare legem Christianorum, decreta constituit per uniuersum orbem ut omnes Christiani recedentes a deo uiuo et uero daemoniis sacrificarent, qui uero noluissent, suppliciis subiacerent. 2. eo tempore famulus dei Maximus, uir sanctus, ultro se palam ostendit:

4 f. Vgl. Phil. 4, 3. Apok. 13, 8 usw. 10 despuimus W., destruimus Hss. 11 et sic timetis T et a vobis factos ipsi t. AB. 12 abundaret B. 14 aeternae morti quasiut P. 17 si cordi tibi nomina sunt, Acacius dicor, et si proprium nomen meum exploras, vocor Agathangelus et Hss. 22 responsionis Hss.

erat uero plebeius, negotii sui curam gerens. 3. comprehensus igitur oblatus est Optimo proconsuli apud Asiam. 4. proconsul dixit ad eum: Quis uocaris? respondit: Maximus dicor. 5. proconsul dixit: Cuius condicionis es? Maximus dixit: Ingenuus natus, seruus uero Christi. 6. proconsul dixit: Quod officium geris? Maximus respondit: Homo sum plebeius, meo negotio uiuens. 7. proconsul dixit: Christianus es? Maximus respondit: Etsi peccator, Christianus tamen sum. 8 proconsul dixit: Non cognouisti decreta inuictissimorum principum quae nuper aduenerunt? Maximus respondit: Quae? 9. proconsul dixit: Vt omnes Christiani relicta superflua superstitione cognoscant uerum principem, cui omnia subiacent, et eius deos adorent. Maximus respondit: Iniquam regis huius saeculi prolatam sententiam cognoui, et ideo me palam ostendi. 10. proconsul dixit: Sacrifica ergo diis. Maximus respondit: Ego non sacrifico nisi soli deo, cui me ab ineunte aetate sacrificasse congratulor. 11. proconsul dixit: Sacrifica ut salueris; quod si nolueris, uariis faciam te deficere tormentis. Maximus respondit: Hoc est quod semper optaui. propterea enim me manifestaui, ut tandem carens miserabili et temporali uita aeternam reciperem.

II. Tunc proconsul iussit eum fustibus caedi. cumque caederetur dicebat ei: Sacrifica, Maxime, ut ab his liber sis tormentis. Maximus respondit: Haec non sunt tormenta, quae pro nomine domini nostri Iesu Christi inferuntur, sed sunt unctiones. si enim recessero a domini mei praeceptis, quibus sum de euangelio eius eruditus, uera et perpetua mihi manebunt tormenta. 2. tunc proconsul iussit eum in equuleo suspendi. cumque torqueretur dicebat ad eum: Iam resipisce, miser, ab insipientia tua et sacrifica, ut animam lucreris. Maximus respondit: Animam meam lucrabor, si non sacrificauero; quod si sacrificauero, perdo eam. mihi enim nec fustes nec ungulae nec ignis sentiendi dant dolorem; quia in me manet gratia Christi, quae me saluum faciet in aeternum omnium sanctorum orationibus, qui in hac colluctatione certantes uestras superauerunt insanias nobisque uirtutum exempla reliquerunt. 3. tunc proconsul dedit in eum sententiam dicens: Eum qui sacris legibus assensum noluit accommodare, ut magnae deae Dianae sacrificaret, ad metum reliquorum Christianorum obrui lapidibus praecepit diuina clementia. 4. et sic raptus est athleta Christi a ministris diaboli, gratias agens deo et patri per Iesum Christum filium eius, qui eum dignum iudicauit certando diabolum superare; ductusque foras muros lapidibus caesus reddidit spiritum.

III. Passus est autem famulus dei Maximus apud Asiam prouinciam, secundo idus Maii, sub Decio imperatore et Optimo proconsule, regnante domino nostro Iesu Christo; cui est gloria in saecula saeculorum, amen.

Text nach v. Gebhardt, Acta, 121—123. — Vgl. Harnack, Literatur 2, 2, 469 Anm. 1.

13. Akten Cyprians.

I. Imperatore Valeriano quartum et Gallieno tertium consulibus tertio kalendarum Septembrium Carthagine in secretario Paternus proconsul Cypriano episcopo dixit: Sacratissimi imperatores Valerianus et Gallienus literas ad me dare dignati sunt, quibus praeceperunt eos, qui Romanam religionem non colunt, debere Romanas caeremonias recognoscere. exquisiui ergo de nomine tuo, quid mihi respondes? 2. Cyprianus episcopus dixit: Christianus sum et episcopus. nullos alios deos noui, nisi unum et uerum deum, qui fecit caelum et terram, mare et quae sunt in eis omnia. huic deo nos Christiani deseruimus, hunc deprecamur diebus ac noctibus pro nobis et pro omnibus hominibus et pro incolumitate ipsorum imperatorum. 3. Paternus proconsul dixit: In hac ergo uoluntate perseueras? Cyprianus episcopus respondit: Bona uoluntas, quae deum nouit, inmutari non potest. 4. Paternus proconsul dixit: Poteris ergo secundum praeceptum Valeriani et Gallieni exul ad urbem Curubitanam proficisci? Cyprianus episcopus dixit: Proficiscor. 5. Paternus proconsul dixit: Non solum de episcopis, uerum etiam de presbyteris mihi scribere dignati sunt. uolo ergo scire ex te, qui sint presbyteri, qui in hac ciuitate consistunt? Cyprianus episcopus respondit: Legibus uestris bene atque utiliter censuistis delatores non esse; itaque detegi et deferri a me non possunt. in ciuitatibus autem suis inuenientur. 6. Paternus proconsul dixit: Ego hodie in hoc loco exquiro. Cyprianus 〈episcopus〉 dixit: Cum disciplina prohibeat, ut quis se ultro offerat et tuae quoque censurae hoc displiceat, nec offerre se ipsi possunt; sed a te exquisiti inuenientur. 7. Paternus proconsul dixit: A me inuenientur. et adiecit: Praeceperunt etiam, ne in aliquibus locis conciliabula fiant, nec coemeteria ingrediantur. si quis itaque hoc tam salubre praeceptum non obseruauerit, capite plectetur. Cyprianus episcopus respondit: Fac, quod tibi praeceptum est.

II. Tunc Paternus proconsul iussit beatum Cyprianum episcopum in exilium deportari. cumque diu ibidem moraretur, successit Aspasio Paterno proconsuli Galerius Maximus proconsul, qui sanctum Cyprianum episcopum ab exilio reuocatum sibi iussit praesentari. 2. cumque Cyprianus sanctus martyr electus a deo de ciuitate Curubitana, in qua exilio ex praecepto Aspasii Paterni tunc proconsulis datus fuerat, regressus esset, ex sacro praecepto in suis hortis manebat et inde cotidie sperabat, ueniri ad se, sicut illi ostensum fuerat. 3. et cum illic demoraretur, repente idibus Septembris Tusco et Basso consulibus uenerunt ad eum principes duo, unus strator officii Galeri Maximi proconsulis, qui Aspasio Paterno successerat, et alius equistrator a custodiis eiusdem officii. 4. qui et in curriculum eum leuauerunt in medioque posuerunt

---

8 f. Ex. 20, 11 u. a. AG. 4, 24. 14, 15. 10 1. Tim. 2, 1 f.

et in Sexti perduxerunt, ubi idem Galerius Maximus proconsul bonae ualetudinis recuperandae gratia secesserat. 5. et ita idem Galerius Maximus proconsul in aliam diem Cyprianum sibi reseruari praecepit. et eo tempore beatus Cyprianus ductus ad principem et stratorem eiusdem officii Galeri Maximi proconsulis clarissimi uiri secessit, et in hospitio eius cum eo in uico, qui dicitur Saturni, inter Veneream et Salutariam mansit. 6. illuc uniuersus populus fratrum conuenit, et cum hoc sanctus Cyprianus conperisset, custodiri puellas praecepit, quoniam omnes in uico ante ianuam hospitii principis manserant.

III. Et ita altera die, octaua decima kalendarum Octobrium mane, multa turba conuenit ad Sexti secundum praeceptum Galeri Maximi proconsulis. 2. et ita idem Galerius Maximus proconsul eadem die Cyprianum sibi offerri praecepit in atrio Sauciolo sedenti. 3. cumque oblatus fuisset, Galerius Maximus proconsul Cypriano episcopo dixit: Tu es Thascius Cyprianus? Cyprianus episcopus respondit: Ego sum. 4. Galerius Maximus proconsul dixit: Tu papam te sacrilegae mentis hominibus praebuisti? Cyprianus episcopus respondit: Ego. 5. Galerius Maximus proconsul dixit: Iusserunt te sacratissimi imperatores caeremoniari. Cyprianus episcopus dixit: Non facio. 6. Galerius Maximus <proconsul> ait: Consule tibi! Cyprianus episcopus respondit: Fac, quod tibi praeceptum est. in re tam iusta nulla est consultatio.

IV. Galerius Maximus conlocutus cum concilio sententiam uix et aegre dixit uerbis huiusmodi: Diu sacrilega mente uixisti et plurimos nefariae tibi conspirationis homines adgregasti et inimicum te diis Romanis et religionibus sacris constituisti, nec te pii et sacratissimi principes Valerianus et Gallienus Augusti et Valerianus nobilissimus Caesar ad sectam caeremoniarum suarum reuocare potuerunt. 2. et ideo cum sis nequissimorum criminum auctor et signifer deprehensus, eris ipse documento his, quos scelere tuo tecum adgregasti: sanguine tuo sancietur disciplina. 3. et his dictis decretum ex tabella recitauit: Thascium Cyprianum gladio animadverti placet. Cyprianus episcopus dixit: Deo gratias.

V. Post hanc uero sententiam turba fratrum dicebat: Et nos cum ipso decollemur. propter hoc tumultus fratrum exortus est et multa turba eum prosecuta est. 2. et ita idem Cyprianus in agrum Sexti productus est et ibi se lacerna byrro exspoliauit et genu in terra flexit et in orationem se domino prostrauit. 3. et cum se dalmatica exspoliasset et diaconibus tradidisset, in linea stetit et coepit spiculatorem sustinere. 4. cum uenisset autem spiculator, iussit suis, ut eidem speculatori viginti quinque aureos darent. linteamina uero et manualia a fratribus ante eum mittebantur. 5. postea uero beatus Cyprianus manu sua oculos sibi texit. qui cum lacinias manuales ligare sibi non potuisset, Iulianus presbyter et Iulianus subdiaconus ei ligauerunt. 6. ita beatus Cyprianus passus est, eiusque corpus propter gentilium curiositatem

in proximo positum est. inde per noctem sublatum cum cereis et scolacibus ad areas Macrobii Candidiani procuratoris, quae sunt in uia Mappaliensi iuxta piscinas, cum uoto et triumpho magno deductum est. 7. post paucos autem dies Galerius Maximus proconsul decessit.

VI. Passus est autem beatissimus Cyprianus martyr die octaua decima kalendarum Octobrium sub Valeriano et Gallieno imperatoribus, regnante uero domino nostro Iesu Christo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. amen.

Text: Cypriani opera ed. G. Hartel (Corpus Script. Eccles. Lat. 3, 3), Wien 1871, CX—CXIV; v. Gebhardt, Acta, 124—128.

Untersuchungen: Gregg, Decian Persecution, 115—152, 274—280. — Monceaux, Histoire 2, 179—197. — R. Reitzenstein, Die Nachrichten über den Tod Cyprians, Sitz.Ber. d. Heidelberger Akademie d. Wissenschaften, 1913. — Ders., Bemerkungen zur Märtyrerliteratur II. Nachträge zu den Akten Cyprians, Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, 1919, 177—219. — P. Franchi de' Cavalieri, Studi Romani 2, 1914, 189—215. — P. Corssen, Das Martyrium des Bischofs Cyprian, Zeitschr. f. d. neutest. Wiss. 15, 1914, 221—233, 285—316; 16 (1915), 54—92, 198—230; 17 (1916), 189—206; 18 (1917), 118—139, 202—223.

14. Martyrium des Konon.

I. Πάλιν ὦ τῆς δυσσεβοῦς κρίσεως. Μετὰ τὸ τελειωθῆναι τοὺς ἁγίους τοῦ Χριστοῦ μάρτυρας Παπίαν, Διόδωρον καὶ Κλαυδιανὸν ἐπεβέβηκεν ὁ ἡγεμὼν τῇ πόλει Μαγυδῷ, καὶ καθίσας ἐν τῷ προαστείῳ τοῦ Διὸς ἐπειρᾶτο κἀκεῖσε τοὺς οἰκήτορας διὰ τοῦ κήρυκος προσκαλεῖσθαι. 2. *οἱ δὲ τῆς κηρυκῆς τοῦ βοῶντος ἐπακούσαντες μᾶλλον σπουδαιοτέρως ὑπεχώρησαν ἐκ τῆς πόλεως πάντα καταλείψαντες, ὥστε τὴν πόλιν μόνην ὑπολειφθῆναι μετὰ τοῦ μιαροῦ ἄρχοντος καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ.* 3. *ὁ δὲ ἀπέστειλεν σιγγουλαρίους καί τινας ἄλλους κύκλῳ τῆς πόλεως ἀναζητεῖν πανταχοῦ καὶ κατ' οἶκον, εἴ τινας εὕροιεν.* 4. *ἦλθον οἱ ἀποσταλέντες καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ μηδένα εὑρηκέναι ἐν τῇ πόλει ἢ ἐν τοῖς ἀγροῖς.*

II. *Καί τις ὀνόματι Ναόδωρος, ὁ καὶ Ἀπελλῆς, πατὴρ πόλεως, καὶ ἄλλος τις, νεωκόρος [ὀνόματι], ἐμμαινόμενος καὶ αὐτὸς τῇ ἀσεβείᾳ τῶν εἰδώλων, ἠξίωσαν τὸν ἡγεμόνα δοθῆναι αὐτοῖς βοήθειαν, ὥστε ζητῆσαι ἐν οἷς ὑπώπτευον τόποις.* 2. *καί τις βοηθὸς ὀνόματι Ὠριγένης, ἐπιβὰς καὶ αὐτὸς σὺν τῷ προειρημένῳ Ναοδώρῳ μετὰ καὶ εἰρηναρχικῆς τάξεως καὶ ἑτέρων τινῶν, ηὗρον τὸν μακάριον Κόνωνα ἐν τόπῳ τινὶ λεγομένῳ Καρμενά, βασιλικὸν ἐπαρδεύοντα κῆπον.* 3. *καὶ ἐγγίσαντες τῷ τρισμακαρίῳ μάρτυρι ἐχαιρέτιζον αὐτὸν λέγοντες· Χαῖρε, Κόνων.* 4. *καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἡ ἀκέραιος ψυχή, ὁ ἄκακος τῇ διανοίᾳ, λέγει πρὸς αὐτούς· Χαίρετε καὶ ὑμεῖς, τέκνα.*

10 *κρίσεως* G. *πίστεως* Hss. 14 *κηρυκείας?* G.

5. λέγει αὐτῷ ὁ Ὠριγένης· Παπία, καλεῖ σε ὁ ἡγεμών. 6. ὁ ἅγιος Κόνων λέγει· Καὶ ἐμοῦ ὁ ἡγεμὼν τί χρείαν ἔχει, ξένου ἀνθρώπου καὶ μάλιστα Χριστιανοῦ; ἐὰν ζητῇ τοὺς ὁμοίους ἑαυτοῦ, ζητείτω, καὶ οὐχὶ ἄνθρωπον γεηπόνον, μοχθοῦντα τὸ καθ' ἡμέραν. 7. καὶ ἐπαπορηθεὶς ὁ παράνομος Ναόδωρος ἐπὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ ἁγίου Κόνωνος, κελεύει δεθῆναι αὐτὸν τῷ ἵππῳ αὐτοῦ καὶ οὕτως ἕλκεσθαι. καὶ ὁ ἅγιος μάρτυς οὐδὲν ἀντεῖπεν τοῖς ἐφέλκουσιν αὐτόν, ἀλλὰ πράως καὶ ἐπιεικῶς ἐπηκολούθει τοῖς παρανόμοις.

III. Λέγει ὁ Ναόδωρος τῷ Ὠριγένει· Ἡ θήρα ἡμῶν οὐ κενὴ ἐγενήθη· ὁ γὰρ ζητούμενος ηὑρέθη. οὗτος ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν πάντων ἀπολογήσασθαι ἔχει. 2. καὶ προσαγαγόντων αὐτὸν τῷ ἡγεμόνι Ναόδωρος λέγει· Εὐμενείᾳ τῶν θεῶν καὶ προστάγματι τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῇ σῇ εὐτυχίᾳ, ἄρχον ἡμῶν ἐπίλεκτε, ηὑρέθη ὁ ζητούμενος φίλτατος τοῖς θεοῖς πᾶσιν πειθόμενος καὶ τοῖς νόμοις καὶ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ. 3. καὶ ὁ ἅγιος Κόνων μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἔφη· Οὐχ ὡς ἔστιν λέγεις· ἐγὼ γὰρ πείθομαι τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ Χριστῷ. 4. Ὠριγένης λέγει· Ἐπίλεκτε τῶν ἡγεμόνων, πολλὰ περιοδεύσαντες κύκλῳ τὰ περὶ τὴν πόλιν οὐδένα εὑρεῖν δεδυνήμεθα εἰ μὴ τὸν γέροντα τοῦτον ἐν κήπῳ τινί.

IV. Ὁ δὲ ἡγεμὼν λέγει τῷ μάρτυρι· Εἰπέ μοι, ἄνθρωπε, πόθεν εἶ, ἢ ποίου γένους τυγχάνεις, ἢ τί τὸ ὄνομά σου; 2. Κόνων εἶπεν· Πόλεως μέν εἰμι ἐγὼ Ναζαρὲθ τῆς Γαλιλαίας, συγγένεια δέ μοί ἐστιν πρὸς Χριστόν, ᾧ ἐκ προγόνων λατρεύω, ὃν ἔγνωκα ἐπὶ πάντων θεόν. 3. ἔφη αὐτῷ ὁ τύραννος· Εἰ ἔγνως τὸν Χριστόν, γνῶθι καὶ τοὺς ἡμετέρους θεούς. ἐμοὶ πείσθητι καί, μὰ τοὺς θεοὺς ἅπαντας, τιμὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν περιποιεῖς σεαυτῷ, ἀλλὰ καὶ εὐγενῆ πίστιν καὶ δόξαν ἐν ὑπερβολῇ. 4. οὐ λέγω σοι· Θῦσον, ἀλλ' οὐδέ τι τῶν τοιούτων ποίησον· μόνον δὲ λάβε λίβανον βραχὺν καὶ οἶνον καὶ θαλλὸν καὶ εἰπέ· Δίε πανύψιστε, σῶζε τὸ πλῆθος τοῦτο. 5. τοῦτο εἰπέ, καὶ ἕτερον οὐδέν σε ἐπάγω. ἐμοῦ ἄκουσον παρακαλοῦντός σε καὶ φύγε τὴν ἀσεμνοτάτην θρησκείαν. 6. τί πλανᾶσθε, ἄνθρωπον θεὸν λέγοντες, καὶ τοῦτον βιοθανῆ; ὡς ἔμαθον παρὰ Ἰουδαίων ἀκριβῶς, καὶ τί τὸ γένος αὐτοῦ καὶ ὅσα ἐνεδείξατο τῷ ἔθνει αὐτῶν καὶ πῶς ἀπέθανεν σταυρωθείς. 7. προκομίσαντες γὰρ αὐτοῦ τὰ ὑπομνήματα ἐπανέγνωσάν μοι. παῦσαι οὖν τῆς τοιαύτης μωρίας καὶ ἔσο μεθ' ἡμῶν εὐφραινόμενος.

V. Ὁ δὲ μακάριος μάρτυς στενάξας καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, πρὸς τὸν τῶν ὅλων θεὸν προσευξάμενος, τῷ τυράννῳ ἔφη· 2. Ἀσεβέστατε πάντων ἀνθρώπων. εἴθε τοιαύτης μωρίας καὶ σὺ ἧς μετέχων καὶ μὴ ἤπολλες ψυχάς, ἃς οὐκ ἔδει ἀπολέσθαι, προσέχων λίθοις ἀψύ-

---

13 φιλτάτοις? G. 22 Vgl. 2. Tim. 1, 3. 22 Vgl. Röm. 9, 5.

χοις καὶ ἔργοις χειρῶν ἀνθρώπων, τοῖς μὴ βλέπουσιν μήτε ἀκούουσιν. 3. πῶς δὲ ἐτόλμησας τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν οὕτω βλασφημῆσαι, οὗ ἐν χερσὶν ἐστιν ἡ πνοή σου; ἐμοὶ δὲ γένοιτο καὶ πᾶσιν τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀνεξαρνήτως ἀεὶ ὑμνεῖν καὶ δοξάζειν αὐτὸν τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα καὶ θεόν. 4. καὶ ὁ ἀσεβὴς τύραννος μεμηνὼς ἐπὶ τοῖς λεχθεῖσιν ὑπὸ τοῦ ἁγίου μάρτυρος λέγει πρὸς αὐτόν· 5. Ἐμοὶ οὐ πείθῃ; αἱ βάσανοί σε πτοῆσαι πείσουσιν· εἰ δὲ καὶ τῶν βασάνων καταφρονεῖς, λέοντί σε πικροτάτῳ παραβαλὼν οὕτως σε ἀναλώσω, ἢ βορὰν τοῖς ἐκ βυθοῦ θηρίοις παραδώσω σε, ἢ ἐπὶ σταυροῦ κρεμάσας ἀποκτανθῆναί σε ποιήσω, ἢ λαβροτάτῳ πυρὶ ἐν λέβητι ὑποκαιομένῳ βαλῶ σε καὶ ἐκτήξω τὰς σάρκας σου, ἐὰν μὴ θύσῃς τοῖς ἀηττήτοις καὶ αἰωνίοις θεοῖς. 6. καὶ ὁ μακάριος μάρτυς λέγει πρὸς τὸν ἀσεβῆ τύραννον· Ἀσχημονεῖς, ἡγεμών· λόγοις ἐπαγγελλόμενος μόνον, ἐκφοβεῖν με οἰόμενος, νομίζεις πεῖσαί με; οὐ πείσεις με· μὴ γένοιτο. 7. βλέπε δὲ μὴ σε ὁ κριτὴς ταρτάρῳ παραδώσῃ ἀνυπερθέτῳ, ἢ πυρὶ ασβέστῳ εἰς αἰῶνας, ὅπου ὁ σκώληξ οὐ τελευτᾷ καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται· 8. αἱ γὰρ σαὶ βάσανοι, ἃς ἐπαγγέλλῃ μοι, οὐ δύνανταί με ἀδικῆσαι· θεὸν γὰρ ἔχω τὸν ἐνδυναμοῦντά με. 9. ὁ δὲ τύραννος εἶπεν πρὸς αὐτόν· Εἰ καὶ αἱ βάσανοι οὐδὲν ἰσχύσουσιν κατὰ σοῦ, ἔτι πικροτέρας βασάνους ἐπινοήσομαι κατὰ σοῦ.

VI. Σκεψάμενος μετὰ τῶν συνέδρων αὐτοῦ κελεύει ἥλους γενέσθαι ὑπὸ ἄρθρων καὶ καθηλώσας τοὺς πόδας τοῦ μάρτυρος ἐποίησεν ἔμπροσθεν προτρέχειν αὐτὸν τοῦ ἅρματος αὐτοῦ. 2. καὶ ἐλαυνόμενος δυσὶν φραγελλίοις οὐδὲν ἀπεκρίνατο, ἀλλ' ἔψαλλεν λέγων· Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν κύριον, καὶ προσέσχεν μοι καὶ εἰσήκουσεν τῆς δεήσεώς μου. 3. ὡς δὲ ἐπλησίασεν τῷ ἐμπορίῳ θεὶς τὰ γόνατα ὀλιγοψυχῶν ἐκ τοῦ κόπου ὁ μακάριος Κόνων καὶ ἀναβλέψας πρὸς τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην ἐπηύξατο λέγων· 4. Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, δέξαι τὴν ψυχήν μου καὶ ῥῦσαί με ἀπὸ τῶν αἱμοβόρων κυνῶν καὶ ἀνάπαυσόν με μετὰ πάντων τῶν δικαίων σου τῶν πεποιηκότων τὸ θέλημά σου. ναί, ὁ θεός μου, ὁ βασιλεὺς τῶν αἰώνων. 5. καὶ ταῦτα εὐξάμενος καὶ σφραγίσας ἑαυτὸν εὐθέως ἀπέδωκεν τὸ πνεῦμα. 6. ὁ δὲ παράνομος ἡγεμών, πολλὰ καταπλαγεὶς ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ μάρτυρος, ἐξώρμησεν ἐπὶ τὸν ἴδιον δρόμον. 7. ὁ δὲ μακάριος Κόνων προσφορὰ προσηνέχθη τῷ βασιλεῖ τῶν αἰώνων θεῷ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

---

1 Vgl. Dan. 5, 23. 2 Vgl. Röm. 9, 5. 7 πτοήσασαι πείσεσθαι? πείθεσθαι ποιήσουσιν? G. 14 Vgl. Mt. 5, 25. 15 Vgl. Mt. 3, 12. 16 Ies. 66, 24. Mk. 9, 48. 18 Vgl. Phil. 4, 13. 22 ἄρθρων G. ἀριθμὸν Hss. 24 Ps. 39, 2. 26 λειποψυχῶν? vgl. unten S. 67 Z. 14. G. 28 Vgl. AG. 7, 59.

Ἄθλησις τοῦ ἁγίου μάρτυρος Κόνωνος τοῦ κηπουροῦ.

Οὗτος ἦν κατὰ τοὺς χρόνους Δεκίου τοῦ βασιλέως ἐκ Ναζαρὲτ τῆς Γαλιλαίας· εἶτα ἦλθεν ἐν πόλει Μαγυδὼν τῆς Παμφυλίας, καὶ ἦν ἐν τόπῳ λεγομένῳ Καρμενὰ κῆπον καλλιεργῶν καὶ λάχανα φυτεύων καὶ ποτίζων, ἐξ ὧν τὴν τροφὴν ἐπορίζετο. ἦν δὲ τὸν τρόπον ἁπλοῦς· ὡς καὶ τοὺς μέλλοντας κρατήσειν αὐτὸν ἐπιστάντας καὶ ὡς ἐν παιγνίῳ ἀσπαζομένους αὐτὸν ἀντασπάζεσθαι καὶ τὴν αἰτίαν δι᾽ ἣν ἦλθον εἰπόντας, ὅτι ὁ ἡγεμὼν Πούπλιος αὐτὸν καλεῖ, ἀποκρίνασθαι· Ποίαν γὰρ ἐκεῖνος ἐμοῦ χρείαν ἔχει, καὶ μάλιστα ὑπάρχοντος Χριστιανοῦ; καλείτω τοὺς ὁμόφρονας αὐτοῦ. δεσμευθεὶς καὶ ἀχθεὶς πρὸς τὸν ἡγεμόνα καὶ παρ᾽ αὐτοῦ θῦσαι τοῖς εἰδώλοις προτραπείς, βαθὺ στενάξας καὶ τὸν τύραννον καθυβρίσας καὶ ἐμμένειν τῇ εἰς Χριστὸν ὁμολογίᾳ βεβαιωσάμενος, ἥλοις σιδηροῖς τοὺς πόδας καθηλωθεὶς καὶ τρέχειν ἔμπροσθεν τοῦ ἅρματος ἀναγκαζόμενος, λειποψυχήσας καὶ ἐπὶ γόνυ κλιθεὶς καὶ προσευξάμενος παρέδωκε τὸ πνεῦμα τῷ κυρίῳ.

Text nach A. Papadopulos-Kerameus, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας* 5, Petersburg 1898, 384—389. Danach v. Gebhardt (G.), Acta, 129 bis 133. Die *Ἄθλησις* Menaeentext aus Cod. Rep. II. n. 25 der Stadtbibliothek zu Leipzig (vgl. v. Gebhardt VIII). — Vgl. Harnack, Literatur 2, 2, 469 f.

15. Martyrium des Marianus und Jakobus.

I. Quotiens aliquid beatissimi martyres dei omnipotentis et Christi eius festinantes ad promissa regna caelorum carissimis suis uerecundius mandant, memores humilitatis quae semper in fide solet facere maiores, quanto modestius petiuerunt, tanto efficacius impetrauerunt. 2. et nobis quoque hoc praedicandae gloriae suae munus dei testes nobilissimi reliquerunt, Marianum dico, ex dilectissimis fratribus nostris, et Iacobum, quos mihi scitis praeter communem sacramenti religionem, uitae etiam societate et domesticis affectibus inhaesisse. 3. qui contra saeuientis saeculi pressuras et gentiles impetus habituri tam sublime certamen, praelium suum, quod instinctu spiritus caelestis inierunt, in notitiam fraternitatis per nos uenire iusserunt, non quod in terris uellent coronae suae gloriam per iactantiam praedicari, sed ut praecedentibus experimentis multitudo plebis et dei populus ad exemplum fidei posset armari. 4. nec inmerito id obsecuturo mihi fiducia familiaris iniunxit. quis enim dubitet quae nobis in pace uitae communitas fuerit, quando nos indiuidua dilectione uiuentes unum tempus persecutionis inuenerit?

II. Nam pergebamus in Numidiam simul, ut semper antea, socio parique comitatu ingressi uiam, quae nos ad exoptatum fidei ac religionis obsequium, illos iam ducebat ad caelum. 2. et ueneramus ad locum qui appellatur Muguas, cui est Cirtensis coloniae suburbana uicinitas, in qua tunc maxime ciuitate gentilium caeco furore et officiis militaribus persecutionis impetus quasi fluctus saeculi tumescebant, et auidis faucibus ad tentandam iustorum fidem rabies

---

17 regni R. 18 quantum F. 28 idem edituro R. 34 cui] qui F.

diaboli infestantis inhiabat. 3. unde Marianus et Iacobus beatissimi martyres certissime exoptata diuinae in se dignationis signa tenuerunt, qui in ea regione, in qua persecutionis tempestas turbulentius fureret, hora iam maturante deducti intellegebant sua Christo gubernante ad ipsum coronae locum directa uestigia. 4. namque omnes dilectos dei cruenti et caecati praesidis furor per militares manus infensis et infestantibus animis requirebat. 5. nec in hos solos crudelitatis exercebatur insania, qui superioribus persecutionibus inconcussi libere deo uiuerent, sed in illos quoque manum diabolus insatiabilem porrigebat, quos iamdudum in exilia submotos, etsi nondum sanguine, mente iam martyras, ferox praesidis amentia coronarat.

III. In his ergo ab exilio suo perducebantur ad praesidem Agapius et Secundinus episcopi praedicandi, ambo spiritali dilectione concordes, alter et carnalis continentiae sanctitate. 2. perducebantur, inquam, non a poena, sicut gentilibus uidebatur, ad poenam, sed a gloria potius ad gloriam, a certamine ad certamen aliud, ut qui captiosas saeculi pompas in obtinendo Christi nomine subegissent, etiam mortis aculeos consummatae fidei uirtute calcarent. 3. neque enim fas erat ut tardius quaererent in terrena conluctatione uictoriam, quos iam dominus secum habere properabat. 4. et contigit, fratres, ut Agapius et Secundinus ex inlustri sacerdotio martyres gloriosi, in eo transitu quo ad beatae passionis suae praelium, praesidis quidem temporali potestate, sed Christi electione pergebant, nostrum intrare dignarentur hospitium. 5. quibus tantus inerat spiritus uiuificationis et gratiae, ut tam sanctis et tam praeclaris dei testibus iam parum esset quod ipsi martyrio glorioso pretiosum sanguinem destinassent, nisi etiam alios martyras fidei suae inspiratione fecissent. 6. horum tanta in fratres caritas fuit et tanta dilectio, ut licet taciti possent tam deuotae et obstinatae uirtutis exemplis fidem fraternitatis adstruere, tamen ad stabilitatem perseuerantiae latius consulentes, pectoribus nostris rorem tractatus salutaris infunderent; neque enim tacere poterant qui dei sermone uiuebant. 7. nec mirum si paucis illis diebus tam large nostrum omnium mentes eorum tractatus salubris animauit, in quibus iam Christus micante gratia de proxima passione fulgebat.

IV. Denique ita proficiscentes illi Marianum et Iacobum exemplo et magisterio suo dispositos reliquerunt, ut recentissima gloriae suae uestigia dimitterent secuturis. 2. uixdum enim biduum fluxerat, et ecce Marianum et Iacobum carissimos nostros sua palma quaerebat. 3. nec ut aliis in locis unus hoc aut alius stationarius miles agebat, sed centurionum uiolenta manus et improba multitudo sic ad uillam, quae nos habebat, quasi ad famosam sedem fidei conuolarat. 4. o exoptata nobis incursio! o felix et digna exultatione

13 sanctitate laudabilis, oder praeclarus? Mercati. 15 captiuos a saeculi pompis R. 28 sermonem uidebant R.; vgl. Deut. 8, 3. Mt. 4, 4.

trepidatio! siquidem ad nos uentum est propter hoc tantum, ut dei dignationem Mariani et Iacobi iustus sanguis expleret. 5. uix hoc in loco possumus, fratres dilectissimi, gaudia cumulata frenare, qui alios ante biduum ad ipsum passionis exitum a nostris amplexibus miseramus, alios adhuc nobiscum futuros martyras habebamus. 6. quos cum iam matura diuinae dignationis hora fortius quaerit, nos etiam aliqua fraternae gloriae parte perstrinxit, et pertrahebamur a Muguis in Cirtensem coloniam. 7. sequebantur autem carissimi nobis et ad palmam passionis electi, quos et nostri amor ducebat et Christi iam matura dignatio. 8. ita miro modo et inmaculato pergendi ordine sequebantur illi qui fuerant antecessuri. 9. denique illis non fuit longa dilatio; namque dum nos exultantius adhortantur, se quoque Christianos esse liberiore gaudio prodiderunt. 10. mox interrogati, cum in fortissima nominis confessione perstarent, deducuntur in carcerem.

V. Tunc attentantur numerosis durisque cruciatibus per stationarium militem, iustorum piorumque carnificem, adhibitis in auxilium crudelitatis eius centurione et Cirtensium magistratibus, hoc est diaboli sacerdotibus, tanquam membrorum laceratione frangeretur fides, cui cura corporis uilis est. 2. et Iacobus quidem, sicuti erat in uirtute fidei semper austerior, qui et infestationes iam semel Decianae persecutionis euicerat, affectauit se non Christianum tantum, sed et diaconum confiteri. 3. Marianum autem tormentis fecit obnoxium, quod se lectorem tantum, sicuti fuerat, fatebatur. 4. quaenam illa tormenta! quam noua, quam diaboli uenenato sensu et deiciendi artibus exquisita supplicia! 5. pependit Marianus ad uulnera, eoque martyri etiam in ipsis lacerationibus suis affuit gratia, sic torsus est, ut illum exaltaret et poena. 6. nexus autem qui pendentem gerebant, non manus, sed summos apices pollicum uinxerant, scilicet ut digitorum tenuis exilitas plus in ferendis membris ceteris laboraret. 7. addita etiam pedibus iniusta pondera, ut dum discordantibus poenis utrimque distracta et uiscerum conuulsione resoluta, de neruis suis totius corporis conpago penderet. 8. nihil egisti iuxta dei templum, iuxta Christi coheredem, nequitia gentilis. 9. suspenderis licet membra, concusseris latera, diuulseris uiscera, Marianus noster in deum fidens, quantum corpore, tantum et mente crescebat. 10. uicta denique feritate torquentium, rursus in carcerem de triumpho suo multum laetatus includitur. ibi cum Iacobo et ceteris fratribus gaudium uictoriae dominicae frequenti oratione celebrauit.

VI. Quid nunc, gentiles? creditis Christianos sentire carceris poenas et saeculares horrere tenebras, quos manet gaudium lucis aeternae? 2. spiritus cum fida spe uenientis gratiae caelos mente conplexus, suis iam non interest poenis. 3. secretam licet suppliciis quaeratis et abditam sedem, graues antri

---

9 immutato R. 23 eoque] et quae R.

caligantis horrores domumque tenebrarum, fidentibus in deum nullus squalidus locus, nullum tempus triste sentitur. 4. fouet illos deo patri dicatos fratres diebus Christus et noctibus. 5. etenim Mariano post illam uexationem corporis altius in soporis tranquilla resoluto, quid diuina dignatio ad fiduciam spei salutaris ostenderit, expergefactus nobis sic ipse narrauit: 6. Ostensum est, inquit, mihi, fratres, tribunalis excelsi et candidi nimium sublime fastigium, in quo ad uicem praesidis iudex satis decora facie praesidebat. 7. illic erat catasta, non humili pulpitu nec uno tantum ascensibilis gradu, sed multis ordinata gradibus et longe sublimis ascensu. 8. et admouebantur confessorum singulae classes, quas ille iudex ad gladium duci iubebat. uentum est et ad me. 9. tunc exauditur mihi uox clara et inmensa dicentis: Marianum applica. 10. et ascendebam in illam catastam, et ecce ex inprouiso mihi sedens ad dexteram eius iudicis Cyprianus apparuit et porrexit manum et leuauit me in altiorem catastae locum, et arrisit et ait: Veni, sede mecum. 11. et factum est ut audirentur aliae classes, me quoque assidente. et surrexit ille iudex, et nos eum deducebamus ad praetorium suum. 12. iter autem nobis erat per locum pratis amoenum et uirentium nemorum laeta fronde uestitum, opacum cupressis consurgentibus in excelsum et pinis pulsantibus caelum, ut putares eum locum per omnem circuitus ambitum lucis uirentibus coronatum. 13. sinus autem in medio perlucidi fontis uberantibus uenis et puris liquoribus redundabat. et ecce subito ab oculis nostris ille iudex recessit. 14. tunc ibi Cyprianus fialam, quae super marginem fontis iacebat, arripuit, et cum illam de fonte sitienti similis inplesset, hausit, et inplens iterum mihi porrexit, et libenter bibi. 15. et cum „Deo gratias" dicerem, excitatus, inquit, mea uoce, surrexi.

VII. Tunc Iacobo quoque in recordationem rediit quod hanc sibi significasset coronam diuinae dignationis ostensio. 2. nam superioribus diebus, cum eiusdem carrucae uehiculo Marianus et Iacobus et cum his ego uiam communiter carperemus, ad medium fere diem inter illa itineris confragosa mirabili et alto sopore correptus, postquam a nobis interpellatus et excitatus euigilat, Perturbatus sum, inquit, non sine gaudio meo, fratres; sed et uos mecum gaudere debetis. 3. uidi, inquit, iuuenem inenarrabili et satis ampla magnitudine, cuius uestitus discincta erat in tantum candida luce, ut oculi in eam constanter uidere non possent; cuius pedes terram non calcabant et uultus oris super nubes erat. 4. is cum transcurreret, unam tibi, Mariane, et unam mihi zonas purpureas in sinus nostros iaculatus est, et ait: Sequimini me cito. 5. o quietem uigiliis omnibus fortiorem! o quietem quam feliciter dormiat quisquis in fide uigilat! quae terrena tantum membra sopierat, quoniam uidere

2 fraternitas Christi diebus ac n. R. 7 in quo quidam iudicis ad uicem praesidebat R. 22 de fontis riuulis impl. R. 37 in qua fel. dormit R.

dominum nisi spiritus non ualebat. 6. quantum exultantes quamque sublimes animos martyrum fuisse credendum est, quibus in sancti nominis confessione passuris et audire Christum ante contigit et uidere offerentem se suis quocumque in loco, quocumque tempore. 7. non fuit inpedimento uehiculi se promouentis inquieta iactatio, nec dies medius, qui sub claro tunc sole fulgebat. 8. nulla noctis expectata secreta sunt: nouo genere gratiae martyri suo dominus nouum tempus uisionis elegit.

VIII. Nec in uno hoc aut alio fuit ista dignatio. namque Aemilianus, quamuis equestris ordinis gentiliter haberetur, unus tamen in carcere et ipse de fratribus, qui ad quinquagesimum prope aetatis annum carnis continentia puer uenerat, continuatis in carcere gemina superpositione ieiuniis et orationibus saepe repetitis, per quas deuota mens pasta in alium diem sacramento domini parabatur, in somno die medio reclinatus, mox quiete discussa talia nobis suae uisionis arcana patefecit. 2. Producto mihi, inquit, e carcere homo gentilis, hoc est frater meus carnalis, occurrit. 3. is in res nostras admodum curiosus insultabunda uoce perquirit, sciscitans quatenus nos in illis poenalibus tenebris et inedia carceris haberemur. 4. cui responsum dedi, milites Christi et in tenebris clarissimam lucem et in ieiunio cibum saturabilem dei habere sermonem. 5. et cum haec audisset, Scitote, inquit, quod omnes uos qui in carcere habemini, si obnixe perstabitis, manebit poena capitalis. 6. at ego qui uerebar ne conpositum luderet fraude mendacium, confirmare uotum meum uolui et Vere, inquam, patiemur omnes? 7. at ille rursus affirmat: Gladius uobis et sanguis in proximo est. sed uelim scire, inquit, an omnibus uobis, qui uitam istam contempnitis, indiscreta et aequalia munerum caelestium praemia rependantur. 8. cui responsum dedi: Non sum idoneus huius tam magnae rei ferre sententiam. attolle, inquam, oculos paulisper ad caelum: iam uidebis innumerabilem turbam micantium siderum. numquid stella omnis pari luminis honore praefulget? et tamen lumen omnibus unum est. 9. ad haec ille curiosius iterum quod interrogaret inuenit. Ergo si qua discretio est, inquit, qui uestrum sunt in promerenda domini uoluntate potiores? 10. Nimirum, inquam, prae ceteris duo, quorum nec tibi dicenda et deo nota sunt nomina. 11. nouissime incumbenti acrius et perscrutanti molestius, Ii sunt, inquam, qui quo difficilius et tardius uincunt, gloriosius coronantur; et propter hoc scriptum est: Facilius intrabit camelus per foramen acus, quam diues in regna caelorum.

IX. Post has ostensiones in carcere etiam diebus paucis commorati, producuntur in publicum, ut eos Cirtensium magistratus elogio fortissimae con-

11 puer uenerat] peruenerat R. 24 istam fehlt bei R. | discreta an aequalia R. 27 stellae omnes . . . perfulgent R. 28 omnibus lumen est (ohne unum) R. 33 quo] quod F. 34 hoc] hos R. 34 Mt. 19, 24.

fessionis honoratos transmitterent cum parte iam damnationis ad praesidem. 2. et ecce unus e circumstantibus fratribus nostris omnium in se gentilium conuertit oculos, quod iam per gratiam proximae passionis Christus in eius ore et facie relucebat. 3. cumque ex eo turbulentis et furentibus animis quaereretur an eiusdem et ipse esset religionis et nominis, rapuit tam dulcem promptissima confessione comitatum. 4. sic elogiis suis beati martyres plures dei testes, dum ipsi ad martyrium parantur, adquirunt; et iam transmissi ad praesidem, negotiosum ac difficile iter cum uoluntate properabant. 5. tunc eos praesidi admotos iterum Lambesitanus carcer accepit. haec enim sola apud gentiles hospitia iustorum.

X. Interim per dies plurimos effusione sanguinis transmittebatur ad dominum numerosa fraternitas, nec peruenire ad Mariani et Iacobi clericorumque uictimam rabies insanientis praesidis poterat, laicorum tam multis occupata uulneribus. 2. nam ita inter se nostrae religionis gradus artifex saeuitia diuiserat, ut laicos a clericis separatos temptationibus saeculi et terroribus suis putaret esse cessuros. 3. ergo carissimi nostri et fidelissimi milites Christi ceterique de clero contristari aliquantulum coeperant, quod, laicis certaminis sui laude perfunctis, seruaretur sibi tam lenta et tam sera uictoria.

XI. Tunc Agapius, qui iamdudum martyrio suo consummatae fidei sacramenta perfecerat, qui et ipse, cum pro puellis duabus, Tertulla et Antonia, quas sibi carissimas ad uicem pignerum diligebat, repetitis frequenter precibus oraret ut secum et illae dei dignatione martyres fierent, retulerat meritorum suorum tali reuelatione fiduciam. 2. cui dictum est: Quid assidue petis quod una oratione meruisti? 3. is ergo Agapius agenti Iacobo in carcere per tempus quietis apparuit. nam sub ipso ictu passionis, dum expectatur carnifex, Et bene, inquit Iacobus, ad Agapii ceterorumque martyrum beatissimorum pergo conuiuium. 4. nam ista nocte, fratres, Agapium nostrum uidebam inter omnes alios laetiorem, quos una nobiscum Cirtensis carcer incluserat, sollemne quoddam et laetitiae plenum celebrare conuiuium. 5. quo cum ego et Marianus quasi ad agapem spiritu dilectionis et caritatis raperemur, adcucurrit nobis obuius puer, quem constabat esse alterum ex geminis ante triduum cum matre conpassis, corona rosea collo circumdatus et in manu dextera palmam uiridissimam praeferens, 6. et Quid properatis? inquit, gaudete et exultate, cras enim nobiscum et ipsi caenabitis. 7. o dei magna in suos et praeclara dignatio! o uera et paterna pietas in Iesu Christo domino nostro, qui dilectis suis et indulget tam larga beneficia et clementiae suae munera praestaturus ante declarat. 8. dies a uisione primus inluxerat, et iam promissis dei sententia praesidis seruiebat, quae Marianum et Iacobum et ceteros clericos tandem patriarchis cum gloria redditos, e pressuris saeculi sententia animaduersionis

4 feruentibus R. 8 uoluptate R.

emisit. 9. nam perducti sunt ad coronae locum, qui riparum collibus hinc et inde sublimibus, media fluminis conualle subsederat; sed et spectaculo erat excelsa utrimque aggeris altitudo. 10. alueus ipse medio sinu cruorem beati sanguinis hauriebat. nec deerat utriusque sacramenti genus, cum et baptizarentur suo sanguine et lauarentur in flumine.

XII. Mira tunc ibi cerneres et exquisita conpendia saeuiendi. namque cum manum carnificis gladiumque ipsum tot ceruicibus deditum numerosus iustorum populus urgueret, artifex feritas dispositas agminum series per ordinem dirigebat, scilicet ut sacrilegi percussoris ictus uelut impetu quodam furoris pia colla percuteret. 2. deinde ut ne inexplicabile fieret cruentum illud et barbarum ministerium, hanc sibi expeditionem sceleris inuenit. 3. nam si uno in loco percussurus ipse consisteret, inmensam stragem corporum cumulus aceruaret; ipse denique spatium tanta strage conpletus alueus denegaret. 4. tunc oculis sub ictu ferri de more uelatis, nullae tamen aciem liberae mentis clausere tenebrae, sed largus atque inaestimabilis splendor inmensae lucis effulsit. 5. nam et plerique cum proximis et assistentibus sibi fratribus, quamuis carnaliter in uisum acies non pateret, uidere se tamen mira quaedam loquebantur, quod sibi apparerent equi desuper niueo colore candentes, quibus ueherentur iuuenes candidati. 6. nec defuere ex eodem martyrum numero qui collegarum relationem adtestarentur auribus et ex audito equorum fremitu ac sono recognoscerent. 7. ibi tunc et Marianus, prophetico spiritu iam repletus, fidenter ac fortiter praedicabat proximam iusti sanguinis ultionem, uariasque saeculi plagas uelut de caeli iam culmine minabatur, luem, captiuitates, famem, terraeque motus et cynomiae uenena cruciantia. 8. qua praedicatione non tantum gentilibus insultabat fides martyris, sed etiam fratribus incentiuum aemulandae uirtutis et quasi classicum praecanebat, ut inter tantas saeculi plagas a iustis dei tam bonae atque pretiosae mortis raperetur occasio.

XIII. His peractis Machabaico gaudio Mariani mater exultans et passione perfecta iam secura de filio, non illi tantum coeperat, sed et sibi, quae tale pignus ediderat, gratulari. 2. conplectebatur in filii corpore suorum uiscerum gloriam, et in ipsa ceruicis uulnera frequens osculum pietas religiosa figebat. 3. o te merito Mariam! o te beatam et filio tuo, mater, et nomine! quis in ea tanti uocabuli felicitatem aliquando credat errasse, quam sic uteri sui fetus ornauit? 4. inaestimabilis uere dei omnipotentis et Christi eius in suos misericordia, qui fidentes in suum nomen non solum gratiae dignatione confortat, sed et sanguinis redemptione uiuificat. 5. nam quis digna aestimatione possit eius beneficia metiri? qui in hoc quoque paterna indulgentia semper operatur,

---

3 cruorem] fluorem R. 7 debitum R. 10 exspectabile R. 10 illum F. 12 struem R. 13 ipsum R. 29 Vgl. 2. Makk. 7.

ut in nos et hoc ipsum, quod in nostro sanguine rependi credimus, conferatur ab omnipotente deo; cui est gloria in saecula saeculorum, amen.

Text nach P. Franchi de' Cavalieri (F), Passio SS. Mariani et Iacobi (Studi e Testi 3), Rom 1900, 47—73. Danach v. Gebhardt (G), Acta, 134—145. — G. Mercati, D'alcuni nuovi sussidi per la critica del testo di S. Cipriano, Rom 1899, 87—90: Il frammento Ravennate della Passio Mariani Jacobi et sociorum. — Monceaux, Histoire 2, 153—165. — Vgl. Harnack, Literatur 2, 2, 470 f. — Delehaye, Passions, 78—82.

16. Martyrium des Montanus und Lucius.

I. Et nobis est apud uos certamen, dilectissimi fratres, ut nihil aliud agendum dei seruis et Christo eius dicatis, quam de multitudine fratrum cogitare; qua ui, qua ratione hic amor, hoc officium ad has nos impulit litteras, ut fratribus post futuris et magnificentiae dei fidele testimonium et labores ac tolerantiam nostri pro domino memoriae relinqueremus.

II. Post popularem tumultum quem ferox uultus praesidis in necem concitauit, postques equentis diei acerrimam persecutionem Christianorum, praeuaricata uiolentia apprehensi sumus Lucius Montanus Flauianus Iulianus Victoricus Primolus Renus et Donatianus catecuminus, qui baptizatus in carcere statim spiritum reddidit, ab aquae baptismo ad martyrii coronam immaculato itinere festinans. 2. nec non et circa Primolum similis consummationis exitus contigit; nam et ipsum ante paucos menses habita confessio baptizauit.

III. Igitur apprehensis nobis et apud regionantes in custodia constitutis, sententiam praesidis milites nuntiare audiuimus, quod heri corpus nostrum minaretur urere. nam, ut postea quoque uerissime cognouimus, exurere nos uiuos cogitauit. 2. sed dominus, qui solus de incendio seruos suos potest liberare, in cuius manu sermones et corda sunt regis, furentem a nobis saeuitiam praesidis auertit. 3. et incumbentes precibus assiduis tota fide statim quod petiuimus accepimus: accensus paene in exitum nostrae carnis ignis extinctus est et flamma caminorum ardentium dominico rore sopita est. 4. nec difficile credentibus fuit noua posse ad uetera exempla pertingere, domino per spiritum pollicente quia qui gloriam istam operatus est in tribus pueris, uincebat et in nobis.

IV. Tunc a proposito suo domino repugnante confractus, mitti nos in carcerem iussit. 2. quo deducti a militibus sumus, nec expauimus foedam loci illius caliginem; moxque carcer tenebrosus spiritu perlucente resplenduit, et contra obscuritatis deformia et caeca nocte contecta instar diei fidei deuotio candida luce nos uestiit. et ad summum ascendebamus locum poenarum quasi

1 in nostro] dei nostri R. 2 ab omnip. deo fehlt bei R. 15 menses] dies R. 21 Vgl. Spr. 21, 1. 26 Vgl. Dan. 3. 27 uincebit? vgl. Rönsch, Itala und Vulgata, 291. G.

ascenderemus in caelum. 3. quales illic dies duximus, quales transegimus noctes, exponi nullis sermonibus possunt; tormenta carceris nulla affirmatione capiuntur, nec ueremur atrocitatem loci illius ut est dicere. 4. quo enim temptatio grandis est, eo maior est ille qui eam uincit in nobis. et non est pugna, quia est domino protegente uictoria. 5. nam et occidi seruis dei leue est, et ideo mors nihil est, cuius aculeos comminuens contentionemque deuincens dominus per trophaeum crucis triumphauit. 6. sed et nulla causa armorum est nisi quando miles armandus est, nec armatur nisi quando congressio est; et in coronis nostris ideo praemium est quia certamen ante praecessit, nec datur palma nisi congressione perfecta. 7. sed paucis diebus uisitatione fratrum refrigerauimus; nam omnem noctis laborem diei solatium laetitiaque abstulit.

V. Tunc Reno, qui nobiscum fuerat, somno apprehenso, ostensum est ei produci singulos, quibus prodeuntibus lucernae singulae praeferebantur; cuius autem lucerna non praecesserat, nec ipse procedebat. 2. et cum processimus nos cum lucernis nostris, expergefactus est. et ut nobis retulit, laetati sumus fidentes nos cum Christo ambulare, qui est lucerna pedibus nostris et qui est sermo, scilicet dei.

VI. Post ipsam noctem dies nobis hilaris agebatur. et continuo eadem die subito rapti sumus ad procuratorem, qui defuncti proconsulis partes administrabat. 2. o diem laetum, gloriam uinculorum! o optata uotis omnibus catena! o ferrum honorabilius atque pretiosius optimo auro! o stridor ille ferri qui strepebat dum trahitur per aliud ferrum! 3. loqui nostrum futurorum solatium fuit, atque ne hac iocunditate tardius frueremur, a militibus incertis ubinam nos praeses audire uellet circumducti sumus huc atque illuc per totum forum. 4. tunc nos in secretarium uocauit, quia necdum hora passionis aduenerat. unde prostrato diabolo uictores sumus in carcerem reuersi et ad alteram uictoriam reseruati. 5. hoc itaque praelio uictus diabolus ad alteras se astutias uertit, fame nos et siti temptare molitus, et hoc suum praelium multis diebus fortissime gessit, ita ut (quod magis secum aduersarius facere putabat) aegrorum copia ad solonem fiscalem et aquam frigidam laboraret.

VII. Hic autem labor, haec inopia, hoc necessitatis tempus ad deum pertinuit, dilectissimi fratres. nam qui nos temptari uoluit, ipse ut adlocutionem in ipsa temptatione haberemus ostendit. 2. nam Victori presbytero commartyri nostro, qui statim post hanc eandem uisionem passus est, ostensum est hoc. 3. Videbam, inquit, puerum huc in carcerem introisse, cuius fuit uultus perlucidus super splendorem inenarrabilem. qui nos deducebat per omnia loca ut exiremus; egredi tamen non potuimus, et ait mihi: 4. Adhuc modicum laboratis, quia nunc impedimini. sed confidite quia ego uobiscum sum. et adiecit:

---

16 f. Vgl. Ps. 118, 105. 30 aegrorum G, vgl. S. 76 Z. 32; egrotum egrotus, aegrotatur Hss., aegrotantium F.

Dic illis quia: Gloriosiorem coronam habebitis, nec non: Ad deum suum spiritus properat, et anima iam proxima passioni sedes suas requisiuit. 5. nam hunc eundem dominum de paradiso interrogauit ubi esset. cui ille ait: Extra mundum est. Ostende mihi illum, inquit. et ait illi: Et ubi erit fides? 6. cumque hoc per humanam pusillitatem diceret: Quod me mandas tenere non possum, dic signum quod eis dicam, respondit ei dominus et ait: Dic illis signum Iacobi. 7. laetandum est, fratres dilectissimi, ut patriarchis, etsi non iustitia, uel laboribus adaequari possimus. 8. sed qui dixit: Inuoca me in die pressurae, et eximam te, et clarificabis me, ad clarificationem sui flexus, post preces ad se habitas commemoratus est nostri, prius miserationis suae denuntians munus.

VIII. De hoc enim sorori nostrae Quartillosiae hic nobiscum positae ostendit, cuius mulieris et maritus et filius ante triduum passi erant. 2. ipsa quoque hic residens propinquitatem suam uelociter subsecuta est; quae in hunc modum quod uidit exposuit. 3. Vidi, inquit, filium meum, qui passus est, uenisse huc ad carcerem; qui sedens super labrum aquarum ait: Vidit deus pressuram uestram et laborem. 4. et post hunc introiuit iuuenis mirae magnitudinis portans fialas duas singulis manibus lacte plenas, et ait: Bono animo estote, memoratus est uestri deus. 5. et ex fialis quas ferebat dedit omnibus bibere; quae fialae non deficiebant. 6. et subito ablatus est lapis qui fenestram diuidit medius; sed et clarae fenestrae, ipso medio ablato, liberam caeli faciem admiserant. 7. et posuit iuuenis ille quas ferebat fialas, unam ad dexteram, alteram ad sinistram, et ait: Ecce satiati estis et abundat, et tertia adhuc fiala superueniet uobis. et abiit.

IX. Altera die post hanc uisionem expectantes eramus horam illam, quando fiscalis, non cibus, sed penuria et necessitas inferretur; quia cibus nullus nobis suberat, nam et altera die ieiuni manseramus. 2. subito autem ut sitientibus potus, esurientibus cibus, desiderantibus martyrium obuenit, ita laboribus nostris refrigerium dominus per Lucianum carissimum nobis praebuit, qui disrupto catenarum durissimo obice, uelut per duas fialas, per Herennianum hypodiaconum et Ianuarium catecuminum alimentum indeficiens omnibus ministrauit. 3. hoc subsidium aegros et laborantes nimium suffulsit: eos quoque qui per eundem laborem, hoc est per incommodum solonis et frigidae aquae, aegritudinem iam inciderant, ab infirmitate reuocauit. cuius tam gloriosis operibus omnes apud deum gratias agimus.

X. Iam nunc, dilectissimi fratres, et de amore quem in nos inuicem habemus aliqua dicenda sunt. nec instruimus, sed admonemus quia, sicut simul unanimes fuimus, ita et apud dominum una uiuimus et oramus. 2. tenenda

---

8 Ps. 49, 15. 9 flexus Baronius (aber fuit statt sui) flets Hss.]

est concordia caritatis, dilectionis uinculis inhaerendum est. tunc diabolus prosternitur, tunc a domino quicquid postulatur accipitur, ipso pollicente ac dicente: 3. Si duo ex uobis conuenerint super terram de omni re quamcumque petieritis a patre meo, continget uobis. 4. nec alio modo uitam aeternam accipere et cum Christo regnare poterimus, nisi fecerimus quod praecipit faciendum, qui et uitam promisit et regnum. 5. eos denique hereditatem dei consequi, qui pacem cum fratribus tenuerint, suo magisterio ipse dominus denuntiat dicens: Beati pacifici, quoniam filii dei uocabuntur. 6. quod exponens apostolus ait: Sumus filii dei. si autem filii, et heredes; heredes quidem dei, coheredes autem Christi, siquidem compatiamur, ut et commagnificemur. 7. si heres esse non potest nisi filius, filius autem non est nisi pacificus, hereditatem dei habere non poterit qui pacem dei rumpit. 8. et hoc non quasi ⟨non⟩ admoniti dicimus aut sine diuina ostensione suggerimus.

XI. Nam cum Montanus cum Iuliano habuisset sermones aliquos ob eam mulierem quae ad nostram communionem obrepsit, quae non communicabat, cumque post correptionem quam in eum congesserat in frigore ipso discordiae mansisset, ostensum est eadem nocte Montano hoc. 2. Visum est, inquit, mihi uenisse ad nos centuriones. cumque deducerent nos per uiam longam, peruenimus in campum immensum, in quo nobis occurrerunt Cyprianus et Leucius. 3. peruenimus autem in locum candidum, et facta sunt uestimenta nostra candida et caro nostra commutata candidior uestimentis nostris candidis. 4. ita autem perlucida fuit caro nostra, ut oculorum uisum ad intima cordis admitteret. et respiciens in pectus meum uideo quasdam sordes, et experrectus sum in uisione. 5. et occurrit mihi Lucianus, et retuli illi uisionem, et aio illi: Scis quia sordes illae illud est quod non statim concordaui cum Iuliano? et in hoc experrectus sum. 6. qua de re, fratres dilectissimi, concordiam, pacem, unanimitatem omni uirtute teneamus. imitemur iam hic esse quod ibi futuri sumus. 7. si nos inuitant iustis promissa praemia, si terret iniustis poena praedicta, si cum Christo esse et regnare cupimus, quae ad Christum et ad regnum ducant, illa faciamus. optamus uos bene ualere.

XII. Haec omnes de carcere simul scripserant. sed quia necesse erat omnem actum martyrum beatorum pleno sermone complecti, quia et ipsi de se per modestiam minus dixerant et Flauianus quoque priuatim hoc nobis munus iniunxit, ut quicquid litteris eorum deesset adderemus, necessaria reliqua subiunximus. 2. cum per plurimos menses reclusi tulissent carceris poenas et fame et siti diu laborassent, tandem sero produci iubentur et ad praetorium praesidis admoueri. 3. et omnibus quidem gloriosa uoce confessis, cum Flauiani adiutorium reclamaret amore peruerso, negans eum diaconum, quod confite-

---

3 Mt. 18, 19. 3 consenserint F. 4 Vgl. Apok. 20, 4. 6. 8 Mt. 5, 9. 9 Röm. 8, 16 f. 13 non Baronius. 13 offensione R. 29 Vgl. Apok. 20, 4. 6.

batur in ceteros, id est Lucium, Montanum, Iulianum, Victoricum, dicta sententia est, Flauianusque rursum receptus est. 4. et quamuis haberet plenam doloris materiam, quia scilicet de tam bono collegio separatus est, tamen fide et deuotione qua uixit credebat id fieri quod deus uellet, et tristitiam solitudinis destitutae religio sapientiae temperabat. 5. dicebat etiam: Cum *cor regis in manu dei* sit, quae causa moeroris est, aut quare succensendum putem homini, qui hoc loquitur quod iubetur? sed de Flauiano postmodum plenius.

XIII. Interim ceteri ducebantur ad uictimae locum. concursus fit undique gentilium et omnium fratrum, qui quamuis obsequentes aliis et ceteris dei testibus pro religione et fide, quam Cypriano docente didicerant, tunc tamen officio pleniore et copia maiore conuenerant. 2. erat illic uidere martyres Christi felicitatem gloriae suae uultus hilaritate testantes, ita ut possent ceteros prouocare ad propriae uirtutis exempla, etiamsi tacerent. 3. sed nec sermonis largitas defuit. nam cohortatibus suis singuli plebem corroborauerunt. 4. et Lucium quidem praeter ingenitam lenitatem et probam ac modestam uerecundiam infirmitas etiam grauis et labor carceris fregerat, ac propterea cum comitibus paucioribus solus ante praecessit, ne multitudinis nimiae pressura defusioni sanguinis inuideret. qui tamen et ipse non tacuit, sed comites suos quomodo potuit instruxit. 5. cui cum dicerent fratres: Memento nostri, Vos, inquit, mei mementote. 6. quanta martyris humilitas, de gloria sua nec sub ipsa passione praesumere! Iulianus quoque et Victoricus insinuata diu fratribus pace et commendatis omnibus clericis, maxime eis qui famem carceris uisitauerant, ad passionis locum cum gaudio et sine pauore uenerant.

XIV. Sed enim Montanus corpore et mente robustus, quamquam ante martyrium gloriosus quicquid semper ueritas postularet constanter et fortiter dixerit sine ulla exceptione personae, tamen de martyrio proximo crescens prophetica uoce clamabat: Sacrificans diis eradicabitur nisi domino soli. 2. et hoc frequenter iterabat, insinuans et inculcans non licere deserto deo ad simulacra et manufacta figmenta accedere. 3. haereticorum quoque superbiam et improbam contumaciam retundebat, contestans eos ut uel de copia martyrum intelligerent ecclesiae ueritatem, ad quam redire deberent; deinde lapsorum abruptam festinantiam. 4. negotiationem pacis ad plenam paenitentiam et Christi sententiam differebat, nec non integros quoque ad tutelam integritatis exhortans: 5. State fortiter, fratres, et constanter militate, dicebat. habetis exempla, nec uos perfidia lapsorum destruat ad ruinam, sed nostra tolerantia magis aedificet ad coronam. 6. uirgines quoque singulas admonebat

---

5 Vgl. Spr. 21, 1. 15 plebem dei R. 26 quicquid] ea semper quae F. 27 acceptione F. 28 Vgl. Ex. 22, 20. 33 abrupta festinantia F. 33 negotiationem Bollandisten] negationem Hss.

ut sanctitatem suam tuerentur. generaliter omnes docebat ut praepositos uenerarentur, 7. praepositis quoque ipsis concordiam pacis insinuans, nihil esse melius aiebat, quam praepositorum unanimem uoluntatem. 8. tunc et plebem posse ad sacerdotum obsequia prouocari et ad uinculum dilectionis animari, si rectores plebis pacem tenerent. 9. hoc esse propter Christum pati, Christum etiam exemplo sermonis imitari, et probationem maximam fidei. o exemplum grande credendi!

XV. Cum iam carnifex immineret et gladius super ceruices eius libratus penderet, expansis ille ad caelum manibus, uoce clara, ita ut non tantum ad totius plebis aures, sed et gentiles quoque ipsos sonus uocis feriret, orauit rogans et deprecans ut Flauianus, qui per suffragium populi de comitatu eorum remanserat, sequeretur die tertia. 2. et quo precis suae fidem faceret, manualem quo oculos fuerat ligaturus in partes duas discidit, et iussit alteram reseruari, qua Flauiano oculi post crastinum ligarentur. 3. sed et in medio eorum solum seruari iussit, ut nec sepulturae consortio separaretur. 4. et perfectum est sub oculis nostris quod dominus in euangelio suo repromisit, ut qui tota fide peteret, quicquid peteret impetraret. nam post biduum, secundum quod postulatum fuerat, Flauianus quoque productus gloriam suam passione perfecit. 5. quoniam tamen, ut supra dixi, etiam ipse mandauit ut bidui moram memoratis causis iungeremus, faciendum erat necessitate maiore quod fieri merito deberet, etiamsi non iuberetur.

XVI. Post suffragia illa, post uoces illas quibus quasi pro salute eius amicitia inimica surrexerat, reuocabatur in carcerem uirtute robusta, inuicta mente, fide plena. 2. nihil de animi eius uigore mutilauerat remanendi contemplatio, quae quamuis posset mouere, tamen fides quae imminentem passionem tota deuotione praesumserat, temporanea impedimenta calcabat. 3. haerebat lateri eius incomparabilis mater, quae, praeter fidem qua ad patriarchas pertineret, in hoc etiam se Abrahae filiam comprobauit, quod filium suum et optabat occidi et quod interim remansisset contristabatur glorioso dolore. 4. o matrem religiose piam! o matrem inter uetera exempla numerandam! o Machabaeicam matrem! 5. nihil enim interest de numero filiorum, cum perinde et haec in unico pignore totos affectus suos domino manciparit. 6. sed ille collaudans matris animum, ut dilationem suam non doleret, Scis, inquit, mater merito carissima, ut semper temptauerim, si confiteri contigisset, martyrio meo frui et frequenter catenatus uideri et saepe differri. si ergo contigit quod optaui, gloriandum est potius quam dolendum.

XVII. Et cum ad carceris ianuam ueniretur, difficilius multo et tardius

5 esse]enim est F., der Z. 6 esse vor probationem hinzufügt. 15 priuaretur F. 17 Vgl. Mk. 11, 24. 26 calcauerat F. 28 Vgl. Gen. 22. 30 s. uenerandam R. 31 Vgl. 2. Makk. 7.

uisum est quam solebat aperiri, obnitentibus etiam cataractariorum ministris, ita ut uideretur obfirmata spiritu quodam repugnante atque testante indignum esse carceris sordibus eum foedari, cui caeleste habitaculum pararetur. 2. quia tamen diuinitas coronae dilatae dignas causas habebat, iam caeli et dei hominem inuitus carcer admisit. 3. qualis illic mens fuit biduo illo, quae spes quaeue fiducia, cum martyris dei animus et de collegarum petitione praesumeret et de suo crederet passionem futuram! 4. dicam quod sentio. dies ille post biduum tertius non quasi passionis, sed quasi resurrectionis dies sustinebatur. admirans denique erat turba gentilium qui uocem Montani petentis audierant.

XVIII. Postquam produci tertio die iussus est, rumore cognito confluebant increduli et perfidi, fidem martyris probaturi. egrediebatur de carcere dei testis, iam ad carcerem non reuersurus. 2. communis omnium magna laetitai; sed magis ipse habebat in animo certum quod et fides propria et petitio antecessorum suorum extorqueret praesidi uel inuitam, licet populo reclamante, sententiam. 3. unde et occurrentibus fratribus et salutare cupientibus fide tota pollicebatur quod in Fusciano cum omnibus pacem facturus esset. 4. o magna fiducia, fides uera! ingressus deinde praetorium, cum miraculo omnium in custodiarum loco stabat exspectans donec uocetur.

XIX. Illic nos in latere eius constituti eramus, iuncti penitus et haerentes, ita ut manus manibus teneremus, exhibentes martyri honorem et contubernii caritatem. 2. ibi condiscipuli eius suadebant cum lacrymis etiam ut praesumptione deposita sacrificaret interdum, postea quicquid uellet facturus, nec incertam illam et secundam mortem plus quam praesentem uereretur. 3. et haec gentilium uerba sunt, qui dicebant ultimi furoris esse magis mala mortis timere quam uiuere. 4. sed ille gratias agens, quod pro amicitia dare, quantum in ipsis erat, consultum sibi uellent, tamen de fide et diuinitate non tacuit, dicens 5. multo melius esse primo in loco, quantum ad libertatem integritatis pertineret, occidi quam lapides adorare; tunc deinde esse summum deum qui omnia imperio suo fecerit ac propterea solus colendus sit, 6. addens et illud quod gentiles minus credunt, etiamsi de diuinitate consentiunt, uiuere nos etiam cum occidimur, nec uinci morte, sed uincere, et ipsos quoque, si uellent peruenire ad notitiam ueritatis, etiam Christianos esse debere.

XX. His illi retusi et reuicti, postquam nihil per suadelas obtinere potuerunt, ad crudeliorem se misericordiam contulerunt, certi eum a proposito uoluntatis suae uel tormentis posse deponi. 2. et cum admoueri iussus esset, interrogatus a praeside quare mentiretur se diaconum, cum non esset, men-

---

23 eum disciduli R. 25 Vgl. Apok. 2, 11. 20, 14. 21, 8. 26 timere] amare F. 32 Vgl. Joh. 11, 25. 33 Vgl. 1. Kor. 15, 55.

tiri se negauit. 3. et cum centenarius diceret notariam sibi datam esse qua contineretur eum fingere, respondit: An non est ueri simile me mentiri et illum uerum dicere qui notariam falsam dedit? 4. et cum reclamante populo ac dicente: Mentiris, iterum a praeside interrogaretur an uere mentiretur, respondit: Quod est, inquit, compendium mentiendi? 5. ad hoc populus exasperatus torqueri eum iteratis clamoribus postulauit. 6. sed dominus, qui serui sui fidem iam in carceris poenis plene scierat, non est passus probati martyris corpus tormenti alicuius uel leui laceratione pulsari. 7. cor enim regis ad sententiam statim flexit, et testem suum usque ad mortem fidelem consummato cursu et agone perfecto coronauit.

XXI. Exinde iam gaudens, quia per sententiam datam passionis suae erat certior, etiam iocundo colloquio fruebatur. et sic effectum est ut iuberet haec scribi et ad propria uerba coniungi. 2. addi quoque ostensiones suas uoluit, quarum pars ad moram bidui pertineret. 3. Cum adhuc, inquit, episcopus noster solus passus fuisset, ostensum est mihi hoc, quasi Cyprianum ipsum interrogarem an passionis ictus doleret, scilicet martyr futurus de passionis tolerantia consulebam. 4. qui mihi respondit et dixit: Alia caro patitur, cum animus in caelo est. nequaquam corpus hoc sentit, cum se deo tota mens deuouit. 5. o uerba martyris martyrem cohortantis! negauit esse in passionis ictu dolorem, ut qui et ipse habebat occidi, animari constantius posset, quod nec paruum sensum doloris in passionis ictu timeret. 6. Postea, inquit, cum plures paterentur, contristabar in uisu nocte, quod quasi a collegis meis remansissem. et apparuit mihi uir quidam dicens: Quid contristaris? cui cum causam tristitiae meae dicerem, ait: Contristaris? bis confessor es, tertio martyr eris ad gladium. 7. et quod ostensum fuerat impletum est. nam confessus primo in secretario, secundo publice reclamante populo, iussus recludi a collegio suo secundum ostensionem suam remansit, et productus post confessiones duas, tertia passionem perfecit. 8. Deinde, inquit, cum iam Successus et Paulus cum comitibus suis coronati fuissent et ego post infirmitatem conualescerem, uideo uenisse ad domum meam Successum episcopum, uultu pariter et cultu nimis claro, cuius effigies difficulter agnosceretur, eo quod carnales oculos angelico splendore repercuteret. 9. quem cum uix agnoscerem, ait mihi: Missus sum nuntiare tibi quia tu passurus es. et cum dicto eius statim uenerunt duo milites, qui me perducerent. 10. et perduxerunt me in locum quemdam ubi erat fraternitatis multitudo collecta, et cum ad praesidem admotus essem, produci iussus sum. 11. et apparuit subito in medio plebis mater mea dicens: Laudate, laudate, quia nemo sic martyrium duxit. 12. et

8 Vgl. Spr. 21, 1. 9 Vgl. Apok. 1, 5. 10 usw. 10 Vgl. 2. Tim. 4, 7 s. 16 passionis] pati R. 18 mens R.] mente Hss. 25 ad] per F. | quod ostensum fuerat] sic F. 25 confessus Christum F. 32 oculi ang. spl. percuterentur F.

uere nemo sic. nam ut omittam carceris abstinentiam singularem, ut accipientibus ceteris uel modicum cibum, qui de sordibus penuriae fiscalis exhibebatur, solus se ab ipso modico continuit, tanti habens ieiuniis multis et legitimis fatigari, dummodo alios uictu proprio saginaret,

(XXII) ad illa ueniam, quod solus, quod sic, quod cum tanto honore deductus est, quod a tot sacerdotibus comitatus, eius disciplinis omnibus ordinatis, ad instar ducis dirigi meruit. 2. sic regnaturum cum deo martyrem, iam spiritu ac mente regnantem, etiam itineris tota dignitas exprimebat. 3. sed nec de caelo testimonium defuit. imber largus et lenis temperato rore descendens fluebat ad multa proficiens: primo ut gentiles perniciter curiosos interuentus pluuiae refrenaret, tunc deinde ut diuertendi daretur occasio et sacramentis legitimae pacis nullus profanus arbiter interesset, et, quod Flauianus ipse ore suo dixit, ad hoc pluebat, ut dominicae passionis exemplo aqua sanguini iungeretur.

XXIII. Sic consummatis omnibus fratribus et pace perfecta, processit e stabulo quod Fusciano de proximo iunctum est. 2. ibi cum editiorem locum et sermoni aptum conscenderet, silentio manu facto huiusmodi uerba dimisit: 3. Habetis, inquit, fratres dilectissimi, nobiscum pacem, si noueritis ecclesiae pacem et dilectionis unitatem seruaueritis. nec putetis pauca esse quae dixi, cum et dominus noster Iesus Christus passioni proximus haec nouissime dixerit: Hoc est, inquit, mandatum meum, ut diligatis inuicem, sicut dilexi uos. 4. et supremum illud adiunxit et in testamenti modum ultima sermonis sui fide signauit, quod Lucianum presbyterum commendatione plenissima prosecutus, quantum in illo fuit, sacerdotio destinauit. 5. nec immerito. non enim difficile fuit spiritu iam caelo et Christo proximante habere notitiam. 6. deinde ad locum uictimae perfecto sermone descendit et ligatis oculis ea parte quam Montanus seruare ante biduum iusserat, fixis tamquam ad precem genibus, passionem suam cum oratione finiuit. 7. o martyrum gloriosa documenta! o testium dei experimenta praeclara, quae ad memoriam posterorum scripta sunt merito, ut quemadmodum de scripturis ueteribus exempla, dum discimus, sumimus, etiam de nouis aliqua discamus.

Text nach P. Franchi de' Cavalieri (F.), Gli atti dei ss. Montano, Lucio e compagni, Römische Quartalschrift, 8. Supplementheft, Rom 1898 (Text 71—86). Danach v. Gebhardt (G), Acta, 146—161. — Monceaux, Histoire 2, 165—178. — Harnack, Literatur 2, 2, 471 f. (hier weitere Literatur). — Delehaye, Passions, 72—78. — Boll. 24/II. Febr. III 278—283.

---

13 Vgl. Ioh. 19, 34. 20 nouissime dixerit] eadem sit (Hs. sic) prosecutus F. 21 Ioh. 15, 12. 22 illud [ ] F.

17. Martyrium des Fruktuosus.

I. Valeriano et Gallieno imperatoribus, Aemiliano et Basso consulibus, XVII. kalendas Februarii die dominico comprehensus est Fructuosus episcopus, Augurius et Eulogius diacones. reposito autem Fructuoso episcopo in cubiculo suo, direxerunt beneficiarii in domum eius, id est Aurelius, Festucius, Aelius, Pollentius, Donatus et Maximus. qui cum sensisset pedibulum ipsorum, confestim surrexit et prodiit foras ad eos in soleis. 2. cui milites dixerunt: Veni. praeses te accersit cum diaconibus tuis. quibus Fructuosus episcopus dixit: Eamus. aut si vultis, calceo me. cui milites dixerunt: Calcea te ad animum tuum. 3. qui mox ut uenerunt, recepti sunt in carcerem. Fructuosus autem certus et gaudens de corona domini, ad quam uocatus erat, orabat sine cessatione. erat autem et fraternitas cum ipso, refrigerantes et rogantes, ut illos in mente haberet.

II. Alia uero die baptizauit in carcere fratrem nostrum, nomine Rogatianum. et fecerunt in carcere dies sex, et producti sunt XII. kalendas Februarii, feria sexta, et auditi sunt. Aemilianus praeses dixit: Fructuosum episcopum, Augurium et Eulogium intromittite. ex officio dictum est: Adstant. 2. Aemilianus praeses Fructuoso episcopo dixit: Audisti quid imperatores praeceperunt? Fructuosus episcopus dixit: Nescio quid praeceperunt. ego uero christianus sum. Aemilianus praeses dixit: Praeceperunt deos coli. Fructuosus episcopus dixit: ego unum deum colo, qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt. 3. Aemilianus dixit: Scis esse deos? Fructuosus episcopus dixit: Nescio. Aemilianus dixit: Scies postea. Fructuosus episcopus respexit ad dominium et orare coepit intra se. Aemilianus praeses dixit: Qui andiuntur, qui timentur, qui adorantur, si dii non coluntur nec imperatorum uultus adorantur? 4. Aemilianus praeses Augurio diacono dixit: Noli uerbis Fructuosi auscultare. Augurius diaconus dixit: ego deum omnipotentam colo. Aemilianus praeses Eulogio diacono dixit: Num quid et ne Fructuosum colis? Eulogius diaconus dixit: ego Fructuosum non colo, sed ipsum colo quem et Fructuosus. Aemilianus praeses Fructuoso episcopo dixit: Episcopus es? Fructuosus episcopus dixit: Sum. Aemilianus dixit: Fuisti. et iussit eos sua sententia uiuos ardere.

III. Et cum duceretur Fructuosus episcopus cum diaconibus suis ad amphitheatrum, populus Fructuoso episcopo condolere coepit, quia talem amorem habebat non tantum a fratribus, sed etiam ab ethnicis. talis enim erat, qualam spiritus sanctus per beatum Paulum apostolum, uas electionis, doctorem gentium, debere esse declarauit. propter quod etiam fratres, qui sciebant illum ad tantam gloriam pergere, gaudebant potius quam dolebant. 2. cumque multi ex fraterna caritate eis offerrent, uti conditi permixti poculum sumerent, ait: Nondum est hora soluendi ieiunii. agebatur enim hora dici quarta. siquidem

in carcere quarta feria stationem sollemniter celebrauerant. igitur sexta feria laetus atque securus festinabat, ut cum martyribus et prophetis in paradiso quem dominus praeparauit amantibus se, solueret stationem. 3. cumque ad amphitheatrum peruenisset, statim ad eum accessit Augustalis nomine, lector eiusdem, cum fletibus deprecans, ut eum excalcearet. cui beatus martyr respondit: Missum fac, fili; ego me excalceo, fortis et gaudens et certus dominicae promissionis. qui cum se excalceasset, accedit ad eum commilito frater noster, nomine Felix, et apprehendit dexteram eius, rogans ut sui memor esset. cui sanctus Fructuosus cunctis audientibus clara uoce respondit: In mente me habere necesse est ecclesiam catholicam, ab oriente usque ad occidentem diffusam.

IV. Igitur in foro amphitheatri constitutus, cum iam prope esset, ut ingrederetur ad coronam immarcessibilem potius quam ad poenam, obseruantibus licet ex officio beneficiariis, quorum nomina supra memorata sunt, ita ut ipsi audirent fratres nostri, monente pariter ac loquente spiritu sancto, Fructuosus episcopus ait: 2. Iam non deerit uobis pastor, nec deficere poterit caritas et repromissio domini, tam hic quam in futurum. hoc enim quod cernitis, unius horae uidetur infirmitas. consolatus igitur fraternitatem, ingressi sunt ad salutem: digni et in ipso martyrio felices, qui sanctarum scripturarum fructum ex promissione sentirent. 3. Similes Ananiae, Azariae et Misaeli exstiterunt, ut etiam in illis trinitas diuina cerneretur. Siquidem iam in igne singulis constitutis, ut pater non deesset et filius subueniret et spiritus sanctus in medio ignis ambularet. 4. cumque exustae fuissent fasciolae, quibus manus eorum fuerunt colligatae, orationis diuinae et solitae consuetudinis memores, gaudentes, positis genibus, de resurrectione securi, in signoque tropaei domini constituti, dominum deprecabantur, donec simul animas effuderunt.

V. Posthaec solita domini non defuere magnalia, apertumque est caelum, uidentibus Babylan et Mygdonio fratribus nostris ex familia Aemiliani praesidis, qui etiam filiae eiusdem Aemiliani, dominae eorum carnali, ostendebant sanctum Fructuosum episcopum cum diaconibus, adhuc stipitibus quibus ligati fuerant permanentibus, in caelum ascendentes coronatos. cumque Aemilianum uocarent dicentes: Ueni et uide quos hodie damnasti, quemadmodum caelo et spei suae restituti sunt. igitur cum Aemilianus uenisset, uidere eos non fuit dignus.

VI. Fratres autem tristes, uelut derelicti sine pastore, sollicitudinem sustinebant: non quod dolerent Fructuosum, sed potius desiderarent, unius cuiusque fidei et agonis memores. superueniente autem nocte ad amphitheatrum cum uino festinanter peruenerunt quo semiusta corpora exstinguerent. quo facto eorumdem martyrum cineres collectos, prout quisque potuit, sibi uindicauit. 2. sed nec in hoc domini et saluatoris nostri defuere magnalia, ut credentibus fides augeretur et paruulis monstraretur exemplum. oportebat enim

Fructuosum martyrem, quod in saeculo per misericordiam dei docendo promiserat in domino et saluatore nostro, in sua postea passione et resurrectione carnis comprobare. igitur post passionem apparuit fratribus et monuit, ut quod unus quisque per caritatem de cineribus usurpauerat, restituerent sine mora, uno quoque in loco simul condendos curarent.

VII. Aemiliano etiam, qui eos damnauerat, Fructuosus pariter cum diaconibus suis ostendit se in stolis repromissionis, increpans pariter et insultans, nihil illi profuisse, quod frustra exutos a corpore in terra crederet, quos cerneret gloriosos. 2. o beati martyres, qui igni probati sunt ut aurum pretiosum, uestiti lorica fidei et galea salutis; qui coronati sunt diademate et corona immarcessibili, eo quod diaboli caput calcauerunt! o beati martyres, qui meruerunt dignam habitationem in caelis ad dexteram stantes Christi, benedicentes deum patrem omnipotentem et dominum nostrum Iesum Christum filium eius! suscepit autem dominus martyres suos in pace per bonam confessionem, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. amen.

Text nach Ruinart, 264—67. — Vgl. P. Gams, Die Kirchengeschichte von Spanien 1 (1862), 265—272. — Boll. 21/I. Jan. II 339—341.

18. Martyrium des Marinus.

Κατὰ τούτους εἰρήνης ἁπανταχοῦ τῶν ἐκκλησιῶν οὔσης, ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης Μαρῖνος τῶν ἐν στρατείαις ἀξιώμασι τετιμημένων, γένει τε καὶ πλούτῳ περιφανὴς ἀνήρ, διὰ τὴν Χριστοῦ μαρτυρίαν τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται, τοιᾶσδε ἕνεκεν αἰτίας. 2. τιμή τίς ἐστι παρὰ Ῥωμαίοις τὸ κλῆμα, οὗ τοὺς τυχόντας φασὶν ἑκατοντάρχους γίνεσθαι. τόπου σχολάζοντος, ἐπὶ τοῦτο προκοπῆς τὸν Μαρῖνον ἡ τοῦ βαθμοῦ τάξις ἐκάλει. ἤδη τε μέλλοντα τῆς τιμῆς ἔχεσθαι, παρελθὼν ἄλλος πρὸ τοῦ βήματος, μὴ ἐξεῖναι μὲν ἐκείνῳ τῆς Ῥωμαίων μετέχειν ἀξίας κατὰ τοὺς παλαιοὺς νόμους, Χριστιανῷ γε ὄντι καὶ τοῖς βασιλεῦσι μὴ θύοντι, κατηγόρει· αὐτῷ δ' ἐπιβάλλειν τὸν κλῆρον. 3. ἐφ' ᾧ κινηθέντα τὸν δικαστὴν (Ἀχαιὸς οὗτος ἦν) πρῶτον μὲν ἐρέσθαι ποίας ὁ Μαρῖνος εἴη γνώμης. ὡς δ' ὁμολογοῦντα Χριστιανὸν ἐπιμόνως ἑώρα, τριῶν ὡρῶν ἐπιδοῦναι αὐτῷ εἰς ἐπίσκεψιν διάστημα. 4. ἐκτὸς δῆτα γενόμενον αὐτὸν τοῦ δικαστηρίου Θεότεκνος ὁ τῇδε ἐπίσκοπος ἀφέλκει, προσελθὼν δι' ὁμιλίας, καὶ τῆς χειρὸς λαβὼν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν προάγει, εἴσω τε πρὸς αὐτῷ στήσας τῷ ἁγιάσματι, μικρόν τι παραναστείλας αὐτοῦ τῆς χλαμύδος καὶ τὸ προσηρτημένον αὐτῷ ξίφος ἐπιδείξας, ἅμα τε ἀντιπαρατίθησιν προσαγαγὼν αὐτῷ τὴν τῶν θείων εὐαγγελίων γραφήν, κελεύσας τῶν δυοῖν ἑλέσθαι τὸ κατὰ γνώμην. ὡς δ' ἀμελλητὶ τὴν δεξιὰν προτείνας ἐδέξατο τὴν θείαν γραφήν· „ἔχου τοίνυν, ἔχου",

9 Vgl. 1. Petr. 5, 7. 10 Vgl. 1. Thess. 5, 8. 1. Petr. 5, 4.

φησὶν πρὸς αὐτὸν ὁ Θεότεκνος, „τοῦ θεοῦ, καὶ τύχοις ὧν εἵλου, πρὸς αὐτοῦ δυναμούμενος, καὶ βάδιζε μετ᾽ εἰρήνης.“ 5. εὐθὺς ἐκεῖθεν ἐπανελθόντα αὐτὸν κῆρυξ ἐβόα καλῶν πρὸ τοῦ δικαστηρίου· καὶ γὰρ ἤδη τὰ τῆς προθεσμίας τοῦ χρόνου πεπλήρωτο. καὶ δὴ παραστὰς τῷ δικαστῇ καὶ μείζονα τῆς πίστεως τὴν προθυμίαν ἐπιδείξας, εὐθὺς ὡς εἶχεν ἀπαχθεὶς τὴν ἐπὶ θανάτῳ, τελειοῦται.

Text nach Eusebius, Kirchengeschichte VII 15. — Boll. 3/III. März I 224 f.

19. Akten des Maximilianus.

I. Tusco et Anulino consulibus IV. Id. Martii Teuesti in foro inducto Fabio Victore una cum Maximiliano et admisso Pompeiano aduocato, idem dixit: Fabius Victor temonarius est constitutus cum Valeriano Quintiano praeposito Caesariensi cum bono tirone Maximiliano, filio Victoris; quoniam probabilis est, rogo ut incumetur. 2. Dion proconsul dixit: Quis uocaris? Maximilianus respondit: Quid autem uis scire nomen meum? mihi non licet militare, quai christianus sum. 3. Dion proconsul dixit: Apta illum. cumque aptaretur, Maximilianus respondit: Non possum militare; non possum malefacere. christianus sum. 4. Dion proconsul dixit: Incumetur. cum que incumatus fuisset, ex officio recitatum est: Habet pedes quinque, uncias decem. 5. Dion dixit ad officium: Signetur. cumque resisteret Maximilianus, respondit: Non facio; non possum militare.

II. Dion dixit: Milita, ne pereas. Maximilianus respondit: Non milito. caput mihi praecide, non milito saeculo; sed milito Deo meo. 2. Dion proconsul dixit: Quis tibi hoc persuasit? Maximilianus rerpondit: Animus meus et is, qui me uocauit. 3. Dion ad Victorem patrem ejus dixit: Consiliare filium tuum. Victor respondit: Ipse scit, habet consilium suum, quid illi expediat. 4. Dion ad Maximilianum: Milita et accipe signaculum. respondit: Non accipio signaculum. iam habeo signum Christi Dei mei. 5. Dion dixit: Statim te ad Christum tuum mitto. respondit: Vellem modo facias. hoc et mea laus est. 6. Dion ad officium dixit: Signetur. cumque reluctaret, respondit: Non accipio signaculum saeculi; et si signaueris, rumpo illud, quia nihil ualet. ego christianus sum, non licet mihi plumbum collo portare post signum salutare Domini mei Iesu Christi filii Dei uiui, quem tu ignoras, qui passus est pro salute nostra, quem Deus tradidit pro peccatis nostris. huic omnes christiani seruimus; hunc sequimur uitae principem, salutis auctorem. 7. Dion dixit: Milita et accipe signaculum, ne miser pereas. Maximilianus respondit: Non pereo. nomen meum jam ad Dominum meum est. non possum militare. 8. Dion dixit: Attende juuentutem tuam et milita. hoc enim decet juuenem. Maximilianus respondit: Militia mea ad Dominum meum est. non possum saeculo militare. iam dixi, christianus sum. 9. Dixit Dion proconsul: In sacro comitatu dominorum nostrorum Diocletiani et Maximiani, Constantii et Maximi, milites

Christiani sunt et militant. Maximilianus respondit: Ipsi sciunt, quod ipsis expediat. ego tamen Christianus sum, et non possum mala facere. 10. Dion dixit: Qui militant, quae mala faciunt? Maximilianus respondit: Tu enim scis, quae faciunt. 11. Dion proconsul dixit: Milita, ne contemta militia incipias male interire. Maximilianus respondit: Ego non pereo; et si de saeculo exiero, uiuit anima mea cum Christo Domino meo.

III. Dion dixit: Sterne nomen ejus. cumque stratum fuisset, Dion dixit: Quia indeuoto animo militiam recusasti, congruentem accipies sententiam ad ceterorum exemplum. et decretum ex tabella recitauit: Maximilianum, eo quod indeuoto animo sacramentum militiae recusauerit, gladio animaduerti placuit. 2. Maximilianus respondit: Deo gratias. annorum fuit in saeculo XXI et mensium III, dierum X et VIII. et cum duceretur ad locum, sic ait: Fratres dilectissimi, quantacumque potestis uirtute, auida cupiditate properate, ut Dominum uobis uidere contingat, et talem etiam uobis coronam tribuat. 3. et hilari uultu ad patrem suum sic ait: Da huic spiculatori uestem meam nouam, quam mihi ad militiam praeparaueras. sic cum centenario numero te suscipiam, et simul cum Domino gloriemur. et ita mox passus est. 4. et Pompeiana matrona corpus eius de iudice eruit et imposito in dormitorio suo perduxit ad Carthaginem et sub monticulo iuxta Cyprianum martyrem secus palatium condidit: et ita post XIII. diem eadem matrona discessit, et illic posita est. 5. pater autem eius Victor regressus est domui suae cum gaudio magno, gratias agens Deo, quod tale munus Domino praemisit, ipse postmodum secuturus, Deo gratias. Amen.

Text nach Ruinart, 340—342. Danach Harnack, Militia, 114—117. — Vgl. Hunziker, Diocletianus, 261. — Mason, Diocletian, 44 f. — Monceaux, Histoire 3, 114—118. — Delehaye, Passions, 104—110. — Boll. 12/III. März II 104 f.

20. Akten des Marcellus.

I. Fassung der Handschriftengruppe M.

Passio sancti Marcelli martyris qui passus est sub Agricolano principe III. kl. nouembris.

Ia. [In ciuitate Tingitana procurante Fortunato praeside, aduenit natalis imperatoris. denique cum omnes in conuiuiis epularentur, Marcellus quidam ex centurionibus profana refutans conuiuia, reiecto etiam cingulo militari coram signis legronis quae tunc aderant, clara uoce testatus est: Iesu Christo regi aeterno milito; amodo imperatoribus uestris militare desisto, sed et deos uestros ligneos et lapideos adorare contemno, quia sunt idola surda et muta. stupentes autem milites ista audientes apprehensum eum in custodia conjecerunt et euntes nunciauerunt Fortunato praesidi. at ille, haec audiens, iussit

26 Ia fehlt in den meisten Hdschr. der Gruppe M, nicht aber in den führenden.

eum recludi in carcerem. finitisque epulis residens in consistorio introduci eum ad se praecepit.]

I b. Inducto Marcello ex centurionibus, Astasius Fortunatus praeses ei dixit. Quid tibi uisum fuit ut contra disciplinam militarem te discingeres et balteum ac uitem proiceres?

II. Marcellus respondit: Iam die duodecimo kalendarum augustarum apud signa legionis istius, quando diem festum imperatoris uestri celebrastis, publice, clara uoce respondi me christianum esse et sacramento huic militare non posse nisi Iesu Christo filio Dei patris omnipotentis. 2. Fortunatus praeses dixit: Temeritatem tuam dissimulare non possum, et ideo referam hoc imperatoribus et Caesari, et ipse transmitteris ad dominum meum Aurelium Agricolanum agentem uice praefectorum praetorio prosequente Caecilio arua [acta?] officialia.

III. Die tertio kalendarum nouembrium Tingi inducto Marcello ex centurionibus, ex officio dictum est: Marcellum ex centurionibus Fortunatus praeses ad potestatem tuam transmisit; praesto est epistula super nomine eius, quam si praecipis recito. 2. Agricolanus dixit: Recitetur. ex officio lectum est: Tibi, domine Fortunatus, et reliqua.

IV. Quibus recitatis Agricolanus dixit: Locutus est haec quae recitantur apud acta praesidis? Marcellus respondit: Locutus sum. Agricolanus dixit: Centurio ordinarius militabas? Marcellus respondit: Militabam. 2. Agricolanus dixit: Quo furore accensus es, ut proiceres sacramenta et talia loquereris? Marcellus respondit: Furor nullus in eis est qui Deum timent. 3. Agricolanus dixit: Singula haec locutus es quae actis praesidialibus continentur? Marcellus respondit: Locutus sum. Agricolanus dixit: Proiecisti arma? Marcellus respondit: Proieci. non enim decebat christianum hominem militiis saecularibus militare, qui Christo domino militat.

V. Agricolanus dixit: Ita se habent facta Marcelli ut haec disciplina debeant uindicari. atque ita Marcellum, qui centurio ordinarius militabat, qui abiecto publice sacramento pollui se dixit, et insuper apud acta praesidialia uerba furoris plena deposuit, gladio animaduerti placet. 2. cum ad supplicium duceretur, idem Marcellus dixit: Agricolane, Deus tibi bene faciat. sic decebat Marcellum gloriosum martyrem de hoc recedere saeculo.

II. Fassung der Handschriftengruppe N.

Passio sancti Marcelli martyris qui est passus apud Legionem prouinciae Galleciae sub Manilio Fortunato praeside III kalendas nouembris.

I. Sub die iduum augustarum, Fausto et Gaio consulibus, apud legionem septimam geminam, introducto domno Marcello ex ciuitate Astasianis, Fortunatus dixit: Quid tibi uisum est ut contra disciplinam militarem te discingeres et balteum tuum et spatam et uittam proiceres?

II. Marcellus respondit: Iam tibi dixi apud signa legionis huius, quando diem festum imperii uestri celebrastis, publice et clara uoce respondi me christianum esse confessum et sacramentum aliud militare non posse nisi soli domino Iesu Christo filio Dei omnipotentis. 2. Fortunatus dixit: Temeritatem tuam dissimulare non possum et ideo perferam hoc ad sacras aures dominorum nostrorum Diocletiani et Maximiani inuictissimorum augustorum et Augustini et Licinii nobilissimorum Caesarum. ipse tamen transmitteris ad auditorium domini Aurilii [et] Agricolani praefecti praetorii pro sequente Cicilio arua milite.

III. Fausto et Gallo consulibus III kalendas nouembris apud Tingi introducto Marcello ex ciuitate Astasianis ex officio dictum est: Astat Marcellus, quem Fortunatus praeses ad potestatem tuam transmisit: offertur magnitudini tuae. 2. est et epistola sub nomine eius quam si praecipis recitabo. Agricolanus dixit: Recita. ex officio dictum est: Iam recitata est.

IV. Agricolanus dixit: Locutus es haec quae recitantur apud acta praesidialia? respondens sanctus Marcellus dixit: Locutus. Agricolanus dixit: Centurio ordinarius militabas? Marcellus sanctus respondit: Militabam. 2. Agricolanus dixit: quem furorem passus es ut proiceres sacramentum et talia loqueris? Marcellus sanctus respondit: Furor nullus est in eum qui Deum timet. 3. Agricolanus dixit: Singula haec loquutus es quae cartis praesidialibus continentur? Marcellus sanctus respondit: Locutus. Agricolanus dixit: Proiecisti arma? Marcellus sanctus respondit: Proieci; non enim oportet christianum molestiis saeculi militare, qui Christum Deum timet.

V. Agricolanus dixit: Quia ita se habent, facta Marcelli ex disciplina debent uindicari. atque ita ait: Marcellum qui centurionatus in quo militabat ablatum publice sacramentum polluit et sub acta praesidis talia uerba furiis plena deposuit gladio animaduerti placet. 2. et post haec uerba gladio caesus palmam martyrii quam desiderabat obtinuit, regnante domino nostro Iesu Christo, qui martyrem suum in pace recepit, cui est honor et gloria, uirtus et potestas in saecula saeculorum. Amen.

Text nach H. Delehaye, Les actes de S. Marcel le centurion, Analecta Bollandiana 41 (1923), 257—287 (Texte 260—263. 264—267). — Ruinart, 343 f. Danach Harnack, Militia, 117—119. — Hunziker, Diocletianus, 261 f. — Mason, Diocletian, 45 f. — Monceaux, Histoire 3, 118—121. — Harnack, Literatur 2, 2, 473 f. — Boll. 30/X. Okt. XIII, 274—284.

21. Martyrium des Kassianus.

I. Cum beatissimus Cassianus Aureliano Agricolano agenti vices praefectorum praetorio militari exceptor, eo tempore quo sanctum martyrem auditurus erat, eiusdem parebat officio. 2. inducto itaque Marcello ex centurionibus Astasianis Tingi, tertio kal. Novembris die, multa et terribili eum voce,

quasi iudiciaria auctoritate a confessionis perseuerantia Aurelianus Agricolanus deprauare tentabat. 3. sed cum Marcellus beatissimus martyr Christi se militem esse proclamaret, summa auctoritate constantiae molestiis saecularibus militare non posse, ut iam multum iudicem iudicantis crederent omnes esse Marcellum; contra Aurelius Agricolanus plena furoris uerba depromeret. 4. quas cum sententias exciperet Cassianus, ubi deuictum deuotione tanti martyris Aurelium Agricolanum, capitalem uidit ferire sententiam, exsecrationem usi clara uoce contestans, graphium et codicem proiecit in terra. 5. quare stupente officio, ridente Marcello, tremefactus Aurelius Agricolanus exsiliens de sella decidit, quare cum detestatione codices proiecisset. 6. respondit beatissimus Cassianus, iniquam eum dictasse sententiam. quem ut ne se amplius redargueret, statim iussit eum abripi et in carcerem trahi.

II. Riserat enim beatissimus Marcellus martyr, quia gaudebat praescius per Spiritum sanctum, Cassianum in martyrio sibi comitem fieri. qua quidem die summa cum expectatione ciuitatis Marcellum beatissimum desideratum. 2. nec longa tamen intercaepdine temporis uenerabilis Cassianus, id est tertio nonas Decembris die, in eodem loco, in quo Marcellus fuerat auditus, introductus est, et iisdem fere responsionibus iisdemque sententiis, quibus sanctus Marcellus, triumphum meruit obtinere martyrii, adiuuante domino nostro Iesu Christo, cui est honor et gloria, uirtus et potestas in saecula saeculorum. amen.

Text nach Ruinart, 345.

22. Akten des Felix.

I. Diocletiano VIII et Maximiano VII consulibus augustis, exiit edictum imperatorum et Caesarum super omnem faciem terrae; et propositum est per colonias et ciuitates principibus et magistratibus, suo cuique loco, ut libros deificos extorquerent de manu episcoporum et presbyterorum. 2. tunc programma positum est in ciuitate Tibiucensi die nonarum iuniarum. tunc Magnilianus curator iussit ad se perduci seniores plebis, quoniam eadem die Felix episcopus Carthaginem fuerat profectus; sed et Aprum presbyterum ad se iussit perduci et Cyrillum et Uitalem lectores.

II. Quibus Magnilianus curator dixit: Libros deificos habetis? Aper dixit: Habemus. Magnilianus curator dixit: Date illos igni aduri. 2. tunc Aper: Episcopus noster apud se illos habet. Magnilianus curator dixit: Ubi est? Aper dixit: Nescio. Magnilianus curator dixit: Eritis ergo sub officio donec Anulino proconsuli rationem reddatis.

III. Postera autem die Felix episcopus uenit Carthagine Tibiucam. tunc Magnilianus curator iussit Felicem episcopum iussit. ad se perduci per officium.

3 Statt molestiis l. militiis. Vgl. S. 88 Z. 25. 4 magis st. multum R. 10 dixit R. 15 Marcellus beatissimus desideratum finem obtinuit R.

cui Magnilianus curator dixit: Tu es Felix episcopus? Felix episcopus dixit: Ego. Magnilianus curator dixit: Da libros uel membranas quascumque habes. Felix episcopus dixit: Habeo sed non do. 2. Magnilianus curator dixit: Da libros ut possint igni aduri. Felix episcopus dixit: Melius est me igni aduri quam scripturas deificas: quia bonum est oboedire Deo magis quam hominibus. 3. Magnilianus curator dixit: Prius es quod imperatores iusserunt quam id quod tu loqueris. Felix episcopus dixti: Prius est praeceptum domini quam hominum. Magnilianus dixit: Intra hoc triduum recogita tecum, quia si in hac propria ciuitate quae praecepta sunt implere neglexeris, ad proconsulem ibis, et ea quae nunc loqueris apud eius acta prosequeris.

IV. Post tertium autem diem iussit curator Felicem episcopum ad se perduci et dixit ei: Recogitasti tecum? Felix episcopus dixit: Quae prius locutus sum et modo loquor, et ante proconsulem ea sum dicturus. Magnilianus curator dixit: Ibis ergo ad proconsulem et ibi rationem reddes. tunc assignatus est illi deductor Uincentius Celsinus, decurio ciuitatis Tibiucensium.

V. Tunc profectus est Felix a Tibiuca Carthaginem decimo octauo kalendas iulias. ubi cum uenisset, legato oblatus est; legatus uero iussit eum in carcerem trudi. alia autem die productus est Felix episcopus ante lucem. cui dixit legatus: Quare scripturas superuacuas non reddis? Felix episcopus dixit: Habeo, sed non dabo. 2. tunc iussit eum legatus in ima carceris mitti. post sedecim autem dies Felix episcopus productus est de carcere in uinculis, hora noctis quarta, ad Anulinum proconsulem. cui dixit Anulinus: Quare scripturas superuacuas non reddis? Felix episcopus respondit: Non sum eas daturus. tunc iussit illum Anulinus proconsul gladio animaduerti, idibus iulii.

VI. Felix episcopus eleuans oculis in caelum, clara uoce dixit: Deus, gratias tibi. quinquaginta et sex annos habeo in hoc saeculo. uirginitatem custodiui, euangelia seruaui, fidem et ueritatem praedicaui. Domine Deus caeli et terrae, Iesu Christe, tibi ceruicem meam ad uictimam flecto, qui permanes in aeternum. 2. qua completa oratione, ductus a militibus decollatus est, et positus in uia quae dicitur Scillitanorum, in Fausti.

Text nach H. Delehaye, La passion de S. Félix de Thibiuca, Analecta Bollandiana 39 (1921), 241—276 (Text 268—270). — Ruinart, 390 f. — Vgl. Mason, Diocletian, 172—174. — P. Monceaux, La Passio Felicis. Étude critique sur les documents relatifs au martyre de Félix, évêque de Thibiaca, Paris 1905. Vgl. Histoire 3, 136—140. — Harnack, Literatur 2, 2, 477. — Boll. 14/I. Jan. II 233.

23. Martyrium des Dasius.

Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Δασίου. Κύριε εὐλόγησον.

I. *Τῶν ἀθεμίτων ἱεροσύλων βασιλευόντων Μαξιμιανοῦ καὶ Διοκλητιανοῦ, ἦν ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις συνήθεια τοιαύτη ἐν τοῖς τάγμασι τῶν*

5 Vgl. AG. 4, 19.

στρατιωτῶν, ὥστε καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν τοῦ Κρόνου τὴν ἐπίσημον ἑορτὴν ἐκτελέσαι. 2. καὶ τοῦτο ὡσανεὶ οἰκεῖον καὶ ἐξαίρετον αὐτοῦ τοῦ Κρόνου δῶρον ἡγοῦντο ἐπὶ τὸ τὴν ἡμέραν αὐτοῦ ἐπιτελέσαι σεμνοτέραν παρὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας· † ἐπεὶ οὖν ἕκαστος ὥσπερ εὐκταῖον ἱεροσυλίαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ ἐποίει ᾧτινι γὰρ † ὁ τόπος ἐλάγχανεν, κομιζόμενος βασιλικὸν ἔνδυμα, προϊὼν κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Κρόνου ὁμοιότητα εἴτ' οὖν ἰδέαν δημοσίως ἐπὶ παντὸς τοῦ δήμου μετὰ ἀναιδοῦς καὶ ἀνεπαισχύντου ἀξίας, ἐπεμβαίνων μετὰ πλήθους στρατιωτῶν, ἔχων ἄδειαν συγκεχωρημένην, ἐπὶ ἡμέρας τριάκοντα ἔπραττεν ἀθεμίτους καὶ αἰσχρὰς ἐπιθυμίας καὶ ἐνετρύφα διαβολικαῖς ἡδοναῖς. 3. πληρουμένων δὲ τῶν τριάκοντα ἡμερῶν πέρας ἐδέχετο ἡ ἑορτὴ τοῦ Κρόνου, καὶ ὡσανεὶ ἡεῦ κταία αὕτη αὐτῶν ἑορτή. τότε αὐτὸς ὁ τὸ βασιλικὸν ἐπιφερόμενος σχῆμα ἐπιτελέσας τὰ κατὰ συνήθειαν ἄσεμνα καὶ ἄθεσμα παίγνια, παραχρῆμα τοῖς ἀνωνμοις καὶ μυσαροῖς εἰδώλοις προσεκόμιζεν ἑαυτὸν σπονδήν, ἀναιρούμενος ὑπὸ μαχαίρας.

II. Ὡς δὲ ἔφθασεν ἡ φωνὴ καὶ ἐπὶ τὸν μακάριον Δάσιον, ὥστε καὶ αὐτὸν τὸ δυσσεβὲς τοῦτο κατὰ τὴν τάξιν τῆς ἑορτῆς πρᾶξαι, οὗτος ὡς ῥόδον ἐξ ἀκανθῶν, καθὼς λέλεκται, ἀνεβλάστησεν. παρεκελεύετο οὖν ἅμα δὲ καὶ ἠναγκάζετο ἵνα τὴν ἐπίσημον ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ Κρόνου ἐπιτελέσαι ἑτοιμασθῇ.

III. Αὕτη ἡ μυσαρὰ παράδοσις καὶ μέχρις ἡμῶν τῶν ἐσχάτων περιελθοῦσα ἀθλιωτέρως παραφυλάττεται. οὔτε λήγοντος γὰρ τοῦ κόσμου τὸ ἔθος τὸ κακὸν τέλος λαμβάνει, ἀλλὰ μᾶλλον χειροτέρως ἀνανεοῦται. 2. ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ τῶν καλανθῶν Ἰανουαρίων μάταιοι ἄνθρωποι τῷ ἔθει τῶν Ἑλλήνων ἐξακολουθοῦντες Χριστιανοὶ ὀνομαζόμενοι μετὰ παμμεγέθους πομπῆς προέρχονται ἐναλλάττοντες τὴν ἑαυτῶν φύσιν, καὶ τὸν τρόπον καὶ τὴν μορφὴν τοῦ διαβόλου ἐνδύονται· αἰγείοις δέρμασι περιβεβλημένοι, τὸ πρόσωπον ἐνηλλαγμένοι ἀποβάλλουσιν ἐν ᾧ ἀνεγεννήθησαν ἀγαθῷ καὶ διακατέχουσιν ἐν ᾧ ἐγεννήθησαν κακῷ. 3. ἀποτάξασθαι ὁμολογήσαντες ἐν τῷ βαπτίσματι τῷ διαβόλῳ καὶ ταῖς πομπαῖς αὐτοῦ πάλιν στρατεύονται αὐτῷ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς καὶ αἰσχροῖς.

IV. Ταύτην ὁ μακάριος Δάσιος ματαίαν παράδοσιν εἶναι ἐπιγνοὺς κατεπάτησεν τὸν κόσμον σὺν ταῖς ἀπάταις αὐτοῦ καὶ κατέπτυσεν τὸν διάβολον σὺν ταῖς πομπαῖς αὐτοῦ καὶ ὑπέζευξεν ἑαυτὸν τῷ σταυρωθέντι Χριστῷ καὶ κατὰ τῆς τοῦ διαβόλου ἀτιμίας νικητὴς προῆλθεν. 2. σοφὸς γὰρ ὑπάρχων ζήλῳ ἁγίῳ ἐξαφθεὶς ταῦτα ἐν τῇ αὐτοῦ διανοίᾳ διελογί-

---

4 f. Statt ἐπεὶ lies ἐποίει, das folgende ἐποίει ist zu streichen, vor ᾧτινι ein Punkt zu setzen. λαγχάνειν ist intransitiv gebraucht, τόπος = officium.
18 Vgl. Hohesl. 2, 2.

ζετο· Ἐὰν ἐν ταύταις ταῖς τριάκοντα ἡμέραις τῆς ματαίας ταύτης καὶ ἀπρεποῦς συνηθείας φροντίσω πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων τιμήν, ἥνπερ ἡ τῶν Χριστιανῶν πίστις βδελύττεται καὶ κωλύει, ἐμαυτὸν εἰς ἀπώλειαν αἰώνιον παραδίδωμι. 3. οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ τῆς προσκαίρου ταύτης ζωῆς ὀλεθρίως στερίσκομαι. τίς γὰρ ἡ ὠφέλεια ὑπάρξει μετὰ τριάκοντα ἡμέρας, τῶν μυσαρῶν καὶ βδελυκτῶν παιγνίων τοῦ Κρόνου ἐπιτελεσθέντων, τῷ ξίφει με παραδοθῆναι; ἐπαγγελίᾳ θαρρήσας ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῶν ἀκαθάρτων δαιμόνων ἐμαυτὸν μαχαίρᾳ παραδίδωμι καὶ μετὰ τὴν τοῦ βίου ἀπαλλαγὴν τῷ αἰωνίῳ πυρὶ παραπεμφθήσομαι. 4. βέλτιόν μοί ἐστιν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀλίγας ὑπομεῖναι βασάνους καὶ τιμωρίας, καὶ μετὰ θάνατον ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω μετὰ πάντων τῶν ἁγίων.

V. Δέδοκται οὖν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὥστε παρὰ πάντων προσαχθῆναι τὸν μακάριον Δάσιον τὴν τοῦ Κρόνου ἐπίσημον ἑορτὴν ἐπιτελέσοντα. 2. ἀπεκρίθη δὲ ὁ μακάριος Δάσιος τοῖς καταναγκάζουσιν αὐτὸν στρατιώταις· Ἐπειδὴ ἐπὶ τὸ τοιοῦτον μυσαρὸν ἀναγκάζετέ με, κρεῖττόν μοί ἐστιν οἰκείᾳ προαιρέσει τῷ δεσπότῃ Χριστῷ θυσία γενέσθαι ἢ τῷ Κρόνῳ ὑμῶν τῷ εἰδώλῳ ἐπιθῦσαι ἐμαυτόν. 3. ταῦτα ἀκούσαντες οἱ τῆς παρανομίας ὑπηρέται εὐθὺς αὐτὸν ἐν σκοτεινῇ φυλακῇ κατέκλεισαν καὶ τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ ἐξαγαγόντες αὐτὸν ἐκ τῆς εἱρκτῆς ἐν τῷ πραιτωρίῳ Βάσσου λῃγάτου σύροντες ἀπήγαγον.

VI. Ὡς δὲ ὑπὸ τῆς τάξεως ἐν τῷ βήματι Βάσσου λῃγάτου ὁ ἅγιος μάρτυς Δάσιος πρήχθη, ἀτενίσας εἰς αὐτὸν ὁ Βάσσος εἶπεν· Ποίας τύχης ὑπάρχεις καὶ τίς καλεῖ; ὁ δὲ μακάριος Δάσιος μετὰ παρρησίας καὶ ἐλευθερίας ἔφη· Ἀξίας μὲν στρατιωτικῆς ὑπάρχω, περὶ δὲ τῆς προσωνυμίας μου ἐρῶ σοι· τὸ μὲν ἐξαίρετόν μου ὄνομα Χριστιανός εἰμι, τὸ δὲ ἐκ γονέων ἐπιτεθέν μοι Δάσιος καλοῦμαι.

VII. Βάσσος ὁ λῃγᾶτος ἔφη· Δεήθητι τοῖς † ἴχνεσιν † τῶν δεσποτῶν ἡμῶν τῶν βασιλέων τῶν τὴν εἰρήνην παρεχόντων καὶ δωρουμένων ἡμῖν τὰ σιτηρέσια καὶ ἐπὶ πάσῃ λυσιτελείᾳ ἡμῶν ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας φροντίδα ποιουμένων. 2. Δάσιος ὁ μακάριος ἀπεκρίθη· Ἐγὼ ἤδη εἶπον καὶ λέγω ὅτι Χριστιανός εἰμι, καὶ οὐ στρατεύομαι ἐπιγείῳ βασιλεῖ, ἀλλὰ βασιλεῖ οὐρανίῳ καὶ αὐτοῦ τὴν δωρεὰν κέκτημαι, αὐτοῦ τῇ χάριτι διαιτῶμαι καὶ διὰ τῆς ἀφάτου φιλανθρωπίας πλουτῶ.

VIII. Βάσσος λῃγᾶτος ἔφη· Ἱκέτευσον, Δάσιε, τὰς ἱερὰς εἰκόνας τῶν βασιλέων ἡμῶν ἅσπερ καὶ αὐτὰ τὰ βάρβαρα ἔθνη σέβονται καὶ

---

28 τοῖς ἴχνεσι: Cumont vermutete, daß dies eine falsche Uebersetzung des lat. signis sei; ταῖς εἰκόσι müsse dastehen.

31 Die einleuchtende Verbesserung stammt von Radermacher. Die Hschr. hat statt πάσῃ λυσιτελείᾳ βασιτελείᾳ τελεία.

δουλεύουσιν αὐταῖς. 2. Δάσιος ὁ μακάριος μάρτυς εἶπεν· Ἐγὼ Χριστιανὸν εἶναι ἐμαυτὸν ὁμολογῶ, καθὼς πλειστάκις ὡμολόγησα καὶ οὐδενὶ ἄλλῳ ἐπακούω εἰ μὴ μόνον ἑνὶ ἀχράντῳ καὶ αἰωνίῳ θεῷ, πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι ἐν τρισὶ μὲν ὀνόμασι καὶ ὑποστάσεσιν, ἐν μιᾷ δὲ οὐσίᾳ· ἤδη τρίτῃ φωνῇ ὁμολογῶ τὴν πίστιν τῆς ἁγίας τριάδος, ἐπειδὴ δι᾽ αὐτῆς ὀχυρώμενος τὴν τοῦ διαβόλου μανίαν διὰ τάχους νικῶ καὶ καταστρέφω.

IX. Βάσσος ληγᾶτος ἔφη· Ἀγνοεῖς, Δάσιε, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος τῇ βασιλικῇ προστάξει καὶ τοῖς ἱεροῖς νόμοις ὑποτέτακται. ἐπειδὴ φείδομαί σου, τούτου χάριν ἀμερίμνως καὶ ἀδεῶς ἀποκρίνῃ μοι. 2. ὁ δὲ μακάριος καὶ ὅσιος ἀθλητὴς τοῦ Χριστοῦ Δάσιος ἀπεκρίνατο λέγων· Σὺ ποίησον ἅπερ σοι παρὰ τῶν βασιλέων προστέτακται τῶν δυσσεβῶν καὶ μιαρῶν· ἐγὼ γὰρ τὴν πίστιν μου ἥνπερ ἅπαξ τῷ θεῷ μου προεθέμην φυλάξαι, φυλάττω καὶ δυνατῶς καὶ ἀσφαλῶς προσμεῖναι ἐμαυτὸν πιστεύω ἐν ταύτῃ μου τῇ ὁμολογίᾳ· οὐ γὰρ δύνανταί με αἱ ἀπειλαί σου τῆς τοιαύτης προαιρέσεως μεταβαλεῖν.

X. Βάσσος ληγᾶτος ἔφη· Ἰδοὺ ἔχεις καιρὸν διωρίας εἰ βουληθείης ἐν τῷ νοΐ σου διαλογισθῆναι ὅπως δυνηθείης ζῆν μεθ᾽ ἡμῶν ἐν δόξῃ. 2. ὁ δὲ μακάριος Δάσιος εἶπεν· Τίς χρεία καιροῦ διωρίας· ἤδη τὴν βουλήν μου καὶ τὴν πρόθεσίν μου ἐφανέρωσά σοι λέγων· ποίησον ὃ θέλεις, ὅτι Χριστιανός εἰμι. ἰδοὺ γὰρ καὶ τῶν βασιλέων σου καὶ τῆς δόξης αὐτῶν καταπτύω καὶ βδελύσσομαι αὐτήν, ὥστε μετὰ τὴν τοῦ βίου τούτου ἀπαλλαγὴν εἰς τὴν ἐκεῖ ζωήν ζῆσαι δυνηθῶ.

XI. Τότε ὁ Βάσσος ληγᾶτος μετὰ ⟨τὸ⟩ πολλὰς αὐτῷ τιμωρίας παρασχέσθαι, δέδωκεν αὐτῷ τὴν ἀπόφασιν ὥστε ἀποτμηθῆναι αὐτοῦ τὴν κεφαλήν. ὅστις ἀπερχόμενος εἰς τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ μαρτυρίαν εἶχέν τινα προηγούμενον αὐτοῦ μετὰ ἀθεμίτου θυμιατηρίου. 2. ὡς δὲ ἠνάγκαζον αὐτὸν προσενεγκεῖν θυσίαν τοῖς ἀκαθάρτοις δαιμόσιν, τότε λαβὼν ταῖς ἰδίαις χερσὶν ὁ μακάριος Δάσιος διεσκόρπισεν αὐτῶν τὰ θυμιάματα καὶ κατέβαλεν τὰ δυσσεβῆ καὶ ἀθέμιτα τῶν ἱεροσύλων εἴδωλα εἰς γῆν κατασύρας, ὥπλισέν τε τὸ μέτωπον αὐτοῦ τῇ σφραγίδι τοῦ τιμίου σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, οὗτινος τῇ δυνάμει ἰσχυρῶς πρὸς τὸν τύραννον ἀντηγωνίσατο.

XII. Ἀπῆλθεν οὖν ὁ ἅγιος μάρτυς ἐπὶ τὸ ἀποκεφαλισθῆναι μηνὶ Νοεμβρίῳ εἰκάδι, ἡμέρᾳ παρασκευῇ, ὥρᾳ τετάρτῃ, τῆς σελήνης εἰκάδι τετάρτῃ. ἐκρούσθη δὲ ὑπὸ Ἀνικήτου Ἰωάννου σπεκουλάτορος, καὶ ἐτελειώθη ἐν εἰρήνῃ ἡ μαρτυρία αὐτοῦ. 2. Ἤθλησεν δὲ ὁ ἅγιος Δάσιος ἐν πόλει Δωροστόλῳ, βασιλευόντων Μαξιμιανοῦ καὶ Διοκλητιανοῦ, ἐρωτήσαντος δὲ αὐτὸν Βάσσου ληγάτου, ἐν οὐρανοῖς δὲ βασιλεύοντος

23 ἐκείνην die Hschr. 33 cod. ἀντιγνωρίσατο, Cumont ἀντεγνωρίσατο.

τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

Text nach F. Cumont, Les Actes de S. Dasius, Analecta Bollandiana 16 (1897), 11—15. — Cumont a. a. O., 5—11. — C. Parmentier, Le roi des Saturnales, Revue de Philologie 21 (1897), 143—149. — P. Wendland, Jesus als Saturnalienkönig, Hermes 33 (1898), 175—179. — H. Vollmer, Jesus und das Sacaeenopfer. Religionsgeschichtl. Streiflichter, Gießen 1905. — Harnack, Literatur 2, 2, 477.

24. Martyrium der Agape, Eirene, Chione und Genossen.

Μαρτύριον τῶν ἁγίων Ἀγάπης, Εἰρήνης καὶ Χιόνης
μαρτυρησάντων ⟨ἐν⟩ Θεσσαλονίκῃ.

I. *Ἐπὶ τῆς παρουσίας καὶ ἐπιφανείας τοῦ δεσπότου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὅσῳ πλείων ἡ χάρις τῶν πάλαι, τοσούτῳ μείζων ἡ νίκη τῶν ἁγίων. ἀντὶ γὰρ τῶν πολεμίων τῶν ὁρατῶν, ἀόρατοι ἐχθροὶ νικῶνται, ἀφανεῖς δαιμόνων ὑποστάσεις πυρὶ παραδίδονται ὑπὸ γυναικῶν καθαρῶν καὶ σεμνῶν, πνεύματος ἁγίου πληρουμένων.* 2. *γυναῖκες γὰρ ἅγιαι τρεῖς ἐκ Θεσσαλονίκης ὁρμώμεναι πόλεως, τῆς ὑπὸ τοῦ πανσόφου Παύλου δοξαζομένης ἐπὶ πίστει καὶ ἀγάπῃ, λέγοντος· Ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἐξελήλυθεν, καὶ πάλιν περὶ τῆς φιλαδελφίας· Οὐ χρείαν ἔχετε γράφεσθαι ὑμῖν, αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδιδακτοί ἐστε εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους, διωγμοῦ καταλαβόντος τοῦ κατὰ Μαξιμιανόν, καὶ αὗται ἑαυτὰς ταῖς ἀρεταῖς κοσμήσασαι καὶ τοῖς εὐαγγελικοῖς νόμοις πειθόμεναι, καταλείπουσι μὲν τὴν πατρίδα γένος καὶ καὶ περιουσίαν καὶ κτῆσιν διὰ τὴν περὶ τὸν θεὸν ἀγάπην καὶ προσδοκίαν τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν, ἄξια τοῦ πατρὸς Ἀβραὰμ διαπραττόμεναι, καὶ φεύγουσι μὲν τοὺς διώκοντας, κατὰ τὴν ἐντολήν, καὶ καταλαμβάνουσιν ὄρος τι ὑψηλόν.* 3. *κἀκεῖ ταῖς προσευχαῖς ἐσχόλαζον, καὶ τὸ μὲν σῶμα τῷ ὕψει τοῦ ὄρους προσῆπτον, τὴν δὲ ψυχὴν ἐν οὐρανοῖς εἶχον πολιτευομένην.*

II. *Ἐκ τούτου τοίνυν τοῦ τόπου συλληφθεῖσαι, προσάγονται τῷ διωγμίτῃ ἄρχοντι, ἵνα τὸ λεῖπον τῶν ἐντολῶν ἐπιτελέσασαι καὶ μέχρι θανάτου τὸν δεσπότην ἀγαπήσασαι, τὸν τῆς ἀφθαρσίας ἀναδήσωνται στέφανον.* 2. *τούτων τοίνυν ἡ μὲν καθαρὸν καὶ λαμπρὸν τοῦ βαπτίσματος φυλάττουσα, κατὰ τὸν ὅσιον προφήτην τὸν λέγοντα· Πλυνεῖς με καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι, Χιόνη προσηγόρευται· ἡ δὲ τὴν δωρεὰν τοῦ σωτῆρος καὶ θεοῦ ἡμῶν ἐν ἑαυτῇ ἔχουσα καὶ πρὸς πάντας ἐπιδεικνυμένη, κατὰ τὴν ἁγίαν ῥῆσιν τὴν λέγουσαν·* 3. *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν,*

12 1. Thess. 1, 8. 13 1. Thess. 4. 9. 18 Gen. 12—14. 19 Mt. 10, 23. 27 Ps. 51, 9. 30 Joh. 14, 27.

Εἰρήνη παρὰ πάντων ἐκαλεῖτο· ἡ δὲ τὸ τέλειον μὲν τῆς παραγγελίας κεκτημένη, ἔχουσα τὴν περὶ θεὸν ἀγάπην ἐξ ὅλης καρδίας καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτήν, κατὰ τὸν ἅγιον ἀπόστολον τὸν λέγοντα· Τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη, φερωνύμως Ἀγάπη προσονομάζεται. 4. *ταύτας τὰς τρεῖς προσαχθείσας αὐτῷ ὁ ἄρχων καὶ μὴ θελούσας θύειν πυρὶ κατέκρινεν, ἵνα διὰ πυρὸς προσκαίρου τοὺς αὐτῷ πειθομένους νικήσασαι διάβολον καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὑπ' οὐρανῶν δαιμόνων στρατιάν, τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον ἀναδήσωνται καὶ μετ' ἀγγέλων διὰ παντὸς δοξάσωσιν τὸν τὴν χάριν δωρησάμενον θεόν. τὰ δὲ πραχθέντα περὶ αὐτῶν ὑπομνήματά ἐστιν τὰ ὑποτεταγμένα.*

III. *Προκαθίσαντος Δουλκιτίου ἡγεμόνος ἐπὶ τοῦ βήματος, Ἀρτεμίσιος κομενταρήσιος εἶπεν· Ὁποίαν νοτωρίαν περὶ τῶν παρεστώτων τούτων ὁ ἐνθάδε στατιωνάριος ἀπέστειλεν πρὸς τὴν σὴν Τύχην, εἰ κελεύεις ἀναγινώσκω. Δουλκίτιος ἡγεμὼν εἶπεν· Ἀνάγνωθι. καὶ ἐκ τῆς τάξεως ἀνεγνώσθη· Σοὶ τῷ ἐμῷ δεσπότῃ Κάσανδρος βενεφικιάριος. γίνωσκε, κύριε, Ἀγάθωνα καὶ Εἰρήνην καὶ Ἀγάπην καὶ Χιόνην καὶ Κασίαν καὶ Φιλίππαν καὶ Εὐτυχίαν μὴ βούλεσθαι ἱερόθυτον φαγεῖν, οὕστινας προσάγω σῇ τῇ Τύχῃ.* 2. *Δουλκίτιος ἡγεμὼν εἶπεν πρὸς αὐτούς· Τίς ἡ τοσαύτη μανία τὸ μὴ πείθεσθαι ὑμᾶς τῇ κελεύσει τῶν θεοφιλεστάτων βασιλέων ἡμῶν καὶ καισάρων; καὶ πρὸς Ἀγάθωνα εἶπεν· Διὰ τί παραγενόμενος εἰς τὰ ἱερά, καθὼς οἱ καθωσιωμένοι, τοῖς ἱεροῖς οὐκ ἐχρήσω; Ἀγάθων εἶπεν· Ὅτι Χριστιανός εἰμι.* 3. *Δουλκίτιος ἡγεμὼν εἶπεν· Ἔτι καὶ σήμερον τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένεις; Ἀγάθων εἶπεν· Ναί. Δουλκίτιος εἶπεν· Σὺ τί λέγεις, ἡ Ἀγάπη; Ἀγάπη εἶπεν· Θεῷ ζῶντι πεπίστευκα, καὶ οὐ βούλομαι τὴν συνείδησίν μου ἀπολέσαι.* 4. *Δουλκίτιος ἡγεμὼν εἶπεν· Σὺ τί λέγεις, Εἰρήνη; διὰ τί οὐκ ἐπείσθης τῇ κελεύσει τῶν δεσποτῶν ἡμῶν τῶν βασιλέων καὶ καισάρων; Εἰρήνη εἶπεν· Διὰ φόβον θεοῦ. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Σὺ τί λέγεις, Χιόνη; Χιόνη εἶπεν· Θεῷ ζῶντι πεπίστευκα καὶ οὐ ποιῶ τοῦτο. ὁ ἡγεμὼν λέγει· Σὺ τί λέγεις, Κασία; Κασία εἶπεν· Τὴν ψυχήν μου σῶσαι θέλω.* 5. *ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Τῶν ἱερῶν μεταλαβεῖν θέλεις; Κασία εἶπεν· Οὐ θέλω. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Σὺ τί λέγεις, ἡ Φιλίππα; Φιλίππα εἶπεν· Τὸ αὐτὸ λέγω. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Τί ἐστι Τὸ αὐτό; Φιλίππα εἶπεν· Ἀποθανεῖν θέλω μᾶλλον ἢ φαγεῖν. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Σὺ τί λέγεις, Εὐτυχία; Εὐτυχία εἶπεν· Τὸ αὐτὸ λέγω, ἀποθανεῖν μᾶλλον θέλω.* 6. *ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Ἄνδρα ἔχεις; Εὐτυχία εἶπεν· Ἐτελεύτησεν. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Πότε ἐτελεύτησεν; Εὐτυχία εἶπεν· Πρὸ μηνῶν τάχα ἑπτά. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Πόθεν οὖν*

---

3 1. Tim. 1, 5. 8 1. Petr. 5, 4. 11 *Δουλκήτιος* gibt die Hschr. hier und im folgenden den Namen Dulcitius wieder. 11 *Ἀρτεμήσιος* Hschr.

ἐγκύμων εἶ; Εὐτυχία εἶπεν· Ἐξ οὗ ἔδωκέν μοι ὁ θεὸς ἀνδρός. 7. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Πῶς οὖν ἐγκύμων τυγχάνεις, ὁπότε λέγεις τὸν ἄνδρα σὸν τετελευτηκέναι; Εὐτυχία εἶπεν· Τὴν βούλησιν τοῦ παντοκράτορος θεοῦ οὐδεὶς δύναται εἰδέναι. οὕτως ἠθέλησεν ὁ θεός. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Παύσασθαι τὴν Εὐτυχίαν τῆς μανίας προτρέπομαι μετελθεῖν τε ἐπὶ τὸν ἀνθρώπινον λογισμόν. τί λέγεις; πείθῃ τῇ βασιλικῇ κελεύσει; Εὐτυχία εἶπεν· Οὐ πείθομαι, Χριστιανή εἰμι, θεοῦ δούλη παντοκράτορος. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Εὐτυχία, διὰ τὸ ἐγκύμονα αὐτὴν εἶναι, τέως ἀναληφθήσεται εἰς τὸ δεσμωτήριον.

IV. Καὶ προσέθηκεν· Σὺ τί λέγεις, Ἀγάπη; ποιεῖς ταῦτα πάντα ὅσα ἡμεῖς οἱ καθωσιωμένοι τοῖς δεσπόταις ἡμῶν βασιλεῦσι καὶ καίσαρσι ποιοῦμεν; Ἀγάπη εἶπεν· Οὐκ ἔνι καλῶς τῷ σατανᾷ, οὐκ ἄγει μου τὸν λογισμόν, ἀνίκητος ὁ λογισμὸς ἡμῶν. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Σὺ τί λέγεις, Χιόνη; Χιόνη εἶπεν· Τὸν λογισμὸν ἡμῶν οὐδεὶς δύναται μεταγαγεῖν. 2. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Μή τινά ἐστιν παρ᾽ ὑμῖν τῶν ἀνοσίων Χριστιανῶν ἢ ὑπομνήματα ἢ διφθέραι ἢ βιβλία; Χιόνη εἶπεν· Οὐκ ἔστιν, κύρι, ἅπαντα γὰρ οἱ νῦν αὐτοκράτορες ἐξεφόρησαν. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Τίνες ὑμῖν τὴν γνώμην ταύτην ἔδωκαν; Χιόνη εἶπεν· Ὁ παντοκράτωρ θεός. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Τίνες εἰσὶν οἱ συμβουλεύσαντες ὑμῖν εἰς ταύτην τὴν ἀπόνοιαν ἐλθεῖν; Χιόνη εἶπεν· Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ μονογενής, ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. 3. Δουλκίτιος ἡγεμὼν εἶπεν· Πάντας ὑποκεῖσθαι τῇ καθοσιώσει τῶν δεσποτῶν ἡμῶν τῶν βασιλέων καὶ καισάρων πᾶσι πρόδηλόν ἐστιν. ἐπειδὴ δὲ ἀπονοίᾳ τινὶ χρησάμενοι ἀπὸ τοσούτου χρόνου καὶ τοσαύτης παραγγελίας γενομένης καὶ τοσούτων διαταγμάτων προτεθέντων, τηλικαύτης ἀπειλῆς ἐπηρτημένης, κατεφρονήσατε τῆς κελεύσεως τῶν δεσποτῶν ἡμῶν τῶν βασιλέων καὶ καισάρων, ἐπιμένουσαι τῷ ἀνοσίῳ ὀνόματι τῶν Χριστιανῶν, ἔτι γε μὴν καὶ τήμερον ἀναγκαζόμεναι ὑπό τε τῶν στατιωνιζόντων καὶ τῶν πρωτευόντων ἀρνήσασθαι καὶ ἐγγράφως ποιῆσαι τὰ κελευσθέντα, οὐ βούλεσθε, τούτου ἕνεκεν τὴν δέουσαν εἰς ἑαυτὰς τιμωρίαν ἐκδέξασθε. 4. καὶ τὴν ἀπόφασιν ἔγγραφον ἐκ χάρτου ἀνέγνω· Ἀγάπην καὶ Χιόνην, ἐπειδὴ ἀκαθοσιώτῳ διανοίᾳ ἐναντία ἐφρόνησαν τῷ θείῳ θεσπίσματι τῶν δεσποτῶν ἡμῶν αὐγούστων καὶ καισάρων, ἔτι εἰκαίαν καὶ ἕωλον καὶ στυγητὴν πᾶσι τοῖς καθωσιωμένοις σέβουσαι τὴν τῶν Χριστιανῶν θρησκείαν, πυρὶ ἐκέλευσα παραδοθῆναι. καὶ προσέθηκεν· Ἀγάθων καὶ Εἰρήνη καὶ Κασία καὶ Φιλίππα [καὶ Εὐτυχία] διὰ τὸ νέον τῆς ἡλικίας τέως ἐμβληθήσονται εἰς τὸ δεσμωτήριον.

V. Μετὰ δὲ τὸ τελειωθῆναι τὰς ἁγιωτάτας διὰ πυρός, τῇ ἑξῆς προσαχθείσης πάλιν τῆς ἁγίας Εἰρήνης, ὁ ἡγεμὼν Δουλκίτιος εἶπεν

πρὸς αὐτήν· Ἡ πρόθεσις τῆς σῆς μανίας φανερὰ καὶ διὰ τῶν δρωμένων, ἥτις τοσαύτας διφθέρας καὶ βιβλία καὶ πινακίδας καὶ κωδικέλλους καὶ σελίδας γραφῶν τῶν ποτε γενομένων Χριστιανῶν τῶν ἀνοσίων ἐβουλήθης ἄχρι καὶ τῆς σήμερον φυλάξαι, προκομισθέντων τε ἐπέγνως, καθεκάστην εἰποῦσα ἴδια μὴ εἶναι, μὴ ἀρκεσθεῖσα μήτε τῇ κολάσει τῶν ἑαυτῆς ἀδελφῶν, μήτε τὸν φόβον ἐκεῖνον τοῦ θανάτου πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχουσα. 2. ὅθεν ἀνάγκη ἐπικεῖσθαι μέν σοι τὰ τῆς τιμωρίας. ἔστι δὲ ἐνδοῦναί σοι μέρος φιλανθρωπίας οὐκ ἄκαιρον, ὥστε, εἰ βουληθείης νῦν γ' οὖν θεοὺς ἐπιγινώσκειν, εἶναι σε ἀθῷαν κινδύνου παντὸς καὶ κολάσεως. τί οὖν λέγεις; ποιεῖς τὴν κέλευσιν τῶν βασιλέων ἡμῶν καὶ καισάρων καὶ ἑτοίμη εἶ ἱερόθυτον φαγεῖν σήμερον καὶ θῦσαι τοῖς θεοῖς; Εἰρήνη εἶπεν· Οὐχί, οὐκ εἰμι ἑτοίμη ποιῆσαι διὰ τὸν παντοκράτορα θεὸν τὸν κτίσαντα οὐρανόν τε καὶ γῆν καὶ θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· μεγάλη γὰρ δίκη αἰωνίου βασάνου τοῖς παραβαίνουσιν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. 3. Δουλκίτιος ἡγεμὼν εἶπεν· Τίς σοι συνεβούλευσεν τὰς διφθέρας ταύτας καὶ τὰς γραφὰς μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας φυλάξαι; Εἰρήνη εἶπεν· Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὁ εἰπὼν ἕως θανάτου ἀγαπῆσαι αὐτόν. τούτου ἕνεκεν οὐκ ἐτολμήσαμεν προδοῦναι, ἀλλ' ᾑρετισάμεθα ἤτοι ζῶσαι καίεσθαι ἢ ὅσα ἂν συμβῇ ἡμῖν πάσχειν, ἢ προδοῦναι αὐτάς. 4. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Τίς σοι συνῄδει ταύτας εἶναι ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐν ᾗ σὺ ᾤκεις; Εἰρήνη εἶπεν· Ἕτερος οὐδείς, βλέπει ⟨ὁ θεός⟩, εἰ μὴ ὁ πατοκράτωρ θεὸς ὁ πάντα εἰδώς· περισσοτέρως γὰρ οὐδείς. τοὺς ἰδίους ἐχθρῶν χείρονας ἡγησάμεθα, μήπως κατηγορήσωσιν ἡμῶν, καὶ οὐδενὶ ἐμηνύσαμεν. 5. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Τῷ περυσινῷ ἔτει, ἡνίκα ἡ τηλικαύτη κέλευσις αὐτῶν τῶν δεσποτῶν ἡμῶν τῶν βασιλέων καὶ καισάρων πρώτως ἐφοίτησεν, ποῦ ἀπεκρύφθητε; Εἰρήνη εἶπεν· Ὅπου ἂν ὁ θεὸς ἠθέλησεν, ἐν ὄρεσι, βλέπει ὁ θεός, ὕπαιθροι. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Παρὰ τίνι ἐγίνεσθε; Εἰρήνη εἶπεν· Ὕπαιθροι ἐν ἄλλοις καὶ ἄλλοις ὄρεσιν. 6. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Τίνες ἦσαν οἱ τὸν ἄρτον ὑμῖν παρέχοντες; Εἰρήνη εἶπεν· Ὁ θεὸς ὁ πᾶσι παρέχων. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Συνέγνω ὑμῖν ὁ πατὴρ ὁ ὑμέτερος; Εἰρήνη εἶπεν· Μὰ τὸν παντοκράτορα θεόν, οὐ συνέγνω οὔτε ἔγνω ὅλως. 7. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Τίς τῶν γειτόνων ὑμῖν συνῄδει; Εἰρήνη εἶπεν· Ἐπερώτα τοὺς γείτονας κατὰ τοὺς τόπους, εἴ τις ἔγνω ὅπου ἡμεῖς ἦμεν. ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Μετὰ τὸ ἐπανελθεῖν ἐκ τοῦ ὄρους ὑμᾶς, ὡς σὺ φῄς, τὰ γραμματεῖα ταῦτα ἀνεγινώσκετε παρόντων τινῶν; Εἰρήνη εἶπεν· Ἐν τῷ οἴκῳ ἡμῶν ἦσαν καὶ οὐκ ἐτολμῶμεν αὐτὰ ἐξάγειν ἔξω. ὅθεν λοιπὸν καὶ ἐν θλίψει μεγάλη ἦμεν

13 Ex. 20, 11 u. a. AG. 4, 24; 14, 15. 34 *κατά* Radermacher; *καί* die Hschr.

μείνασαι, ὅτι οὐκ ἠδυνάμεθα αὐτοῖς προσέχειν νύκτα καὶ ἡμέραν, καθὼς καὶ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἐποιοῦμεν ἕως τῆς περυσινῆς ἡμέρας ἧς καὶ ἀπεκρύψαμεν αὐτά. 8. *Δουλκίτιος ἡγεμὼν εἶπεν· Αἱ μὲν ἀδελφαί . . . κατὰ τὰ προσταχθέντα αὐταῖς, ἀποφάσει περιεκαύθησαν. σὺ δέ, ἐπεὶ αἰτία γεγένησαι καὶ πρότερον τῆς φυγῆς καὶ τῆς τῶν γραμμάτων τούτων καὶ διφθερῶν ἀποκρύψεως, ἀπαλλαγῆναι τοῦ βίου οὐ τῷ αὐτῷ τρόπῳ σε κελεύω ἀθρόως, ἀλλὰ διὰ τῆς † ἐμπήξεως † τῶν ἀγορανόμων τῆς πόλεως ταύτης καὶ Ζωσίμου τοῦ δημοσίου εἰς πορνεῖον στῆναι γυμνὴν κελεύω, λαμβάνουσαν ἐκ τοῦ παλατίου ἕνα ἄρτον μόνον, μὴ ἐπιτρεπόντων τῶν ἀγορανόμων ἀναχωρεῖν σε.*

VI. *Εἰσαχθέντων οὖν τῶν ἀγορανόμων καὶ Ζωσίμου δούλου δημοσίου, ὁ ἡγεμὼν εἶπεν· Ὑμεῖς δὲ μὴ οὐκ ἀγνοεῖτε ὡς, ἐὰν μηνυθείη μοι ἐκ τῆς τάξεως κἂν ἐλαχίστην ὥραν ἀπηλλάχθαι αὐτὴν ἐκ τοῦ τόπου ἐκείνου, ἐν ᾧ προστέτακται ἑστάναι, τὸ τηνικαῦτα τῇ ἀνωτάτω δίκῃ ὑποβληθήσεσθε; τὰ δὲ γραμματεῖα τὰ προκομισθέντα ἐν τοῖς πυργίσκοις καὶ τοῖς κιβωτίοις τῆς Εἰρήνης δημοσίᾳ καήτωσαν.* 2. *καὶ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος ἀπαγαγόντων αὐτὴν τῶν εἰς τοῦτο τεταγμένων ἐπὶ τὸν δημόσιον τόπον τοῦ πορνείου, διὰ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν φρουροῦσαν αὐτὴν καὶ φυλάττουσαν καθαρὰν τῷ τῶν ὅλων δεσπότῃ θεῷ, μηδενὸς τολμήσαντος προσελθεῖν μήτε μέχρι ῥήματος ὑβριστικόν τι ἐπιτηδεύσαντος τελέσαι, ἀνακαλεσάμενος τὴν ἁγιωτάτην ὁ Δουλκίτιος ἡγεμὼν καὶ στήσας ἐπὶ τοῦ βήματος, εἶπεν πρὸς αὐτήν· Ἐμμένεις ἔτι τῇ αὐτῇ ἀπονοίᾳ; Εἰρήνη εἶπεν πρὸς αὐτόν· Οὐχὶ ἀπονοίᾳ ἀλλὰ θεοσεβείᾳ.* 3. *ὁ δὲ ἡγεμὼν Δουλκίτιος εἶπεν· Καὶ ἀπὸ τῆς προτέρας σου ἀποκρίσεως φανερῶς ἐδείχθη τὸ μὴ καθωσιωμένως πεπεῖσθαι τῇ κελεύσει τῶν βασιλέων καὶ νῦν ἔτι ἐμμένουσάν σε τῇ αὐτῇ ἀπονοίᾳ θεωρῶ. ὅθεν λήψῃ τὴν δέουσαν τιμωρίαν. καὶ αἰτήσας χάρτην, πρὸς αὐτὴν ἀπόφασιν ἔγραψεν οὕτως· Εἰρήνην, ἐπειδὴ οὐκ ἠθέλησεν πεισθῆναι τῇ κελεύσει τῶν βασιλέων καὶ θῦσαι, ἔτι γε μὴν θρησκεύουσαν Χριστιανικῇ τινι τάξει, τούτου χάριν, ὡς καὶ τὰς πρότερον δύο ἀδελφὰς αὐτῆς, οὕτω καὶ ταύτην ζῶσαν καῆναι ἐκέλευσα.*

VII. *Καὶ ταύτης τῆς ἀποφάσεως ἐξελθούσης παρὰ τοῦ ἡγεμόνος, λαβόμενοι οἱ στρατιῶται ἀπήγαγον αὐτὴν ἐπί τινος ὑψηλοῦ τόπου, ἔνθα καὶ αἱ πρότερον αὐτῆς ἀδελφαὶ μεμαρτυρήκασιν. πυρὰν γὰρ ἅψαντες μεγάλην, ἐκέλευσαν αὐτὴν ἀφ᾽ ἑαυτῆς ἀνελθεῖν.* 2. *ἡ δὲ ἁγία Εἰρήνη ψάλλουσα καὶ δοξάζουσα τὸν θεόν, ἔρριψεν ἑαυτὴν κατὰ τῆς πυρᾶς καὶ οὕτως ἐτελειώθη, ὑπατίας Διοκλητιανοῦ Αὐγούστου τὸ*

---

3 Ergänze: *θῦσαι οὐ θέλουσαι* oder ähnliches. 4 *πυρὶ ἐκαύθησαν* Radermacher. 14 *ἀνωτάτῳ* Hschr. und Franchi.

ἔνατον καὶ Μαξιμιανοῦ Αὐγούστου τὸ ὄγδοον, καλάνδαις Ἀπριλλίαις βασιλεύοντος εἰς τοὺς αἰῶνας Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Text nach Pio Franchi de' Cavalieri, Nuove Note Agiografiche I. Il testo greco originale degli Atti delle SS. Agape Irene e Chione (Studi e Testi 9), Rom 1902 (Text 15—19; wertvolle kritische Untersuchungen über die Zusammensetzung des Martyriums). — Vgl. Harnack, Literatur 2, 2, 475. — Delehaye, Passions, 141—143. — Boll. 3/IV. April I 245—250.

25. Akten des Euplus.

A. Griechische Fassung.

I. *Τοῖς κυρίοις ἡμῶν Διοκλιτιανῷ τὸ ἔννατον καὶ Μαξιμιανῷ τὸ ὀγδόον ὑπάτοις, τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν Μαΐων ἐν τῇ ἐπιφανεστάτῃ Κατάνῃ ἐν ⟨τῷ⟩ σικριταρίῳ πρὸ βήλου, ὡς ἔκραξεν Εὔπλος αὐτοῖς ⟨καὶ⟩ εἶπεν· Ἀποθανεῖν θέλω, χριστιανὸς γάρ εἰμι. Καλβησιανὸς ὁ λαμπρότατος κορρέκτωρ εἶπεν· Εἴσελθε, ὁ κεκραγώς. καὶ ὡς εἰσῆλθεν ἐν τῷ σικριταρίῳ ὁ μακάριος Εὔπλος τὰ ἄχραντα εὐαγγέλια ἐπιφερόμενος,* 2. *Μάξιμος ὁ λαμπρότατος εἶπεν πρὸς αὐτόν· Ἀπρεπὲς πρᾶγμα κατέχεις καὶ ἀπεναντίας τῶν προσταγμάτων τῶν αὐτοκρατόρων ἡμῶν. Καλβησιανὸς κορρήκτωρ εἶπεν· Ταῦτα πόθεν εἰσίν; εἰ ἐκ τῆς οἰκίας σου ἐξενέχθησαν; ὁ μακάριος Εὔπλος εἶπεν· Οὐκ ἔχω οἰκίαν· τοῦτο καὶ ὁ Κύριος οἶδεν.* 3. *Καλβησιανὸς εἶπεν· Σὺ προεκόμισας αὐτὰ ἐνθάδε; Εὔπλος εἶπεν· Ἠνέχθησαν ὧδε ὑπ' ἐμοῦ, καθὼς καὶ αὐτὸς ὁρᾷς. Καλβισιανὸς κορρέκτωρ εἶπεν· Κἀγὼ οἶδα ὅτι σὺ αὐτὰ προήγαγες ἐμοῦ παρόντος, κατενώπιόν μου. τί οὖν εἰσιν ταῦτα; ἀνάγνωθι καὶ εἰπέ μοι . . .* 3. *καὶ ὡς ἀνέγνω τό κατὰ Ματθαῖον καὶ κατὰ Μᾶρκον ⟨καὶ⟩ κατὰ Λουκᾶν καὶ κατὰ Ἰωάννην ἅγια εὐαγγέλια, Καλβισιανὸς κορρέκτωρ εἶπεν πρὸς τὸν μακάριον Εὔπλον· ⟨Τὶ⟩ ταῦτα εἰσίν; ὁ μακάριος Εὔπλος εἶπεν· Ὁ νόμος κυρίου τοῦ Θεοῦ μού ἐστιν, ὅνπερ παρέλαβον παρ' αὐτοῦ.* 4. *Καλβισιανὸς εἶπεν· Παρὰ τίνος ἔλαβες αὐτὰ φράσον ἡμῖν. ὁ μακάριος Εὔπλος εἶπεν· Ἤδη εἶπόν σοι, ὅτι παρὰ τοῦ κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐκομισάμην αὐτά. Καλβισιανὸς εἶπεν· Ἐπειδὴ φανερὰ ἐγένετο ἡμῖν ἡ αὐτοῦ ὁμολογία, δημοσίᾳ προσενεχθήτω αὔτη.*

II. *Τοῖς δεσπόταις ἡμῶν Διοκλιτιανῷ τὸ ἔννατον καὶ Μαξιμιανῷ τὸ ὄγδοον ⟨ὑπάτοις⟩, τῇ πρὸ μιᾶς εἰδῶν Αὐγούστων ἐν τῇ Καταναίων πόλει πρὸ τοῦ βήματος, ἑστὼς ἐν τῷ μέσῳ ὁ μακάριος Εὔπλος· ᾧτινι Καλβισιανὸς ὁ κορρέκτωρ ἔφη· Ἅπερ προσωμολόγησας ἀναγέγραπται· τί οὖν τῇ τήμερον ἡμέρᾳ φθέγγῃ ἔκφανον ἡμῖν. ὁ μακάριος Εὔπλος εἶπον· Ἃ εἶπον τότε, ἰδοὺ καὶ νῦν τὰ αὐτὰ ὁμολογῶ.* 2. *Καλβι-*

σιανὸς κορρέκτωρ εἶπεν· Κατέχεις τὰς κωλυθείσας ἀναγνώσεις· ὁ μακάριος Εὖπλος εἶπεν· Κατέχω. Καλισιανὸς εἶπεν πρὸς αὐτόν· Καὶ ποῦ εἰσιν; [ἴδωμεν πῶς περιέχουσιν]. ὁ μακάριος Εὖπλος εἶπεν· Παρ' ἐμοί εἰσιν. Καλβισιανὸς ἔφη· Εἰ νῦν ἔχεις αὐτάς, ἐνθάδε προκόμισον ἡμῖν. ὁ μακάριος Εὖπλος εἶπεν· Ἐνταῦθά εἰσιν. Καλβισιανὸς ὁ κορρέκτωρ εἶπεν. Ταθήτω Εὖπλος καὶ τυπτέσθω ἕως ἂν ὑπόσχεται θύειν τοῖς θεοῖς. Πολλὰ τοίνυν βασανισθείς, τέλος ὑπέμεινεν τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀγῶνα καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τὸν στέφανον κομισάμενος. Καλβισιανὸς κορρέκτωρ ἀποκριθεὶς εἶπεν· Οἱ ἀντιπαλοὶ καὶ ἐχθροὶ τῶν μεγίστων ἡμῶν θεῶν καὶ μὴ ὑποκύπτοντες καὶ πειθήνιοι γενόμενοι τοῖς δεσπόταις τοῖς αὐτοκράτορσιν καὶ ἀεισεβάστοις, εἰς ἑαυτοὺς ἁμαρτάνοντες ἑκουσίως, διὰ τάχους δεῖ αὐτοὺς ἀναλωθῆναι. 2. τοιγαροῦν κελεύομεν Εὖπλουν τὸν ἀνοσιουργόν, τὸν τὰς φρενοβλαβεῖς συλλαβὰς ἡμῖν δημηγορήσαντα ἐκ τῷ δικαιωτάτῳ ἡμῶν δικαστηρίῳ, τιμωρίαις δειναῖς καθυποβληθέντα τῇ τοῦ ξίφους ὑπάγεσθαι ψήφῳ. 3. καὶ οὕτως ἐκομίσατο ὁ μακάριος Εὖπλος τὸν ἀμαράντινον στέφανον παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα καὶ τιμὴ σὺν τῷ παναγίῳ, ἀχράντῳ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

B. Lateinische Fassung.

I. Diocletiano nouies et Maximiano octies consulibus pridie Idus Augusti in Catanensium ciuitate, cum esset extra uelum secretarii, Euplius diaconus proclamauit, dicens: Christianus sum, et pro Christi nomine mori desidero. audiens haec Caluisianus consularis dixit: Ingrediatur qui clamauit. 2. et cum ingressus fuisset Euplius secretarium iudicis, euangelia portans, unus ex amicis Caluisiani, nomine Maximus, dixit: Non decet tales chartes eum tenere contra regalem praeceptionem. 3. Caluisianus consularis dixit ad Euplium: Haec unde sunt? de domo tua exierunt? Euplius respondit: Non habeo domum. hoc et Dominus meus Iesus Christus nouit. 4. Caluisianus consularis dixit: Tu ea huc deportasti? Euplius dixit: Per me ea huc deportaui, sicuti et ipse vides. inuenerunt me cum illis. Caluisianus dixit: Lege ea. Euplius aperiens legit: Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum. et alio loco: Qui uult uenire post me, tollat crucem suam, et sequatur me. 6. cum haec et alia legeret, Caluisianus consularis dixit: Hoc quid uult esse? Euplius dixit: Lex Domini mei, quae mihi tradita est. Caluisianus consularis dixit: A quo? Euplius respondit: A Iesu Christo, filio Dei uiui. Caluisianus consularis interlocutus dixit: Quoniam

---

16 Vgl. 1. Petr. 5, 4. 29 Mt. 8, 20. 32 Mt. 5, 10. 33 Mk. 8, 34.

innotuit eius confessio, interrogetur sub tormentis, tradatur tortoribus. et cum traditus esset, coepta est secunda cognitio per quaestionem.

II. Diocletiano nouies et Maximiano octies consulibus pridie Idus Augustas Caluisianus consularis dixit ad Euplium positum in tormentis: Quae per tuam confessionem hodie dixisti, quid dicis modo de eis? Euplius libera manu signans sibi frontem, dixit: Quae tunc dixi, et nunc ea confiteor, me esse Christianum et diuinas scripturas legere. 2. Caluisianus dixit: Quare apud te habuisti et non tradidisti has lectiones, quas Imperatores uetuerunt? Respondit Euplius: Quia Christianus sum et tradere non licebat; magisque expedit mori, quam tradere. in his uita aeterna est. qui tradit, uitam aeternam perdit. ut eam non perdam, uitam meam do. 3. Caluisianus interlocutus dixit: Euplius, qui secundum edictum principum non tradidit scripturas, sed legit populo, torqueatur. cumque torqueretur, dixit Euplius: Gratias tibi, Christe. me custodi, qui propter te haec patior. 4. dixit Caluisianus consularis: Desiste, Eupli, ab insania hac. deos adora, et liberaberis. Euplius dixit: Adoro Christum, detestor daemonia. fac quod uis, Christianus sum. haec diu optaui. fac quod uis. adde alia, Christianus sum. postquam diu tortus esset, jussi sunt cessare carnifices. 5. et dixit Caluisianus: Miser, adora deos. Martem cole, Apollinem et Aesculapium. dixit Euplius: Patrem et Filium et Spiritum sanctum adoro. sanctam trinitatem adoro, praeter quam non est Deus. pereant dii qui non fecerunt caelum et terram et quae in eis sunt. Christianus sum. 6. Caluisianus praefectus dixit: Sacrifica, si uis liberari. Euplius dixit: Sacrifico modo Christo Deo me ipsum: quid ultra faciam, non habeo. frustra conaris: Christianus sum. Caluisianus praecepit iterum torqueri acrius. cumque torqueretur, dixit Euplius: Gratias tibi, Christe. succurre, Christe. propter te haec patior, Christe. et dixit saepius. et deficientibus uiribus dicebat labiis tantum absque uoce haec uel alia.

III. Caluisianus intra uelum interius ingrediens, sententiam dictauit. et foras egressus, afferens tabellam, legit: Euplium Christianum, edicta principum contemnentem, deos blasphemantem nec resipiscentem, gladio animaduerti jubeo. ducite eum. 2. tunc appensum est ad collum ejus euangelium, cum quo apprehensus fuerat, proclamante haec praecone: Euplius Christianus inimicus deorum et imperatorum. 3. Euplius laetus dicebat semper: Gratias Christo Deo. et cum ad locum perductus esset, genuflexus prolixius orauit. et iterum gratias agens, praebuit iugulum et a carnifice decollatus est. sublatum est postea corpus eius a Christianis et conditum aromatibus sepultum est.

Text A nach P. Franchi de' Cavalieri, S. Euplo, Note agiografiche 7 (Studi e Testi 49), Rom 1928, 1—54 (Text 47 f.). B nach Ruinart, 437 f. — Vgl. Mason, Diocletian, 223—225. — Harnack, Literatur 2, 2, 476 f. — Boll. 12/VIII. Aug. II 710—723.

21 Jerem. 10, 11.

26. Martyrium des Irenäus.

I. Cum esset persecutio sub Diocletiano et Maximiano imperatoribus, quando diuersis agonibus concertantes Christiani, a tyrannis illata supplicia deuota deo mente suscipientes praemiis se perpetuis participes efficiebant. 2. quod et factum est circa famulum dei Irenaeum episcopum urbis Sirmiensium, cuius iam nunc uobis certamen pandam uictoriamque ostendam; qui pro modestia sua ingenita et timore diuino, cui operibus rectis inseruiebat, dignus nominis sui inuentus est.

II. Comprehensus itaque oblatus est Probo praesidi Pannoniae. Probus praeses dixit ad eum: Obtemperans praeceptis diuinis sacrifica diis. Irenaeus episcopus respondit: Qui diis et non deo sacrificat eradicabitur. 2. Probus praeses dixit: Clementissimi principes iusserunt aut sacrificare, aut tormentis succumbere debere. Irenaeus respondit: Mihi praeceptum est tormenta magis suscipere quam deum denegans daemoniis sacrificare. 3. Probus praeses dixit: Aut sacrifica, aut faciam te torqueri. Irenaeus respondit: Gaudeo si feceris, ut domini mei passionibus particeps inueniar. 4. Probus praeses iussit eum uexari. cumque acerbissime uexaretur, dixit ad eum praeses: Quid dicis, Irenaee? sacrifica. Irenaeus respondit: Sacrifico per bonam confessionem deo meo, cui semper sacrificaui.

III. Aduenientes uero parentes eius, uidentes eum torqueri precabantur eum. hinc pueri pedes eius amplectentes dicebant: Miserere tui et nostri, pater; inde uxores lugentes uultum et aetatem eius precabantur. 2. parentum uero omnium luctus et fletus erat super eum, domesticorum gemitus, uicinorum ululatus et lamentatio amicorum, qui omnes clamantes ad eum dicebant: Tenerae adolescentiae tuae miserere. 3. sed, ut dictum est, meliore cupiditate detentus, sententiam domini ante oculos habens, quae dixit: Si quis me negauerit coram hominibus, et ego negabo eum coram patre meo qui in caelis est: omnes ergo despiciens nulli eorum respondit. festinabat enim ad supernae spem uocationis peruenire. 4. Probus praeses dixit: Quid dicis? flectere horum lacrymis ab insania tua et consulens adolescentiae tuae sacrifica. Irenaeus respondit: Consulo mihi in perpetuum, si non sacrificauero. 5. Probus iussit eum recipi in custodiam carceris. plurimis uero diebus ibidem clausus diuersis poenis est affectus.

IV. Quodam autem tempore media nocte, residente pro tribunali praeside Probo, introductus est iterum beatissimus martyr Irenaeus. 2. Probus dixit ad eum: Iam sacrifica, Irenaee, lucrans poenas. Irenaeus respondit: Fac quod iussum est, hoc a me non exspectes. 3. Probus indignatus eum fustibus caedi

---

11 Ex. 22, 20. 22 uxores (G.) uxor eius R. 25 Vgl. Hebr. 11, 16. 26 Mt. 10, 33. 28 Vgl. Eph. 1, 18. Phil. 3, 14.

praecepit. Irenaeus respondit: Deum habeo, quem a prima aetate colere didici: ipsum adoro, qui me confortat in omnibus, cui etiam et sacrifico; deos uero manu factos adorare non possum. 4. Probus dixit: Lucrare mortem. iam tibi sufficiant quae tolerasti tormenta. Irenaeus respondit: Lucror continuo mortem quando per eas quas mihi putas inferre poenas, quas ego non sentio, propter deum accipio uitam aeternam. 5. Probus dixit: Vxorem habes? Irenaeus respondit: Non habeo. Probus dixit: Filios habes? Iraenus respondit: Non habeo. Probus dixit: Parentes habes? Irenaeus respondit: Non habeo. 6. Probus dixit: Et qui fuerunt illi qui praeterita flebant sessione? Irenaeus respondit: Praeceptum est domini mei Iesu Christi dicentis: Qui diligit patrem aut matrem aut uxorem aut filios aut fratres aut parentes super me, non est me dignus. 7. itaque ad deum in caelum adspiciens et ad eius promissiones intendens, omnia despiciens nullum parentem absque eo se nosse atque habere fatebatur. 8. Probus dixit: Vel propter illos sacrifica. Irenaeus respondit: Filii mei deum habent quem et ego, qui potest illos saluare. tu autem fac quod tibi praeceptum est. 9. Probus dixit: Consule tibi, iuuenis. immola, ut non te cruciatibus impendam. Irenaeus respondit: Fac quod uis. iam nunc uidebis quantam mihi dominus Iesus Christus dabit tolerantiam aduersus tuas insidias. 10. Probus dixit: Dabo in te sententiam. Irenaeus respondit: Gratulor si feceris. 11. Probus data sententia dixit: Irenaeum inobedientem praeceptis regalibus in fluuium praecipitari iubeo. 12. Irenaeus respondit: Multifarias minas tuas et tormenta plurima exspectabam, ut etiam post haec me ferro subiiceres. tu autem nihil horum intulisti. unde hoc facias oro, ut cognoscas quemadmodum Christiani propter fidem, quae est in deo, mortem contemnere consueuerunt.

V. Iratus itaque Probus super fiduciam beatissimi uiri, iussit eum etiam gladio percuti. 2. sanctus uero dei martyr, tamquam secundam palmam accipiens, deo gratias agebat dicens: Tibi gratias ago, domine Iesu Christe, qui mihi per uarias poenas et tormenta donas tolerantiam et aeternae gloriae me participem efficere dignatus es. 3. et cum uenisset ad pontem qui uocatur Basentis, exspolians se uestimenta sua et extendens manus in caelum orauit dicens: 4. Domine Iesu Christe, qui pro mundi salute pati dignatus es, pateant caeli tui, ut suscipiant angeli spiritum serui tui Irenaei, qui propter nomen tuum et plebem tuam productam de ecclesia tua catholica Sirmiensium haec patior. 5. te peto, tuamque deprecor misericordiam, ut et me suscipere et hos in fide tua confirmare digneris. 6. sic itaque percussus gladio a ministris proiectus est in fluuium Saui.

VI. Martyrizatus est famulus dei sanctus Irenaeus episcopus ciuitatis Sir-

---

6 accipio R.] accipere Hss. 10 Mt. 10, 37, vgl. Lk. 14, 26.
13 parentem Harnack] praesentem R. 14 illos] filios? G.

miensium die VIII. idus Aprilis sub Diocletiano imperatore, agente Probo praeside, regnante domino nostro Iesu Christo; cui est gloria in saecula saeculorum, amen.

Text nach v. Gebhardt, Acta, 162—165. — Ruinart, 431—434. — Boll. 28/VI. Juni V 335—342.

27. Akten des Julius.

I. Tempore persecutionis, quando gloriosa certamina fidelibus oblata perpetua promissa exspectabant accipere, tunc comprehensus Iulius ab officialibus oblatus est Maximo praesidi. 2. Maximus praeses dixit: Quis est hic? Ex officio dictum est: Hic christianus est, et non vult oboedire praeceptis legalibus. 3. Praeses dixit: Quis diceris? Respondit: Iulius. Praeses dixit: Quid dicis, Iuli? Uera sunt haec quae dicuntur de te? Iulius respondit: Ita. Christianus enim sum; non nego me aliud esse quam sum. 4. Praeses dixit: Numquid ignoras praecepta regum, qui iubent immolare diis? Iulius respondit: Non ignoro quidem; sed ego christianus sum et hoc facere non possum quod vis. nec enim me oportet Deum meum uerum et uiuum obliuisci.

II. Maximus praeses dixit: Quid enim graue est turificare et abire? Iulius respondit: Non possum praecepta diuina contemnere et infidelis apparere Deo meo. Etenim in uana militia quando videbar errare, in annis XXVII numquam tamquam scelestus aut litigiosus oblatus sum iudici. 2. septies in bello egressus sum, et post neminem retro steti nec alicuius inferior pugnaui. princeps me non uidit aliquando errare, et modo putas me, qui in prioribus fidelis fueram repertus, in melioribus infidelem posse inueniri? 3. Maximus praeses respondit: Quam militiam gessisti? Iulius respondit: Sub arma militiae, et ordine meo egressus ueteranus. semper timens Deum qui fecit coelum et terram colui, cui etiam nunc exhibeo seruitutem. 4. Maximus praeses dixit: Iuli, uideo te sapientem uirum et grauem. immola ergo diis persuasus a me, ut remunerationem magnam consequaris. Iulius respondit: Non facio quae desideras, ne incurram in poenam perpetuam. 5. Maximus praeses dixit: Si putas esse peccatum, me assequatur. ego tibi vim facio, ne uidearis uoluntate adquieuisse. postea uero securus uadis in domum tuam, accipiens decennalium pecuniam, et de cetero nemo tibi erit molestus. 6. Iulius respondit: Neque pecunia haec satanae neque tua subdola haec persuasio priuare me potest a lumine aeterno. Deum enim negare non possum. da itaque sententiam aduersum me quasi aduersus christianum.

III. Maximus dixit: Nisi fueris regalibus praeceptis devotus et sacrificaueris, caput tuum amputabo. Iulius respondit: Bene cogitasti. obsecro itaque te, pie praeses, per salutem regum tuorum, ut compleas cogitationem tuam et des in me sententiam, ut perficiantur uota mea. 2. Maximus praeses dixit: Si non

19 peioribus? B. 25 scio Hschr. 26 Marcianus Hschr.

paenitueris et sacrificaueris, desiderio tuo traderis. Iulius respondit: Si hoc meruero pati, perpetua me laus manebit. 3. Maximus dixit: Suadetur tibi. nam si pro patriae legibus patereris, haberes perpetuam laudem. Iulius respondit: Pro legibus certe haec patior, sed pro diuinis. 4. Maximus dixit: Quas mortuus et crucifixus uobis tradidit? uide quam stultus es, qui plus mortuum metuis quam reges qui uiuunt. Iulius respondit: Ille mortuus est pro peccatis nostris ut uitam nobis daret aeternam. deus uero idem ipse Christus permanet in saecula saeculorum. quem si quis confessus fuerit, habebit uitam aeternam; qui autem negauerit, habet poenam perpetuam. 5. Maximus dixit; Condolens tibi do consilium ut magis sacrifices et uiuas nobiscum. Iulius respondit: Si uixero vobiscum, mors mihi erit; si in conspectu Domini mortuus fuero, in perpetuum uiuo. 6. Maximus dixit: Audi me et sacrifica, ne te, sicut promisi, occidam. Iulius respondit: Elegi mori ad tempus ut in perpetuum uiuam cum sanctis. 7. Sic Maximus praeses dedit sententiam, dicens: Iulius, nolens praeceptis regalibus adquiescere, capitalem accipiat sententiam.

IV. Cum autem ductus fuisset ad locum solitum, osculabantur eum omnes. Beatus autem Iulius dicebat eis: Unusquisque uideat qualiter osculetur. 2. Isichius autem quidam, christianus cum esset miles et ipse custodiretur, dicebat sancto martyri: Obsecro te, Iuli, cum gaudio comple pollicitationem tuam et accipe coronam quam dominus confitentibus se dare repromisit, et memor esto mei, nam et ego sequar te. plurimum etiam saluta, posco, fratrem Valentionem famulum Dei, qui nos iam per bonam confessionem praecessit ad Dominum. 3. Iulius vero osculatus Isichium dixit: Festina, frater, venire. mandata autem tua illa audiet quem salutasti. 4. et accipiens orarium, ligavit oculos suos et tetendit ceruicem ouam et dixit: Domine Iesu Christe, pro cuius nomine haec patior, te deprecor ut cum tuis sanctis martyribus spiritum meum suscipere digneris. 5. minister itaque diaboli percutiens gladio finem imposuit beatissimo martyri, in Christo Iesu domino nostro, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

Text nach Analecta Bollandiana (B) 10 (1891), 50—52. Danach Harnack, Militia, 119—121. — Vgl. Harnack, Literatur 2, 2, 477. — Boll. 27/V. Mai VI, 660.

28. Akten des Klaudius, Asterius und Genossen.

I. Lysias praeses provinciae Lyciae in civitate Aegea, sedens pro tribunali dixit: Offerantur decretioni meae Christiani qui traditi sunt curialibus huius civitatis ab officio. 2. Commentariensis Euthalius dixit: Secundum praeceptum tuum, domine, quos potuerunt christianos comprehendere curiales istius civitatis, offerunt tres pueros fratres, et duas mulieres cum infantulo. ex his unus ante conspectum claritatis tuae adstat. Quid de eo praecipit nobilitas

2 tibi B. ita Hschr.

tua? 3. Lysias praeses dixit: Quis diceris? Respondit: Claudius. Lysias praeses dixit: Noli iuventutem tuam cum insania perdere, sed iam nunc accedens sacrifica diis, secundum praeceptum domini nostri Augusti, ut possis quae tibi praeparata sunt euadere tormenta. 4. Claudius dixit: Deus meus talia sacrificia opus non habet, sed eleemosynas et conuersationes iustas. dii enim uestri daemones immundi sunt; ideo huiusmodi sacrificiis delectantur, perdentes animam in aeternum, has dumtaxat quae eos colunt, unde in nullo persuades mihi ut eos colam. 5. tunc Lysias praeses ad uirgas eum aptari praecepit, dicens: Alio genere eius insaniam non uincam. Claudius dixit: Etsi grauiora tormenta adhibeas, in nullo me laedis; animae uero tuae prouides aeterna tormenta. 6. Lysias praeses dixit: Domini nostri imperatores iusserunt christianos uos sacrificare diis, contradicentes puniri; cedentibus autem honores et munera polliceri. Claudius dixit: Munera eorum temporalia sunt; confessio uero Christi aeterna est salus. 7. tunc Lysias praeses in equileo eum suspendi iussit, et flammam pedibus eius adhiberi; sed et de calcaneis eius partes abscindi et offerre ei. Claudius dixit: Qui Deum timent, nec igne nec tormentis possunt laedi. magis enim proderit eis in salutem aeternam: quia propter Christum haec patiuntur. 8. tunc Lysias praeses ungulis eum uexari praecepit. Claudius dixit: Meum propositum hoc est, ut ostendam tibi quia daemonas defendis. tormentis enim me non poteris nocere; animae autem tuae ignem in extinguibilem prouidisti. 9. Lysias praeses dixit: Accipientes testam asperrimam, lateribus eius incumbite, et candelas ardentes eidem applicate. cumque factum fuisset, Claudius dixit: Mihi ignis et tormenta tua saluam facient animan: quoniam quae patior propter Deum lucrum habeo magnum, et pro Christo mori diuitias multas. Lysias autem iratus de equuleo eum deponi et in custodiam dari praecepit.

II. Euthalius commentariensis dixit: Secundum praeceptum potestatis tuae, domine praeses, adstat Asterius frater secundus. Lysias praeses dixit: Crede vel tu et sacrifica diis, ante oculos tuos habens tormenta quae contradicentibus sunt praeparata. 2. Asterius dixit: Deus unus est, qui est uenturus solus, in caelo habitans, et humilia respiciens in magna uirtute sua. ut hunc colerem et diligerem a parentibus mihi est traditum. hos autem quos tu colis, qui a te dii esse dicuntur, nescio. perditio uirorum omnium uestrorum qui tibi consentiunt, adinventio ista est, non ueritas. 3. tunc Lysias in equuleo eum suspendi praecepit, dicens: Torquentes latera eius, dicite illi: Uel nunc credens, diis sacrifica. Asterius dixit: Frater sum illius qui paullo ante interrogationibus tuis respondit. mihi et illi unus est animus, una confessio. age quae potes. meum corpus in potestate habes, animam non habes. 4. Lysias dixit: Apprehendite ferreos morsus, et conligate pedes eius, et fortiter torquete eum, ut sentiat et animae et corporis cruciatus. Asterius dixit.

Stulte, insane, quam ob causam me tormentis affligis? non habes ante oculos quae tibi pro his redditurus est Dominus? 5. Lysias dixit: Carbones ignis substernite pedibus eius: uirgis autem et durissimis neruis dorsum eius et uentrem contundite. cumque factum fuisset, Asterius dixit: Caecus es in omnibus. hoc autem a te peto, ut nullam partem corporis sine plagis dimittas inlaesam. Lysias dixit: Custodiatur cum ceteris.

III. Euthalius commentariensis dixit: Adstat frater ipsorum tertius, nomine Neon. Lysias dixit: Fili, uel tu accede, et sacrifica diis euasurus tormenta. Neon dixit: Dii tui si quid uirtutis habent, defendant se ipsos ab his qui eos negant, et tuam defensionem non requirant. si uero malitiae eorum es socius, multo melior sum diis tuis, et te, quia uobis non obaudio, habens Deum uerum qui fecit caelum et terram. 2. Lysias praeses dixit: Frangentes ceruicem eius, dicite illi: Noli deos blasphemare. Neon dixit: Blasphemus tibi esse uideor dicens ueritatem? Lysias dixit: Pedibus eum extendite, et carbones mittite super ipsum, et neruis dorsum eius concidite. 3. cumque factum fuisset, Neom dixit: Quod mihi utile esse scio et animae lucrum, id faciam. non possum propositum meum mutare. Lysias dixit: Sub cura Euthalii commentariensis et Archelai spiculatoris, foras ciuitatem tres hi fratres, ut digni sunt, crucifigantur, ut aues corpora eorum lacerent.

IV. Euthalius commentariensis dixit: Secundum praeceptum claritatis tuae, domine, adstat Domnina. Lysias dixit: Uides, mulier, quae tormenta et ignis parentur tibi. unde si uis euadere, accede, et sacrifica diis. 2. Domnina dixit: Ne in ignem aeternum incidam et tormenta perpetua, Deum colo, et Christum eius qui fecit caelum et terram, et uniuersa quae in eis sunt. nam dii uestri lapidei sunt et lignei, facti hominum manibus. 3. Lysias dixit: Seponite uestimenta eius, nudam eam extendite, et omnia membra eius uirgis concidite. Archelaus spiculator dixit: Per sublimitatem tuam, Domnina iam defecit. Lysias praeses dixit: Corpus eius proiicite in profundum locum fluminis.

V. Euthalius commentariensis dixit: Adstat Theonilla. Lysias praeses dixit: Uides, mulier, eiusmodi ignis, uel quae tormenta his praeparentur qui ausi fuerunt contradicere. qua de re accedens honora deos, et sacrifica, ut possis euadere tormenta. 2. Theonilla dixit: Ego ignem aeternum timeo, qui potest corpus et animam perdere, et horum quam maxime qui impie reliquerunt Deum, et adorauerunt idola et daemonia. 3. Lysias dixit: Alapis tundite faciem eius, et proiicite eam in terram, ligantes pedes eius, et torquete fortiter. cumque factum fuisset, Theonilla dixit: Si tibi bonum uidetur, ut ingenuam mulierem et peregrinam sic torqueas, tu scis. uidet Deus quid agis. 4. Lysias dixit: Suspensam capillis, faciem eius alapis caedite. Theonilla dixit: non sufficit quia me nudam statuisti? non autem me solam, sed et matrem

tuam et uxorem confusionem induisti per me. omnes enim mulieres unius naturae sumus. 5. Lysias dixit: Habes uirum, aut uidua es? Theonilla dixit: In hodiernum diem XXIII annos habeo, ex quo sum uidua; et propter Deum meum sic mansi, ieiunans et peruigilans in orationibus ex quo recessi ab immundis idolis, et cognovi Deum meum. 6. Lysias dixit: Nouacula acuta radite caput eius, ut uel sic erubescat: et cingite eam rubo campestri, et extendite per quatuor palos, et loro non solum dorsum, sed et totum corpus eius concidite. carbones etiam uentri eius supermittite; et sic moriatur. Euthalius commentariensis et Archelaus spiculator dixerunt: Domine, iam animam dimisit. 7. Lysias dixit: Date saccum et corpus eius in eum mittite, et ligate fortiter, et proiiciatur in mare. Euthalius commentariensis et Archelaus spiculator dixerunt: Secundum praeceptum eminentiae tuae, Domine, ut iussisti circa christianorum corpora, sic factum est.

VI. Habita est passio haec in ciuitate Aegea, sub Lysia praeside, X. Kalendas Septembris, Augusto et Aristobulo consulibus: de quibus sanctorum passionibus est Deo honor et gloria.

Text nach Ruinart, 309—311. — Vgl. Harnack, Literatur 2, 2, 475. — Boll. 23/VIII. Aug. IV 571—572.

29. Akten der Krispina.

I. Diocletiano nouies et Maximiano ⟨octies⟩ consulibus, die nonarum Decembrium apud Coloniam Thebestinam in secretario pro tribunali adsidente Anulino proconsule, commentariense officium dixit: Thagorensis Crispina, quae legem dominorum nostrorum principum contempserit, si iusseris audiatur. 2. Anulinus proconsul dixit: Inducatur. ingressa itaque Crispina, Anulinus proconsul dixit: Praecepti sacri cognouisti sententiam Crispina? respondit: Quid praeceptum sit nescio. 3. Anulinus dixit: Ut omnibus diis nostris pro salute principum sacrifices, secundum legem datam a dominis nostris Diocletiano et Maximiano piis Augustis, et Constantio et Maximo nobilissimis Caesaribus. Crispina respondit: Numquam sacrificaui nec sacrifico nisi uno et uero et domino nostro Iesu Christo filio eius, qui natus et passus est. 4. Anulinus proconsul dixit: Amputa superstitionem et subiuga caput tuum ad sacra deorum Romanorum. Crispina respondit: Cotidie adoro deum meum omnipotentem: praeter eum nullum alium deum noui. 5. Anulinus dixit: Dura es et contemptrix, et incipies uim legum inuita sustinere. Crispina respondit: Quicquid emerserit, pro fide mea quam teneo, libenter patior. 6. Anulinus dixit: Uanitas est tanta animi tui ut non iam dimissa superstitione sacra numina uenereris. Crispina respondit: Cotidie ueneror, sed deum uiuum et uerum qui est dominus meus, praeter quem alium non noui. Anulinus dixit: Ego sacrum praeceptum offero, quod obserues. Crispina respondit: Praeceptum obseruabo, sed domini

mei Iesu Christi. 7. Anulinus proconsul dixit: Caput tibi amputari praecipio, si non obtemperaueris praeceptis imperatorum dominorum nostrorum, quibus deseruire cogeris subiugata: quod et omnis Africa sacrificia fecit, nec tibi dubium est. Crispina respondit: Numquam bene sit illis, ut me daemoniis faciant sacrificare: sed sacrifico Domino, qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt.

II. Anulinus dixit: Ergo isti dii a te non sunt accepti, quibus cogeris exhibere famulatum, ut salua peruenias ad deuotionem? Crispina respondit: Nulla deuotio est quae opprimi cogit inuitos. Anulinus dixit: Sed ut iam deuota sis quaerimus, ut in templis sacris flexo capite diis Romanorum tura immoles. Crispina respondit: Hoc non feci aliquando ex quo nata sum, nec noui nec facio usquequo uixero. 2. Anulinus dixit: Sed fac, si uis a legum seueritate immunis euadere. Crispina respondit: Quod dicis non timeo; hoc nihil est; deus autem qui est in caelis, si consensero esse sacrilega simul me perdet, ut non inueniar in illo die uenturo. 3. Anulinus dixit: Sacrilega non eris si sacris obtemperes iussionibus. Crispina respondit: Dii, qui non fecerunt caelum et terram, pereant! ego sacrifico deo aeterno, permanenti in saecula saeculorum, qui est deus uerus et metuendus, qui fecit mare et herbas uirides et aridam terram; homines autem facti ab ipso quid mihi possunt praestare? 4. Anulinus dixit: Cole religionem Romanam, quam et domini nostri inuictissimi Caesares et nos ipsi obseruamus. Crispina respondit: Iam saepius tibi dixi, quibus uolueris subicere tormentis parata sum sustinere, quam anima mea polluatur in idolis, quae sunt lapides et figmenta manu hominum facta. Anulinus dixit: Blasphemiam loqueris, nam non prosequeris quod saluti tuae conueniat.

III. Et adiecit Anulinus commentariensi officio dicens: Ad omnem deformationem deducta, a nouacula ablatis crinibus decaluetur, ut eius primum facies ad ignominiam deueniat. Crispina respondit: Loquantur ipsi dii, et credo. ego si salutem non quaererem, audienda ante tribunal tuum non essem. 2. Anulinus dixit: Diu uiuere desideras, aut mori in poenis sicut et ceterae consortes tuae? Crispina respondit: Si mori uellem et in interitum animam meam tradere in ignem aeternum; iam tuis daemoniis darem uoluntatem meam. Anulinus dixit: Caput tibi amputari praecipiam, si uenerabiles deos adorare contempseris. Crispina respondit: Gratias ago deo meo, si hoc fuero consecuta. caput meum libentissime pro deo meo perdere, desidero; nam uanissimis idolis mutis et surdis non sacrifico. 3. Anulinus dixit: Et omnino in isto sensu tuo stulto persistis? Crispina respondit: Deus meus qui est et qui in aeternum permanet ipse me iussit nasci, ipse dedit mihi salutem per aquam baptismi salutarem, ipse mecum est adiuuans me et ancillam suam in omnibus confortans, ut sacrilegium non faciat.

5 Vgl. Ex. 21, 11 u. a. AG. 4, 24. 14, 15. 18 f. Mt. 11, 5 u. a.

IV. Anulinus dixit: Quid pluribus sufferimus impiam christianam? acta ex codice, quae dicta sunt, relegantur. et cum relegerentur, Anulinus proconsul sententiam [dedit], de libello legit: Crispina in superstitione indigna perdurans, quae diis nostris sacrificare noluit, secundum Augustae legis mandata caelestia gladio eam animaduerti iussi. 2. Crispina respondit: Benedico deum qui sic me de manibus tuis dignatus est liberare. deo gratias! et signans frontem suam signaculum [signaculo? F.] crucis, extendens ceruicem suam decollata est pro nomine domini nostri Iesu Christi, cui honor in saecula saeculorum. Amen.

Text nach P. Franchi de' Cavallieri, Nuove note agiografiche (Studi e Testi 9), Rom 1902, 21—35. — Ruinart, 477—479. Vgl. F. Görres, Zur Geschichte der diokletianischen Christenverfolgung, Zeitschr. f. wiss. Theol. 33 (1890), 471 f. — P. Monceaux, Les actes de Sainte Crispine, Martyre à Theveste (Mélanges Boissier, Paris 1903, 383—389); vgl. Histoire 3, 159—161. — Harnack, Literatur 2, 2, 476. — Delehaye, Passions, 110—114.

30. Brief des Phileas an die Thmuiten.

Ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν ἔξωθεν μαθημάτων ἕνεκα πολλοῦ λόγου ἄξιον γενέσθαι τὸν Φιλέαν ἔφαμεν, αὐτὸς ἑαυτοῦ παρίτω μάρτυς, ἅμα μὲν ἑαυτὸν ὅστις ποτ' ἦν, ἐπιδείξων, ἅμα δὲ καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ συμβεβηκότα μαρτύρια ἀκριβέστερον μᾶλλον ἢ ἡμεῖς ἱστορήσων διὰ τούτων τῶν λέξεων·

2. *Τούτων ἁπάντων ὑποδειγμάτων ἡμῖν καὶ ὑπογραμμῶν καὶ καλῶν γνωρισμάτων ἐν ταῖς θείαις καὶ ἱεραῖς γραφαῖς κειμένων, οὐδὲν μελλήσαντες οἱ μακάριοι σὺν ἡμῖν μάρτυρες, τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν καθαρῶς τείναντες καὶ τὸν ἐπ' εὐσεβείᾳ θάνατον ἐν νῷ λαβόντες, ἀπρὶξ τῆς κλήσεως εἴχοντο, τὸν μὲν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εὑρόντες ἐνανθρωπήσαντα δι' ἡμᾶς, ἵνα πᾶσαν μὲν ἁμαρτίαν ἐκκόψῃ, ἐφόδια δὲ τῆς εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν εἰσόδου ἡμῖν κατάθηται· οὐ γὰρ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἑαυτὸν ἐταπείνωσεν ἕως θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.* 3. *δι' ὃ καὶ ζηλώσαντες τὰ μείζονα χαρίσματα οἱ χριστοφόροι μάρτυρες πάντα μὲν πόνον καὶ παντοίας ἐπινοίας αἰκισμῶν οὐκ εἰς ἅπαξ, ἀλλ' ἤδη καὶ δεύτερόν τινες ὑπέμειναν, πάσας δὲ ἀπειλὰς οὐ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργοις τῶν δορυφόρων κατ' αὐτῶν φιλοτιμουμένων, οὐκ ἐνεδίδουν τὴν γνώμην διὰ τὸ τὴν τελείαν ἀγάπην ἔξω βάλλειν τὸν φόβον.* 4. *ὧν καταλέγειν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῃ βασάνῳ ἀνδρείαν τίς ἂν ἀρκέσειεν λόγος; ἀνέσεως γὰρ οὔσης ἅπασι τοῖς βουλομένοις ἐνυβρίζειν, οἱ μὲν ξύλοις ἔπαιον, ἕτεροι δὲ ῥάβδοις, ἄλλοι δὲ μάστιξιν, ἕτεροι δὲ πάλιν*

22 Phil. 2, 6—8. 24 1. Kor. 12, 31. 29 1. Joh. 4, 18.

ἱμᾶσιν, ἄλλοι δὲ σχοινίοις. 5. καὶ ἦν ἡ θέα τῶν αἰκισμῶν ἐνηλλαγμένη, καὶ πολλὴν τὴν ἐν αὐτῇ κακίαν ἔχουσα. οἱ μὲν γὰρ ὀπίσω τὼ χεῖρε δεθέντες περὶ τὸ ξύλον ἐξηρτῶντο καὶ μαγγάνοις τισὶ διετείνοντο πᾶν μέλος, εἶθ᾽ οὕτως διὰ παντὸς τοῦ σώματος ἐπῆγον ἐκ κελεύσεως οἱ βασανισταί, οὐ καθάπερ τοῖς φονεῦσιν ἐπὶ τῶν πλευρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς γαστρὸς καὶ κνημῶν καὶ παρειῶν τοῖς ἀμυντηρίοις ἐκόλαζον· ἕτεροι δὲ ἀπὸ τῆς στοᾶς μιᾶς χειρὸς ἐξηρτημένοι αἰωροῦντο, πάσης ἀλγηδόνος δεινοτέραν τὴν ἀπὸ τῶν ἄρθρων καὶ μελῶν τάσιν ἔχοντες· ἄλλοι δὲ πρὸς τοῖς κίοσιν ἀντιπρόσωποι ἐδοῦντο, οὐ βεβηκόσιν τοῖς ποσίν, τῷ δὲ βάρει τοῦ σώματος βιαζομένων μετὰ τάσεως ἀνελκομένων τῶν δεσμῶν. 6. καὶ τοῦθ᾽ ὑπέμενον, οὐκ ἐφ᾽ ὅσον προσδιελέγετο οὐδ᾽ αὐτοῖς ἐσχόλαζεν ὁ ἡγεμών, ἀλλὰ μόνον οὐχὶ δι᾽ ὅλης τῆς ἡμέρας. ὅτε γὰρ καὶ ἐφ᾽ ἑτέρους μετέβαινεν, τοῖς προτέροις κατελίμπανεν ἐφεδρεύειν τοὺς τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ ὑπηρετουμένους, εἴ πού τις ἡττηθεὶς τῶν βασάνων ἐνδιδόναι ἐδόκει, ἀφειδῶς δὲ κελεύων καὶ τοῖς δεσμοῖς προσιέναι καὶ μετὰ ταῦτα ψυχορραγοῦντας αὐτοὺς κατατιθεμένους εἰς τὴν γῆν ἕλκεσθαι· 7. οὐ γὰρ εἶναι κἂν μέρος φροντίδος αὐτοῖς περὶ ἡμῶν, ἀλλ᾽ οὕτω καὶ διανοεῖσθαι καὶ πράττειν, ὡς μηκέτ᾽ ὄντων, ταύτην δευτέραν βάσανον ἐπὶ ταῖς πληγαῖς τῶν ὑπεναντίων ἐφευρόντων. 8. ἦσαν δὲ οἱ καὶ μετὰ τοὺς αἰκισμοὺς ἐπὶ τοῦ ξύλου κείμενοι, διὰ τῶν τεσσάρων ὀπῶν διατεταμένοι ἄμφω τὼ πόδε, ὡς καὶ κατ᾽ ἀνάγκην αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ξύλου ὑπτίους εἶναι, μὴ δυναμένους διὰ τὸ ἔναυλα τὰ τραύματα ἀπὸ τῶν πληγῶν καθ᾽ ὅλου τοῦ σώματος ἔχειν· ἕτεροι δὲ εἰς τοὔδαφος ῥιφέντες ἔκειντο ὑπὸ τῆς τῶν βασάνων ἀθρόας προσβολῆς, δεινοτέραν τὴν ὄψιν τῆς ἐνεργείας τοῖς ὁρῶσιν παρέχοντες, ποικίλας καὶ διαφόρους ἐν τοῖς σώμασιν φέροντες τῶν βασάνων τὰς ἐπινοίας. 9. τούτων οὕτως ἐχόντων οἱ μὲν ἐναπέθνησκον ταῖς βασάνοις, τῇ καρτερίᾳ καταισχύναντες τὸν ἀντίπαλον, οἱ δὲ ἡμιθνῆτες ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ συγκλειόμενοι μετ᾽ οὐ πολλὰς ἡμέρας ταῖς ἀλγηδόσι συνεχόμενοι ἐτελειοῦντο, οἱ δὲ λοιποὶ τῆς ἀπὸ τῆς θεραπείας ἀνακτήσεως τυχόντες τῷ χρόνῳ καὶ τῇ τῆς φυλακῆς διατριβῇ θαρσαλεώτεροι ἐγίνοντο. 10. οὕτω γοῦν, ἡνίκα προσετέτακτο αἱρέσεως κειμένης, ἢ ἐφαψάμενον τῆς ἐναγοῦς θυσίας ἀνενόχλητον εἶναι, τῆς ἐπαράτου ἐλευθερίας παρ᾽ αὐτῶν τυχόντα, ἢ μὴ θύοντα τὴν ἐπὶ θανάτῳ δίκην ἐκδέχεσθαι, οὐδὲν μελλήσαντες ἀσμένως ἐπὶ τὸν θάνατον ἐχώρουν· ᾔδεσαν γὰρ τὰ ὑπὸ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἡμῖν προορισθέντα. ὁ γὰρ θυσιάζων, φησί, θεοῖς ἑτέροις ἐξολοθρευθήσεται, καὶ ὅτι οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.

11. τοιαῦται τοῦ ὡς ἀληθῶς φιλοσόφου τε ὁμοῦ καὶ φιλοθέου μάρτυρος αἱ φωναὶ ἃς πρὸ τελευταίας ἀποφάσεως, ὑπὸ τὴν δεσμωτικὴν

36 Ex. 22, 20. 37 Ex. 20, 3.

ἔϑ' ὑπάρχων τάξιν, τοῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ παροικίαν ἀδελφοῖς ἐπεστάλκει, ἅμα μὲν τὰ ἐν οἷς ἦν, ἀνατιϑέμενος, ἅμα δὲ καὶ παρορμῶν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ ἀπρὶξ ἔχεσϑαι καὶ μετ' αὐτὸν ὅσον οὔπω τελειωϑησόμενον τῆς ἐν Χριστῷ ϑεοσεβείας.

Text nach Eusebius, Kirchengeschichte VIII, 10. Literatur hinter 30.

31. Akten des Phileas und Philoromus.

I. Imposito Philea super ambonem, Culcianus praeses dixit illi: Potes jam sobrius effici? Phileas respondit: Semper ego sobrius sum et sobrie dego. Culcianus dixit: Sacrifica diis. Phileas respondit: Non sacrifico. Culcianus dixit: Quare? Phileas respondit: Quia sacrae et diuinae scripturae dicunt: Qui immolat diis eradicabitur, nisi soli Deo. 2. Culcianus dixit: Immola ergo Deo Soli. Phileas respondit: Non immolo, non enim talia sacrificia desiderat Deus. sacrae enim et diuinae scripturae dicunt: Ut quid mihi multitudinem sacrificiorum uestrorum? dicit Dominus. plenus sum, holocausta arietum et adipem agnorum et sanguinem hircorum nolo; nec similam offeratis. 3. unus autem ex aduocatis dixit: De simila nunc indicas, aut pro anima tua nunc agonizas? Culcianus praeses dixit: Qualibus ergo sacrificiis delectatur Deus tuus? Phileas respondit: Corde mundo et sensibus sinceris et uerborum uerorum sacrificiis delectatur Deus. 4. Culcianus dixit: Immola iam. Phileas respondit: Non immolo; nec enim didici. Culcianus dixit: Paulus non immolauit? Phileas respondit: Non, absit. Culcianus dixit: Moyses non immolauit? Phileas respondit: Solis Iudaeis praeceptum fuerat sacrificare Deo soli in Ierosolyma. nunc autem peccant Iudaei, in locis aliis sollemnia sua celebrantes. 5. Culcianus dixit: Cessent inania uerba ista, et uel adhuc sacrifica. Phileas respondit: Non inquinabo animam meam. Praeses dixit: Animae iacturam facimus? Phileas respondit: Animae et corporis. Culcianus dixit: An corporis huius? Phileas respondit: Corporis huius. 6. Culcianus dixit: Caro haec resurget? Sanctus Phileas respondit: Ita. Culcianus iterum dixit illi: Paulus non negauit Christum? Phileas respondit: Non, absit. Culcianus dixit: Ego iuraui, iura et tu. Phileas respondit: Non est nobis praeceptum iurare. sacra enim scriptura dicit: Sit vestrum est est, non non. 7. Culcianus dixit: Paulus non erat persecutor? Phileas respondit: Non, absit. Culcianus dixit: Paulus non erat idiota? Nonne Syrus erat? nonne Syriace disputabat? Phileas respondit: Non; Hebraeus erat, et Graece disputabat, et summam prae omnibus sapientiam habebat. 8. Culcianus dixit: Fortasse dicturus es, quod et Platonem praecellebat. Phileas respondit: Non solum Platone, sed etiam cunctis philosophis prudentior erat. etenim sapientibus persuasit, et, si uis, dicam tibi sermones eius. 9. Cul-

9 Vgl. Ex. 22, 20. 12 Vgl. Jes. 1, 11. 30 Vgl. Jak. 5, 12. Mt. 5, 37.

cianus dixit: Iam sacrifica. Phileas respondit: Non sacrifico. Culcianus dixit: Conscientia est? Phileas respondit: Ita. Culcianus dixit: Quomodo ergo, quae ad filios tuos et coniugem conscientia est, non custodis? Phileas respondit: Quoniam quae ad Deum est, conscientia eminentior est. dicit enim sacra et diuina scriptura: Diliges Dominum tuum qui te fecit. 10. Culcianus dixit: Quem deum? Phileas extendit manus suas ad caelum et dixit: Deum, qui fecit caelum et terram, mare, et omnia, quae in eis sunt; creatorem et factorem omnium uisibilium et inuisibilium, et inenarrabilem, qui solus est et permanet in saecula saeculorum. Amen.

II. Aduocati autem Phileam in plurimis loquentem praesidi prohibebant, dicentes ei: Cur resistis praesidi? Phileas respondit: Ad quod interrogat me, respondeo ei. 2. Culcianus dixit: Parce linguae tuae, et sacrifica. Phileas respondit: Non sacrifico. animae enim meae parco. quoniam autem non solum Christiani parcunt animae suae, uerum etiam gentiles, accipe exemplum Socratis. cum enim ad mortem duceretur, adstante ei coniuge cum filiis suis, non est reuersus, sed promtissime canus mortem suscepit. 3. Culcianus dixit: Deus erat Christus? Phileas respondit: Ita. Culcianus dixit: Quomodo persuasus es de eo, quod deus esset? Phileas respondit: Caecos uidere fecit, surdos audire, leprosos mundauit, mortuos suscitauit, mutis loquelam restituit et infirmitates multas sanauit, profluxum sanguinis habens mulier tetigit fimbriam vestimenti ejus et sanata est, mortuus resurrexit, et alia multa signa et prodigia fecit. 4. Culcianus dixit: Est deus crucifixus? Phileas respondit: Propter nostram salutem crucifixus est. et quidem sciebat, quia crucifigendus erat et contumelias passurus, et dedit semetipsum omnia pati propter nos. etenim sacrae scripturae haec de eo praedixerant, quas Iudaei putant se tenere, sed non tenent. Qui uult ergo, ueniat, et aspiciat, si non ita haec se habent. 5. Culcianus dixit: Memento, quod te honorauerim. in ciuitate enim tua te potuissem iniuriare. uolens autem te honorare, non feci. Phileas respondit: Gratias tibi ago, et hanc mihi perfectam gratiam praesta. 6. Culcianus dixit: Quid desideras? Phileas respondit: Temeritate tua utere: fac, quod tibi iussum est. Culcianus dixit: Sic sine causa uis mori? Phileas respondit: Non sine causa, sed pro Deo et pro ueritate. 7. [Culcianus dixit: Paulus deus erat? Phileas respondit: Non. Culcianus dixit: Quis ergo erat? Phileas respondit: Homo similis nobis, sed Spiritus diuinus erat in eo, et in Spiritu uirtutes et signa et prodigia faciebat.] Culcianus dixit: Beneficium te dono fratri tuo. Phileas respondit: Et tu gratiam hanc perfectam mihi praesta: utere temeritate tua, et quod tibi iussum est, fac. 8. Culcianus dixit: Si scirem te indigere

---

5 Deut. 6, 5. Sir. 7, 30. 6 Vgl. Ex. 20, 11 u. a. AG. 4, 24. 14, 15. 18 f. Mt. 11, 5 u. a. 20 Mt. 9, 20.
ZZ. 32—35 werden in Kap. 1 unterzubringen sein.

et sic in hanc amentiam uenisse, non tibi parcerem. sed quia multam substantiam habes, ita ut non solum te, sed prope cunctam prouinciam alere possis, ideo parco tibi et suadeo te immolare. Phileas respondit: Non immolo, mihimet ipsi in hoc parco. 9. aduocati ad praesidem dixerunt: Iam immolauit in Phrontisterio. Phileas dixit: Non immolaui certe. Culcianus dixit: Misera uxor tua tibi intendit. Phileas respondit: Omnium spirituum nostrorum saluator est Dominus Iesus Christus, cui ego uinctus servio. potens est ipse, qui me uocauit in hereditatem gloriae suae, et hanc uocare. 10. aduocati ad praesidem dixerunt: Phileas dilationem petit. Culcianus dixit ad Phileam: Do tibi dilationem, ut cogites tecum. Phileas respondit: Saepe cogitaui et pro Christo pati elegi. 11. aduocati et officium una cum curatore et cum omnibus propinquis eius pedes eius complectebantur, rogantes ut respectum haberet uxoris, et curam susciperet liberorum. ille, uelut si saxo immobili unda allideretur, garrientium dicta respuere, animo ad caelum tendere, Deum habere in oculis, parentes et propinquos sanctos martyres et apostolos ducere se dicebat oportere.

III. Aderat tunc quidam uir agens turmam militum Romanorum, Philoromus nomine. hic cum uidisset Phileam circumdatum lacrimis propinquorum, et praesidis calliditate fatigari, nec tamen flecti aut infringi ullatenus posse, exclamauit dicens: 2. Quid inaniter et superflue constantiam uiri tentatis? quid eum, qui Deo fidelis est, infidelem uultis efficere? quid eum cogitis negare Deum, ut hominibus acquiescat? non uidetis, quod oculi eius vestras lacrimas non uident, quod aures eius uerba uestra non audiunt? terrenis lacrimis non flecti, cuius oculi caelestem gloriam contuentur? 3. post haec dicta, cunctorum ira in Philoromum uersa, unam eamdemque eum cum Philea sententiam subire poscunt. quod libenter annuens iudex, ambos feriri gladio iubet. cumque exissent, et irent ad locum caedis consuetum, frater Phileae, qui erat unus ex aduocatis, exclamauit dicens: Phileas abolitionem petit. Culcianus reuocans eum dixit: Quid appellasti? Phileas respondit: Non appellaui; absit. huic infelicissimo noli intendere. ego autem magnas ago gratias regibus et praesidi, quoniam cohaeres factus sum Iesu Christi. post haec exiit Phileas. 4. cumque peruenissent ad locum, ubi iugulandi erant, extendit manus suas Phileas ad orientem et exclamauit dicens: Filioli mei carissimi, quicumque Deum quaeritis, uigilate ad corda vestra, quia aduersarius noster sicut leo rugiens circuit quaerens, quem transferat. nondum passi sumus: nunc incipimus pati, nunc coepimus esse discipuli Domini nostri Iesu Christi. carissimi, attendite praeceptis Domini nostri Iesu Christi. inuocemus immaculatum, incomprehensibilem, qui sedet super Cherubin, factorem omnium, qui est initium et finis, cui gloria in saecula saeculorum. amen. 5. haec cum dixis-

34 Vgl. 1. Petr. 5, 8.

set, carnifices iussa iudicis exsequentes, infatigabiles amborum spiritus ferro caesis ceruicibus effugarunt, praestante Domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto uiuit et regnat Deus in saecula saeculorum. Amen.

Text nach Ruinart, 519—521.

Zu dem Briefe und den Acten des Phileas vgl. J. B. Routh, Reliquiae sacrae 4², Oxf. 1846, 87—111. — Mason, Diocletian, 290—294. — E. Le Blant, Note sur les actes de S. Philéas, Nuovo Bulletino di Archeologia Cristiana 2 (1896), 27—33, — Delehaye, Martyrs d'Egypte, 299—314. — J. R. Knipfing, The Date of the Acts of Phileas and Philoromus, Harvard Theological Review 16 (1923), 198 bis 203. — Boll. 4/II. Febr. I 459—464.

32. Das Testament der vierzig Märtyrer.

ΔΙΑΘΗΚΗ

τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων τοῦ Χριστοῦ τεσσαράκοντα μαρτύρων τῶν ἐν Σεβαστείᾳ τελειωθέντων.

Μελέτιος καὶ Ἀέτιος καὶ Εὐτύχιος οἱ δέσμιοι τοῦ Χριστοῦ ⟨τοῖς⟩ κατὰ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν ἁγίοις ἐπισκόποις τε καὶ πρεσβυτέροις διακόνοις τε καὶ ὁμολογηταῖς καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν ἐκκλησιαστικοῖς ἐν Χριστῷ χαίρειν.

I. *Ἐπειδὰν τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι καὶ ταῖς κοιναῖς τῶν πάντων εὐχαῖς τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα τελέσωμεν καὶ ἐπὶ τὰ βραβεῖα τῆς ἄνω κλήσεως φθάσωμεν, τότε καὶ ταύτην ἡμῶν τὴν γνώμην κυρίαν εἶναι βουλόμεθα ἐπὶ τὸ τὰ λείψανα ἡμῶν ἀνακομίζεσθαι τοῖς περὶ τὸν πρεσβύτερον καὶ πατέρα ἡμῶν Προΐδον καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν Κρισπῖνον καὶ Γόρδιον σὺν σπουδάζοντι λαῷ, Κύριλλόν τε καὶ Μάρκον καὶ Σαπρίκιον τὸν τοῦ Ἀμμωνίου, εἰς τὸ κατατεθῆναι τὰ λείψανα ἡμῶν ὑπὸ τὴν πόλιν Ζήλων ἐν τῷ χωρίῳ Σαρεὶμ· εἰ γὰρ καὶ ἐκ διαφόρων χωρίων τυγχάνομεν πάντες, ἀλλά γε μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῆς καταπαύσεως εἱλόμεθα κατάθεσιν. ἐπειδὴ γὰρ κοινὸν ἐθέμεθα τὸν τοῦ ἄθλου ἀγῶνα, κοινὴν συνεθέμεθα καὶ τὴν κατάπαυσιν ποιήσασθαι ἐν τῷ προειρημένῳ χωρίῳ· ταῦτα οὖν καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι ἔδοξεν, καὶ ἡμῖν ἤρεσεν.* — 2. *τούτου ἕνεκεν ἡμεῖς οἱ περὶ Ἀέτιον καὶ Εὐτύχιον καὶ τοὺς λοιποὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς ἡμῶν παρακαλοῦμεν τοὺς κυρίους ἡμῶν γονεῖς καὶ ἀδελφοὺς πάσης λύπης καὶ ταραχῆς ἐκτὸς γενέσθαι, τῆς δὲ φιλαδέλφου κοινωνίας τιμῆσαι τὸν ὅρον καὶ τῷ βουλήματι ἡμῶν σπουδαίως συνάρασθαι, ὅπως τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς συμπαθείας τὸν μέγαν μισθὸν παρὰ τοῦ κοινοῦ πατρὸς ἡμῶν κομίσησθε.* 3. *ἔτι δὲ ἀξιοῦμεν πάντας, μηδένα τῶν ἐκ τῆς καμίνου ἀνελομένων λειψάνων ἡμῶν ἐν*

---

8 Vgl. Eph. 3, 1. 13 Vgl. Hebr. 12, 1. 13 Vgl. Phil. 3, 14.
19 Für *πόλιν Ζήλων* schlägt v. Gebhardt vor: *πολύζηλον* (scil. *ἐκκλησίαν*).
23 AG. 15, 28.

ἑαυτῷ περιποιήσασθαι, ἀλλὰ τῆς ἐν ταὐτῷ συναθροίσεως φροντίσαντα ἀποδοῦναι τοῖς προειρημένοις, ἵνα καὶ τῆς σπουδῆς τὸν τόνον ἐπιδειξάμενος καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τὸ ἀκέραιον αὐτῶν τῶν πόνων τῆς συμπαθείας τὸ κέρδος κομίσηται· καθάπερ ἡ Μαρία προσκαρτερήσασα τῷ τάφῳ τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸ πάντων θεασαμένη τὸν κύριον, πρώτη καὶ τῆς χαρᾶς καὶ εὐλογίας ἐδέξατο τὴν χάριν. 4. *εἰ δέ τις τῷ βουλήματι ἡμῶν ἐναντιωθῇ, τοῦ μὲν θείου κέρδους ἀλλότριος ἔστω, τῆς δὲ παρακοῆς πάσης ὑπόδικος, μικρῷ βουλήματι ἀπολέσας τὸ δίκαιον, τέμνειν ἡμᾶς ἀπ᾽ ἀλλήλων ὅσον τὸ ἐφ᾽ ἑαυτὸν βιαζόμενος, οὓς ὁ ἅγιος ἡμῶν σωτὴρ ἰδίᾳ χάριτι καὶ προνοίᾳ τῇ πίστει συνέζευξεν.* 5. *εἰ δὲ καὶ ὁ παῖς Εὐνοϊκὸς νεύματι τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τοῦ ἀγῶνος καταντήσει τέλος, τὴν αὐτὴν ἡμῖν ἠξίωσεν ἔχειν καταμονήν. ἐὰν δὲ διαφυλαχθῇ ἀβλαβὴς τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι καὶ ἔτι ἐν τῷ κόσμῳ ἐξετάζοιτο, σχολάζειν αὐτὸν μετ᾽ ἐλευθερίας τῷ μαρτυρίῳ ἡμῶν παραγγέλλομεν καὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ Χριστοῦ φυλάττειν παρακαλοῦμεν, ἵνα ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς ἀναστάσεως ἡμέρᾳ τῆς μεθ᾽ ἡμῶν ἀπολαύσεως τύχῃ, ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷ κόσμῳ ὢν τὰς αὐτὰς ἡμῖν ὑπέμεινε θλίψεις.* 6. *ἡ γὰρ πρὸς τὸν ἀδελφὸν εὐγνωμοσύνη δικαιοσύνην βλέπει θεοῦ, ἡ δὲ πρὸς τοὺς ὁμοιογενεῖς παρακοὴ ἐντολὴν θεοῦ πατεῖ· γέγραπται γάρ, ὅτι Ὁ ἀγαπῶν τὴν ἀδικίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν.*

II. *Τοιγαροῦν ἀξιῶ ὑμᾶς, ἀδελφὲ Κρισπῖνε . . ., καὶ παραγγέλλω, ὡς πάσης κοσμικῆς ἡδυπαθείας καὶ πλάνης γενέσθαι ξένους. σφαλερὰ γὰρ καὶ οὐκ εὔτονος ἡ τοῦ κόσμου δόξα, ἡ πρὸς ὀλίγον μὲν ἀνθεῖ καὶ αὖθις μαραίνεται χόρτου δίκην, ταχύτερον τῆς ἀρχῆς δεξαμένη τὸ τέλος. προσδραμεῖν δὲ μᾶλλον θελήσατε τῷ φιλανθρώπῳ θεῷ, ὃς πλοῦτον μὲν ἀνελλιπῆ παρέχει τοῖς εἰς αὐτὸν προστρέχουσι, ζωὴν δὲ αἰώνιον βραβεύει τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι.* 2. *καιρὸς οὗτος ἐπιτήδειος τοῖς σῴζεσθαι θέλουσι, ἄφθονον μὲν παρέχων τῆς μετανοίας προθεσμίαν, ἀπροφάσιστον δὲ τῆς πολιτείας τὴν πρᾶξιν, μηδὲν ἀναβαλλομένοις πρὸς τὸ μέλλον. ἀπροόρατος γὰρ ἡ τοῦ βίου μεταβολή. ἀλλ᾽ εἰ ἐγνώρισας, ὅρα τὸ χρήσιμον καὶ ἐν αὐτῇ ἐπίδειξαι τῆς θεοσεβείας τὸ ἄχραντον, ἵνα ἐν αὐτῷ καταληφθεὶς τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων ἀπαλείψῃς τὸ χειρόγραφον· Ἐν ᾧ γὰρ εὕρω σε, φησίν, ἐν τούτῳ καὶ κρινῶ σε.* 3. *σπουδάσατε οὖν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Χριστοῦ εὑρεθῆναι ἄμεμπτοι, ὅπως φύγητε τὸ ἀκοίμητον καὶ αἰώνιον πῦρ· ὅτι γὰρ ὁ καιρὸς συνεσταλμένος πάλαι βοᾷ ἡ θεία φωνή.* 4. *ἀγάπην οὖν πρὸ πάντων τιμήσατε· αὕτη γὰρ μόνη τιμᾷ τὸ δίκαιον φιλαδελφίας νόμῳ πειθομένη*

---

4 Vgl. Joh. 20, 11—18. 8 *μιαρῷ* Lambeck. 19 Vgl. Ps. 10, 5.
21 *καὶ Γόρδιε* ist wohl hinzuzufügen, vgl. oben 11. 22 Vgl. Jak. 1, 11.
32 Vgl. Kol. 2, 14. 33 Resch, Agrapha, Logion 39. 35 Vgl. 1 Kor. 7, 29.
37 Vgl. Joh. 4, 20. 6 ff. Mt. 12, 50.

θεῷ· καὶ γὰρ διὰ τοῦ ὁρωμένου ἀδελφοῦ ὁ ἀόρατος τιμᾶται θεός· καὶ πρὸς μὲν τοὺς ὁμομητρίους ἀδελφοὺς ὁ λόγος, πρὸς δὲ πάντας τοὺς φιλοχρίστους ἡ γνώμη. καὶ γὰρ ὁ ἅγιος ἡμῶν σωτὴρ καὶ θεὸς ἐκείνους ἔφασκεν ἀδελφοὺς εἶναι, τοὺς οὐχὶ τῇ φύσει κοινωνοῦντας ἀλλήλοις, ἀλλὰ τῇ ἀρίστῃ πράξει πρὸς τὴν πίστιν συναπτομένους καὶ τὸ θέλημα ἐκπληροῦντας τοῦ πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

III. *Προσαγορεύομεν τὸν κύριν τὸν πρεσβύτερον Φίλιππον καὶ Προκλιανὸν καὶ Διογένην ἅμα τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ. προσαγορεύομεν τὸν κύριν Προκλιανὸν τὸν ἐν τῷ χωρίῳ Φυδελᾷ ἅμα τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ μετὰ τῶν ἰδίων. προσαγορεύομεν Μάξιμον μετὰ τῆς ἐκκλησίας, Μάγνον μετὰ τῆς ἐκκλησίας. προσαγορεύομεν Δόμνον μετὰ τῶν ἰδίων, Ἴλην τὸν πατέρα ἡμῶν καὶ Οὐάλην μετὰ τῆς ἐκκλησίας. προσαγορεύω καὶ ἐγὼ Μελέτιος τοὺς συγγενεῖς μου Λουτάνιον Κρίσπον καὶ Γόρδιον μετὰ τῶν ἰδίων, Ἐλπίδιον μετὰ τῶν ἰδίων Ὑπερέχιον μετὰ τῶν ἰδίων.* — 2. *προσαγορεύομεν καὶ τοὺς ἐν τῷ χωρίῳ Σαρεῖμ, τὸν πρεσβύτερον μετὰ τῶν ἰδίων, τοὺς διακόνους μετὰ τῶν ἰδίων, Μάξιμον μετὰ τῶν ἰδίων, Ἡσύχιον μετὰ τῶν ἰδίων, Κυριακὸν μετὰ τῶν ἰδίων. προσαγορεύομεν τοὺς ἐν Χαδουθὶ πάντας κατ' ὄνομα. προσαγορεύομεν καὶ τοὺς ἐν Χαρισφώνῃ πάντας κατ' ὄνομα. προσαγορεύω καὶ ἐγὼ Ἀέτιος τοὺς συγγενεῖς μου Μάρκον καὶ Ἀκυλίναν καὶ τὸν πρεσβύτερον Κλαύδιον καὶ τοὺς ἀδελφούς μου Μάρκον Τρύφωνα Γόρδιον καὶ Κρίσπον καὶ τὰς ἀδελφάς μου καὶ τὴν σύμβιόν μου Δόμναν μετὰ τοῦ παιδίου μου.* 3. *προσαγορεύω καὶ ἐγὼ Εὐτύχιος τοὺς ἐν Ξιμάροις, τὴν μητέρα μου Ἰουλίαν καὶ τοὺς ἀδελφούς μου Κύριλλον Ῥοῦφον καὶ Ῥίγλον καὶ Κυρίλλαν καὶ τὴν νύμφην μου Βασιλείαν καὶ τοὺς διακόνους Κλαύδιον καὶ Ῥουφῖνον καὶ Πρόκλον. προσαγορεύομεν καὶ τοὺς ὑπηρέτας τοῦ θεοῦ Σαπρίκιον ⟨τὸν τοῦ⟩ Ἀμμωνίου καὶ Γενέσιον, καὶ Σωσάνναν μετὰ τῶν ἰδίων.* 4. *προσαγορεύομεν τοίνυν πάντας ὑμᾶς, οἱ κύριοι ἡμῶν, οἱ τεσσαράκοντα ἀδελφοὶ καὶ συνδέσμιοι πάντες Μελέτιος Ἀέτιος Εὐτύχιος Κυρίων Κάνδιδος Ἀγγίας Γάϊος Χουδίων Ἡράκλειος Ἰωάννης Θεόφιλος Σισίνιος Σμάραγδος Φιλοκτήμων Γοργόνιος Κύριλλος Σεβηριανὸς Θεόδουλος Νίκαλλος Φλάβιος Ξάνθιος Οὐαλέριος Ἡσύχιος Δομετιανὸς Δόμνος Ἡλιανὸς Λεόντιος, ὁ καὶ Θεόκτιστος, Εὐνοϊκὸς Οὐάλης Ἀκάκιος Ἀλέξανδρος Βικράτιος, ὁ καὶ Βιβιανός, Πρίσκος Σακέρδων Ἐκδίκιος Ἀθανάσιος Λυσίμαχος Κλαύδιος Ἴλης καὶ Μελίτων. ἡμεῖς οὖν οἱ τεσσαράκοντα δέσμιοι τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπεγράψαμεν τῇ χειρὶ δι' ἑνὸς ἡμῶν Μελετίου καὶ ἐκυρώσαμεν πάντα τὰ προγεγραμμένα, καὶ ἠρέσθη πᾶσιν ἡμῖν. ψυχῇ δὲ*

---

23 *Ξιμάροις*: lies *Ζιμάροις* nach F. Cumont, Analecta Bollandiana 23, (1904), 448.

καὶ πνεύματι θείῳ εὐχόμεθα, ὅπως τύχωμεν ἅπαντες τῶν αἰωνίων τοῦ θεοῦ ἀγαθῶν καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Text nach N. Bonwetsch, Das Testament der vierzig Märtyrer (Studien zur Geschichte der Theologie und Kirche 1, 1), Leipzig 1897, 75—80. — v. Gebhardt, Acta, 166—170.

Bonwetsch, a. a. O., 83—95. — Ders., Neue kirchliche Zeitschrift 3 (1892) 705—726. — J. Haussleiter, ebd. 978—988. — J. Pargoire, Les XL soldats martyrs, Echos d'Orient 8 (1904), 40—43. Zur Echtheit vgl. auch Analecta Bollandiana 17 (1898), 407. — Das Martyrium bei v. Gebhardt, Acta, 171—181. — Boll. 10/III. Mart. II 12—29.

33. Martyrium des Sabas.

Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Σάβα τοῦ Γότθου.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἡ παροικοῦσα Γοτθίᾳ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ παροικούσῃ Καππαδοκίᾳ καὶ πάσαις ταῖς κατὰ τόπον τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας παροικίαις· ἔλεος, εἰρήνη, ἀγάπη Θεοῦ πατρὸς καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρίστου πληθυνθείη.

I 1. *Τὸ εἰρημένον τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ καὶ νῦν κραταιῶς ἀποδέδεικται, ὅτι ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος Θεὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην δεκτὸς αὐτῷ ἐστιν· ἐπιστώθη γὰρ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς κατὰ τὸν μακάριον Σάβαν, ὅς ἐστι μάρτυς Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.* 2. *οὗτος γὰρ Γότθος ὢν τῷ γένει καὶ διατελῶν ἐν τῇ Γοτθίᾳ, ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διαστραμμένης ἐφάνη ὡς φωστὴρ ἐν κόσμῳ, μιμούμενος τοὺς ἁγίους καὶ μετ' αὐτῶν ἐν τοῖς κατὰ χριστὸν κατορθώμασι διαπρέπων.* 3. *οὐ γάρ τινος ἑτέρου γέγονεν ἐξέτι νηπίου ζηλωτὴς ἀλλ' ἢ τῆς εἰς τὸν σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εὐσεβείας, ταύτην ἡγησάμενος ἀρετὴν τελείαν, φθάσαν εἰς ἄνδρα τέλειον πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.* 4. *ἐπεὶ δὲ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, ἔφθασεν εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, ὅπερ ἐξ νεότητος ἐπόθει· εἶτα ἀγωνισάμενος ἄντικρυς κατὰ τοῦ ἀντικειμένου καὶ περιγενόμενος τῶν κατὰ τὸν βίον κακῶν πρός τε πάντας εἰρηνικὸς γενόμενος, μνήμης καὶ οἰκοδομῆς τῶν θεοσεβῶν χάριν μετὰ τὴν ἐν κυρίῳ ἀνάλυσιν αὐτοῦ οὐκ ἠρεμεῖν ἡμῖν ἐπέτρεψεν ἀλλὰ γράψαι τὰς ἀριστείας αὐτοῦ.*

II 1. *Γεγένηται γὰρ ὀρθὸς τῇ πίστει, εὐλαβής, πρὸς πᾶσαν ὑπακοὴν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ ἕτοιμος, ἐπιεικής, ἰδιώτης τῷ λόγῳ ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει, πρὸς πάντας εἰρηνικῶς ὑπὲρ ἀληθείας φθεγγόμενος, ἐπιστο-*

---

5 Vgl. die Zuschrift des Martyriums Polykarps. 7 Vgl. Jud. 2. 10 *κύριον* V. 10 Vgl. AG. 10, 35. 11 *κατὰ* fehlt in V. 11 *τοῖς τοῦ μακαρίου Σάβα* W. 14 Vgl. Phil. 2, 15. 16 *ἀλλὴ της* V. 19 Vgl. Eph. 4, 13. 19 Vgl. Röm. 8, 28. 19 *εἰς τὸ ἀγαθόν* U. 20 Vgl. Phil. 3, 14. 26 Vgl. 2. Kor. 11, 6. 27 *ἐπιμελῶς* V.

μίζων τοὺς εἰδωλολάτρας καὶ οὐχ ὑπεραιρόμενος ἀλλ' ὡς πρέπον τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενος, ἡσύχιος καὶ οὐ προπετὴς λόγῳ, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν σπουδαιότατος, 2. ψάλλων ἐν ἐκκλησίᾳ καὶ τοῦτο πάνυ ἐπιμελόμενος, οὐ χρημάτων, οὐ κτημάτων πλὴν τῶν πρὸς τὴν χρείαν φροντίζων, νηφάλιος, ἐγκρατὴς ἐν πᾶσι, γυναικὸς ἀμύητος, ἀπεχόμενος, νηστεύων παρ' ἕκαστα, δεήσεσιν ἀκενοδόξως παραμένων καὶ τῇ ἀγαθῇ προθέσει πάντας ὑποτάσσων, ἐργαζόμενος τὰ καθήκοντα καὶ μὴ περιεργαζόμενος τὰ μὴ συμφέροντα καὶ τὸ ὅλον ἄμεμπτον πίστιν ἔχων δι' ἀγάπης ἐνεργουμένην, ὡς μηδὲν διστάζοντα αὐτὸν παρρησιάζεσθαι πάντοτε ἐν κυρίῳ.

III 1. Οὐχ ἅπαξ γὰρ ἀλλὰ πλεονάκις πρὸ τοῦ τελειωθῆναι αὐτὸν ἐν πίστει ἔργον ἐπεδείξατο εὐσεβές· πρῶτον μὲν γὰρ ὡς ἤρξαντο οἱ κατὰ τὴν Γοτθίαν μεγιστᾶνες κινεῖσθαι κατὰ τῶν χριστιανῶν, ἀναγκά ζοντες αὐτοὺς ἐσθίειν εἰδωλόθυτα, ἔδοξέ τισιν ἐθνικοῖς τῶν κατὰ τὴν κώμην, ἐν ᾗ διῆγεν ὁ Σάβας, ἵνα κρέα μὴ εἰδωλόθυτα ἀντὶ εἰδωλοθύτων ποιήσωσι τοὺς προσήκοντας αὐτοῖς χριστιανοὺς φαγεῖν ἐπὶ τῶν διωκτῶν δημοσίᾳ, ἐπὶ τὸ τοὺς μὲν ἰδίους ἀμώμους φυλάξαι τοὺς δὲ διώκτας ἀπατῆσαι. 2. ὅπερ γνοὺς ὁ μακάριος Σάβας οὐ μόνον αὐτὸς οὐκ ἔφαγεν τῶν ἀπειρημένων βρωμάτων ἀλλὰ καὶ παρελθὼν εἰς τὸ μέσον διεμαρτύρατο τοῖς πᾶσι λέγων· „Ἐάν τις φάγῃ ἐκ τῶν κρεῶν ἐκείνων, χριστιανὸς οὗτος εἶναι οὐ δύναται·“ καὶ διεκώλυσε τοὺς πάντας μὴ ἐμπεσεσεῖν εἰς τὴν παγίδα τοῦ διαβόλου· τούτου γοῦν ἕνεκεν οἱ τὴν τοιαύτην ἀπάτην μηχανώμενοι ἐξέβαλον αὐτὸν τῆς κώμης· εἶτα δὲ μετὰ χρόνον τινὰ ἐπέτρεψαν αὐτὸν ἐπανελθεῖν. 3. πάλιν δὲ κινηθέντος πειρασμοῦ κατὰ τὸ εἰωθὸς ὑπὸ τῶν Γότθων, τινὲς τῶν ἐκ τῆς προειρημένης κώμης ἐθνικῶν θυσίας τοῖς δαιμονίοις προσάγοντες ἔμελλον ὀμνύειν τῷ διώκτῃ μὴ εἶναί τινα χριστιανὸν ἐν τῇ κώμῃ αὐτῶν. 4. ὁ δὲ Σάβας παρρησιασάμενος πάλιν καὶ παρελθὼν ἐν μέσῳ τῷ συνεδρίῳ ἔλεγεν· „Ὑπὲρ ἐμοῦ μηδεὶς ὀμόσῃ· ἐγὼ γὰρ χριστιανός εἰμι.“ τότε ἐπιστάντος τοῦ διώκτου, ὤμοσαν οἱ κόμητες τοὺς ἰδίους ἀποκρύπτοντες, μὴ εἶναι ἐν τῇ κώμῃ αὐτῶν χριστιανὸν πλὴν ἑνός. 5. ἀκούσας δὲ ὁ ἄρχων τῆς ἀνομίας ἐκέλευσε παραστῆναι τὸν Σάβαν. ὡς δὲ παρέστη, ἐπηρώτα τοὺς παραστήσαντας, εἰ ἔχοι τι ἐν τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτῷ. τῶν δὲ „μηδὲν ὧν περιβέβληται πλεῖον“ εἰπόντων, ἐξουδενώσας αὐτὸν ὁ ἄνομος εἶπεν· „Οὔτε ὠφελῆσαι οὔτε βλάψαι δύναται ὁ τοιοῦτος.“ καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐκέλευσεν αὐτὸν ῥιφῆναι ἔξω.

---

2 Vgl. Tit. 1, 16. 5 νηφάλειος V. 7 Vgl. 2. Thess. 3, 11. 8 Gal. 5, 6. 17 ἀμώμους fehlt in U. 21 οὗτος fehlt in U. 28 τοῦ συνεδρίου V. 30 κόμιτες U, κομῆται W. 34 μη V; am Rande δέν. 34 περικέκληται W.

IV 1. *Μετέπειτα δὲ διωγμοῦ μεγάλου κινηθέντος ὑπὸ τῶν ἁμαρτανόντων ἐν τῇ Γοτθίᾳ κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας, ὡς ἡ ἁγία ἡμέρα τοῦ πάσχα ἤγγικεν, ἐβουλήθη ἀπελθεῖν εἰς ἑτέραν πόλιν πρὸς Γουθθικᾶν τὸν πρεσβύτερον μετ' αὐτοῦ ἐπιτελέσαι τὴν ἑορτήν. πορευομένῳ δὲ αὐτῷ κατὰ τὴν ὁδόν, ὤφθη ἀνήρ τις ὑπερμεγέθης καὶ λαμπρὸς τῇ εἰδέᾳ, εἶπεν δὲ αὐτῷ· „Ὑπόστρεψον καὶ ἄπελθε πρὸς Σανσαλᾶν τὸν πρεσβύτερον". ὁ δὲ Σάβας ἀπεκρίθη λέγων αὐτῷ· „Σανσαλᾶς ἀποδημεῖ". 2. ἦν δὲ ὁ Σανσαλᾶς διὰ τὸν διωγμὸν φυγὼν καὶ χρονίσας ἐν τῇ Ῥωμανίᾳ· τότε οὖν διὰ τὴν ἁγίαν ἡμέραν τοῦ πάσχα ἐληλύθει προσφάτως εἰς τὰ ἴδια· διὸ μὴ εἰδὼς ὁ Σάβας περὶ τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ ταῦτα ἀπεκρίθη τῷ ὀφθέντι αὐτῷ καὶ ἐπολέμει πορευθῆναι πρὸς Γουθθικᾶν τὸν πρεσβύτερον. 3. μὴ βουλομένου δὲ αὐτοῦ πεισθῆναι τῷ προστάγματι, ἄφνω εὐδίας οὔσης κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, ὤφθη πλῆθος ἄπειρον χιόνος ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ὡς ἐμφραγῆναι τὴν ὁδὸν καὶ μὴ δύνασθαι αὐτὸν διελθεῖν. 4. τότε συνῆκε θέλημα Θεοῦ εἶναι τὸ κωλῦον αὐτὸν περαιτέρω διαβῆναι, κελεῦον ἀλλὰ ἀναλῦσαι πρὸς τὸν πρεσβύτερον Σανσαλᾶν· καὶ εὐλογήσας τὸν κύριον ὑπέστρεψεν. καὶ θεασάμενος τὸν Σανσαλᾶν ἐχάρη καὶ ἀπήγγειλεν αὐτῷ καὶ ἄλλοις πλειόσι τὴν ὀπτασίαν ἣν ἴδε κατὰ τὴν ὁδόν. 5. ἐτέλεσαν δέ τὴν ἡμέραν τοῦ πάσχα ἐπὶ τὸ αὐτό. τῇ δὲ τρίτῃ νυκτὶ μετὰ τὴν ἑορτὴν ἰδοὺ ἐκ τοῦ τάγματος τῶν ἀσεβῶν Ἀθάριδος, υἱὸς Ῥοθεστέου τοῦ βασιλίσκου, μετὰ φάλαγγος ἀνόμων ληστῶν ἐπέστη εἰς τὴν κώμην ἐκείνην καὶ εὑρὼν τὸν πρεσβύτερον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καθεύδοντα, ἐποίησε δεθῆναι· ὁμοίως καὶ τὸν Σάβαν γυμνὸν ἁρπαγέντα ἀπὸ τῆς στρωμνῆς δεσμοῖς περιέβαλεν. 6. καὶ τὸν μὲν πρεσβύτερον ἐφ' ἁμάξης κατεῖχον, τὸν δὲ Σάβαν γυμνὸν ὡς γεγέννητο· καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν διὰ τῶν ναπῶν ἃς προσφάτως ἦσαν φλογίσαντες, διώκοντες καὶ τύπτοντες ξύλοις καὶ φραγέλλαις ὠμῶς καὶ ἀνηλεῶς φερόμενοι κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ.*

V 1. *Ἀλλὰ τὸ ἀπηνὲς τῶν ἐχθρῶν τὴν ὑπομονὴν καὶ πίστιν συνέστησε τοῦ δικαίου· ἡμέρας γὰρ γενομένης ἔλεγεν ἐν κυρίῳ καυχώμενος τοῖς διώξασιν αὐτόν· „Οὐχὶ διὰ χέρσων κεκαυμένων ἐπὶ τὰ ὀξέα τῶν σκολόπων τύπτοντες ἠλάσατέ με γυμνὸν καὶ ἀνυπόδετον; ἴδετε, εἰ ἐβλάβησαν οἱ πόδες μου καὶ ἐν τῷ σώματί μου ἔχω μώλωπας καὶ ἀπὸ τῶν πληγῶν ὧν ἐπηνέγκατέ μοι". 2. ἰδόντες οὖν ὡς οὐδὲν ἐφαίνετο εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ ἐξ ὧν ἀνηλεῶς πεποιήκεισαν, ἄραντες ἄξονα ἁμάξης καὶ ἐπιθέντες τοῖς ὤμοις αὐτοῦ, διέτειναν τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἀποτεί-*

---

2 *τοῦ Θεοῦ* fehlt in U. 3 *Γουθθικὰν* V, auch im Folgenden. 4 *πορευομένου δὲ αὐτοῦ* V. 6 *Σανσαλὰν* V, auch im Folgenden. 10 *δι' ὃ* W. 13 *εὐωδίας* V. 18 *ἀπήγελεν* W. 21 *Ῥωθεσθέου* V. 25 *μὲν* fehlt in V. 25 *ἐπ' ἁμάξης* V. 26 *νάπων* V. 33 Das zweite *μου* fehlt in U. 33 *μόλαπας* W. 34 *ἐπενέγκατε* V. 36 *ἀποτείναντες* fehlt in V.

ναντες εἰς τὰ ἄκρα τοῦ ἄξονος, ὁμοίως καὶ τοὺς πόδας διατείναντες ἑτέρῳ ἄξονι προσέδησαν· καὶ τέλος ἐπὶ τοὺς ἄξονας ῥίψαντες αὐτὸν εἴων κεῖσθαι ὕπτιον ἐν τῷ ἐδάφει καὶ μέχρι πλείστου τῆς νυκτὸς μέρους οὐκ ἐφείσαντο βασανίζοντες αὐτόν. 3. ἀποκαθευδησάντων δὲ τῶν δημίων, προσελθοῦσα γυνή τις ἔλυσεν αὐτόν, ἥτις ἦν ἐγερθεῖσα νυκτὸς ἵνα ἑτοιμάσῃ βρώματα τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ. ὁ δὲ λυθεὶς διέμεινεν ἐν τῷ τόπῳ ἄφοβος, μετὰ τῆς γυναικὸς ἐργαζόμενος τὸ ἔργον αὐτῆς· ἡμέρας δὲ γενομένης, γνοὺς τοῦτο ὁ ἀσεβὴς ᾿Αθάριδος ἐκέλευσε δεθῆναι αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ προσκρεμασθῆναι αὐτὸν τῇ δοκῷ τῆς οἰκίας.

VI 1. *Καὶ μετ᾽ οὐ πολὺ* ἦλθον οἱ ἀποσταλέντες παρὰ τοῦ ᾿Αθαρίδου, φέροντες βρώματα εἰδωλόθυτα· εἶπον δὲ πρὸς τὸν πρεσβύτερον καὶ τὸν Σάβαν· „Ταῦτα ᾿Αθάριδος ἐκέλευσεν ὑμῖν κομισθῆναι, ἵνα φάγητε καὶ ῥύσησθε ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς ὑμῶν.“ 2. ἀποκριθέντος δὲ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ εἰπόντος· „Ταῦτα ἡμεῖς οὐκ ἐσθίομεν· οὐ γὰρ ἔξεστιν ἡμῖν· ἀλλὰ παρακαλέσατε ᾿Αθάριδον ἵνα κελεύσῃ ἡμᾶς σταυρωθῆναι ἢ ἄλλως ὅπως βούλοιτο ἀναιρεθῆναι. 3. λέγει ὁ Σάβας· „Τίς ὁ ἀποστείλας ταῦτα;“ οἱ δὲ εἶπον· „῾Ο δεσπότης ᾿Αθάριδος“. ὁ δὲ Σάβας εἶπεν· „Εἷς δεσπότης. Θεὸς ἐν οὐρανοῖς ἐστιν· ᾿Αθάριδος δὲ ἄνθρωπος ἀσεβὴς καὶ ἐπικατάρατος· καὶ ταῦτα ἀκάθαρτά ἐστι καὶ βέβηλα τῆς ἀπωλείας τὰ βρώματα, ὡς καὶ ὁ ἀποστείλας αὐτὰ ᾿Αθάριδος.“ 4. λέγοντος δὲ ταῦτα τοῦ Σάβα, ἐκκαυθεὶς εἷς τῶν παίδων ᾿Αθαρίδου ἐν ὀργῇ καὶ λαβὼν ὕπερον ἔρριψεν εἰς τὸ στῆθος τοῦ ἁγίου ἀκοντίσας εἰς ὀξύ, ὡς τοὺς παρόντας νομίσαι ὅτι τῷ ῥοιζήματι τῆς πληγῆς συντριβεὶς τεθνήξεται παραχρῆμα. 5. ὁ δὲ τῷ τῆς εὐσεβείας πόθῳ νικήσας τὸν τῶν ἐπιφερομένων πόνον, εἶπεν τῷ δημίῳ· „Νῦν σὺ νομίζεις ὅτι ἔπληξάς με τῷ ὑπέρῳ· τοῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι εἰς τοσοῦτον οὐκ ἤλγησα, ὡς νομίζειν με ὅτι μήρυμα ἐρίου ἠκόντισας κατ᾽ ἐμοῦ“. 6. καὶ φανερὸν τεκμήριον τῶν εἰρημένων ἔργῳ παρέστησεν· οὔτε γὰρ ἀνέκραξεν οὔτε ἐστέναξεν ὡς ἐν πόνῳ οὔτε πληγῆς ὅλως ἴχνος ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐφάνη.

VII 1. *Τότε γνοὺς πάντα ταῦτα* ᾿Αθάριδος κελεύει ἀναιρεθῆναι αὐτόν. οἱ γοῦν ὑπηρέται τῆς ἀνομίας ἐάσαντες τὸν πρεσβύτερον Σανσαλᾶν δέσμιον, παρέλαβον τὸν Σάβαν καὶ ἀπήγαγον πνῖξαι παρὰ τὸν ποταμὸν τὸν καλούμενον Μουσαῖον. 2. ὁ δὲ μακάριος μεμνημένος τῆς ἐντολῆς τοῦ κυρίου καὶ ἀγαπῶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν, εἶπεν· „Τί ἥμαρτεν ὁ πρεσβύτερος, ὅτι σὺν ἐμοὶ οὐκ ἀποθνήσκει;“ ἀπεκρίθησαν δὲ αὐτῷ: „Οὐ σόν ἐστι περὶ τούτου διατάσσεσθαι.“ 3. τοῦτο εἰπόντων

---

7 ἀφόβως V. 10 ᾿Αθάριδος V. 14 λέγοντος V. 16 εἶπεν δὲ καὶ U. 20 ταῦτα W. 22 Zu ὕπερον fügt U am Rande τριβέαν bei. 23 ῥυζήματι U; ῥύματι W. 30 ταῦτα πάντα V. 33 Μουσαίων U. 34 Vgl. Mt. 22, 35. Mk 12, 33. Luk. 10, 27. 36 τούτων V.

αὐτῶν, ἀνέκραξεν ἐν ἀγαλλιάσει πνεύματος ἁγίου καὶ εἶπεν· „Εὐλογητὸς εἶ, κύριε, καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου, Ἰησοῦ, εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν, ὅτι Ἀθάριδος μὲν ἑαυτὸν θανάτῳ αἰωνίῳ καὶ ἀπωλείᾳ περιέπειρεν, ἐμὲ δὲ εἰς ζωὴν τὴν ἀεὶ μένουσαν παραπέμπει, ὅτι οὕτως εὐδόκησας ἐν τοῖς δούλοις σου, κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν.“ 4. καὶ δι' ὅλης τῆς ὁδοῦ ἀπαγόμενος ηὐχαρίστει τῷ Θεῷ, οὐκ ἄξια ἡγούμενος τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν εἰς τοὺς ἁγίους ἀποκαλύπτεσθαι δόξαν. 4. ἡνίκα δὲ ἤχθη ἐπὶ τὴν ὄχθαν τοῦ ποταμοῦ, οἱ κατέχοντες αὐτὸν ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους· „Δεῦτε τὸν ἀθῷον τοῦτον ἀπολύσωμεν· πόθεν γὰρ γνώσεται τοῦτο Ἀθάριδος;“ ὁ δὲ μακάριος Σάβας εἶπεν πρὸς αὐτούς· „Τί ματαιολογεῖτε καὶ οὐ ποιεῖτε τὸ προστεταγμένον ὑμῖν; ἐγὼ ὁρῶ ὅπερ ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἰδεῖν· ἰδοὺ ἄντικρυς ἑστᾶσιν ἐν δόξῃ οἱ ἐλθόντες ὑποδέξασθαί με.“ 5. τότε κατάγουσιν αὐτὸν εἰς τὸ ὕδωρ εὐχαριστοῦντα καὶ δοξάζοντα τὸν Θεόν, — μέχρι τέλους γὰρ ἐλειτούργησεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα — καὶ ῥίψαντες αὐτὸν καὶ ἐπιθέντες αὐτῷ ξύλον κατὰ τοῦ τραχήλου, ἐπίεζον εἰς τὸ βάθος· καὶ οὕτω τελειωθεὶς διὰ ξύλου καὶ ὕδατος ἄχραντον ἐφύλαξε, τῆς σωτηρίας τὸ σύμβολον, ὢν ἐτῶν τριάκοντα ὀκτώ. 5. ἐτελειώθη δὲ πέμπτῃ τοῦ σαββάτου τῇ μετὰ τὸ πάσχα, ἥτις ἐστὶ πρὸ μιᾶς ἰδῶν ἀπριλλίων, ὑπατείας Φλαυΐου ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος αὐγούστων. εὑρίσκονται οὗτοι ὑπατεύοντος Μοδέστου καὶ Ἀρινθέου.

VIII 1. *Εἶτα* ἐξελκύσαντες αὐτὸν ἐκ τοῦ ὕδατος οἱ φονεῖς ἀφῆκαν ἄταφον καὶ ἀνεχώρησαν· ἀλλ' οὔτε κύων οὔτε τι θηρίον τὸ σύνολον ἥψατο αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ χειρὸς τῶν ἀδελφῶν συνεστάλη καὶ ἀπετέθη τὸ λείψανον, ὅπερ Οὔνιος Σωρανός, ὁ λαμπρότατος δοὺξ τῆς Σκυθίας, τιμῶν τὸν κύριον, ἀποστείλας ἀξιοπίστους ἀνθρώπους, ἐκ τοῦ βαρβαρικοῦ εἰς τὴν Ῥωμανίαν μετήνεγκεν· 2. καὶ χαριζόμενος τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι δῶρον τίμιον καὶ καρπὸν πίστεως ἔνδοξον, εἰς τὴν Καππαδοκίαν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀπέστειλε θεοσέβειαν, διὰ θελήματος τοῦ πρεσβυτερίου, οἰκονομοῦντος τοῦ κυρίου τὰ πρὸς χάριν τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὸν καὶ φοβουμένοις ἀδελφοῖς. 3. ἐπιτελοῦντες οὖν, ἐν ᾗ τὸν στέφανον ἀγωνισάμενος ἀπείληφεν ἡμέρᾳ σύναξιν πνευματικὴν καὶ τοῖς ἐπέκεινα ἀδελφοῖς σημάνατε, ἵνα ἐν πάσῃ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀγαλλιάσεις ἐπιτελῶσι, δοξάζοντες τὸν κύριον τὸν ἐκλογὰς ποιούμενον, τῶν ἰδίων δούλων αὐτοῦ. 4. προσαγορεύετε πάντας

1 Vgl. Dan. 5, 32. 6 Vgl. Röm. 8, 18. 13 ἑστήκασιν U. 19 τοῦ V. 20 Οὐαλλεντιτινιανοῦ V. 20 ὑπατείας Φλαυΐου streicht W. 21 εὑρίσκονται οὗτοι streicht W. Delehaye möchte lesen: ὑπατευόντων Φλαυΐου Μοδέστου καὶ Φλαυΐου Ἀρινθέου. Gemeint ist das Jahr 372. 25 ὅσπερ W. 25 Σόρανος U. 34 Vgl. Mart. Pol. 20, 1. 35 προσαγορεύεται W. Vgl. Mart. Pol. 20, 2.

τοὺς ἁγίους· ὑμᾶς οἱ σὺν ὑμῖν δεδιωγμένοι προσαγορεύουσιν. τῷ δὲ δυναμένῳ πάντας ἡμᾶς εἰσαγαγεῖν τῇ ἑαυτοῦ χάριτι καὶ δωρεᾷ εἰς τὴν ἐπουράνιον βασιλείαν, δόξα, τιμή, κράτος, μεγαλωσύνη, σὺν παιδὶ μονογενεῖ καὶ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

Text nach H. Delehaye, Saints de Thrace et de Mésie, Analecta Bollandiana 31 (1912), 216—221. U = Cod. Marc. 359; V. = Cod. Vatic. 1660; W = Verbesserungen der Bollandisten. — Untersuchungen: F. Piper, Sabas, Evangelischer Kalender 8 (1857), 70—79. — H. Böhmer-Romundt, Ein neues Werk des Wulfila? Neue Jahrbücher für das klassische Altertum 11 (1903), 272—288. — G. Pfeilschifter, Kein neues Werk des Wulfila, Festgabe Alois Knöpfler, München 1907, 192—224. — H. Böhmer, Art. Wulfila, Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche 21 (1908), 556 12—14 (Zurücknahme seiner Hypothese). — Delehaye a. a. O., 288—291. — Zu den topographischen Fragen W. Tomascheck, Zur Kunde der Hämus-Halbinsel, Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften zu Wien 99 (1882), 437 — 492. — Boll. 12/IV. April II, 966—988.

Verzeichnis der Bibelstellen.

Die Zahlen bezeichnen Kapitel und Paragraphen.

1. Martyrium Polykarps.

2. Akten des Karpus, Papylus und der Agathonike.

4. Akten Justins und seiner Genossen.

5. Die Lugdunensischen Märtyrer.

7. Akten des Apollonius.

8. Martyrium der Perpetua und Felicitas.

10. Martyrium des Pionius.

11. Akten des Acacius.

32. Das Testament der vierzig Märtyrer.

33. Martyrium des Sabas.

Verzeichnis der Eigennamen.

Die fetten Ziffern geben die laufende Nummer des Stückes in dieser Sammlung an.

I. Griechische Namen.

1. Polykarp S. 1—8; **2.** Karpus S. 11—13; **3.** Ptolemäus S. 14—15; **4.** Justin S. 15—17; **5.** Lugdunensische Märtyrer S. 18—28; **7.** Apollonius S. 30—35; **9.** Potamiäna S. 44—45; **10.** Pionius S. 45—57; **14.** Konon S. 64—66; **18.** Marinus S. 85—86; **23.** Dasius S. 91—95; **24.** Agape usw. S. 95—100; **25.** Euplus S. 100—101; **30.** Phileas an die Thmuiten S. 111—113; **32.** Vierzig Märtyrer S. 116—119: **33.** Sabas 119—124.

II. Lateinische Namen.

2. Karpus S. 8—11; **6.** Scilitamische Märtyrer S. 28—29; **8.** Perpetua und Felicitas S. 35—44; **11.** Acacius S. 57—60; **12.** Maximus S. 60—61; **13.** Cyprian S. 62—64; **15.** Marianus S. 67—74; **16.** Montanus S. 74—82; **17.** Fruktuosus S. 83—85; **19.** Maximilianus S. 86—87; **20.** Marcellus S. 87—89; **21.** Kassianus S. 89—90; **22.** Felix S. 90—91; **25.** Eupl(i)us S. 101—102; **26.** Irenaeus S. 103—105; **27.** Julius S. 105—106; **28.** Klaudius S. 106—109; **29.** Krispina S. 109—111; **31.** Phileas S. 113—116.

BR 60 K71	Knopf Ausgewählte martyreralkten 893587
JUN 12 '34 JUN 13 '34	Colwell
JUN 18 '34 AUG 24 '34	Colwell RR
AUG 24 '34 SEP 26	H. C. Snell Ephraim, Utah
MAY 10 '38 JUN 8 '38	F E Blume Thesis Jrewelige
DEC 17 '40 DEC 4 '40	B. Einarson fac. 12-1-'41
JUL 2 0 1945 AUG 1 4 1945	K J Stratmein Thesis
FEB 2 5 19 MAR 1 9 1952	Univ. of Wis.
Feb 15	R M Grant S 304

SAMMLUNG AUSGE
DOGMENGESCH
S

Herausgegebe

Ne

Dokumente zu Luthers Entwick
Nachträgen. Herausgegeben von
tete Auflage. *1929.* *M.*

Aus dem

Die erste Auflage dieser Dokumente w
Form neu herauszugeben, konnte Verf
auflage mußte auf die veränderte Lage
allem auf den starken Fortschritt, den
Luthers verdanken. Die Absicht zwar,
Sammlung von Texten herauszugeben,
wird ohne Rücksicht auf eine persönliche
Entwicklung dargeboten. Zuverlässige
einander, ohne daß sie durch eine Zens
Nirgends ist dem Urteil des Benutzers

3.

Ausgewählte Märtyrerakten. 3.
schen Ausgabe von G. Krüger.

Aus dem Vorwo

Der Herausgeber hofft mit der vorlieg
helfen, den gewiß schon mancher Fachm
den hat. Wir blicken hinein in eine W
Seiten der alten kämpfenden christlich
von erster Hand geschildert werden. D
streut in teuren Ausgaben vorliegen, b
logischen Publikum darzubieten, ist Z

4.

Analekten zur Geschichte des F
Auflage der Boehmerschen Au

Heft 1 der neuen Folge wird »*Fu*
Väter« bilden, sobald diese

Verlag von J. C. B. Mohr

Druck von H. La

s Entwicklung (bis 1519). Mit Register und
gegeben von Otto Scheel. 2. neubearbei-
M. 12. –, in Ganzlwd. geb. M. 14.–

Aus dem Vorwort

okumente war seit Jahren vergriffen. Sie in der alten
konnte Verfasser sich nicht entschließen. Eine Neu-
änderte Lage der Forschung Rücksicht nehmen, vor
tschritt, den wir der Weimarer Ausgabe der Werke
sicht zwar, die den Verfasser seinerzeit leitete, diese
auszugeben, ist die gleiche geblieben. Das Material
e persönliche Anschauung des Verfassers von Luthers
uverlässige und unzuverlässige Texte stehen neben-
ch eine Zensur als solche kenntlich gemacht wären,
s Benutzers vorgegriffen.

3. Heft

erakten. 3. neubearb. Auflage der Knopf-
Krüger. *1929.* *Steif brosch. M. 5.60*

dem Vorwort zur 1. Auflage

der vorliegenden Sammlung einem Mangel abzu-
ncher Fachmann und auch mancher Student empfun-
in in eine Welt von Stimmungen, die uns wichtige
en christlichen Frömmigkeit enthüllen, und die uns
t werden. Diese wertvollen Berichte, die jetzt zer-
vorliegen, bequem in einem Hefte vereint dem theo-
ieten, ist Zweck der vorliegenden Veröffentlichung.

4. Heft

chte des Franziskus von Assisi. 2. neubearb.
rschen Ausgabe von Fr. Wiegand. *1929.*
Steif brosch. etwa M. 4.–

e wird »*Funk-Bihlmeyer*, Die apostolischen
bald dieses Werk vollständig vorliegt.

B. Mohr (Paul Siebeck) in Tübingen

ruck von H. Laupp jr in Tübingen

